

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка

СТУДЕНТСЬКИЙ НАУКОВИЙ ВІСНИК

Випуск 32

Кропивницький – 2025

Студентський науковий вісник. – Випуск 32. – Кропивницький: РВВ ЦДУ
ім. В. Винниченка, 2025. – 164 с.

До збірника ввійшли матеріали наукових доповідей звітних студентських
конференцій за 2025 рік.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

1. Клочек Л.В.	– доктор психологічних наук, професор;
2. Чінчой О.О.	– кандидат педагогічних наук, доцент
(відповідальний редактор);
3. Марченко О.М.	– кандидат історичних наук, доцент;
4. Нічишина В.В.	– кандидат педагогічних наук, доцент;
5. Стасенко О.А.	– кандидат педагогічних наук, доцент;
6. Ляшенко Р.О.	– кандидат педагогічних наук, доцент;
7. Вerezубенко М.М.	– кандидат філологічних наук, доцент.

Друкується за рішенням ученої ради
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка
(протокол № 14 від 26 травня 2025 р.)

Статті подано в авторській редакції.

© Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка, 2025

МАТЕРІАЛИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ СТУДЕНТІВ ГУМАНІТАРНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

УДК 81'35-043.86

Світлана ГЛІБЕНКО

ОРФОГРАФІЧНА ГРАМОТНІСТЬ ЯК ВАЖЛИВИЙ СКЛАДНИК ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

(студентка II курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв)

Науковий керівник – кандидат філологічних наук, доцент Жигора І. В.

У статті розглянуто орфографічну грамотність з погляду одного із важливих компонентів професійної підготовки вчителя початкових класів. Визначено, що педагог, який має високий рівень орфографічної грамотності, здатен сформувати в молодших школярів правописну компетентність. Запропоновано методи щодо підвищення орфографічної грамотності вчителів початкової школи. Основну увагу приділено важливості постійного професійного розвитку педагогів.

Ключові слова: орфографія, орфографічна грамотність, мовленнєва культура, писемне мовлення.

Постановка проблеми. У сучасному навчанні орфографічна грамотність має важливе значення для професійної підготовки вчителя, однак незважаючи на її значущість, з-поміж педагогів іноді спостерігається низький рівень орфографічних знань.

Незважаючи на значення орфографії, майбутні педагоги нехтують нею, думаючи, що без цього складника можна проводити уроки учням. Зрозуміло, це не так, оскільки орфографічна грамотність є невід'ємним складником загальномовної компетентності як вчителя, так і молодшого школяра. Учні початкових класів можуть запам'ятати у неправильному вигляді мовленнєву культуру педагога та писемне мовлення, думаючи, що так правильно, адже для дітей зазначеного віку вчитель є незаперечним авторитетом. Для школяра в майбутньому це може створити ризик формування помилкових уявлень про норми рідної мови та надалі негативно вплинути на успішність і загальну грамотність.

Низький рівень орфографічної грамотності педагога, впливає на його авторитет в очах учнів, колег та батьків, тому вчителю краще доєднатися до методик для власного підвищення рівня орфографічних знань.

Аналіз досліджень і публікацій. Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчує увагу сучасних науковців до проблеми формування в молодших школярів орфографічної грамотності. Загальні питання в орфографії висвітлено в методиках М. С. Вашуленка, К. Д. Ушинського, О. Н. Хорошківської, М. О. Горюшкіної та ін. Орфографічну грамотність учнів молодшої школи як обов'язковий компонент комунікативної компетентності описувала у своїх доробках Жигора І. В. [1]. На думку Д. Богоявленського, П. Гальперіна, С. Жуйкова, правописна навичка є кінцевим продуктом мислення, наслідком свідомого й багаторазового повторення певних взаємозумовлених психофізіологічних актів, притаманних письму. Питання розв'язання орфографічних задач, усвідомленню правил правопису присвячено праці Л. Божович, С. Жуйкова, методики формування в молодших школярів орфографічної пильності містяться в працях М. Вашуленка, І. Дацюк, М. Баранова, М. Разумовської, В. Шклярчук та ін. Питання формування орфографічної грамотності молодших школярів досліджував Л. І. Рубан [5].

Мета статті – проаналізувати значення орфографічної грамотності як важливого складника професійної підготовки вчителя початкових класів; дослідити проблеми, з якими стикається педагог у процесі навчання молодших школярів орфографії; підкреслити важливість покращення правописної грамотності вчителів у сфері орфографічних знань для забезпечення високої якості освіти в початковій школі.

Виклад основного матеріалу (результатів) дослідження. Орфографія – це грамотне письмо, а для вчителя одна із важливих компетентностей. Педагоги Мойсієнко А. К. і Торчинський М. М. у посібнику згадували: «Орфографія – історично сформована й загальноприйнята система правил, які визначають написання слів згідно з усталеними нормами» [7, с. 164]. Орфографія впливає на формування мовленнєвої культури вчителя, яка означає впорядковану «сукупність нормативних, мовленнєвих засобів, вироблених практикою людського спілкування, які оптимально виражають зміст мовлення і задовольняють умови і мету спілкування» [2, с. 1]. Відомо, що вчитель є прикладом для дітей, які, спостерігаючи за манерою педагога і

його спілкуванням, можуть повторювати ті чи ті дії. Однак грамотному вчителю це буде лише в плюс, оскільки школярі змалечку матимуть зразок хорошої культури мовлення. Культура мовлення насамперед реалізує правильність, до якої входять орфографічні правила в писемному мовленні [2].

Знання в галузі орфографії тісно пов'язані з писемним мовленням. У одній із статей зазначено, що писемне мовлення – це «мовлення, зафіксоване на папері за допомогою спеціальних графічних знаків» [3]. Можна сказати, що «у своєму писемному мовленні вчитель повинен обґрунтовано використовувати мовні засоби, дотримуватися літературних і стильових норм, дбати про грамотність і чіткість зображення букв, знаків, упорядкованість нотаток. <...> Використовуючи писемне мовлення як засіб комунікації, учитель має усвідомлювати, що написаний ним текст буде прочитаний колегами, учнями, батьками та ін.» [3].

Наразі досить часто трапляються випадки, що майбутні вчителі після навчання у вищих освітніх закладах залишаються не досить компетентними з погляду орфографічних знань. Причини можуть бути різними, наприклад:

- надання переваги альтернативі електронному письму, ніж рукописному;
- прогрес у технологіях, оскільки застосунки можуть розпізнати помилку та показати її, або автоматично виправити;
- небажання здобувача володіти орфографією, тощо.

Окреслене можна виправити курсами, самопідготовкою або самовивченням правописного складника. Зрозуміло, що це може бути складно, однак для роботи в ЗЗСО – необхідним.

У етичному кодексі працівника говориться: «Суспільна значущість і складність професійних обов'язків педагогічного працівника вимагає від нього високого рівня професійної підготовки, фундаментальних знань теорії і практики виховання та навчання, опанування відповідними методами та технологіями педагогічної діяльності» [2, с. 3]. Високий рівень орфографічної грамотності дозволяє вчителю: якісно навчати учнів писемному мовленню; грамотно створювати завдання для школярів; аналізувати ту чи іншу писемну помилку дитини. Учням потрібна якісна початкова освіта, аби далі навчання у середній школі не повертало їх до початкової школи.

Вивчення орфографічної грамотності є значущим компонентом для кожного вчителя: «знання орфографічних правил допоможе кожному правильно написати <...> слова» [6, с. 139]. Але не будемо виключати той факт, що правопис змінюється і саме тому педагог повинен підвищувати власний рівень кваліфікації. Як зазначено у педагогічному кодексі: «Педагогічний працівник здобуває, застосовує і поглиблює наукові знання, поширює відповідну інформацію серед здобувачів освіти <...> і використовує допомогу спеціалістів інших спеціальностей, якщо це необхідно» [6, с. 3]. Отже, орфографічну грамотність педагог повинен підтримувати, надалі розвивати та вдосконалювати за допомогою курсів підвищення кваліфікації або/та самостійно, використовуючи новітні джерела інформації.

Орфографія визначила своє місце в системі початкової школи, оскільки: «оволодіння правописом є важливим елементом загальноосвітньої підготовки учнів.» [1, с. 1]. Перш ніж навчити школярів орфографії, учитель має терпеливо пройти всі рівні (добукварний, букварний та післябукварний) підготовки учнів до письма, у наступних класах відповідно до вимог програми формувати орфографічні уміння систематично, постійно.

Сьогодні вчителі початкових класів мають проводити з учнями роботу «над формуванням правописних знань, умінь, навичок <...> на пропедевтичному рівні, що сприяє розвитку орфографічної пильності, умінню застосовувати окремі орфографічні правила та правильно писати передбачені програмою словникові слова» [1, с. 1–2]. Якщо раптом педагог не матиме такого рівня освіченості (що є неприпустимим), то і в учнів не сформується дана навичка. А у майбутньому це стане проблемою для самої дитини, оскільки її не навчили, як правильно.

Педагогу може бути нелегко, однак якщо оволодіти всіма навичками орфографічних знань і знайти правильний підхід до учнів, спробувавши різні цікаві методики навчання, то це неодмінно забезпечить більш якісну підготовку школярів до успішної комунікації в майбутньому.

Орфографічні правила, як і визначення мовних понять, учням необхідно свідомо запам'ятати. Під час виконання різних орфографічних вправ учні багаторазово повторюють формулювання правила, яке вивчають, обґрунтовують правильність власної думки, переносять знання на новий мовний матеріал [5, с. 185].

Особливої уваги потребує добір методів, прийомів і вправ для вивчення орфографії. Засвоєння правил орфографії забезпечується переважно методами теоретичного вивчення рідної мови. Зв'язний виклад учителя як метод навчання орфографії використовують для теоретичного обґрунтування тих написань, які своєю складністю вимагають або великих зусиль учнів, або просто непосильні для самостійного усвідомлення. Оскільки вивчення орфографії передбачають знання з граматики, то цілком природно, що орфограми на зразок правопису закінчень, суфіксів, префіксів, складних слів можна з'ясовувати шляхом бесіди. Спостереження й аналіз мовних явищ як метод теоретичного вивчення є доцільним тоді, коли виникає потреба користуватися зіставленням і порівнянням для усвідомлення правопису орфограми. Це

стосується вивчення правопису букв, що позначають ненаголошені голосні, написання слів, у яких відбуваються процеси уподібнення. Окрім використання методів теоретичного вивчення, значна роль у формуванні в учнів орфографічних навичок належить теоретично-практичному методу тренувальних вправ. Метод вправ сприяє виробленню орфографічних умінь і навичок, реалізації принципу свідомості й автоматизму. Для засвоєння орфографії використовуються різноманітні види вправ, які можна об'єднати в такі групи: списування; диктанти; орфографічний розбір; робота з орфографічним словником; довільне письмо – добір слів з орфограмами; вправи з розвитку мовлення, які містять орфографічні завдання.

Висновки. Отже, на основі вищезазначеного, орфографічна грамотність є важливим складником підготовки вчителя початкових класів, оскільки вона безумовно впливає на якість навчання школярів, їхню мовленнєву культуру та загальний рівень грамотності. Ці знання є не просто професійною вимогою, а пріоритетним напрямом у процесі підготовки педагогів, адже від грамотності вчителів залежить рівень мовленнєвої культури майбутніх поколінь. Система роботи з формування в учнів початкових класів орфографічних навичок передбачає поетапну навчальну діяльність молодших школярів, що спрямована на виконання розумових операцій на початкових етапах навчання й наступну автоматизацію вироблених умінь, які забезпечують формування в учнів орфографічної грамотності. Оскільки більшість знань людина засвоює в молодшому шкільному віці, уроки української мови покликані виробити навички правопису, від чого залежить подальше навчання дитини в школі, її орфографічна й мовленнєва грамотність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Жигора І. В. Формування орфографічної грамотності молодших школярів в умовах особистісно орієнтованого навчання. *Педагогічний вісник*. КЗ «Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського». № 1–2 (57–58), 2022. С. 66–69.
2. Культура мови і культура мовлення вчителя URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://pedagogy.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/09/%D0%9B%D0%B5%D0%BA%D1%86%D1%96%D1%8F-6-.pdf>
3. Письмне мовлення вчителя URL: <https://studentam.net.ua/content/view/3459/97/>
4. Положення «Про застосування в ДПТНЗ «Дніпровський центр професійно – технічної освіти» Етичного кодексу педагогічного працівника» URL: <http://www.dnvcpprmg.org.ua/files/%D0%95%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%BA%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81%20%D0%94%D0%A6%D0%9F%D0%A2%D0%9E.pdf>
5. Рубан Л. І. Формування орфографічної грамотності молодших школярів. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2014. № 9 (43). С. 183–191.
6. Сучасна українська літературна мова : навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / С. О. Караман, О. В. Караман, М. Я. Плющ [та ін.]; за ред. С. О. Карамана. К. : Літера ЛТД, 2011. 560 с.
7. Сучасна українська літературна мова: фонетика, орфоепія, графіка, орфографія : навчально-методичний посібник для студентів-філологів вищих навчальних закладів / уклад. З. І. Комарова, В. В. Розгон. Умань: ФОП Жовтий О. О., 2014. 213 с.

УДК 155.36:355.1

Ігор ДРАЧ

ВПЛИВ ВІЙНИ НА ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ПІДЛІТКІВ

(студент IV курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв)

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор Рацул О. А.

У статті досліджується проблема впливу війни на формування ціннісних орієнтацій підлітків як важливий соціально-психологічний феномен. Аналізуються зміни в ієрархії цінностей підлітків у воєнний та післявоєнний періоди, зокрема зростання значущості патріотизму, відповідальності, сімейних цінностей, безпеки та взаємодопомоги. Розглядається вплив травматичного досвіду, втрати близьких, вимушеного переселення та нестабільності на психологічний стан молодого покоління. Особлива увага приділяється ролі соціальних інституцій – сім'ї, школи, громади – у підтримці підлітків і формуванні у них стійкості до стресу та віри у майбутнє.

Ключові слова: цінності, ціннісні орієнтації, підлітковий вік, ставлення до життя, духовні цінності, розвиток особистості.

Постановка проблеми. Сучасна Україна перебуває в центрі глобальних викликів, серед яких повномасштабна військова агресія, руйнування соціальної інфраструктури, економічна нестабільність та інформаційні загрози. Ці фактори суттєво впливають на формування ціннісних орієнтацій учнівської та студентської молоді, ставлячи під загрозу їхнє психоемоційне благополуччя, професійне становлення та здатність до соціальної адаптації.

Експерти стверджують, що за останні десятиліття суспільство пережило кризу моралі як наслідок безпрецедентного науково-технічного прогресу, втрату моральних орієнтирів і цінностей, зниження якості виховання, що надається сім'єю і школою, тощо. Найбільш сприйнятливими до цих змін є підлітки. Вони сприйнятливі до всього нового і неконформістського, а їхнє бажання виділитися спонукає до того, що вони переймають все, що є незвичним, не проводячи ретельного аналізу; іноді їхній вибір буває вдалим, інколи –

ні. Переживання віку, в якому відбуваються зміни на когнітивному, емоційному та психологічному рівнях, підлітки намагаються глибше зрозуміти світ, аналізують, шукають логічні відповіді, іноді приймають радикальні точки зору, які потім відстоюють.

Аналіз досліджень і публікацій. До вивчення поняття «цінність» та «ціннісні орієнтації» вчені звернулися ще в ХХ ст. Соціологи розглядали його як соціальну настанову, що регулює поведінку індивіда. Згодом до вивчення цінностей долучилися дослідники і з інших галузей знання: філософії, психології, педагогіки, політології, соціальної психології. Це питання не залишилося без уваги у працях вітчизняних науковців, серед яких В. Андрущенко, Л. Божович, Л. Виготський, М. Головатий, Г. Дубчак, В. Козаков, М. Пірен, С. Рубінштейн, М. Савчин, В. Тугарінов, П. Таланчук, В. Хмелько, Я. Щепанський, В. Ядов та інші. Роль і вплив цінностей та ціннісних орієнтацій на становлення особистості розкрито в працях Є. Барбіної, В. Вербець, В. Гриньової, В. Леонтьєва, С. Рубінштейна, І. Зязюна, Л. Хомич, Є. Шиянова тощо.

Мета статті – проаналізувати вплив війни на формування ціннісних орієнтацій підлітків, визначити основні зміни в їхній системі цінностей, зумовлені військовими подіями, а також окреслити чинники, що сприяють адаптації та збереженню психологічної стійкості молодого покоління.

Деякі дослідження показують, що орієнтації підлітків щодо моралі є суперечливі; вони вважають, що моральні цінності є довільними і що люди повинні бути вільними, вірити і робити те, що вони вважають за потрібне (Adams & Berzonsky, 2009, с. 284); тим не менш, дослідження стверджують, що просоціальна активність і турбота, що проявляється в міжособистісних стосунках, з'являються в підлітковому віці. Для того, щоб зрозуміти моральність підлітків, дослідники повинні брати до уваги як еволюційні зміни, так і ситуативні варіації щодо моральних і соціальних суджень (Adams & Berzonsky, 2009, с. 285).

Виховання відбувається через цінності, які формують інші цінності, а цінність є своєрідним ядром, яке позначає «вертикальність» особистості (людина, яка наполегливо творить добро і підтримує належну поведінку, незважаючи на спокуси і труднощі). Таким чином існує особлива потреба у моніторингу ціннісних орієнтацій особистості, що формується, особливо у підлітковому та юнацькому віці.

Цінності – це когнітивні переконання про те, що люди вважають важливим у житті [9]. Вони становлять діяльнісний аспект особистості людини, відображаючи свідомі наміри людей щодо того, як вони хочуть спрямувати своє життя. Цінності також стають центральним аспектом людського самоусвідомлення та ідентичності, тим самим слугуючи «внутрішнім компасом», який визначає напрям у житті [7]. Вони спрямовують думки, дії та вибір людей, надаючи когнітивно-емоційну валентність тому, що є бажаним, а що ні. Добре сформований набір цінностей може слугувати важливим каталізатором розвитку молоді в напрямку благополуччя, психологічного зростання та залучення до громадської діяльності. Знаючи про їхній вплив на психологічне здоров'я, важливо розуміти, як цінності розвиваються та утверджуються під час такого важливого етапу в житті, як підлітковий вік.

Підлітковий вік – це період стрімкого розвитку, який відкриває вікно можливостей для формування цінностей, що можуть бути більш стійкими та довготривалими. Оскільки підлітки прагнуть більшої автономії від батьків, вони починають досліджувати свою ідентичність, переоцінювати наявні цінності та шукати особистісно значущі цінності. Завдяки підвищенню когнітивних здібностей до формальних операцій вони можуть проєктувати себе в майбутнє, ставити довгострокові життєві цілі та дотримуватися набору цінностей, які можуть спрямовувати хід їхнього життя [8]. З психосоціальної точки зору, очікується, що на цьому етапі у підлітка формується ідентичність. Основне завдання підлітків – поєднати ідентичності, які вони принесли з дитинства, з більш інтегрованою з дитинства. Ідентичність – це Я-образ, що складається з багатьох частин: професійна/кар'єрна ідентичність, політична ідентичність, релігійна ідентичність, ідентичність стосунків, досягнення, інтелектуальна ідентичність, сексуальна ідентичність, культурна/етнічна ідентичність, фізична ідентичність, інтереси, особистість. За словами Роберта Хавінгерста (1974), одним із завдань розвитку в підлітковому віці є набуття набору цінностей і моральних систем, які керують їхньою поведінкою. Цінності є потужними регуляторами людської поведінки, оскільки вони є частиною самосвідомості та ідентичності людини.

Цінності відповідають основним принципам людського життя; згідно з цими цінностями ми надаємо перевагу певній поведінці, а також розвиваємо форми поведінки, які ми приймаємо або не приймаємо. Якщо дія, яка веде до певної мети, несумісна з системою цінностей індивіда, він, швидше за все, переживає міжособистісний конфлікт і перестає досягати мети, оскільки дія не має мотиваційного підґрунтя.

Динамічна структура цінностей, зміни соціальної структури, технологічний прогрес та відмінності у людській взаємодії уможливають обмін цінностями; спостерігається, що на зміну цінностей впливають як індивідуальні фактори (вік, стать, освіта), так і фактори середовища (сім'я, засоби масової інформації, географічна мобільність).

Останні роки характеризуються суттєвими змінами у системі духовних цінностей підлітків. У їхніх світоглядних орієнтирах одночасно простежуються як тенденції оновлення духовної сфери особистості на основі загальнолюдських цінностей, так і вплив негативних соціальних явищ. Важливим аспектом

соціалізації сучасного підлітка є відторгнення застарілих міфологізованих цінностей попередніх епох та формування нового, більш усвідомленого світогляду.

Зміни у ціннісних орієнтаціях підлітків зумовлені глобальними суспільними трансформаціями, зокрема політичними, економічними та соціально-психологічними процесами. Для них характерна орієнтація на майбутнє, усвідомлення соціальних проблем (зокрема, питань війни, миру, екології), пошук власної ідентичності. Водночас у молодіжному середовищі спостерігаються такі явища, як криза віри, зниження активності у суспільному житті, дефіцит духовних контактів і гуманістичних цінностей.

З огляду на це важливим завданням є створення умов для гармонійного особистісного розвитку підлітків та запобігання їхній соціальній фрустрації. В іншому разі існує ризик формування маргінальних соціально-психологічних характеристик, що ускладнюватиме їхню інтеграцію у суспільні інститути та систему соціальних відносин.

Війна як глобальний соціально-політичний конфлікт має багатовимірний вплив як на суспільство в цілому, так і на окрему особистість. Її наслідки відчутні у всіх сферах життя, зокрема у формуванні ціннісних орієнтацій підлітків, які є однією з найбільш вразливих соціальних груп.

Дослідження впливу війни на систему цінностей підлітків є важливим та актуальним завданням, що потребує комплексного підходу з психологічної та соціальної перспективи. Військові конфлікти, як деструктивний фактор, спричиняють значні зміни у сприйнятті реальності, емоційному стані та світогляді молоді, що може мати довготривалі наслідки для їхнього особистісного розвитку.

Один із ключових аспектів вивчення цього явища полягає у розумінні внутрішнього світу підлітків, їхніх переживань, ставлення до війни та її наслідків. Аналіз цих аспектів дозволяє визначити, як воєнні події впливають на трансформацію ціннісних систем молоді, а також сприяє пошуку ефективних методів психологічної підтримки та адаптації підлітків у кризових умовах.

Дослідження цього питання має не лише теоретичну, а й практичну значущість. Визначення впливу війни на систему цінностей підлітків сприяє розробці ефективних програм психологічної підтримки та реабілітації, спрямованих на збереження та відновлення їхнього психоемоційного благополуччя та забезпечення гармонійного розвитку.

На рівні суспільства війна призводить до дестабілізації соціального порядку, що проявляється у руйнуванні інфраструктури, економічних труднощах, соціальній дезорганізації та зміні морально-етичних норм. Військові конфлікти створюють загрозу безпеці, підвищують рівень нестабільності та негативно впливають на функціонування суспільства в цілому.

Окрім цього, війна спричиняє масові переміщення населення, розлуку з родиною та близькими, фізичні та психологічні травми, що мають значний вплив на психічне здоров'я підлітків, знижуючи їхню емоційну стійкість та здатність до соціальної адаптації.

Підлітковий вік є періодом інтенсивного фізичного, когнітивного та емоційного розвитку, упродовж якого формується ідентичність, система цінностей та переконань. У цей час особистість особливо вразлива до зовнішніх впливів, зокрема до деструктивних наслідків війни. Воєнний конфлікт може порушити нормальний процес розвитку, викликаючи стани стресу, тривожності, втрати та безпорадності.

Війна здатна суттєво впливати на систему цінностей підлітків, трансформуючи їхні життєві пріоритети та змінюючи світогляд. При цьому характер цього впливу є індивідуальним і залежить від низки факторів, серед яких тривалість та інтенсивність військового конфлікту, особистісні характеристики підлітка, рівень соціальної підтримки та наявність ресурсів для реабілітації та психологічної допомоги.

В умовах воєнного конфлікту спостерігається зміна ціннісних орієнтацій підлітків, що зумовлена необхідністю адаптації до кризових обставин. Зокрема, цінності, пов'язані з безпекою та виживанням, можуть набувати пріоритетного значення, поступово витісняючи орієнтацію на особистісний розвиток та задоволення індивідуальних потреб. Загалом війна може спричинити зміщення життєвих пріоритетів, що безпосередньо відображається у формуванні системи цінностей підлітків.

Несприятливий вплив війни може проявлятися через втрату віри у мирне співіснування, формування песимістичного світогляду, зниження самооцінки та почуття безнадії. Підлітки, що опинилися в умовах воєнних дій, можуть відчувати позбавлення нормального дитинства, відчуження від соціального оточення та невизначеність щодо власного майбутнього.

Водночас варто зазначити, що вплив війни на ціннісні орієнтації підлітків є неоднозначним. У деяких випадках вона може стати чинником особистісного зростання, мотивуючи молодь до усвідомлення власних життєвих принципів, розвитку стійкості та активного пошуку сенсу в допомозі іншим. Таким чином, воєнні реалії можуть не лише спричиняти негативні зміни, а й сприяти формуванню моральної зрілості та соціальної відповідальності у підлітків.

У вивченні впливу воєнних конфліктів на ціннісні орієнтації підлітків застосовуються різні теоретичні підходи, що дозволяють глибше проаналізувати цей процес. Однією з ключових концепцій є теорія стресу та травми, яка пояснює, що війна створює екстремальні стресові ситуації та травматичні події, що безпосередньо впливають на ціннісні переконання та життєві пріоритети молоді. Зокрема, військові дії

можуть призводити до втрати близьких, руйнування житла та змін у соціальному середовищі, що спричиняє глибокі трансформації у системі цінностей підлітків та змінює їхнє ставлення до навколишньої дійсності [2].

Відповідно до теорії соціалізації, підлітки формують свої цінності, норми та переконання у процесі взаємодії з соціальним середовищем. Війна може впливати на їхні ціннісні орієнтації шляхом зміни соціальних установок, зокрема через втрату або зміну значущих осіб, з якими підлітки взаємодіють, а також через експозицію до нових ідеологій і світоглядних систем [4].

Згідно з теорією посттравматичного зростання, пережитий травматичний досвід, зокрема війна, може не лише мати негативні наслідки, а й сприяти особистісному розвитку. Підлітки, які зіткнулися з важкими випробуваннями, можуть переосмислити свої цінності та життєві орієнтири, надаючи більшого значення цінності життя, взаємодії, підтримці та солідарності [3].

Відповідно до теорії соціального впливу, соціальне середовище, зокрема сім'я, однолітки та медіа, відіграє ключову роль у формуванні ціннісних орієнтацій підлітків. Війна може змінювати ці соціальні впливи та характер взаємодії з оточенням, що позначається на формуванні цінностей [5].

Застосування цих теорій дозволяє глибше зрозуміти механізми та фактори, що впливають на ціннісні орієнтації підлітків у воєнний період. Використання таких підходів сприяє розширенню знань у цій сфері та допомагає розробляти ефективні програми підтримки для молоді, яка зазнала впливу військових конфліктів.

Існує низка досліджень, присвячених вивченню ціннісних орієнтацій підлітків у період війни на території України.

Одним із таких є дослідження «Ціннісні орієнтації учнівської молоді в умовах воєнного стану» проведене докторкою філософії в галузі соціальна робота, доценткою НПУ імені М.П. Драгоманова Дар'єю Бибик. У ньому було проаналізовано соціологічні дослідження «Цінності молоді», ініційовані Міністерством молоді та спорту України та реалізовані Центром незалежних соціологічних досліджень «Омега». Метою цих досліджень є аналіз соціального розвитку молоді, зокрема її участі в суспільних процесах, громадської та політичної активності, а також виявлення актуальних потреб і ціннісних орієнтацій. Наприклад, у 2017 році дослідження охопило 2000 респондентів віком від 14 до 34 років, які є громадянами України. Результати показали, що основними життєвими пріоритетами молоді є сімейне щастя (63,6 %) та здоров'я (53,6 %). Значна частина респондентів також надавала перевагу кар'єрі (39,3 %). На наступних позиціях опинилися свобода та незалежність у прийнятті рішень (29,1 %), можливість реалізувати власний талант і здібності (22,1 %), а також матеріальне благополуччя (28,1 %).

Починаючи з 24 лютого 2022 року, українське суспільство живе в умовах воєнного стану, що зумовило необхідність вивчення змін у ціннісних орієнтаціях молоді. Метою даного дослідження було визначення пріоритетних цінностей учнівської молоді в цих умовах. Результати анкетування показали, що респонденти найбільше цінують здоров'я та безпеку (загальний показник – 97 %, серед молоді – 86,2 %), самостійність і незалежність у прийнятті рішень (97,5 % загалом, 88,4 % серед молоді), а також свободу слова та можливість бути почутими (74,4 % загалом, 86,1 % серед молоді). Крім того, для учнівської молоді важливими залишаються можливість продовжувати освіту та організовувати власне культурне дозвілля [1].

У роботі к.психол.н. Т.В. Яценко та к.пед.н Шкляєвої Г.О. «Особливості формування ціннісних орієнтацій студентської молоді України в умовах війни» у ході діагностики ціннісних орієнтацій було визначено ієрархію ключових термінальних цінностей серед юнаків і дівчат. Найвищі позиції в структурі цінностей зайняли активне, діяльне життя (44% респондентів), життєва мудрість (39%) та здоров'я (32%). Найменш значущими цінностями для опитаних виявилися щастя інших (37%), а також творчість та впевненість у собі, які визнані важливими лише 27% учасників дослідження.

Висновки та перспективи подальших пошуків. Результати дослідження свідчать про прагнення юнаків і дівчат займати активну життєву позицію, формувати сталі принципи, що ґрунтуються на власних знаннях та досвіді. Водночас учасники дослідження усвідомлюють необхідність піклування передусім про себе та своє здоров'я, а не про благополуччя інших.

У процесі аналізу структури інструментальних цінностей було визначено їхню ієрархію серед молоді. Найвищий рейтинг отримали чуйність (22%), вихованість (20%) та чесність (20%). Найменш значущими цінностями були високі вимоги (27%), ефективність у справах (20%) та охайність (29%).

Аналіз отриманих даних свідчить, що чуйність є найважливішою інструментальною цінністю для більшості учнів, що вказує на альтруїстичні тенденції у їхньому розвитку. Вихованість відображає сформованість соціально значущих якостей, а чесність демонструє високий рівень моральних вимог [6].

Отже, результати досліджень свідчать про те, що в умовах воєнного стану серед сучасної учнівської молоді України зростає значущість власного життя, здоров'я та благополуччя близьких.

Ціннісні орієнтації молоді зміщуються у бік свободи слова, самостійності, незалежності у прийнятті рішень, а також прагнення до самореалізації як у навчальній діяльності, так і в організації дозвілля.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бибик Д. Ціннісні орієнтації учнівської молоді України в умовах воєнного стану. №2. 2022. URL: Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/734022/1/%D0%91%D0%B8%D0%B1%D0%B8%D0%BA%20%D0%94.%D0%94..pdf>

2. Кияшко О. О. Ціннісні орієнтації сучасних підлітків. *Актуальні проблеми психології в закладах освіти*. 2022. Т. 6. С. 56–61. URL: <https://doi.org/10.31812/psychology.v6i.7314>.
3. Коротенко А. С. Ціннісні орієнтації молоді на сучасному етапі розвитку українського суспільства: thesis. 2015. URL: <http://er.nau.edu.ua/handle/NAU/19521>
4. Особистість в екстремальних умовах : thesis. 2019. URL: <http://hdl.handle.net/123456789/5736>
5. Потапчук Т. Морально-ціннісні орієнтації молоді: ретроспективний аналіз. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: педагогічні науки*. 2018. № 2 (375). С. 59–64.
6. Яценко Т.В., Шкляєва Г.О. Особливості формування ціннісних орієнтацій студентської молоді України в умовах війни. *Вікова та педагогічна психологія*. Випуск 51.2023 URL: <http://habitus.od.ua/journals/2023/51-2023/21.pdf>
7. Assor A. et al. Towards a wider conception of autonomy support in adolescence: The contribution of reflective inner-compass facilitation to the formation of an authentic inner compass and well-being *Motivation and Emotion*. 2020.
8. Nurmi J.-E. How do adolescents see their future? A review of the development of future orientation and planning *Developmental Review*. 1991.
9. Schwartz S. H. Universals in the content and structure of values: Theory and empirical tests in 20 countries. In Zanna M. (Ed.), *Advances in experimental social psychology*. 1992. 25, pp. 1–65.

УДК 159.923.2

Тетяна ДРОБІНА**УСВІДОМЛЕННЯ ЦІННІСНО-СМИСЛОВИХ АСПЕКТІВ ОСОБИСТОГО ДОСВІДУ ПОДРУЖНИХ ПАР ЯК ОСНОВА ДЛЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ ШЛЮБУ**

(студентка I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв)

Науковий керівник – доктор філософії PhD, кандидат психологічних наук, доцент Галушко Л. Я.

Стаття досліджує роль усвідомлення ціннісно-смыслових аспектів особистого досвіду подружніх пар у збереженні шлюбу. На основі аналізу соціальних тенденцій (зростання розлучень, вплив війни, економічної нестабільності) та наукових концепцій (Д. Готтман, В. Франкл, К. Роджерс) розкриває механізми, завдяки яким спільні цінності, рефлексія та діалог між партнерами сприяють стабільності шлюбних стосунків, а осмислення внутрішніх орієнтирів (довіра, взаємоповага, спільні цілі) допомагає парам адаптуватися до зовнішніх викликів, зміцнює емоційний зв'язок і знижує ризик розлучення.

Ключові слова: ціннісно-смыслові аспекти, стабільність шлюбу, особистий досвід, рефлексія, сімейне консультування, соціально-психологічні чинники, українські подружні пари, розлучення.

Актуальність дослідження. Сучасне суспільство стикається з високим рівнем розлучень, що свідчить про кризу інституту шлюбу. Однією з ключових причин цього є недостатнє усвідомлення подружніми парами ціннісно-смыслових аспектів спільного досвіду, які формують основу стійких стосунків. Тому розуміння цінностей і смислів, які партнери привносять у свої відносини, є вирішальним для зміцнення сімейних зв'язків і запобігання розірванню шлюбу. Значущість цієї теми пояснюється кількома причинами. По-перше, збільшення кількості розлучень у багатьох країнах підкреслює потребу в глибшому аналізі факторів, що сприяють міцності подружніх союзів. За даними Міністерства юстиції України, у 2024 році було зареєстровано 150,2 тис. шлюбів і 34,29 тис. розлучень через РАЦС, що на 42,2% більше, ніж у 2023 році (24,1 тис.). Кількість розлучень через суди також зросла на 2,3% (до 1,31 тис.). Це свідчить про тенденцію до збільшення розірвань шлюбу. У 2023 році співвідношення шлюбів до розлучень було приблизно 4,4:1, але у 2024 році воно скоротилося. Найвищий рівень розлучень фіксується в Києві (4,4 тис. у 2024 році), Дніпропетровській (3 тис.) і Харківській областях. Найнижчий — у західних регіонах, як-от Закарпатська та Рівненська (7-8 шлюбів на 1 розлучення), що може бути пов'язано з сильнішими традиційними цінностями. У перший рік повномасштабного вторгнення (2022) кількість розлучень різко впала (17,89 тис.), а шлюбів зросла (222,9 тис.) через "весільний бум" і прагнення людей зміцнити зв'язки перед невизначеністю. Проте з 2023 року тенденція змінилася: шлюбів стало менше (186 тис. у 2023 році), а розлучень — більше. По-друге, сучасне суспільство стикається зі стрімкими змінами соціальних норм, гендерних ролей і очікувань, що може ускладнювати взаємодію в парі. Усвідомлення таких цінностей, як взаємна повага, довіра, любов чи спільні прагнення, дозволяє подружжю адаптуватися до нових реалій і зберігати гармонію. По-третє, осмислення власного досвіду та його значення сприяє емоційному зростанню, що допомагає долати конфлікти й кризові моменти в сімейному житті. Дослідження цієї проблеми актуальне, оскільки дозволяє виявити психологічні механізми збереження шлюбу через рефлексію особистісного досвіду, спільні цінності та смисли.

Стан розробленості проблеми. Дослідження ціннісно-смыслові сфери та особистого досвіду подружніх пар у контексті збереження шлюбу — це важлива тема в психології, соціології та сімейній терапії. У світовій науковій літературі питання шлюбу та його стабільності досліджувалися в працях Д. Готтмана, він наголошував на важливості емоційного інтелекту та комунікації, що частково перетинається з ціннісно-смысловими аспектами. Науковець виділив так звані «Чотири вершники Апокаліпсису» — критика, зневага, оборонна позиція, ухилення, які вважав одними із головних поведінкових факторів ризику для розірвання

шлюбу. Він наголошував на важливості спільного створення смислів у парі. Запропонував концепцію «Позитивного порівняння», коли партнери інтерпретують поведінку один одного в доброму світлі. Дослідження Е. Гідденса про трансформацію інтимності в сучасному суспільстві підкреслюють, як зміна соціальних норм впливає на очікування від шлюбу. К. Роджерс вивчав роль автентичності та емпатії партнерів у стосунках. Він акцентував свою увагу на безумовному позитивному ставленні між партнерами як основі довіри, вважав, що спільні цінності, конгруентність та відкритість у спілкуванні є запорукою міцності шлюбу. В. Франкл розглядав смисл як центральний елемент людського життя. Зокрема, у своїй логотерапії він наголошував на пошуку сенсу в шлюбі як запоруці його міцності. Вчений підкреслював важливість «духовного виміру» у стосунках, де обов'язково має бути місце відданості, спільним цілям та подоланню труднощів. Праці М. Боуена зосереджували свою увагу на ролі сімейних систем і особистих цінностей у формуванні подружньої гармонії. В. Сатір працювала з особистим емоційним досвідом партнерів та комунікацією в сім'ї. Вона допомагала парам знаходити спільний сенс у стосунках через усвідомлення власних потреб особистості, повагу до відмінностей один одного, створення спільної «сімейної історії». Артур та Елейн Арони досліджували психологію близькості та саморозширення у шлюбі. Вони прийшли до висновку, що пари, які разом засвоюють новий досвід, відчують більше задоволення від стосунків, а спільні цінності та смисли підсилюють емоційний зв'язок між подружжям.

Проте конкретне поєднання ціннісно-сміслових аспектів і особистого досвіду в контексті збереження шлюбу рідко стає окремим предметом аналізу. Більшість досліджень зосереджена на зовнішніх факторах (економіка, соціальний тиск) або практичних аспектах (комунікація, конфлікти), а не на внутрішньому осмисленні подружжям власного досвіду. Українські вчені, такі як Н. Заватська та С.Сисоева, досліджували психологічні аспекти сімейного життя, зокрема вплив цінностей на виховання дітей у шлюбі. О. Стрельник та Т. Бурейчак торкаються трансформації сімейних ролей в Україні, особливо в умовах війни та еміграції. Дослідження традиційних українських сімейних цінностей (наприклад, працями Інституту народознавства НАН України) свідчать, що історично шлюб утримувався через релігійні та громадські норми.

Соціальна важливість і недостатнє дослідження цієї проблеми стали основою для вибору теми нашого дослідження, а також визначили його мету, об'єкт та предмет.

Метою дослідження є визначення ролі та механізмів осмислення ціннісно-сміслових складових особистого досвіду подружніх пар у забезпеченні стабільності та збереженні шлюбу.

Викладення основного матеріалу. Шлюб як соціальний і психологічний інститут зазнає значних змін у сучасному світі, що зумовлює потребу в пошуку нових підходів до його збереження. Одним із таких підходів є осмислення подружніми парами ціннісно-сміслових аспектів їхнього особистого досвіду. Цей процес передбачає рефлексію над тим, що є важливим у стосунках (цінності), і яке значення вони надають своєму спільному життю (смисли). Розвиток та усвідомлення людиною своєї ціннісно-сміслової сфери відіграє велику роль у формуванні її стосунків з оточуючими і з самим собою. На її основі утворюються почуття та емоції, підбирається інформація, яку людина транслює під час міжособистісного спілкування та соціальної взаємодії. Саме цінності та смисли є фундаментальними категоріями, які формують основу людських стосунків. У контексті шлюбу цінності — це те, що подружжя вважає важливим (наприклад, взаємоповага, довіра, любов), а смисли — це суб'єктивне значення, яке вони надають своєму союзу (наприклад, шлюб як партнерство, як духовна єдність чи як основа для створення сім'ї). Згідно з ідеями В. Франкла, пошук смислу є ключовим для подолання життєвих криз. У шлюбі це може проявлятися як спільне бачення мети стосунків, що допомагає долати конфлікти. Д. Готтман додає, що емоційна близькість і взаєморозуміння, які базуються на спільних цінностях, є запорукою міцності шлюбу. Е. Гідденс зазначає, що сучасний шлюб дедалі більше залежить від індивідуального вибору та осмислення, а не від зовнішніх норм. Це підкреслює важливість рефлексії над власним досвідом.

Усвідомлення ціннісно-сміслових аспектів особистого досвіду подружніми парами — це активний процес, який включає такі механізми:

- індивідуальну рефлексію — кожен партнер осмислює свої почуття, емоції, потреби та очікування, що допомагає краще розуміти себе та свої реакції в конфлікті;
- спільну рефлексію — подружжя аналізує свій досвід (наприклад, як вони долали кризи, що їх об'єднувало);
- діалог (ефективна комунікація) — обговорення цінностей і смислів між партнерами допомагає узгодити їхні погляди;
- адаптацію — переосмислення досвіду в нових умовах (наприклад, під час війни чи економічних труднощів);
- символізацію (створення спільних сімейних традицій і ритуалів).

Серед чинників, що заважають успішній комунікації та рефлексії, можна назвати: уникнення складних тем (якщо партнери уникають обговорень болючих питань, це може призвести до накопичення обурення), відсутність навичок самоаналізу (деякі люди не звикли аналізувати свої емоції, що ускладнює діалог), зовнішній стрес (робота, фінанси або виховання дітей можуть відтягувати увагу від внутрішньої рефлексії).

Традиційно в Україні шлюб завжди утримувався через релігійні та громадські цінності, але сучасні реалії (війна, еміграція) вимагають переосмислення цих основ. Соціальні умови суттєво впливають на ціннісно-сміслові орієнтації українців:

- війна в Україні — розлука, стрес і втрати змушують пари переглядати смисл шлюбу, часто зміщуючи акцент на емоційну підтримку;
- економічна нестабільність — фінансові труднощі можуть як руйнувати шлюб (конфлікти через гроші), так і зміцнювати його (спільна боротьба за виживання);
- культурні зміни — зростання індивідуалізму в суспільстві вимагає від подружжя більшої гнучкості у визначенні власних смислів.

Осмислення ціннісно-сміслових складових може бути використано в сімейному консультуванні, адже, психологи можуть допомагати парам усвідомлювати свої цінності через вправи на рефлексію чи діалог; в освітніх програмах через курси для молодят, в рамках яких можуть бути включені модулі про пошук спільного сенсу; самодопомози, в якій подружжя може свідомо працювати над осмисленням, наприклад, через щоденні розмови чи ведення спільного щоденника.

Висновки: Усвідомлення ціннісно-сміслових аспектів особистого досвіду є потужним інструментом для збереження шлюбу. Воно дозволяє подружжю не лише адаптуватися до зовнішніх викликів, а й поглиблювати внутрішній зв'язок, робити шлюб більш осмисленим і стійким. Подальше дослідження цієї теми може стати підґрунтям для створення практичних інструментів підтримки подружжя, таких як консультації чи програми навчання, спрямовані на зміцнення шлюбних відносин. Це особливо актуально в часи, коли традиційні уявлення про сім'ю зазнають перегляду й трансформації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Зливков В.Л., Лукомська С.О., Федан О.В. Психодіагностика особистості у кризових життєвих ситуаціях. К.: Педагогічна думка, 2016. 219 с.
2. Мороз Р.А. Сімейні наративи як засіб організації сімейної системи та усвідомлення сімейного досвіду // Збірник наукових праць. Психологічні науки. Випуск 2. 12 (103). С. 129-135.
3. Москаленко О. В. Структурні компоненти ціннісно-сміслові сфери особистості // Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка. 2013. Вип. 1. С. 91-98.
4. Мельничук І. Я. Психологічні закономірності розвитку партнерських взаємостосунків. Психологічні умови становлення особистості у сучасному суспільстві: збірник наукових праць / За редакцією С. П. Михиди. 65 Кропивницький: ФОП Александрова М. В., 2017. С. 178-187.
5. Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід: збірник тез III Міжнародної науково-практичної конференції, 13-14 травня 2021 року, м. Тернопіль. ТНПУ ім. В.Гнатюка. / Ред. кол.: Морська Н. Л., Поперечна Г. А., Литвин Л. М. Тернопіль : Вектор, 2021. 270 с.

УДК: 373.31:504

Альбіна ЗАГРІЙЧУК

ВПЛИВ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

*(студентка I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв)*

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, доцент Мартін А. М.

У статті розкрито вплив дослідницької діяльності на формування критичного мислення дітей молодшого шкільного віку. Проаналізовано сучасні підходи до організації дослідницької діяльності у початковій школі, визначено її роль у розвитку когнітивних і творчих здібностей учнів. Окреслено педагогічні умови, методи та прийоми, які сприяють ефективному формуванню критичного мислення.

Ключові слова: дослідницька діяльність, критичне мислення, молодший шкільний вік, педагогічні інновації, навчальні методики.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток освіти відзначається підвищеною увагою до навчання та виховання учнів, створенням сприятливих умов для розкриття їхнього інтелектуального й творчого потенціалу. Важливу роль у цьому процесі відіграє Нова українська школа, яка виступає як ефективна, соціально зумовлена педагогічна система. Її основна мета — забезпечення умов для розвитку творчих здібностей учнів, активізація їхньої дослідницької діяльності, формування самостійності та креативної культури.

У Концепції Нової української школи зазначено важливість розвитку критичного мислення як одного з наскрізних вмінь для формування всіх ключових компетентностей НУШ у здобувача освіти (спілкування державною (рідною у разі відмінності) мовами, спілкування іноземними мовами, математичної, у природничих науках, інформаційно-цифрової, уміння вчитися впродовж життя, ініціативності і підприємливості, соціальної та громадянської, обізнаності та самовираженості у культурній сфері, екологічної грамотності і здорового життя) [4, с. 12].

Формування навичок критичного мислення відбувається через усі освітні галузі, бо розвиваючи їх комплексно на уроках, діти навчаються досліджувати будь-яке завдання з різних точок зору, вигадувати нові шляхи розв'язання.

Формування критичного мислення є однією з ключових компетентностей сучасної освіти. Традиційні моделі навчання часто орієнтовані на механічне запам'ятовування інформації, що не сприяє формуванню здатності до аналізу, синтезу та аргументованого обґрунтування власних думок. Невідповідність між вимогами сучасного суспільства та традиційною системою освіти створює потребу в адаптації навчальних програм та впровадженні методів, що стимулюють дослідницьку діяльність.

Водночас виникає необхідність у систематичному аналізі впливу навчальних методик на розвиток критичного мислення учнів з урахуванням їхніх вікових особливостей і когнітивних можливостей. У молодшому шкільному віці цей процес набуває особливої значущості, оскільки саме в цей період діти активно розвивають когнітивні здібності, уміння аналізувати та синтезувати інформацію. Дослідницька діяльність є дієвим засобом формування цих навичок, оскільки вона передбачає активне залучення учнів до процесу пізнання через спостереження, експерименти та аналіз отриманих результатів.

Аналіз досліджень і публікацій. Науковці наголошують на важливості дослідницької діяльності для розвитку критичного мислення. Різні аспекти організації діяльності учнів висвітлено в працях С. Васильєвої, В. Вербицького, Л. Ковбасенко, Л. Манорик, В. Назаренка, Р. Науменко, С. Панченка, Г. Пустовіта, Л. Тихенко.

Особливості організації дослідницької діяльності молодших школярів досліджували В. Андреев, Т. Байбара, Н. Бібік, В. Давидов, О. Долян, О. Савенков, Я. Кодлюк, А. Леонтович, М. Маркова, О. Обухов, М. Олексієв, В. Паламарчук, З. Плохій, О. Савченко, Т. Чернецька, Л. Фоміна та ін.

Багато наукових праць було присвячено формуванню критичного мислення учнів початкової ланки освіти. Це питання вивчали такі науковці, як І. Зязюн, О. Пошетун, С. Терно, О. Тягло, О. Чуба, та ін. Розуміючи, що дослідницька діяльність має важливий вплив на формування та розвиток критичного мислення у дітей, її досліджували М. Вашуленко, О. Онопрієнко, О. Савченко та ін.

Метою статті є визначення впливу дослідницької діяльності на формування критичного мислення дітей молодшого шкільного віку та окреслення педагогічних умов і методів для її ефективної реалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Аналіз методичної літератури дає змогу уточнити зміст поняття «дослідницька діяльність», під якою розуміється особливий вид пізнавальної діяльності, що використовує навчальне дослідження як основний засіб досягнення освітніх результатів.

Дослідницька діяльність передбачає активну пізнавальну позицію учня, пов'язану з періодичним і тривалим внутрішнім пошуком, активізацією розумових процесів, глибоким осмисленням та переробкою інформації, дією за методом «проб і помилок», а також здійсненням власних відкриттів [1].

На сьогоднішній день не існує єдиного визначення поняття «критичне мислення». У філософії під критичним мисленням розуміють уміння логічно мислити та аргументувати, аналітично дискутувати та правильно висловлювати думку. У педагогічній літературі критичність розглядається як усвідомлений контроль за ходом інтелектуальної діяльності, у процесі якої відбувається оцінювання роботи, думок, вироблених гіпотез, шляхів їх доведення тощо. А це, у свою чергу, вказує на те, що критичне мислення – це мислення вищого порядку, яке спирається на інформацію, усвідомлене сприйняття власної інтелектуальної діяльності та діяльності інших, сприяє розвитку такої особистісної риси, як креативність, і формує творче мислення, творчу особистість [5].

У Новій українській школі при організації навчання приділяється увага розвитку таких дослідницьких умінь учнів, як побудова гіпотез, планування, організація спостережень, збирання та обробка інформації, використання й перетворення інформації для отримання нових висновків, інтегрування змісту відразу кількох галузей знань.

Молодший шкільний вік характеризується інтенсивним розвитком когнітивних процесів: пам'яті, уваги, мислення та уяви. У цей період діти переходять від конкретно-образного до логічно-абстрактного мислення. Дослідницька діяльність стимулює ці процеси, сприяючи розвитку пізнавальної активності та навичок аналізу [2].

Критичне мислення у цьому віці формується поступово, спочатку діти вчать ставити запитання і шукати відповіді на них; потім вони переходять до аналізу отриманої інформації та її оцінки [7]. Дослідницька діяльність створює умови для цього процесу шляхом залучення учнів до активної взаємодії з навчальним матеріалом.

До важливих ключових характеристик критичного мислення, відносять:

- 1) свободу та самостійність (здатність висловити ідею незалежно від інших);
- 2) інформація для нього – відправна, а не кінцева точка для розвитку (щоб висловити зважену думку потрібно опрацювати величезну кількість матеріалів);
- 3) починається з постановки питань та проблем, які потрібно вирішити;

4) використовує переконливу аргументацію (коли учні знаходять власне вирішення і підкріплюють його доказами);

5) є соціальним процесом (будь-яка думка перевіряється та обговорюється) [5].

Дослідницька діяльність передбачає виконання таких завдань: постановка проблеми, формулювання гіпотез, проведення експериментів, аналіз результатів і формулювання висновків. Ці етапи сприяють розвитку логічного мислення, здатності до самоаналізу та об'єктивної оцінки інформації. Наприклад, під час роботи над проектами учні навчаються співпрацювати в групах, обговорювати результати та аргументувати свою думку.

Дослідницький підхід також допомагає дітям краще запам'ятовувати матеріал через практичну взаємодію з ним. Наприклад, експерименти на уроках «Я досліджую світ» дозволяють дітям побачити реальні приклади застосування теоретичних знань на практиці.

До основних методів організації дослідницької діяльності належать:

1) проблемний метод, який передбачає постановку завдань із відкритим кінцем для стимулювання пошуку рішень; 2) ігровий метод, в межах якого використовують рольові ігри для моделювання ситуацій; 3) евристичний метод, який означає заохочення учнів до самостійного пошуку відповідей; 4) інтерактивні технології, до яких входять групові дискусії, мозковий штурм, дебати [3].

Ефективним є також використання проектної роботи як форми організації освітнього процесу [6]. Проекти дозволяють дітям працювати над реальними проблемами та пропонувати творчі рішення. Наприклад, учнів можна залучити до розробки екологічних проектів, які передбачають аналіз стану довкілля та пропозицію заходів для його покращення.

Практичні результати впровадження дослідницької діяльності довели, що інтеграція елементів дослідницької роботи в освітній процес значно підвищує рівень засвоєння матеріалу та сприяє розвитку критичного мислення. Наприклад, учні краще запам'ятовують інформацію завдяки активному залученню до процесу навчання. Також вони демонструють більшу зацікавленість у навчанні та здатність до самостійного вирішення проблем. Зростає рівень комунікативних навичок через групову роботу над проектами або експериментами [2].

Крім того, дослідницька діяльність сприяє розвитку творчих здібностей дітей. Під час виконання завдань учні навчаються генерувати нові ідеї та реалізовувати їх у практичних проектах.

Висновки: Дослідницька діяльність є прогресивною формою навчання, яка сприяє значному покращенню критичного мислення у дітей молодшого шкільного віку. Важливо підкреслити необхідність диференціації навчальних завдань, тобто для досягнення максимального ефекту слід враховувати індивідуальні особливості кожного учня, адаптуючи складність завдань до їхніх можливостей. Також використання цифрових засобів навчання підвищує мотивацію учнів та сприяє розвитку аналітичних здібностей.

Розвиток критичного мислення – це багатоаспектний, системний та тривалий процес навчання учнів. Він передбачає спрямовану, організовану та поетапну розумову діяльність учнів під керівництвом вчителя. Оволодіння основними принципами та операціями логічного мислення дозволить учням виробити новий критичний стиль мислення, який буде допомагати аналізувати проблеми в будь-якій сфері життя та знаходити їх оптимальне вирішення.

Подальші дослідження мають зосередитись на розробці детальних методичних рекомендацій для вчителів, а також на створенні системи критеріїв оцінювання рівня критичного мислення. Важливим є також дослідження впливу міжпредметних зв'язків на розвиток критичного мислення, що може сприяти більш інтегрованому підходу до навчання.

Отже, критичне вміння у школярів початкової ланки освіти виявляється у здатності самостійно та нестандартно підходити до виконання завдань, але для кращого розвитку вказаного вміння доречними будуть завдання, що передбачають дослідницьку роботу, у процесі якої діти здійснюють аналіз та синтез, наводять припущення та алгоритм вирішення, аргументують та формують висновки на основі отриманої інформації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Головань М. С., Яценко В. В. Сутність та зміст поняття «дослідницька компетентність». *Теорія та методика навчання фундаментальних дисциплін у вищій школі: збірник наукових праць НМетАУ*. 2012. Випуск VII. С. 55–62.
2. Гриб'юк О. О. Проектно-дослідницька діяльність в процесі навчання математики учнів загальноосвітнього навчального закладу. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*. Серія 2. Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання, 19 (26). 2019. С.90–98.
3. Вашуленко М., Дубовик С. Формування дослідницьких умінь на уроках української мови. *Учитель початкової школи*. 2019. № 9. С. 3–6.
4. Концепція Нової української школи. URL: <https://galychosvita.gov.ua/nova-ukrainska-shkola-09-49-57-30-10-2018/> (дата звернення: 16.08.2024).
5. Пометун О. Критичне мислення як педагогічний феномен. *Український Педагогічний журнал*. Випуск. 2, С. 89-98, <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/493>.
6. Степаненко О. К., Валентьєва Т. І., Семчук Б. І. Розвиток критичного мислення у дітей старшого дошкільного віку та молодших школярів. *Перспективи і інновації*. 2022. Випуск 4 (19), С. 297–309.

7. Халперн Д. Психологія критичного мислення http://www.ereading.link/bookreader.php/110655/Halpern_Psihologiya_kriticheskogo_myshleniya.html

8. Шимон Л. П. Розвиток критичного мислення учнів початкових класів. *Вісник Житомирського державного університету. Педагогічні науки*. Випуск 44, 2009, С. 164–167.

УДК 378.37.159.9

Анна ЗОВВА

ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

*(студентки II курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв)*

Науковий керівник – доктор психологічних наук, професор Ключек Л. В.

У статті розкрито особливості формування психологічної готовності майбутніх фахівців до професійної діяльності. Встановлено, що психологічна готовність включає в себе з однієї сторони запас професійних знань, умінь і навичок; з іншої – риси особистості: переконання, здібності, інтереси, особливості перебігу пізнавальних процесів (пам'ять, мислення, увага тощо), спрямованість думки, працездатність, емоційність, моральний потенціал особистості, що забезпечать успішне виконання певних функцій. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у конкретизації та визначенні ступеню значущості різних компонентів (та відповідних ним показників) психологічної готовності фахівця до різних видів професійної діяльності.

Ключові слова: *готовність, психологічна готовність, готовність до діяльності, професійна діяльність.*

Постановка проблеми. Актуальність досліджуваної проблеми зростає у зв'язку з модернізацією виробництва, ускладненням знарядь та засобів праці, швидкою зміною технологій управління організаціями, персоналом, новим характером взаємовідносин організацій і професійних навчальних закладів, що потребує такого фахівця, який буде включатися в професійну діяльність без додаткового навчання із скороченим періодом адаптації. Суспільство ХХІ ст. потребує професіонала, здатного до вирішення складних практичних завдань на високому професійному рівні. Успішне професійне становлення майбутніх фахівців базується на розвитку психологічної готовності до цієї діяльності. Процес формування психологічної готовності до майбутньої професійної діяльності є необхідною передумовою розвитку спеціаліста у закладі вищої освіти, що обумовлює якість, ефективність його підготовки та забезпечує результативність навчально-професійної діяльності.

Аналіз досліджень і публікацій. Особливе значення має психологічна готовність до професійної діяльності майбутніх фахівців. Слід зазначити, що окремі аспекти досліджуваної проблеми вже були предметом уваги дослідників. Так, зокрема, питання становлення та розвитку особистості під час підготовки до професійної діяльності та безпосередньо в її процесі представлені в дослідженнях Г. Балла, О. Бондарчук, Б. Братуся, Н. Воляннюк, В. Гордієнко, О. Киричука, П. Лушина, С. Максименка, В. Семиченко, Е. Симанюк, Л. Снігур, Т. Яценко та інших науковців. Водночас, процес формування особистісної готовності майбутніх фахівців до професійної діяльності в умовах сучасних соціальних трансформацій, на наш погляд, висвітлені недостатньо.

Мета статті – розкрити особливості формування психологічної готовності майбутніх фахівців до професійної діяльності.

Виклад основного матеріалу (результатів) дослідження. Однією з основних причин недостатньої готовності фахівців до професійної діяльності є невідповідність традиційної парадигми вузівської підготовки цих спеціалістів сучасним вимогам. У практиці ЗВО поки що відсутня система продуктивного особистісно-професійного розвитку майбутнього фахівця, переважають репродуктивні методи його навчання, які забезпечують «наповнення» студента знаннями. В результаті становлення практичного фахівця, формування його як суб'єкта обраної діяльності відбувається після закінчення ЗВО, шляхом «спроб і помилок». Все це підтверджує наявність протиріччя між соціальним замовленням суспільства на фахівців, здатних вирішувати складні професійні завдання в сучасних умовах, і недостатньо дослідженими механізмами ефективної професіоналізації майбутнього психолога [2].

У відповідності зі змістом і конкретними завданнями, які розв'язуються суб'єктом трудової діяльності, готовність поділяють на короткотривалу (ситуативну), що детермінується відповідними психічними станами, і відносно сталу, що визначається стабільними властивостями (особливостями) особистості.

Психологічна готовність – це виявлення суті властивостей і стану особистості. Готовність – це не тільки властивість чи ознака окремої особистості, це концентрований показник діяльності суті особи, міра її професійної здібності.

Короткочасна психологічна готовність являє собою особливий психічний стан, що характеризується наявністю в суб'єкта образу структури певної дії та стійкої спрямованості свідомості на її виконання (включає в себе різного роду установки на усвідомлення задачі, моделі майбутньої поведінки, визначення спеціальних засобів діяльності, оцінку власних можливостей в їх співвідношенні з майбутніми труднощами та необхідністю досягнення певного результату) [1].

Психологічна готовність включає в себе з однієї сторони запас професійних знань, умінь і навичок; з іншої – риси особистості: переконання, здібності, інтереси, особливості перебігу пізнавальних процесів (пам'ять, мислення, увага тощо), спрямованість думки, працездатність, емоційність, моральний потенціал особистості, що забезпечать успішне виконання певних функцій.

Особистісний підхід при дослідженні категорії готовності вбачає готовність як результат підготовки особистості (підготовленості) до певної діяльності. Готовність розглядається як стійка, багатоаспектна, ієрархізована властивість особистості, що містить ряд компонентів (мотиваційний, особистісний, когнітивний та операційний тощо), адекватних вимогам, змісту та умовам діяльності. Представники даного напрямку дослідження також вбачають зв'язок між функціональним станом (як тимчасова готовність) та стійкою характеристикою особистості (як довготривалою характеристикою готовності – підготовленість).

У структурі психологічної готовності особистості до професійної діяльності виділяють такі компоненти:

- 1) мотиваційний;
- 2) орієнтаційний;
- 3) пізнавально-оперативний;
- 4) емоційно-вольовий;
- 5) психофізіологічний;
- 6) оцінюючий [3].

Розкриємо сутність кожного із цих складників-компонентів:

Мотиваційний компонент включає в себе професійні установки, інтереси, прагнення займатися педагогічною роботою. Його основою є професійна спрямованість (особисте прагнення людини застосувати свої знання в обраній професійній сфері), в якій виражається позитивне ставлення до професії, нахил та інтерес до неї, бажання вдосконалювати свою підготовку і т.д. Стійкість, глибина і широта професійних інтересів і педагогічних ідеалів визначається професійною спрямованістю.

Орієнтаційний компонент – це ціннісно-професійні орієнтації, основою яких є професійна етика, професійні ідеали, погляди, принципи, переконання, готовність діяти відповідно до них. Ядро орієнтаційного компонента – ціннісні орієнтації особистості, глибина професійного світогляду.

Професійно переконання є важливою змістовною стороною особистісної готовності до професійної діяльності, бо вони забезпечують послідовність у професійних діях, цілеспрямованість у педагогічній роботі і в спілкуванні.

Усталеного, остаточного визначення готовності до діяльності в науці поки ще не сформувалося.

Виділяються три основні підходи до її розуміння:

1) готовність розуміється як складне утворення, яке включає у себе когнітивний, мотиваційний, емоційно-вольовий компоненти, як сукупність знань, вмінь та навичок, професійно важливих якостей особистості, які повинен мати фахівець для успішного виконання діяльності;

2) готовність розуміється як певний функціональний стан, що сприяє успішній діяльності, забезпечує її високий рівень;

3) готовність розуміється як складне особистісне утворення, що включає професійно важливі якості особистості, вміння і психологічні стани [4; 5].

До змісту готовності до професійної діяльності звичайно ж входить професійна освіченість.

До числа професійно-етичних якостей належать професійна відповідальність, педагогічна вимогливість, вміння спілкуватися.

Професійна відповідальність виявляється у безкорисній і глибокій відданості роботі.

Пізнавально-операційний компонент – це професійна спрямованість уваги, сприймання, пам'яті, мислення, здібності, знання, дії, операції і заходи, необхідні для успішного здійснення професійної діяльності. Серед якостей пізнавально-операційного компонента готовності значне чільне місце займає мислення. Воно виявляється в умінні виявити ситуації, явища, факти, розпізнати, моделювати їх, прогнозувати можливі наслідки. А для цього фахівцю необхідний високий рівень теоретичних знань, творче мислення і належний рівень загальної культури.

Професійні вміння і навички, високий рівень їх сформованості – важливий елемент психологічної готовності особистості до професійної діяльності.

Емоційно-вольовий компонент – це почуття, вольові процеси, що забезпечують успішний перебіг і результативність діяльності фахівця; емоційний тонус, емоційна сприйнятливість, цілеспрямованість, самовладання, наполегливість, ініціативність, рішучість, самостійність, самокритичність, самоконтроль [2].

Зміст психологічної готовності характеризується зв'язком інтелектуального й емоційного в сфері розвитку особистості. Так, знання явища людиною – важливий факт, але не менш важливим є осмислення нею цього явища, тобто те, який зміст вносить сама людина в це явище. Зміст психологічної готовності визначає характер зв'язку між знаннями професійно-етичного особистісного змісту діяльності і його переживаннями. Не можна обмежуватись тільки накопиченням знань і розвитком інтелекту. Не менше уваги треба приділяти і емоційній стороні, формуванню культури почуттів. Навчально-виховний процес у ЗВО необхідно організовувати так, щоб студенти відчували такі самі емоції і почуття, які виникають у педагогів у їх професійній діяльності.

Серед вольових якостей, які забезпечують особистісну готовність до професійної діяльності майбутніх фахівців виділяють:

- цілеспрямованість (керування в роботі певною метою);
- самовладання і витримка (збереження самоконтролю в будь-якій ситуації);
- наполегливість (тривале збереження зусиль при досягненні поставленої мети);
- ініціативність (готовність і вміння педагога виявляти творчий підхід до вирішення проблем, самодіяльність при виконанні професійних функцій);
- рішучість (своєчасно приймати продумані рішення і без зволікань приступати до їх виконання);
- самостійність (відносна незалежність від зовнішніх впливів);
- самокритичність (вміння помічати свої помилки, неправильні дії та прагнення їх виправити).

Психофізіологічний компонент – це впевненість у своїх силах, прагнення наполегливо і до кінця доводити розпочату справу, здатність вільно керувати своєю поведінкою і поведінкою інших, професійна працездатність, активність і саморегулювання, урівноваженість і витримка, рухомий темп роботи. Ці властивості і здібності забезпечують майбутньому фахівцю високу працездатність у виконанні професійних функцій.

Оцінювальний компонент передбачає самооцінку своєї професійної підготовки і відповідність процесу розв'язання професійних завдань. Формування і розвиток у майбутніх фахівців названих якостей – невідкладне завдання ЗВО [5].

Сучасні студенти, прогнозуючи майбутнє професійне життя усвідомлюють необхідність моделювання життєвого успіху засобами особистісного кредо у процесі навчання у ЗВО. Ми розділяємо думку А. Лібіна, який визначає життєвий успіх людини як суму векторів особистісного успіху, розглянутого як ступені самовдосконалення людини впродовж професійного успіху. Особистісний успіх виражається в досягнутому людиною рівні особистісної зрілості, пов'язаної з відчуттям суб'єктивного й сімейного благополуччя. Професійний успіх віддзеркалює ступені творчої своєрідності кінцевого результату або продукту діяльності. Нарешті, життєвий успіх може досягатись за рахунок найбільш оптимального сполучення особистісного й професійного компонентів [4].

Висновки та перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження. Отже, встановлено, що психологічна готовність до різних видів діяльності має свої специфічні особливості. Разом із тим, більшість дослідників даної проблеми вказує на існування загальних для всіх видів діяльності характеристик психологічної готовності фахівця. Цілісна психологічна готовність до діяльності представляється як сукупність певних психологічних властивостей та станів особистості, які складають підсистеми короткочасної та тривалої готовності.

Перспективи подальших досліджень полягають у конкретизації та визначенні ступеню значущості різних компонентів (та відповідних ним показників) психологічної готовності фахівця до різних видів професійної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бочелюк В. Й. Психологічна готовність до управлінської діяльності в умовах проблемної ситуації. *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти*: зб. наук. праць. Харків, 2003. Вип. 1 (5). С. 351–357.
2. Кокун О. М. Зміст та структура психологічної готовності фахівців до екстремальних видів діяльності. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. Збірник наукових праць. Харків.: УЦЗУ, 2010. Вип. 7. С. 182–190.
3. Платонов І. В. Структура психологічної готовності особистості до правоохоронної діяльності. *Психологія*. К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2000. Вип. 11. С. 320–326.
4. Психофізіологічне забезпечення готовності студентів до педагогічної діяльності: монографія / За ред. О. М. Кокун. К.: Педагогічна думка, 2008. 296 с.
5. Шолох О. А. Формування особистісної готовності майбутніх психологів до професійної діяльності. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. Серія : Педагогічні науки. 2018. Вип. 150. С. 162–166.

Наталія КОНДРОВА**ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ВИНИКНЕННЯ ДЕПРЕСІЇ У
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ***(студентка II курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв)**Науковий керівник: кандидат психологічних наук, доцент Горська Г. О.*

У статті розглянуто індивідуально-психологічні чинники, що виступають детермінантами особливостей прояву депресії у військовослужбовців. Визначено основні симптоми та показники депресії, а також проаналізовано загальний рівень схильності військових до депресивних станів. Експериментальним шляхом досліджений зв'язок розвитку депресії з такими індивідуально-психологічними чинниками, як темпераментальні властивості особистості.

Ключові слова: депресія, депресивний стан, військовослужбовці, індивідуально-психологічні властивості, темперамент.

Постановка проблеми. В умовах бойових дій, під впливом безперервної загрози життю і здоров'ю, в першу чергу страждає психіка людини, яка не справляється з перенавантаженням. Прояви емоційних розладів стали однією з найбільш поширених психологічних проблем як серед цивільного населення, так і серед військових. Військовослужбовці щоденно стикаються зі стресом високого ступеня, їм важко взяти його під контроль, вони емоційно виснажуються і тому можуть протягом тривалого часу знаходитись у пригніченому стані, який в подальшому переростає в депресію.

Рівень розповсюдженості тривожних розладів та депресії у військовослужбовців набуває загрозливих масштабів. Це підтверджується статистичними даними J. Blore, M. C. Creamer, A. B. Forbes, H. L. Kelsall та M. R. Sim, які досліджували вплив досвіду учасників війни в Перській затоці; ветерани мали ризик депресії, дистимії та хронічної дисфорії вдвічі більший, ніж у ветеранів, які не брали безпосередньої участі в бойових діях. І. Ткачук, який досліджував поширеність депресивних та тривожних розладів серед військовослужбовців, що брали участь в АТО, вказує, що сумарно (і депресивні розлади, і тривожні) діагностовано у майже 40 % військовослужбовців.

Порівняння результатів сучасних досліджень з даними попередніх років (до АТО) свідчить, що кількість військовослужбовців з вказаними розладами збільшилась на 15 % [5, с. 64]. Зазначені факти доводять актуальність і необхідність подальшого вивчення механізмів та чинників виникнення депресії у військовослужбовців, розробки психологічних засобів її профілактики та подолання.

Аналіз досліджень і публікацій.

Аналіз літератури свідчить, що проблема вивчення депресії та депресивних станів є предметом дослідження багатьох галузей знань: психології, філософії, медицини, педагогіки, біології, фізіології. Дослідження депресивних розладів здійснювалося великою групою зарубіжних та вітчизняних науковців, з-поміж яких: Г. Браун, Н. Г. Гаранян, В. В. Ковальов, М. Ковач, Д. Коул, Г. Д. Мазуро, Дж. Мак-Каллоу, Б. В. Михайлов, Е. С. Наталевич, І. Л. Первова, К. Петерсон, В. С. Підкоритов, В. Н. Синицький, О. С. Чабан, Ю. Ю. Чайка, Л. Ф. Шестопалова та ін., але, незважаючи на те, що були виявлені загальні ознаки депресивних розладів, визначено особливості їх розвитку та здійснено класифікацію, спеціалізованих досліджень з позиції особливостей і взаємозв'язку прояву депресивних розладів з індивідуально-психологічними відмінностями військовослужбовців у військовий час не проводилось.

Термін «депресія» (лат. depressio – придушення) з'явився не так давно, оскільки упродовж двох тисяч років депресію називали меланхолією.

За часів Гіппократа (460–370 рр. до н. е.) «меланхолія», що у перекладі з грецької означає «чорна жовч», – трактувалася як зневіра, задума, душевна хвороба. Гіппократ виявив її супутні симптоми: безсоння, дратівливість, неспокій, апатія, іноді – відраза до їжі. У своїх працях він вперше зробив спробу класифікувати депресію залежно від причини, що викликає хворобу:

- меланхолія, яка може бути викликана зовнішніми подіями («довга праця душі може призвести до меланхолії») (реактивна депресія);

- меланхолія, яка може бути викликана внутрішніми чинниками, без видимої причини (ендогенна депресія), коли «люди народжуються зі схильністю до меланхолії».

За часів епохи Відродження меланхолію прирівнювали до божевілья. Крім того, у Європі до початку XX ст. депресію лікували побиттям і заподіянням сильного фізичного болю з метою перенесення уваги з душевного на фізичний біль. З початку XX ст. відбувається розвиток психоаналітичної теорії депресії. Представники психоаналітичного напрямку в психології та психотерапії інтерпретували депресію як емоційну реакцію людини на втрату.

На думку З. Фрейда, причиною Depression є психічна травма, яка виникає внаслідок втрати об'єкта кохання, дві форми її переживання – скорбота і меланхолія. Людина, яка відчуває скорботу, тужить, сумує на рівні свідомості, а меланхолія відчувається на підсвідомому рівні, коли людина не в змозі зрозуміти та ідентифікувати свою втрату, вона тим самим втрачає частку власного Я. На відміну від скорботи, меланхолія супроводжується зниженням самооцінки, власної гідності, сплеском незадоволеності собою.

У XX ст. філософ і психолог С. К'єркегор називає депресію смертельною хворобою [4, с. 98–105]. Ці визначення перегукуються із теперішніми оцінками феномену депресії як хвороби сучасного суспільства, що поширюється у масштабах епідемії.

Отже, з урахуванням наявних літературних джерел, на наш погляд, базовим є визначення депресії як пригніченого стану, що характеризується тугою, безсиллям, вкрай низькою самооцінкою, відчуттям провини, за яких життя здається сумним, а його труднощі такими, які не можна подолати. Крім того, депресію визнають хворобою, яка може бути безпосередньою причиною спроб суїциду [6, с.13].

Метою статті є аналіз та інтерпретація результатів дослідження індивідуально-психологічних чинників депресії у військовослужбовців ЗСУ.

Виклад основного матеріалу (результатів) дослідження

У сучасних умовах військової служби психологічний стан військовослужбовців є ключовим фактором, що впливає на їхню бойову ефективність, стресостійкість та адаптаційні можливості. Для оцінки глибини та вираженості депресивних проявів військовослужбовців, які перебувають на реабілітації / лікуванні у клінічному госпіталі, були використані діагностичні засоби, рекомендовані Уніфікованим клінічним протоколом первинної, вторинної (спеціалізованої) та третинної (високоспеціалізованої) медичної допомоги: «Анкета здоров'я пацієнта» (PHQ-9) [6, с.61–62] та «Шкала депресії» А.Бека. [1, с.121–124]. У діагностичному обстеженні взяли участь 40 осіб віком від 20 до 56 років, які брали участь у бойових діях.

Узагальнені результати дозволили виділити три рівня прояву депресії: 60% мають високий рівень, 30% – середній, 10% – низький.

Одержані показники вказують на те, що у переважній більшості військовослужбовців яскраво виявляються симптоми депресії: поганий настрій, відчуття безпорадності, розлади сну і харчової поведінки, постійне почуття втоми. У таких респондентів існує дисбаланс між усвідомленням дійсності та розумінням власних емоцій і думок.

У третини військовослужбовців спостерігається часткове викривлення сприйняття навколишньої дійсності під впливом їхніх емоцій та думок; симптоми депресії виявляються не з такою інтенсивністю, як у попередньої групи, і не так часто. У решті військових, кількісний склад яких становить лише 10 %, депресія протікає у легкій, «субклінічній» формі; в цьому випадку наявний баланс у сприйнятті дійсності з внутрішніми відчуттями й переживаннями.

Обстежуваних без ознак депресії виявлено не було, що, скоріше за все, пов'язано з особливостями контингенту: це військовослужбовці, які мають поранення, травми і перебувають на стаціонарному лікуванні або реабілітації у закладі охорони здоров'я.

За нашим припущенням, одним із важливих аспектів психологічного аналізу предикторів депресивних розладів є вивчення темпераменту військових, оскільки саме його властивості визначають особливості емоційного реагування, поведінкові стратегії та загальну стійкість до стресових факторів. З метою виявлення взаємозв'язку між рівнем депресії та типами темпераменту військовослужбовців ми застосували опитувальник Г. Айзенка (EPI), який дозволяє визначити такі риси особистості як екстраверсія – інтроверсія та емоційна стабільність – нейротизм [2, с. 10–14].

Поєднання результатів двох зазначених шкал дозволило виокремити наступні групи військовослужбовців за типами темпераментів. Цікаво, що кількісний склад груп майже збігається:

- Сангвініки – 30%. Емоційно врівноважені, афективні прояви контрольовані, переважаючий настрій – життєрадісний, оптимістичний. Здатні достатньо швидко і успішно адаптуватися до змін середовища, приймати рішення.
- Флегматики – 25%. Емоційно стабільні, настрої, як правило, мало залежить від зовнішніх подразників, на події реагують виважено, після аналізу і міркувань. Адаптуються до змін достатньо довго, але при цьому виробляють найбільш доцільні стратегії поведінки.
- Холерики – 25%. Емоційно нестабільні, – процес збудження значно переважає за силою гальмування. Схильні до ризику, нестримні, запальні. Часто спрогнозувати їх поведінкову реакцію на зовнішні подразники досить складно, але рішення приймають миттєво, швидко адаптуються до нової ситуації.
- Меланхоліки – 20%. Емоційна нестабільність виявляється у занадто високому рівні чутливості, тривожності, схильності до хворобливо тяжких переживаннях невдач та поразок, настрої песимістичний, відсутність віри у краще. Слабка здатність до адаптації, обережність у прийнятті рішень.

Подальша обробка даних дозволила здійснити розподіл осіб з різним ступенем депресії між групами за типами темпераменту (Таблиця 1).

Таблиця 1. Взаємозв'язок рівнів депресії з типом темпераменту

Тип темпераменту	Виражена депресія	Помірна депресія	Легка депресія
Сангвініки (30%)	12,5 %	15 %	2,5 %
Флегматики (25%)	15 %	5 %	5 %
Холерики (25%)	15 %	7,5 %	2,5 %
Меланхоліки (20%)	17,5 %	2,5 %	-
Разом	60 %	30 %	10 %

Як свідчать дані таблиці, **сангвініки** мають найменший відсоток осіб з яскраво вираженою депресією (12,5%) і найбільший серед осіб з помірною депресією (15 %). **Флегматики і холерики в нашому обстеженні виявили однаковий відсоток вираженої депресії – по 15% респондентів.** Натомість, саме серед флегматиків частка осіб з легкою депресією найбільша у вибірці (5 % із загальної кількості 10 %). Помірна депресія серед холериків трапляється частіше, ніж у флегматиків: 7,5 % на відміну від 5 %. **Меланхоліки** найбільш вразливі до депресії: легка форма серед наших респондентів не виявлена, найнижчий рівень помірної депресії (2,5 %), а виражена – у найбільшій кількості обстежуваних (17,5 %).

Така диференціація даних показує, що тип темпераменту безпосередньо впливає на ризик розвитку депресії у військовослужбовців. Так, військовослужбовці-меланхоліки, холерики та флегматики більш схильні до депресивних станів, тоді як сангвініки менш уразливі, оскільки мають високий рівень адаптивності, оптимізм і стійкість до стресу. Вони рідко мають виражену депресію. Флегматики стабільніші емоційно, але можуть накопичувати напругу, що в окремих випадках призводить до помірної депресії. Холерики та меланхоліки мають підвищений ризик депресії; холерики через імпульсивність і сильні емоційні реакції частіше зазнають депресивних станів середньої та високої тяжкості. Меланхоліки є найбільш вразливими: вони менш стійкі до стресу, схильні до самокопання, тому у них найвищий рівень вираженої депресії.

Отримані результати дослідження доводять наявність значних індивідуальних відмінностей у військовослужбовців щодо рівня сформованості критеріїв, пов'язаних із ризиком розвитку депресивних станів, в першу чергу такими є емоційна стабільність – нестабільність (нейротизм). Цей факт підкреслює необхідність своєчасного виявлення таких критеріїв, надання необхідної психологічної допомоги та розробки ефективних реабілітаційних програм для військовослужбовців.

Висновки і перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження. Таким чином, відповідно до емпіричних даних, можна констатувати, що наявність у військовослужбовця певних темпераментальних властивостей детермінує поведінково-афективні реакції та зумовлює наявність або відсутності схильності до депресії. Це підтверджується тим, що розподіл осіб на групи за рівнями прояву депресії, засвідчив різний відсоток у цих групах представників кожного типу темпераменту.

Також отримані показники дозволяють простежити тенденції у розподілі рівнів депресії серед представників різних типів темпераменту та зробити висновки про їхню психологічну вразливість до депресивних станів у військових умовах. Отриману інформацію доцільно використовувати для комплектування особового складу щодо виконання бойових завдань, визначення психологічних можливостей та ресурсів військовослужбовців, проведення ротаций з урахуванням схильності до негативних емоційних станів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Збірник методик для діагностики негативних психічних станів військовослужбовців: Методичний посібник / Уклад. Н.А.Агаєв, О.М.Кокун, І.О.Пішко та ін. Київ: НДЦ ГП ЗСУ, 2016. 234 с.
2. Збірник методик для діагностики психологічної готовності військовослужбовців військової служби за контрактом до діяльності у складі миротворчих підрозділів: Методичний посібник./ Уклад. О.М.Кокун, І.О.Пішко, Н.С.Лозінська та ін. Київ: НДЦ ГП ЗСУ, 2011. 281 с.
3. Каряка І.В., Фартушна С.К. Психологічні чинники виникнення депресії у військовослужбовців. Вісник Національного університету оборони України. Київ: НУОУ. 2019. Вип. 3 (53). С. 70 – 76.
4. Панько Т. В. Депресивні розлади: клініка, діагностика і диференційний підхід до терапії. Український вісник психоневрології. 2012. Т. 20. Вип. 4. С. 98–105.
5. Ткачук І. М. Поширеність тривожних та депресивних розладів у військовослужбовців-учасників антитерористичної операції. Вісник наукових досліджень. 2018. №. 1. С. 64-66.
6. Уніфікований клінічний протокол первинної, вторинної (спеціалізованої) та третинної (високоспеціалізованої) медичної допомоги «Депресія»: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 25.12.2014 р. № 1003. 70 с.

УДК 378.016

Анастасія КОНОНЕНКО

**СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ТВОРЧО-ВИКОНАВСЬКОЇ КУЛЬТУРИ
МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ В ГАЛУЗІ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА***(студентка I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв)**Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор Растригіна А. М.*

У статті розглядається феномен творчо-виконавської культури як фундаментальної категорії музикознавства та музичної педагогіки.

На основі аналізу виокремлено п'ять ключових компонентів: 1) виконавська майстерність та технічна компетентність; 2) інтерпретаційна компетентність; 3) художньо-естетичне мислення; 4) емоційно-психологічна підготовка; 5) комунікативна компетенція. Наголошується на інтегративному характері творчо-виконавської культури як багатовимірного конструкту, що детермінує професійну спроможність музиканта.

Ключові слова: *творчо-виконавська культура, музичне мистецтво, музична педагогіка, професійна компетентність педагога-музиканта.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Еволюційні процеси в музичному мистецтві, що охоплюють його онтогенез, а також формування та трансформація виконавських традицій, нерозривно корелюють із феноменом творчо-виконавської культури. Це багатоаспектне поняття виступає фундаментальною категорією музикознавства та музичної педагогіки, інтегруючи в собі не лише виконавську техніку (рівень володіння інструментальними чи вокальними психомоторними навичками), але й аксіологічні, когнітивні, афективні та інтелектуальні компоненти професійної діяльності музиканта-виконавця. В контексті сучасних гносеологічних та соціокультурних викликів, проблема цілеспрямованого формування та оптимізації творчо-виконавської культури набуває особливої парадигмальної значущості, що зумовлено зростаючими вимогами до професійної компетентності та адаптивності фахівців в галузі музичного мистецтва у динамічно мінливому культурному просторі.

Аналіз досліджень та публікацій. Різноманітні питання формування та розвитку творчо-виконавської культури майбутнього вчителя музичного мистецтва розглядалися в роботах С. Калініної, Л. Масол, О. Олексюк, О. Отич, Г. Падалки, А. Растригіної, О. Рудницької, Т. Стратан-Артишкової та ін.

Мета статті – розглянути основні структурно-функціональні компоненти творчо-виконавської культури майбутнього фахівця в галузі музичного мистецтва.

Виклад основного матеріалу. Основними структурно-функціональними компонентами, що детермінують рівень розвитку творчо-виконавської культури майбутнього фахівця в галузі музичного мистецтва, є:

1. Виконавська майстерність та технічна компетентність. Даний компонент формує фундаментальне психомоторне та акустико-фізіологічне підґрунтя, яке є абсолютно необхідним для адекватної об'єктивації (матеріалізації у звуковій реальності) художньо-інтерпретаційного задуму. Його сутність полягає в досягненні високого ступеня оптимізації та автоматизації складних сенсомоторних програм та координаційних патернів, специфічних для обраного музичного інструменту (включаючи його ергономічні особливості та акустичні властивості) або для фонаційного апарату (з урахуванням респіраторної, фонаторної та артикуляційної систем). Це виходить за межі простого відтворення нотного тексту, представляючи собою інтегровану систему знань, умінь та навичок, які дозволяють свідомо керувати всіма параметрами звуковидобування та звуковедення.

Ключовими об'єктивними та суб'єктивними індикаторами, що дозволяють оцінити рівень розвитку даної компетентності, виступають:

– точність інтонування, яка стосується не лише дотримання нормативних параметрів темперованого строю, але й здатності до тонкої мікроінтервальної диференціації, необхідної для реалізації експресивних відхилень (експресивна інтонація), відтворення специфіки історичних строїв (наприклад, у музиці епохи бароко або ренесансу), або роботи в альтернативних системах звуковисотної організації (напр., мікрохроматика). Для вокалістів це передбачає складну координацію слухового контролю та м'язової роботи гортані; для струнних інструментів – точність апікатури та слуховий контроль; для духових – координацію амбушюра, дихання та апікатури;

– метроритмічна стабільність та агогічна гнучкість, які включають здатність до точного відтворення темпоральної структури твору (тривалостей нот і пауз, темпових вказівок), збереження ізохронності пульсації (ритмічна стійкість), а також володіння агогікою – усвідомленими відхиленнями від строгого темпу та ритму з метою підкреслення експресивних нюансів, фразування та структурної логіки музики. Це

вимагає розвиненого внутрішнього відчуття часу та здатності до синхронізації рухових актів з внутрішнім темпоритмічним образом;

– диференційована артикуляція та штрихова культура, які охоплюють широкий спектр способів формування атаки, ведення та завершення звуку, що визначають його характер. Це передбачає досконале володіння специфічними прийомами звуковидобування (для струнно-смичкових – різноманітні штрихи смичка; для клавішних – види туше; для духових – типи атаки язиком; для вокалістів – робота артикуляційного апарату). Вибір артикуляції тісно пов'язаний зі стилістикою твору, фразуванням та створенням звукового образу;

– динамічна амплітуда та керування інтенсивністю вимагають високорозвиненої координації відповідних м'язових зусиль (натиск на клавішу, швидкість ведення смичка, тиск повітряного стовпа, напруження голосових складок тощо) та слухового контролю за результатом;

– тембральна варіативність та колористична палітра, тобто здатність свідомо модифікувати спектральний склад звуку (тембр), створюючи різноманітні звукові «фарби» відповідно до художнього завдання, що досягається через варіювання способів звуковидобування, використання специфічних прийомів та залежить від глибокого розуміння акустичних можливостей інструменту/голосу;

– досконале володіння специфічними виконавськими технологіями, що включає глибоке знання та віртуозне застосування аплікатурних принципів (оптимальний вибір пальців для зручності, швидкості, точності та фразування), штрихових технік (для смичкових), дихальних технік (для вокалістів та духовиків, включаючи різні типи дихання, опору, розподіл повітря), педалізації (для фортепіано), амбужних технік (для духових) та інших ідіоматичних прийомів, властивих конкретному інструменту чи вокальній школі. Це також передбачає знання ергономіки виконавського апарату для запобігання професійним захворюванням.

2. Інтерпретаційна компетентність. Процес художньої інтерпретації музичного твору являє собою складний герменевтичний акт, що вимагає глибокого семіотичного аналізу нотного тексту з урахуванням історико-культурного та стилістичного контексту. Формування інтерпретаційної компетенції передбачає аналітичне осмислення структурно-композиційних, гармонічних, мелодичних, фактурних особливостей твору; фундаментальні знання з теорії та історії музики, зокрема в галузі історично інформованого виконавства; розуміння авторської інтенції та специфіки композиторського стилю; здатність до варіативного моделювання виконавських рішень та обґрунтованого вибору інтерпретаційної стратегії, що балансує між автентичністю та креативною індивідуальністю.

3. Художньо-естетичне мислення. Розвинене художньо-естетичне мислення є когнітивним ядром творчої діяльності й воно містить в собі здатність до образно-асоціативного сприйняття музичної тканини; глибоке усвідомлення структурної логіки та формотворчих принципів музичного твору; розуміння інтермедіальних зв'язків музики з іншими видами мистецтва та ширшими культурними феноменами; сформовану естетичну рефлексію та здатність до ціннісного судження тощо.

4. Емоційно-психологічна підготовка (афективно-вольова сфера). Творчий процес, особливо публічний виступ, пов'язаний зі значними психоемоційними навантаженнями. Це вимагає від музиканта розвиненої системи психофізіологічної саморегуляції. Важливими аспектами є навички управління увагою та концентрації в умовах стресу, стратегії копію з сценічним хвилюванням (перформанс-тривогою), розвинена здатність до емпатійного резонансу з музичним матеріалом та його адекватного афективного транслювання, вольової якості та мотиваційна стійкість.

5. Комунікативна компетенція. Музичне виконавство за своєю природою є комунікативним актом, адже музикант виступає медіатором у складній системі взаємодій «композитор – текст – виконавець – слухач». Ця компетенція охоплює здатність до ефективної трансляції художніх смислів та емоційного контенту через звукову матерію; навички діалогічної взаємодії в ансамблевому музикуванні (з колегами, диригентом); вміння встановлювати комунікативний контакт з аудиторією, враховуючи перцептивні особливості слухачького сприйняття; вербальні комунікативні навички для обговорення інтерпретаційних концепцій, педагогічної взаємодії тощо.

Отже, творчо-виконавська культура постає як багатовимірний, інтегративний феноменологічний конструкт, що є ключовою детермінантою професійної спроможності та мистецької значущості фахівця в галузі музичного мистецтва. Її ефективне формування вимагає комплексного, системного підходу, що базується на синергії технічних, герменевтичних, когнітивно-естетичних, афективно-вольових та комунікативних аспектів. Подальші фундаментальні та прикладні дослідження в цій галузі, спрямовані на оптимізацію педагогічних стратегій та удосконалення методологічного інструментарію, мають значний евристичний потенціал для підвищення загального рівня музичного виконавства та модернізації системи професійної підготовки фахівців в галузі музичного мистецтва відповідно до вимог сучасності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Калініна С. В. Формування виконавської культури майбутнього вчителя музики: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Київ, 2005. 20 с.
2. Масол Л. М. Загальна мистецька освіта: теорія і практика: монографія. Київ: Промінь, 2006. 432 с.
3. Олексюк О. М. Музична педагогіка : навч. посібник. Київ : КНУКиМ, 2006. 188 с.

4. Отич О. М. Мистецтво у розвитку індивідуальності людини: теоретичний і методичний аспекти: монографія. Чернівці: Зелена Буковина, 2009. 608 с.
5. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін). Київ: Освіта України, 2008. 274 с.
6. Растригіна А. М. Формування інструментально-виконавської компетентності майбутніх учителів музики: монографія. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. 440 с.
7. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька: навч. посібник. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2005. 310 с.
8. Стратан-Артишкова Т. Б. Розвиток творчої активності майбутніх учителів музики в процесі інструментально-виконавської підготовки: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Київ, 2008. 256 с.

УДК 893.422

Лоліта НІКОЛЕНКО**ВПЛИВ КЛАСИЧНОГО ТАНЦЮ НА РОЗВИТОК СУЧАСНОЇ ХОРЕОГРАФІЇ**

(студентка III курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв)
Науковий керівник – старший викладач Сивоконь Ю. М.

У статті автор розглядає питання впливу класичного танцю на розвиток сучасної хореографії. На основі аналізу науково-педагогічної літератури автор робить висновок, що класична школа хореографії – це не тільки система засвоєння запрограмованих рухів, а й комплексна система естетичного виховання тіла і духу майбутніх артистів балету й саме тому класичний танець є незмінним фундаментом усіх сценічних видів танцю, який дає змогу вдосконалити рухи, пластику та досягти високої майстерності у танцювальному мистецтві.

Класичний танець сприяє розвитку гнучкості (розтяжці) танцівників, формує їх грацію та допомагає досягти досконалості у виконанні танцювальних па. Класичний танець є універсальним танцювальним напрямом, який слугує основою для багатьох інших видів танцювального мистецтва. Ця унікальна система рухів покликана зробити тіло виконавців дисциплінованим, рухливим та чутливим інструментом, який дозволить їм успішно оволодіти сучасними видами танцювального мистецтва.

Ключові слова: хореографічне мистецтво, класичний танець, сучасна хореографія.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сучасна хореографія характеризується значною експериментальністю, адже на відміну від класичного танцю, вона постійно еволюціонує, включаючи в себе нові елементи та техніки, що дозволяє створювати інноваційні хореографічні рішення. Сучасні хореографи активно використовують мікс класичних та сучасних технік, які сприяють розширенню стилістичних можливостей.

Аналіз досліджень та публікацій. Серед наукових праць, присвячених проблематиці класичного танцю, особливої уваги заслуговують дослідження таких авторів як Л. Андрощук, Ю. Безпаленко, Г. Березова, С. Васірук, Ю. Горських, А. Шевчук, Л. Цветкова та ін. Їхні роботи зробили значний внесок у розширення теоретичних засад класичної хореографії та сприяли розвитку наукового дискурсу в цій галузі.

Дослідження Д. Бернадської, Ю. Васича та О. Верховенка пропонують інноваційні підходи до аналізу сучасної хореографії. Їхні роботи відзначаються використанням міждисциплінарних методів та оригінальними концепціями, які сприяють поглибленню наукового знання про сучасний танець.

Мета статті – проаналізувати вплив класичного танцю на формування та розвиток сучасної хореографії.

Виклад основного матеріалу. Термін «класичний танець» з'явився в результаті інституціоналізації певних танцювальних практик. Спочатку він використовувався для позначення танців, виконавців яких відрізняли особливі технічні навички. Згодом цей термін зазнав семантичних трансформацій і став загальноприйнятим для позначення цілої системи рухів та принципів.

Як зауважує А. Шевчук, хореографія, як вид мистецтва, охоплює широкий спектр стилів, кожен з яких, як правило, інтегрує елементи різноманітних танцювальних напрямків, включаючи класичний танець. Останній, у свою чергу, є відображенням складного та часто суперечливого внутрішнього світу людини. За допомогою класичного танцю ми отримуємо можливість заглибитися у власну сутність, досягнути наші дії, думки та емоції [6].

Класичний танець є одним із головних виразних засобів балетного мистецтва. Він являє собою сформовану протягом багатьох століть, впорядковану та систематизовану систему танцювальних рухів, що постійно еволюціонує та вдосконалюється. Ця система включає в себе різноманітні позиції, рухи та комбінації, які дозволяють танцівнику виражати широкий спектр емоцій та переживань.

На думку Л. Цветкової, класичний танець являє собою комплексну систему, що формує виразність рухів, властивих танцювальним проявам особистості на різних культурних стадіях розвитку. Цей вид

мистецтва є не просто набором рухів, а й засобом самовираження, що відображає культурні цінності та естетичні ідеали суспільства [4, с. 45].

Класичний танець, як система виразних засобів хореографічного мистецтва, базується на ретельній розробці різноманітних груп рухів та позицій. До них належать рухи та позиції ніг, рук, корпусу та голови. Кожен елемент цієї системи має своє значення та впливає на загальну виразність танцю.

Аналіз науково-педагогічної літератури дає можливість зробити висновок, що європейський класичний танець, у тому вигляді, який ми знаємо сьогодні, сформувався протягом XVI–XVII століть. Цей період характеризується важливими культурними та соціальними змінами, які вплинули на розвиток мистецтва, зокрема й танцю.

Упродовж тривалої історії свого розвитку класичний танець еволюціонував у виразну систему рухів, що характеризується блискучою художньо завершеною формою. Цей вид мистецтва вирізняється своєю елегантністю, точністю та гармонійністю. Кожен рух, кожна позиція є результатом багатовікової традиції та ретельного відбору [1, с. 16].

Класичний танець володіє найбільш досконалою системою навчання та тренування танцівників й базується на глибоких анатомічних та фізіологічних закономірностях, що дозволяє танцівникам досягати високого рівня майстерності та професіоналізму. Заняття класичним танцем вимагають від танцівників неабиякої фізичної підготовки, витривалості, координації та грації.

Класичний танець, будучи фундаментом усієї хореографічної підготовки, займає особливе місце серед інших спеціальних напрямів. Він є основою для багатьох інших танцювальних стилів та напрямків, таких як романтичний балет, сучасний балет та неокласичний балет.

Основними засобами розвитку танцівника в класичному танці виступають синтез, актуалізація та розвиток різноманітних технік та танцювальних стилів сучасної хореографії. Класичний танець є своєрідним фундаментом, на якому будуються інші танцювальні напрямки.

Як слушно вважає Д. Шариков, обов'язковим принципом класичного танцю вважається виворотність. Цей принцип є основою вихідних положень та поз. Саме виворотність дає змогу танцівнику використовувати бокові рухи, виконувати різноманітні па та відкривати ноги в бік. Виворотність сприяє розширенню діапазону рухів танцівника та надає його танцю більшої виразності та динамічності [5, с. 112].

Слід зазначити, що найвищого ступеня натягнутості, прямої та грації виконавець здатний досягти у стрибку, особливо під час фази польоту. Саме в цей момент тіло танцівника досягає максимальної виразності та легкості. Найвищу точку витягнутості, стрункості та підтягнутості на підлозі забезпечує танець на пальцях, який також має назву «танець на пуантах». Цей вид танцю потребує від танцівниці не тільки високої майстерності, але й спеціальної підготовки та взуття.

Окремо варто наголосити на важливості виворотного положення ніг у класичному танці. Саме виворотність забезпечує виконавцю можливість вільного та широкого виконання рухів, створюючи умови для такої інтерпретації хореографічного малюнку, яка відповідає законам художнього сприйняття та законам краси. Виворотність розширює діапазон рухів танцівника, роблячи їх більш виразними та гармонійними.

Поєднання природної та набутої в процесі систематичних занять з класичного танцю виворотності ніг з легким кроком перетворює танець на справді привабливе видовище. Виворотність ніг, як ключовий елемент класичного танцю, не тільки сприяє естетичній привабливості виконання, але й відіграє важливу роль у вдосконаленні техніки та розвитку артистизму танцівника.

Виворотність ніг дає змогу танцівнику розширити свій діапазон рухів, виконувати складні елементи з більшою легкістю та точністю, а також створювати більш виразні та емоційні композиції. Крім того, виворотність сприяє розвитку артистизму, оскільки дозволяє танцівнику більш вільно та природно виражати свої почуття та емоції за допомогою рухів.

Досить розвинута рухливість ніг у класичному танці пояснюється тим, що за виворотного положення ніг великий вертель стегнової кістки знаходиться не зовні, а позаду тазостегнового суглобу. Як наслідок, відбувається усунення кісткової перешкоди для виконання ногою рухів великої амплітуди. Це анатомічне пояснення підкреслює важливість виворотності для досягнення високого рівня майстерності в класичному танці й саме тому однією з професійних вимог до танцівників класичного танцю є саме відмінна виворотність ніг. Ця якість є запорукою успішного виконання складних технічних елементів та створення виразних художніх образів на сцені.

Під час оцінювання виворотності у виконавця класичного танцю доцільно звернути увагу на такі ключові показники, як будова тазостегнового суглобу, ступінь піддатливості ноги, можливість розвитку виворотності, надмірне перерозгинання в колінних суглобах [5].

Стопа, як анатомічно і функціонально складний апарат, відіграє ключову роль у житті людини й у класичному танці стопа виконавця набуває особливого значення, адже вона не тільки виконує свої звичайні функції, але й відіграє неабияку естетичну роль. Витягнутий підйом стопи, разом із витягнутою ногою, створює завершену лінію в малюнку танцю, підкреслюючи грацію та витонченість рухів.

На думку Л. Рехліцької, школа класичного танцю володіє величезним арсеналом технічних прийомів та виразних засобів, що робить її фундаментом для багатьох інших танцювальних напрямків. Основи класичного танцю дають змогу танцівникам відточити свої рухи, удосконалити пластику та розвинути гнучкість (розтяжку). Цей вид мистецтва є настільки універсальним, що навіть досвідчені виконавці інших танцювальних напрямків, таких як сучасний танець, джаз-модерн або хіп-хоп, не припиняють займатися класичним танцем для підтримки своєї професійної форми та вдосконалення майстерності [3, с. 23].

У класичному танці існує чітко регламентована система позицій ніг та рук, а також положень корпусу, голови та плечей. Ця система є основою хореографічної мови, за допомогою якої танцівник виражає свої емоції та почуття.

Зокрема, у класичному танці затверджено п'ять позицій ніг та три позиції рук. Кожна позиція має свою назву та характеризується певним розташуванням кінцівок відносно корпусу. Крім того, існують строго встановлені положення корпусу, голови та плечей, які також відіграють важливу роль у створенні гармонійного та виразного образу.

Особливе значення у класичному танці мають так звані «основні пози» – *en face*, *croise*, *efface* та *ecarte*. Ці пози передбачають одночасні розвороти корпусу, ніг та рук по відношенню до глядачів, а також розвиток рухів назовні (*en dehors*) та всередину (*en dedan*).

Аналіз науково-педагогічної літератури доводить, що система класичного танцю розробила чіткі групи рухів, кожна з яких має своє значення та призначення. Серед них ми виокремлюємо такі:

1. Згинання та присідання (*plie*). *Plie* є основоположним рухом класичного танцю, який передбачає згинання колін з одночасним збереженням виворотності ніг. *Plie* може бути повним (*grand plie*) або неповним (*demi plie*). Цей рух сприяє розвитку сили ніг, гнучкості колінних суглобів та м'якості виконання.

2. Витягання (*tendu*). *Tendu* означає витягування ноги вперед, назад або вбік з одночасним збереженням її виворотності та натягнутості. Цей рух сприяє розвитку сили та гнучкості ніг, а також формує правильну постанову стопи.

3. Піднімання (*releve*). *Releve* передбачає піднімання на півпальці або пальці з одночасним збереженням виворотності ніг та натягнутості стопи. Цей рух сприяє розвитку сили м'язів гомілкостопу та зміцненню вестибулярного апарату.

4. Ковзання (*glissade*). *Glissade* – це ковзаючий рух, який виконується з однієї ноги на іншу. Він може бути використаний для з'єднання різних танцювальних елементів або як самостійний рух. *Glissade* сприяє розвитку координації рухів та плавності виконання.

5. Стрибки (*saute*). *Saute* – це загальна назва для різноманітних стрибків у класичному танці. Стрибки можуть бути маленькими, середніми або великими, з різними варіантами виконання та комбінацій. Вони сприяють розвитку сили ніг, стрибучості та координації рухів.

6. Обертання (*tournant*). *Tournant* – це обертальний рух, який може виконуватися на місці або в русі. Обертання можуть бути різними за складністю та кількістю обертів. Вони сприяють розвитку координації рухів, вестибулярного апарату та артистизму виконавця [1, с. 17].

Звернемо увагу на більш детальну характеристику окремих частин класичного танцю, які активно використовуються в сучасній хореографії. Однією з таких частин є адажіо (*итал. adagio*) – повільна частина танцю, що супроводжується музикою переважно ліричного характеру. *Adagio* складається з комбінацій, які включають широкі та плавні рухи, що підкреслюють грацію та витонченість виконавців.

Adagio може бути як самостійним танцювальним епізодом, так і частиною більш складних хореографічних форм й у цих випадках *adagio* слугує для створення контрасту з більш швидкими та динамічними частинами танцю, підкреслюючи ліричний та емоційний зміст хореографічної постановки.

Наступною важливою частиною класичного танцю, яка характеризує його динаміку та віртуозність, є алегро (*allegro*). У класичному танці та балеті *allegro* визначає швидку частину, яка зустрічається в різноманітних хореографічних формах, а також під *allegro* розуміється розгорнутий масовий заключний танець акту, який вражає своєю енергією та синхронністю. У цьому контексті *allegro* стає кульмінацією вистави, демонструючи майстерність та віртуозність виконавців.

Особливо вагомою частиною класичного танцю є антре (від фр. *entree* – вхід) – вихід на сцену одного або кількох танцівників. *entree* може бути як сольним, так і груповим, залежно від задуму хореографа. Цей елемент класичного танцю має важливе значення для створення першого враження у глядачів та задання тону всій виставі.

Досить часто *entree* виконує роль експозиції, тобто представляє головних героїв, їх характери та взаємовідносини. Воно може бути використано для створення інтриги, зав'язки сюжету або ж для підкреслення емоційного стану персонажів.

Наступною частиною класичного танцю, яка, на нашу думку, відзначається особливою вагомістю та значенням, є гран па (від фр. *grand pas* – великий танець). У балеті *grand pas* трактується як ансамблевий танець за участю солістів, корифеїв та кордебалету. Цей вид танцю є своєрідною кульмінацією вистави, демонструючи майстерність та віртуозність виконавців, а також розкриваючи глибинний зміст балету.

У *grand pas* хореографія набуває узагальненого та поетичного характеру. Вона висловлює внутрішній зміст балету, його ідею та емоційне забарвлення. У цій частині відбувається симфонічний розвиток танцювальних тем. Останні переплітаються, протидіють одна одній, створюючи складну та багатогранну хореографічну картину.

Зазвичай *grand pas* є заключним танцем акту або картини й може бути як ліричним, так і драматичним, залежно від сюжету та задуму хореографа.

Звернемо увагу на складну музично-танцювальну форму, яка досить органічно пов'язана з розвитком балетного сюжету та має назву «па д'аксьон» (фр. *pas d'action*, від фр. *pas* – крок, *action* – дія). *Pas d'action* є важливою частиною балету, в якій розкривається драматичний зміст танцювальної сцени та розвивається сюжет. Ця форма дозволяє глядачам глибше зрозуміти характери персонажів, їхні взаємовідносини та конфлікти.

Pas d'action складається з таких частин:

Entree, що представляє всіх учасників. *Entree* є початковим етапом *pas d'action*, де глядачі знайомляться з персонажами, їхніми ролями та емоційним настроєм. Ця частина може бути як сольною, так і груповою, залежно від задуму хореографа.

Adagio солістів у супроводі корифеїв та кордебалету. *Adagio* є ліричною частиною *pas d'action* в якій солісти демонструють свою майстерність, грацію та емоційну виразність. Кордебалет створює гармонійний фон, підкреслюючи красу та витонченість рухів солістів.

Варіації. Варіації є сольним виступом кожного з солістів, де вони мають можливість продемонструвати свою технічну майстерність та індивідуальність. Кожна варіація може мати свій унікальний характер та емоційне забарвлення, що сприяє глибшому розкриттю образу персонажа.

Загальна кода. Кода є заключною частиною *pas d'action*, в якій всі учасники танцю з'єднуються в єдиному танцювальному ансамблі. Кода може бути як швидкою та віртуозною, так і ліричною та спокійною, залежно від задуму хореографа.

Невід'ємною та фундаментальною частиною класичного танцю є *па-де-де* (від фр. *pas de deux* – танець двох). Зауважимо, що балетне *pas de deux* є однією з основних музично-танцювальних форм, прийнятих у балеті. Ця форма є не тільки демонстрацією технічної майстерності танцівників, але й розкриває їхні емоційні взаємовідносини.

Pas de deux складається з таких частин:

1. Загальний вихід (*entree*): Урочистий та ефектний початок, який представляє публіці двох танцівників, що виконуватимуть *pas de deux*. *Entree* може бути як синхронним, так і індивідуальним для кожного з танцівників, підкреслюючи їхні характери та ролі.

2. Парна лірична частина (*adagio*): Повільна та граційна частина, в якій танцівники демонструють свою здатність до плавних та виразних рухів. *Adagio* часто супроводжується ліричною музикою та підкреслює емоційний зв'язок між партнерами.

3. Варіації (соло) танцівника та танцівниці: Кожен з танцівників виконує свою сольну варіацію, демонструючи свою технічну майстерність та індивідуальність. Варіації можуть бути як віртуозними та енергійними, так і більш ліричними та виразними.

4. Спільний танець (кода): Завершальна частина *pas de deux*, в якій танцівники знову об'єднуються в єдиний ансамбль. Кода часто є кульмінацією танцю, демонструючи віртуозність та синхронність виконання.

Важливою формою у класичному танці є *па-де-кватр* (від фр. *pas de quatre* – танець вчотирьох). У балеті *pas de quatre* є танцем чотирьох виконавців, який відзначається своєю унікальною музично-танцювальною формою. Ця форма може мати різну структуру, що дозволяє хореографам створювати різноманітні та цікаві композиції [5].

Отже, класичний танець є не тільки основою, але й фундаментом хореографічного навчання. Він орієнтований на всебічний розвиток фізичних даних танцівників-виконавців, формування необхідних технічних навичок та сприяє їх професійному зростанню.

А. Шевчук доводить, що систематичні заняття класичним танцем мають вирішальне значення для формування правильної постави, зміцнення м'язово-зв'язкового апарату, розвитку координації рухів, гнучкості та витривалості. Засвоєння елементів класичного танцю позитивно впливає на формування загальної культури танцівника, його музичного смаку та естетичного сприйняття [6].

Важливо зазначити, що класичний танець створювався шляхом довгого та ретельного відбору різноманітних виразних рухів, що робить його унікальною та багатогранною системою. Ця система постійно вдосконалюється та збагачується новими елементами, але її фундаментальні принципи залишаються незмінними.

Класичний танець, як фундаментальна основа хореографічного мистецтва, невід'ємно пов'язаний з різноманітним виконанням виразних рухів та розвитком технічної танцювальної майстерності, допомагає танцівнику не тільки відчувати своє тіло, але й передавати за допомогою рухів широкий спектр емоцій та почуттів, що, безсумнівно, впливає на виховання артистизму.

На думку О. Плахотнюка, сучасний танець у своєму нинішньому сценічному вигляді багато в чому тісно пов'язаний із класичним. Частина вправ сучасного танцю народилася в результаті запозичень та переробок елементів класичного танцю. Цей процес є цілком природним, оскільки класичний танець, у свою чергу, будувався на елементах народного танцю. Таким чином, можна простежити еволюційний зв'язок між різними видами танцювального мистецтва [2, с. 118].

Цікавим є той факт, що повільні рухи сучасного танцю, як правило, є ближчими до класичного, тоді як швидкі рухи, навпаки, є більш віддаленими від нього. Це пояснюється тим, що класичний танець характеризується чіткістю та витонченістю рухів, що особливо помітно у повільних композиціях. Швидкі ж рухи в сучасному танці часто спрямовані на вираження більшої експресії та динаміки, що може призводити до відхилення від класичних канонів.

Сучасний танець вирізняється значною різноманітністю рухів, які часто не зустрічаються в класичному танці. Це можна пояснити тим, що сучасний танець активно запозичує елементи з різних видів фізичної активності, таких як гімнастика, акробатика, йога та інші. Такий еклектичний підхід дозволяє танцювальним розширювати свій арсенал рухів та створювати унікальні хореографічні композиції.

Провідною стилістичною ознакою сучасного танцю є його зближення з конкретною дійсністю й на відміну від класичного танцю, який часто звертається до абстрактних образів та символів, сучасний танець прагне відобразити реальне життя, людські емоції та переживання.

Важливо зазначити, що для сучасного танцю не є настільки важливими гранично витягнуті ноги, які є обов'язковими для класичної хореографії. Виворотність, яка становить основу класичного танцю, також не відіграє вирішальної ролі в сучасному танці. Проте, такі базові рухи, як *plié*, знаходять широке застосування в сучасному танці, оскільки вони є універсальними та можуть бути адаптовані до різних стилів та напрямків [2].

Висновки. Отже, можемо стверджувати, що класична школа хореографії – це не тільки система засвоєння запрограмованих рухів. Це комплексна система естетичного виховання тіла і духу майбутніх артистів балету й саме тому класичний танець є незмінним фундаментом усіх сценічних видів танцю, який дає змогу вдосконалити рухи, пластику та досягти високої майстерності у танцювальному мистецтві.

Класичний танець сприяє розвитку гнучкості (розтяжці) танцювальників, формує їх грацію та допомагає досягти досконалості у виконанні танцювальних па. Основи класичного танцю тісно пов'язані з високим мистецтвом та є самостійним видом театрального дійства, здатним розвивати складний та цікавий сюжет.

Класичний танець є універсальним танцювальним напрямом, який слугує основою для багатьох інших видів танцювального мистецтва. Ця унікальна система рухів покликана зробити тіло виконавців дисциплінованим, рухливим та чутливим інструментом, який дозволить їм успішно оволодіти сучасними видами танцювального мистецтва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Омельяненко К. Значення класичного танцю у розвитку сучасної хореографії. *Слобожанські мистецькі студії*. 2023. вип.2. С. 15–18.
- Плахотнюк О. Синтез мистецтва джаз-танцю і живопису: спорідненість, взаємовплив. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. 2017. Вип. 32. С. 115–120.
- Рехліцька А., Білоусенко І. Рухи класичного танцю у схемах. Херсон, 2014. 58 с.
- Цветкова Л. Методика викладання класичного танцю. Київ, 2005. 268 с.
- Шариков Д. Теорія, історія та практика сучасної хореографії: генезис і класифікація сучасної хореографії – напрями, стилі види. Київ: КиМУ, 2010. 208 с.
- Шевчук А. С. Дитяча хореографія: навч.-метод. посібник. Тернопіль: Мандрівець, 2016. 288 с.

УДК 364.622-053.4:7.02(045)

Віра ПЕРЕСУНЬКО

АРТ-ТЕРАПІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ У ДІТЕЙ

(студентка IV курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв)

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, старший викладач Руденко Ю. Ю.

У статті досліджується арт-терапія як ефективний інструмент формування резильєнтності у дітей старшого дошкільного віку. Розглядається сутність поняття резильєнтності, її значення для емоційного та соціального розвитку дитини, а також особливості застосування арт-терапевтичних методів у цьому процесі. Аналізуються сучасні підходи до використання мистецьких технік (малювання, ліплення, музична терапія, драматерапія тощо) для розвитку стресостійкості, емоційної регуляції та адаптаційних здібностей дошкільників. Особлива увага приділяється впливу арт-терапії на формування позитивного світосприйняття, подолання страхів і тривожності, а також зміцнення внутрішніх ресурсів дитини.

Ключові слова: арт-терапія, резильєнтність, дошкільний вік, емоційна стійкість, психоемоційний розвиток, стрес, адаптація, творчість, психосоціальна підтримка, стресостійкість, розвиток особистості.

Постановка проблеми. У ранньому віці люди мають базові механізми зняття стресу, такі як плач або пошук фізичного комфорту, які допомагають регулювати стан організму. Проте з віком ці механізми стають більш когнітивними та внутрішніми завдяки розвитку емоційної усвідомленості та метапізнання.

Згідно з Sutton, розвинені механізми подолання стресу можна класифікувати наступним чином:

- Активні (вирішення проблем, пошук підтримки, планування, рефреймінг);
- Акомодацийні (переоцінка очікувань і намірів, наприклад, прощення або компроміс);
- Емоційні (регулювання емоційних реакцій на стрес);
- Поведінкові (дії для управління стресом, такі як дихальні техніки, фізична активність, хобі);
- Когнітивні (розумова діяльність, що допомагає змінити перспективу, наприклад, осмислення вигідних і позитивних наслідків ситуації).

За нормальних обставин людина використовує різні стратегії подолання стресу, що забезпечує гнучкість і сприяє ефективній адаптації до змінних життєвих умов. Проте якщо ця гнучкість відсутня, можливості для навчання новим формам подолання стресу стають обмеженими.

Це може спричинити формування дезадаптивної поведінки, коли людина використовує малоефективні або навіть шкідливі способи подолання стресу. Важливу роль у цьому процесі відіграє опір змінам, який перешкоджає освоєнню нових, більш адаптивних стратегій. Опір може проявлятися у відмові від нових підходів до вирішення проблем, небажанні переглядати власні переконання або у впертій прив'язаності до вже знайомих, хоча й неефективних, способів реакції [8].

Таким чином, гнучкість у застосуванні механізмів подолання стресу є ключовою для підтримання психологічного благополуччя, а опір змінам може стати фактором, що сприяє розвитку дезадаптивної поведінки.

У літературі проаналізовано методи втручання, засновані на мистецтві, які суттєво сприяють рефлексії та розвитку самосвідомості. За словами Culshaw, зростаюча технологічна культура, особливо в США, є «окоцентричною», що означає домінування зображень і візуальних медіа в повсякденному житті. Візуальний контент поширюється у великій кількості та з високою швидкістю, що залишає менше часу на осмислення, емоційну обробку та формування асоціацій, які виникають під час його сприйняття [6].

Застосування візуального мистецтва в терапії дозволяє людям уповільнитися, осмислити переживання та краще усвідомити власні механізми смислоутворення [7]. Візуальне мистецтво включає широкий спектр творчих методів, що залучають усі п'ять відчуттів. McKaу & Sappa описують мистецькі методи як різноманітні навчальні практики, серед яких рольові ігри, формування тіла, колажі та малювання.

Аналіз досліджень і публікацій. Досвід використання арт-терапії у своїй професійній діяльності описаний українськими педагогами: В. Андрущенко, Н. Денисенко А. Капська, О. Кондрицька, О. Кононко, І. Ликова, О. Міхєнко, І. Омельченко, В. Тарасун, Л. Федорович та іншими.

Мета статті – проаналізувати можливості арт-терапії як ефективного інструменту формування резильєнтності у дітей старшого дошкільного віку, визначити її вплив на емоційний стан, розвиток адаптивних механізмів та стресостійкість дітей, а також окреслити основні підходи та методи арт-терапевтичної роботи в освітньо-виховному процесі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Арт-терапія в Україні є відносно новим методом психологічної допомоги, який динамічно розвивається. З кожним роком вона займає все важливіше місце в психотерапії та соціальній сфері. Починаючи з лютого 2022 року, після повномасштабного вторгнення російської армії, арттерапія стала одним із найефективніших інструментів для роботи з психологічними травмами в умовах війни.

О. Вознесенська наголошує, що хоча воєнний стан в Україні завершиться після перемоги, «часи війни» триватимуть і надалі, оскільки її наслідки залишають глибокий відбиток на всьому суспільстві та можуть передаватися через покоління. Фахівцям ще доведеться багато років працювати над подоланням травматичних переживань, спричинених війною [3].

Найбільш вразливою групою в цій ситуації є діти. Руїнування звичного укладу життя, вимушене переселення, розлука або втрата близьких, емоційна напруженість у родині, відчуття постійної загрози та невизначеності – всі ці фактори можуть суттєво вплинути на розвиток дитини, залишаючи в її психіці глибокий слід. Якщо своєчасно не надати необхідну допомогу, наслідки можуть бути довготривалими.

У воєнний період ризик виникнення психологічних травм у дітей суттєво зростає. Водночас не кожна травматична ситуація (подія, що сприймається як загрозлива для життя та порушує звичну життєдіяльність) неодмінно призводить до формування глибокої психологічної травми. Важливим є те, як саме на неї реагують дитина та її оточення, а також які методи підтримки застосовуються.

Виходячи із визначення поняття «резильєнтність» як здатності людини успішно адаптуватися до стресових ситуацій, труднощів і змін, варто зупинитися на тому, що для дітей старшого дошкільного віку (5-

6 років) у такий період є життєво необхідним її розвиток. Це пов'язано з тим, що саме в цьому періоді формуються базові навички емоційної регуляції, соціальної взаємодії та стратегії подолання труднощів.

Арт-терапія – це цілеспрямоване використання мистецтва для психотерапевтичного та психокорекційного впливу на особистість. Вона базується на ідеї, що внутрішній світ людини знаходить вираження у візуальних образах, які з'являються під час спонтанної творчої діяльності, такої як малювання чи ліплення, на відміну від структурованого навчального процесу. Головна мета арт-терапії – сприяти гармонізації особистості, розвиваючи її здатність до самопізнання та самовираження.

Сучасні наукові підходи дозволяють розглядати арт-терапію як ефективний метод зіцнення через творчість, а також як спеціалізовану форму психотерапії, що ґрунтується на художній та образотворчій діяльності. Окрім традиційної терапії через мистецтво, активно розвиваються й інші її напрямки, зокрема танцювально-рухова терапія, бібліотерапія, казкотерапія, драмотерапія, кінотерапія, лялькотерапія, пісочна терапія тощо.

Арт-терапія в сучасних умовах виконує функцію інструменту для дослідження внутрішнього світу людини, сприяє емоційному вираженню та допомагає гармонізувати психічний стан. Відповідно до концепції В. Соловйової, використання арт-терапевтичних методів забезпечує:

- формування взаємоприйняття та емпатії;
- можливість вільного самовираження та самопізнання;
- підвищення адаптаційних здібностей;
- зниження рівня втоми та емоційного напруження;
- створення позитивного емоційного фону [1].

Таким чином, арт-терапія є потужним засобом психоемоційної підтримки, який допомагає людині глибше розуміти себе, висловлювати почуття через творчість і знаходити внутрішню рівновагу.

Арт-терапія створює динамічну та гармонійну взаємодію між дитиною, її творчими проявами та дорослими (психологами, педагогами, вихователями). Вона не лише впливає на психоемоційний та фізичний стан дитини, а й виконує ключові освітні функції: виховну, розвивальну, діагностичну, корекційну та соціалізуючу.

У зв'язку з цим деякі дослідники виокремлюють новий напрям арт-терапії – артпедагогіку, яка розглядається як інноваційна здоров'язбережувальна технологія особистісно орієнтованого навчання та виховання.

За словами О. Деркач, артпедагогіка передбачає роботу з особистістю дитини через створення конструктивного діалогу з дорослим у культурно-творчому середовищі. Вона виконує такі завдання:

- розвиток емоційно-вольової сфери та креативності;
- психогігієну та психологічну підтримку;
- формування позитивного ставлення до себе (створення «Я-концепції») через самопізнання та самоприйняття;
- сприяння соціокультурній адаптації;
- гармонізацію особистісного розвитку в контексті взаємозв'язку «природа – я – соціум» [4].

Таким чином, арт-терапія та артпедагогіка є важливими інструментами не лише для корекції психологічного стану дитини, а й для її всебічного розвитку та інтеграції в соціальне середовище.

Арт-терапія є ефективним методом розвитку резильєнтності у дітей старшого дошкільного віку, оскільки допомагає їм виражати емоції, долати стрес і розвивати внутрішні ресурси для подолання труднощів. У цьому віці діти ще не завжди можуть вербально описати свої переживання, тому творчі методи є природним і безпечним способом опрацювання емоцій та формування психологічної стійкості.

Арт-терапія сприяє розвитку резильєнтності у дітей, а саме у таких аспектах:

1. Емоційне вираження та саморегуляція. Творчі заняття, такі як малювання, ліплення чи аплікація, дозволяють дітям проявляти свої почуття без слів. Це допомагає зменшити внутрішнє напруження, навчитися розпізнавати та керувати своїми емоціями, що є важливим компонентом резильєнтності.

2. Розвиток адаптивних стратегій подолання труднощів. Через мистецтво діти вчаться справлятися зі складними ситуаціями. Наприклад, створення малюнків на тему страхів або переживань допомагає переосмислити негативний досвід і знайти способи його подолання.

3. Зміцнення самооцінки та впевненості в собі. Коли дитина створює щось власноруч, вона відчуває гордість за свою роботу, що підвищує її самооцінку. Це формує віру у власні сили, що є важливим аспектом психологічної стійкості.

4. Формування соціальних навичок. Групові арт-терапевтичні заняття сприяють розвитку навичок співпраці, комунікації та емпатії. Діти вчаться ділитися матеріалами, спільно створювати мистецькі проекти, що допомагає їм легше адаптуватися до змін у соціальному середовищі (наприклад, до переходу в школу).

5. Зниження рівня тривожності та страху. У кризових ситуаціях, таких як розлука з близькими, переїзд або війна, арт-терапія допомагає дітям опрацьовувати свої переживання та знижувати рівень тривожності.

Наприклад, малювання на піску чи робота з глиною сприяють розслабленню та зняттю емоційного напруження.

6. Розвиток творчого мислення та гнучкості. Резильентність передбачає вміння адаптуватися до нових ситуацій. Арт-терапія стимулює уяву та допомагає дітям шукати нестандартні рішення, що сприяє розвитку гнучкості мислення та креативного підходу до проблем.

Арт-терапевтичні тренінгові заняття зазвичай проводяться у групах до 15 дітей, проте для більш глибокого розуміння внутрішнього світу вихованців і формування згуртованого дитячого колективу вихователь може організовувати їх для всієї групи.

Для створення ефективного арт-терапевтичного простору рекомендується облаштувати дві робочі зони. Перша зона має бути оснащена індивідуальними робочими місцями для творчої діяльності кожної дитини. Друга зона повинна залишатися вільною, що дозволить учасникам вільно рухатися, перемішуватися або навіть танцювати.

Арт-терапевтичне заняття складається з двох ключових етапів:

- Невербальна частина – творчий, спонтанний процес, у якому головну роль відіграє сам акт створення.

- Вербальна частина – аналіз та обговорення створених зображень, асоціацій, емоцій і почуттів, які виникли під час творчості.

Структура арт-терапевтичного заняття:

1. Налаштування на роботу – підготовка дітей, розігрів для активізації творчої енергії.
2. Стимуляція сенсорного сприйняття – залучення різних чуттєвих сфер (зору, слуху, дотику, нюху, смаку, руху), а також використання медитації в поєднанні з музичним супроводом для посилення вражень.
3. Творча діяльність – індивідуальна або групова робота з художніми матеріалами.
4. Вербалізація – обговорення створених робіт, розкриття емоційних переживань та інтерпретація символів.
5. Рефлексивний аналіз – підбиття підсумків заняття, обговорення емоційного стану та отриманого досвіду.

Висновки та перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження. Таким чином, арт-терапевтичні заняття допомагають дітям не лише розвивати творчий потенціал, а й краще розуміти свої емоції, зміцнювати навички самовираження та взаємодії в колективі.

Оскільки головною метою арт-терапевтичних занять є досягнення терапевтичного ефекту, то педагогам варто відмовитися від традиційних методів роботи, що передбачають команди, накази, вимоги чи примус. Дитині слід надати свободу вибору: вона може самостійно визначати вид діяльності, зміст роботи, використовувати матеріали, а також темп виконання завдань.

Вихованець має право відмовитися від деяких завдань, уникати вербалізації своїх почуттів, не брати участі в колективному обговоренні або просто спостерігати за роботою інших. Важливо, щоб у процесі не було оцінювання, критики чи покарань, адже це може негативно вплинути на емоційний стан дитини.

Зазначимо, що артпедагогічні методики завжди носять спонтанний характер, і для їх ефективного застосування не потрібні спеціальні художні навички чи підготовка. Найголовніше – це сам процес творчості, адже саме через нього розкриваються особливості внутрішнього світу дитини та відбувається її самовираження [5].

Таким чином, метою застосування арт-терапії в закладах дошкільної освіти є:

- психокорекція та лікування через різні види творчості, такі як малювання, ліплення, музика, фотографія, кінофільми, літературні твори, акторська майстерність тощо;
- емоційне виховання дітей, вирішення конфліктів та досягнення позитивних змін у їхньому інтелектуальному, соціальному, емоційному й особистісному розвитку.

Інакше кажучи, основною метою арт-терапії в дошкільній освіті є збереження та відновлення здоров'я дітей, а також їхня адаптація до умов дитячого садка. Через сприяння самовираженню та самопізнанню вихователь допомагає гармонізувати розвиток особистості дитини [2].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арт-терапія в роботі психолога: інноваційні підходи : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, м. Кропивницький, 20–27 квітня 2021 року / уклад. Молчанова О.М.; за заг. ред. Жосана О.Е. Кропивницький: КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», 2021. 150 с.
2. Вознесенська О.Л., Сидоркіна М.Ю. Арт-терапія у подоланні психічної травми: Практичний посібник. К. : Золоті ворота, 2015. 148 с.
3. Вознесенська О. Л. Арт-терапія як засіб психосоціального відновлення особистості. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки* : зб. наук. праць. Київ: КНУ імені Тараса Шевченка. 2015. № 3 (29). С. 40-47.
4. Деркач О. Педагогіка творчості: Казкотерапія на допомогу вчителю, вихователю, практичному психологу. Вінниця : ВДПУ, 2008. 48 с.
5. Середа І.В., Збишко С.А. Використання технології арт-терапії в корекційно-виховній роботі Корекційна педагогіка Випуск 10. Т. 1. 2019 http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2019/10/part_1/14.pdf
6. Culshaw, S. (2019). The unspoken power of collage? Using an innovative arts-based research method to explore the experience of struggling as a teacher. *London Review of Education*, 17(3), 268-283. <https://doi-org.ezproxyles.flo.org/10.18546/LRE.17.3.03>

7. McKay, L., & Sappa, V. (2020). Harnessing creativity through arts-based research to support teacher's identity development. *Journal of Adult and Continuing Education*, 26(1), 25-42. <https://doi-org.ezproxy.flo.org/10.1177/1477971419841068>
8. Sutton, K. (2019, January 3). What is Resilience and Why is It Important to Bounce Back? *Positivepsychology.com*. <https://positivepsychology.com/what-is-resilience>

УДК 364.63-053.2(045)

Ірина САТАЛКІНА

ПРОБЛЕМА ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ З ДІТЬМИ: СУТНІСТЬ, ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ

(студентка III курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв)

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, старший викладач Руденко Ю. Ю.

У статті досліджується проблема жорстокого поводження з дітьми як однієї з найактуальніших загроз сучасного суспільства. Розглядаються основні форми насильства над дітьми, зокрема фізичне, психологічне, сексуальне та економічне, а також булінг як окрема категорія насильства. Аналізуються основні причини та чинники, що впливають на виникнення та поширення жорстокого поводження з дітьми. Окрема увага приділяється можливим наслідкам насильства, які можуть мати довготривалий вплив на психологічний, фізичний, емоційний і соціальний розвиток дитини. Досліджуються ознаки, за якими педагогічні працівники, фахівці із соціальної роботи, психологи, медичні працівники зможуть виявити проблему, запобігти їй та забезпечити дитині захист.

Ключові слова: жорстоке поводження з дітьми, насильство, фізичне насильство, психологічне насильство, сексуальне насильство, економічне насильство, булінг, кібербулінг, причини та фактори жорстокого поводження з дітьми, наслідки, типові ознаки жорстокого поводження з дітьми.

Постановка проблеми. Дитинство – це час, коли людина пізнає світ, вчиться довіряти, любити й будувати стосунки. Але для багатьох дітей цей період наповнений болем, страхом і стражданнями через жорстоке поводження. Фізичне, психологічне, сексуальне та економічне насильство щодо дітей має руйнівні наслідки для їхнього фізичного та психоемоційного розвитку, що в подальшому відображається на їхній соціалізації, психологічному стані та поведінкових моделях у дорослому віці. У багатьох випадках жертви насильства не мають можливості або не наважуються звернутися по допомогу, що призводить до його систематичного повторення та загострення наслідків.

Крім того, соціально-економічні умови, сімейні конфлікти, вживання алкоголю та наркотиків, а також низький рівень культури виховання сприяють поширенню жорстокого поводження з дітьми. Таким чином, постає необхідність комплексного вивчення проявів, причин і наслідків жорстокого поводження з дітьми, а також дослідження його ознак як індикаторів для виявлення таких випадків, їх протидії та запобігання.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема жорстокого поводження з дітьми є предметом дослідження багатьох науковців. Зокрема, вивченням даної проблеми займалися Безпалько О. В., Брижик В. О., Гончарова Т. В., Журавель Т. В., Зверєва І. Д., Казміренко В. О., Котломанітова Т. В., Кочеміровська О. О., Стромило А. П., Ясеновська М. Е. та інші.

Мета статті. Комплексний аналіз проблеми жорстокого поводження з дітьми в сучасному суспільстві, визначення основних форм насильства, причин його виникнення та наслідків для фізичного, психологічного та соціального розвитку дитини, а також дослідження типових ознак, за якими можна виявити випадки жорстокого поводження з дітьми та вжити заходів щодо його протидії та профілактики рецидивів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Україна, визнаючи важливість захисту дітей, закріпила їхні права на законодавчому рівні. Основним нормативним актом у цій сфері є Закон України «Про охорону дитинства». Закон передбачає, що кожна дитина має право на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист та безпечне середовище для розвитку. Важливим положенням є закріплення права дитини на захист від усіх форм насильства, експлуатації, жорстокого поводження та недбалого ставлення. Зокрема, Стаття 10 Закону зобов'язує державу вживати заходів для запобігання насильству над дітьми та забезпечення їхньої реабілітації у разі порушення прав [1].

Міжнародна спільнота усвідомлює важливість захисту дітей від будь-яких форм насильства та експлуатації, тому одним із найважливіших документів у цій сфері стала Конвенція ООН про права дитини. Цей міжнародний договір, прийнятий у 1989 році, закріплює основні права дитини та визначає обов'язки держав щодо їх забезпечення. Конвенція містить 54 статті, серед яких особливу увагу приділено захисту дітей від насильства, жорстокого поводження та експлуатації [2].

Однак попри існування законодавчих норм та міжнародних зобов'язань, проблема жорстокого поводження з дітьми залишається актуальною. Велика кількість дітей продовжують зазнавати насильства як у родині, так і за її межами – у школах, на вулицях та навіть в Інтернеті. Найстрашніше, що такі випадки часто залишаються прихованими. Основними причинами, чому діти не звертаються за допомогою,

є страх помсти з боку кривдника, сором перед суспільством, недовіра до ефективності уповноважених органів, страх/сором проходити медичний огляд після сексуального насильства. У деяких випадках діти просто не усвідомлюють, що з ними поводяться неправильно, оскільки таке ставлення здається їм звичним і нормальним [9, с. 1].

«Жорстоке поводження з дитиною – будь-які форми фізичного, психологічного, сексуального або економічного насильства над дитиною, зокрема домашнього насильства, а також будь-які незаконні угоди стосовно дитини, зокрема вербування, переміщення, переховування, передача або одержання дитини, вчинені з метою експлуатації, з використанням обману, шантажу чи уразливого стану дитини» [3].

Жорстоке поводження з дітьми може проявлятися на різних рівнях: у сімейних стосунках («батьки – діти»), у взаємодії з дорослими поза родиною («дорослі – діти» у професійному чи особистому спілкуванні), у дитячому колективі («діти – діти» у міжособистісних стосунках), а також у ситуаціях із незнайомцями («діти – чужі, незнайомі» під час випадкових зустрічей) [7, с. 269].

Існують різні підходи до класифікації форм насильства. Один із варіантів систематизації ґрунтується на місці перебування дитини та рівні доступності суспільства й держави для реагування на такі випадки [5, с. 32].

Відповідно до цього підходу можна виокремити три основні соціальні зони, де дитина може зазнавати насильства:

- у сімейному колі – насильство з боку батьків, прийомних батьків, братів/сестер та інших членів родини, включаючи сім'ї, прийомні сім'ї та дитячі будинки сімейного типу;
- в освітніх закладах різного рівня закритості – випадки насильства можуть мати місце як у загальноосвітніх школах, так і в більш закритих установах, таких як інтернатні заклади, військові ліцеї, заклади соціальної реабілітації чи виховні установи системи виконання покарань;
- у сфері неформальної освіти – насильство можливе в гуртках, спортивних секціях, молодіжних організаціях, а також у релігійних чи псевдорелігійних групах, де можуть застосовуватися сумнівні психолого-педагогічні методики [5, с. 32].

Конкретні випадки жорстокого поводження з дітьми можуть мати різні форми, проте їх можна класифікувати за основними типами:

1. Фізичне насильство – це завдання дитині фізичних ушкоджень батьками, опікунами, вихователями або іншими особами, що негативно впливає на її здоров'я, уповільнює розвиток чи навіть призводить до летальних наслідків [6, с. 4].
2. Психологічне насильство – це систематичний або періодичний негативний вплив на дитину з боку батьків, опікунів, учителів чи вихователів, що проявляється через словесні образи, погрози та приниження її гідності [6, с. 4].
3. Сексуальне насильство – це залучення дитини, незалежно від її згоди, до дій сексуального характеру з боку дорослого або іншої дитини з метою задоволення сексуальних потреб чи отримання вигоди [6, с. 4].
4. Економічне насильство – це неналежне забезпечення базових потреб дитини, таких як харчування, одяг, житло, виховання, освіта, медична допомога [6, с. 4].

Зазвичай постраждала дитина зазнає кількох видів насильства одночасно.

Особливу небезпеку становить булінг (від англ. *bully* – хуліган, задирака) – утиск, дискримінація, цькування. Цей вид жорстокого поводження з дітьми зустрічається в школах або інших виховних установах. Булінг зазвичай відбувається там, де контроль з боку дорослих мінімальний або взагалі відсутній. Це можуть бути шкільні подвір'я, сходи, коридори, туалети, роздягальні чи спортивні майданчики. У деяких випадках дитину можуть піддавати цькуванню й поза межами школи, наприклад, на шляху додому. Булінг може бути фізичним, психологічним, сексуальним, економічним [10].

У сучасному світі, де цифрові технології стали невід'ємною частиною життя, особливої загрози набуває кібербулінг – це форма булінгу, що здійснюється за допомогою цифрових технологій. Він може проявлятися в соціальних мережах, месенджерах, на ігрових платформах або через мобільні телефони. Такі дії є повторюваними та мають на меті залякування, провокування негативних емоцій або приниження жертви. Особистий булінг і кібербулінг часто взаємопов'язані, однак кібербулінг залишає цифровий слід, який може слугувати доказом для припинення цькування [11].

Серед причин виникнення та поширення жорстокого поводження з дітьми слід зазначити такі:

1. Толерантність суспільства до жорстокого поводження з дітьми, сприймання його як дисциплінарний метод. Стереотип фізичних покарань як ефективного виховного засобу передається поколіннями, а насильство залишається невід'ємною частиною виховання [8, с. 104].

2. Психологічні особливості агресорів: занижена самооцінка, невпевненість, схильність до стресів і фрустрації. Вони агресивні, дратівливі, інфантильні, але прагнуть домінувати [6, с. 10].

Окрему увагу слід приділити факторам, що спричиняють насильство над дітьми в сім'ї з боку батьків або осіб, які їх замінюють. Найчастіше ці фактори пов'язані зі станом здоров'я, рівнем культури батьків та іншими особливостями родини, зокрема:

- залежності одного чи обох батьків, такі як алкоголізм, наркоманія, ігроманія;
- порушення емоційної сфери батьків, включаючи психічні розлади, що унеможливають адекватну взаємодію з оточенням, зокрема із власною дитиною;
- власний негативний досвід дитинства, пов'язаний із насильством. Особи, які в дитинстві зазнали фізичного або емоційного насильства, значно частіше схильні до жорстокої поведінки щодо своїх дітей;
- хронічне безробіття батьків із суб'єктивних причин;
- завищені або невинновдані очікування батьків щодо дитини, зокрема через її фізичні особливості, стать або рівень інтелектуального розвитку;
- відсутність педагогічних знань та викривлене розуміння виховання;
- низький рівень правової культури та недостатня обізнаність із законодавчими нормами, що регулюють захист прав дитини та передбачають відповідальність за жорстоке поводження з нею [6, с. 11].

Повний масштаб і вплив усіх форм насильства щодо дітей можна оцінити через ту шкоду, яку воно завдає. Незалежно від типу насильства, його наслідки можуть бути різними, проте їх об'єднує одне – негативний вплив на здоров'я дитини, перешкоджання її гармонійному розвитку та загроза для її життя. Наслідки жорстокого поводження з дітьми поділяються на наближені та віддалені.

До наближених наслідків відносяться фізичні травми та ушкодження, а також такі прояви, як нудота, блювання, головний біль і втрата свідомості, характерні для струсу мозку, що може виникати у маленьких дітей через сильне трясіння за плечі. Також серед наближених наслідків можуть бути гострі психічні порушення у відповідь на будь-який прояв агресії, особливо сексуального насильства. Такі реакції можуть виражатися у бажанні втекти, сховатися або, навпаки, у стані глибокої загальмованості та зовнішньої байдужості. В будь-якому випадку дитина переживає сильний страх, тривогу та гнів. У підлітковому та дорослому віці можливий розвиток депресії, що супроводжується почуттям нікчемності, меншовартості та неповноцінності [4].

Віддалені наслідки жорстокого поводження з дітьми охоплюють порушення фізичного та психічного розвитку, соматичні захворювання, особистісні та емоційні розлади, а також соціальну дезадаптацію.

- Порушення фізичного і психічного розвитку. Діти з сімей, де застосовують жорсткі покарання або нехтують турботою, часто мають затримку фізичного та психічного розвитку: відставання у зрості й вазі, пізній початок ходьби та мовлення, проблеми з навчанням. Характерні поведінкові особливості (кусання нігтів, розгойдування) та занедбаний вигляд: блідість, неохайний одяг, ознаки гігієнічної занедбаності.

- Соматичні захворювання. Жорстоке ставлення може викликати специфічні захворювання: фізичне насильство призводить до травм органів, переломів, синців, сексуальне – до інфекцій, запалень, травм статевих органів. Незалежно від форми насильства, у дітей часто виникають психосоматичні розлади (порушення апетиту, виразки, алергії, енурез), а також повторні госпіталізації через травми чи отруєння.

- Психічні та поведінкові особливості. Діти, які зазнали жорстокого поводження, отримують глибоку психічну травму, що може призвести до агресивності або, навпаки, пасивності. Вони мають труднощі у спілкуванні, часто привертають увагу ексцентричною поведінкою. Низька самооцінка, почуття провини, депресії та порушення сну є поширеними наслідками, а в підлітковому віці можливі суїцидальні спроби. Деякі, пристосовуючись, самі стають маніпуляторами.

- Соціальні наслідки. Діти, які пережили насильство, мають труднощі з адаптацією: їм складно будувати взаємини, реалізовувати себе у навчанні. Без підтримки вони можуть потрапляти в асоціальні групи, вживати алкоголь, наркотики, скоювати злочини. У майбутньому часто мають проблеми зі створенням сім'ї через брак навичок здорових стосунків [4].

Ознаки насильства над дитиною можуть стати важливими індикаторами для оточуючих, зокрема фахівців із соціальної роботи, педагогів, психологів, допомагаючи виявити проблему, запобігти її загостренню та забезпечити дитині захист. Найхарактерніші прояви кожного виду насильства наведено нижче. Цей список не є вичерпним, проте багато з наведених ознак характерні саме для насильства [6, с. 8].

Фізичне: гематоми, вивихи суглобів, переломи кісток, струс мозку, крововиливи в сітківку ока; удари на тілі або голові, що мають характерну форму предмета (наприклад, слід від пряжки ремня, долоні, лозини); рани та синці, які з'явилися в різний час та/або розташовані на різних частинах тіла (наприклад, одночасно на спині та грудях) або мають незрозуміле походження; нетипові опіки, наприклад, від цигарки чи розжареного посуду; внутрішньочеревні травми, зокрема ушкодження нирок через удари по спині, розрив селезінки, внутрішні кровотечі; сліди людських укусів; порушення координації рухів, запаморочення, часті непритомності; відсутність адекватної реакції на біль або, навпаки, надмірна чутливість до дотиків.

Психологічне: відчуття провини, низька самооцінка, схильність до самозаглиблення та емоційного відсторонення від оточення; неадекватні поведінкові реакції, такі як надмірна агресія, істеричний сміх, зухвала або, навпаки, надмірно відсторонена поведінка; втечі з дому та бродяжництво; відставання у розвитку, яке може варіюватися від незначного до значного; уникнення спілкування з однолітками; виражений страх перед появою дорослих або перед необхідністю повертатися додому, до школи чи іншої

установи, де дитина може зазнавати насильства; вживання алкоголю або наркотичних речовин, тютюнопаління; жорстоке поводження з тваринами або слабшими істотами; суїцидальні думки або спроби самогубства.

Сексуальне: гематоми та сліди укусів на грудях, сідницях, ногах, нижній частині живота, стегнах; «синдром брудного тіла» – нав'язливе бажання постійно митися, приймати душ чи ванну; вживання дитиною заходів, щоб ускладнити зняття одягу (наприклад, носіння кількох шарів одягу, затягування поясів тощо); знання сексуальної термінології та жаргону, які не відповідають віковим особливостям дитини; ігри з вираженням сексуальним підтекстом, маніпуляції з іграшками, що імітують сексуальні дії (наприклад, задирання одягу в ляльок, імітація статевого акту); сексуальні домагання до інших дітей чи навіть дорослих; висипання, інфекційні захворювання, що передаються статевим шляхом, уrogenітальні запальні процеси; вагітність у неповнолітньої.

Економічне: вкрай занедбаний зовнішній вигляд: брудне, сплутане волосся, неохайна шкіра, неприємний запах; неліковані стоматологічні проблеми, наявність хронічних захворювань, педикульоз, короста та інші ознаки відсутності медичного догляду; ознаки недостатнього харчування: вага, що не відповідає віковим нормам, пошук залишків їжі, вживання недоїдок; одяг, який не відповідає сезону та віку дитини, має ознаки зношеності та забруднення; постійно хворобливий вигляд, слабкість; відсутність речей першої необхідності (змінного одягу, засобів гігієни тощо); систематичне пропускання занять у школі без поважної причини, особливо під час сезону сільськогосподарських робіт;

Раннє виявлення насильства можливе через спостереження педагогів, медиків, соціальних працівників, які помічають сліди побоїв, занедбаність чи неадекватні емоційні реакції. Індивідуальні бесіди та аналіз поведінки дитини у взаємодії з іншими також допомагають виявити проблему. Додатково психологи використовують проєктивні методики (малюнкові тести, казкотерапію, аналіз ігор) для розуміння емоційного стану дитини.

Висновки та перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження. Аналіз сутності, форм прояву, причин та чинників, наслідків, а також ознак жорстокого поводження з дітьми свідчить про складність і багатогранність цієї проблеми. Основними чинниками, що сприяють поширенню насильства, є високий рівень терпимості суспільства до таких дій, викривлене уявлення про виховання, власний негативний досвід батьків, психологічні особливості агресорів, а також несприятливі умови в сім'ї. Особливе значення має той факт, що насильство над дітьми має тяжкі наслідки, які можуть виявлятися як у короткостроковій, так і в довгостроковій перспективі, впливаючи на фізичне, психологічне та соціальне благополуччя дитини. Важливим аспектом запобігання насильству є своєчасне виявлення його ознак. Фізичні травми, емоційні та поведінкові порушення, специфічні прояви сексуального насильства та економічна занедбаність можуть слугувати сигналами для соціальних працівників, педагогів і психологів. Використання соціометричних методів та аналіз психологічного клімату в дитячих колективах може допомогти ідентифікувати потенційні ризики та вчасно вжити необхідних заходів.

Подальші дослідження в цьому напрямі мають бути зосереджені на розробці ефективних програм профілактики жорстокого поводження з дітьми, покращенні правових механізмів захисту прав дитини, а також на впровадженні сучасних методик діагностики та корекції наслідків насильства. Поглиблене вивчення психосоціальних особливостей жертв насильства та розробка комплексних реабілітаційних програм можуть сприяти більш ефективному подоланню його наслідків та забезпеченню повноцінного розвитку дітей у безпечному середовищі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III: станом на 01.01.2025.
2. Про права дитини: Конвенція ООН від 20.11.1989р. № 995_021: станом на 16.11.2023.
3. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.01.2018р. № 2229-VIII: станом на 19.12.2024.
4. Запобігання та протидія насильству: Методичні рекомендації від 18.05.2018р. № v5480729-18.
5. Брижик В. О., Журавель Т. В., Кочемировська О. О., Нікітіна О. М., Христова Г. О. Інформаційно-методичні матеріали та аналіз нормативно-правової бази з питань попередження насильства над дітьми в сім'ї та поза нею. Київ: ТОВ «K.I.C.», 2010. С. 4–11. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/5037/1/T_Zhuravel_O_Kochemirovska_G_Hristova_IMMANBPVNZPD_KSP&SR_IL.pdf
6. Журавель Т. В. Соціально-педагогічна робота з профілактики насильства щодо дітей: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2013. С. 4–11. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/5125/1/T_Zhuravel_SPRND_KSP&SR_IL.pdf
7. Зверева І. Д. Енциклопедія для фахівців соціальної. Київ, Сімферополь: Універсум, 2012. С. 269. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/3491/1/I_ZVEREVA_O_BEZPALKO_G_PETROCHKO_T_ZHURAVEL_N_ZIMOVETST_LYAKH_ED_FSS_KSP%26SR_IL.PDF
8. Казміренко В. О. Жорстоке поводження з дітьми. Особистість, суспільство, закон: психологічні проблеми та шляхи їх розв'язання. Харків, 2017. С. 103
9. Подсєвак І. Жорстоке поводження з дітьми в українських сім'ях: чинники та приклади. *Марістеріум. Соціальна робота і охорона здоров'я*. 2004. № 15. С. 1.
10. Цювання. Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A6%D1%8C%D0%BA%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F>
11. Кібербулінг – що це та як це зупинити? Unicef. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/cyberbullying>

УДК 378.1

Максим СОЙЧЕНКО

ІННОВАЦІЙНІ СОЦІАЛЬНІ ПРОЄКТИ ЯК КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ІНСТРУМЕНТ ВИРІШЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ УЧНІВ У НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

(студент I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв)
Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор Рацул О. А.

У статті розглядається потенціал інноваційних соціальних проєктів як інструменту соціальної підтримки учнів у навчальних закладах. Акцент зроблено на сучасних підходах до розробки, реалізації та оцінки ефективності таких проєктів у контексті соціально-освітнього середовища. Вивчено міжнародний досвід, виокремлено найбільш ефективні практики і визначено перспективи розвитку інновацій у соціальній роботі.

Ключові слова: соціальні інновації, проєктна діяльність, учні, соціальна підтримка, інклюзія.

Постановка проблеми. У сучасному світі нові соціальні труднощі - безробіття, самотність, потреби людей з ООП - потребують оперативних та ефективних рішень. Одним з таких рішень є інноваційні соціальні проєкти, які спрямовані на вирішення актуальних проблем і забезпечення позитивних змін у суспільстві.

Розробка та впровадження таких проєктів на основі новітніх підходів дозволяє адаптувати соціальну сферу до сучасних умов. Важливо не лише усвідомлювати потреби, а й використовувати результати досліджень, нові методики та інструменти. Це створює передумови для сталого розвитку та покращення якості соціальної підтримки, зокрема в закладах освіти.

Підтримка з боку держави й інших зацікавлених сторін є критично важливою для фінансування і просування таких проєктів. Чітке розуміння терміна «інноваційний соціальний проєкт» спрощує процеси відбору, діагностики та підтримки ініціатив.

Отже, вивчення методології інноваційних соціальних проєктів дозволяє підвищити ефективність соціальної роботи з учнями в навчальних закладах.

Аналіз досліджень і публікацій. Теоретичні основи проєктування та соціального проєктування детально розглянуті в працях вітчизняних і зарубіжних дослідників, таких як Н. Бака-Тавіри, Т. Бутченко, В. Глазичева, М. Довгої, В. Киричука, Т. Костевої, К. Куперса, С. Мішиної, Г. Михайлишина, Г. Нагорної, Д. Пузікова, В. Шкурко та інших. Ці автори внесли значний вклад у розвиток теоретичних засад соціального проєктування, розглядаючи як основні принципи, так і практичні аспекти реалізації соціальних проєктів.

У науковій літературі з соціального проєктування підкреслюється важливість взаємодії різних секторів суспільства у вирішенні соціальних проблем. Особливу увагу приділено участі бізнесу в соціальних ініціативах, зниженню екологічного навантаження та формуванню позитивного іміджу підприємств. Це засвідчує актуальність комплексного підходу до соціальних викликів.

Планування є ключовим етапом у реалізації будь-якого соціального проєкту. Визначення чіткої мети, алгоритмів дій, ресурсів та критеріїв оцінки дозволяє ефективно втілювати ідеї та аналізувати їх результативність.

Дослідження методологічних підходів демонструє необхідність гнучкої адаптації проєктів до мінливих умов. Напрацювання українських і зарубіжних фахівців створюють надійну основу для вдосконалення механізмів впровадження інноваційних соціальних ініціатив у різних сферах життя.

Метою даної статті є теоретичне обґрунтування та практичне осмислення ролі інноваційних соціальних проєктів як ефективного засобу вирішення соціальних проблем учнів у закладах загальної середньої та передвищої освіти.

Виклад основного матеріалу (результатів) дослідження. Сфера соціального забезпечення чутливо реагує на суспільні зміни, що вимагає переосмислення підходів до управління громадськими організаціями. Війна в Україні та пандемія COVID-19 оголили слабкі місця систем охорони здоров'я та освіти, загостривши потребу в реформах, попри обмежені ресурси.

Одним із напрямів відповіді на ці складнощі є впровадження інноваційних соціальних проєктів як нової управлінської практики. Такі ініціативи мають потенціал не лише реагувати на кризи, а й системно змінювати підходи до соціальної підтримки, зокрема в освіті.

Соціальні інновації дедалі частіше стають предметом наукових і професійних дискусій, однак їх теоретичні й практичні межі залишаються нечіткими. Потреба у глибшому осмисленні понять «соціальні інновації» та «соціальний проєкт» є особливо актуальною в освітньому контексті.

Науковці визначають соціальні інновації як інструмент переосмислення існуючих підходів та відповідей на нові соціальні потреби. Вони можуть стосуватись як нових форм діяльності, так і супутніх ризиків, що виникають у процесі реалізації.

Дослідження соціальних інновацій в контексті їх впливу на різні сфери суспільства дозволяє виділити інновації, орієнтовані на особистість, навколишнє середовище та бізнес. Л.І. Федулова визначає соціальні інновації як процес інтеграції нових концепцій, методів і організаційних форм, що базуються на нових або об'єднаних знаннях, створених у спільних процесах, які генерують додаткову цінність, зокрема для осіб, які є користувачами таких інновацій [2].

Інноваційні соціальні проекти відіграють ключову роль у вирішенні проблем учнів у навчальних закладах, особливо в умовах війни, пандемії та інших глобальних викликів. Вони сприяють адаптації, розвитку соціальних навичок та покращенню якості життя школярів і студентів.

Сучасна наукова думка акцентує увагу на необхідності залучення всіх зацікавлених сторін до розробки соціальних інновацій. Згідно з визначенням Вищої ради соціальної та солідарної економіки (CSESS), соціальні інновації - це нові відповіді на незадоволені соціальні потреби, що створюються через участь і співпрацю користувачів, у сферах, як-от освіта, здоров'я, житло, подолання ізоляції та дискримінації.

Соціальні інновації розглядаються як методологічний інструмент для наукового підходу в соціальній роботі. Соціальний працівник виступає не лише практиком, а й дослідником і "інженером змін", здатним впроваджувати нові рішення в освітньо-соціальному середовищі.

Нова парадигма спирається на колективну логіку, міждисциплінарність і активну взаємодію всіх учасників проекту. Успішний соціальний проект створює умови, за яких кожен - незалежно від статусу чи досвіду - може розкрити свій потенціал, що забезпечує ефективність, сталість і інноваційність ініціатив.

Розробка соціальних інноваційних проектів складається з трьох чітких і хронологічних фаз: діагностики, розробки та реалізації. Кожна з цих фаз містить численні етапи, які мають важливе значення для успішного втілення інноваційних рішень у соціальній сфері [3].

Фаза діагностики є ключовою у розробці інноваційних соціальних проектів, адже саме на цьому етапі виявляються потреби, які не покриваються наявними ресурсами та інструментами. За С. Рюллаком, діагностика включає п'ять кроків, що забезпечують спільне формулювання проблеми усіма учасниками.

Перший крок - виявлення індикаторів проблеми на основі фактів і спостережень. Для цього застосовуються анкети, інтерв'ю та неформальні обговорення. Другий крок - індикатори групуються за змістом, що дозволяє чітко окреслити проблемне поле. Третій крок - аналіз причинності: розкриваються мотивації та бар'єри, які впливають на поведінку учасників. На четвертому етапі проблеми класифікуються за типом, із залученням теоретичних основ. І нарешті, проблема формулюється у вигляді дослідницького запитання, що лягає в основу проекту.

Фаза проектування - це створення конкретних рішень, які враховують обмеження й можливості системи. Тут формуються напрями дій, вибудовується співпраця з фахівцями, що посилює вплив проекту та допомагає сформулювати нові відповіді на соціальні труднощі.

У цій фазі особлива увага приділяється методології "дизайну", як творчому, міждисциплінарному процесу, спрямованому на вирішення економічних, соціальних та екологічних проблем. Метою є покращення соціальної роботи через поєднання різних точок зору, включаючи кінцевих споживачів.

Процес проектування включає два етапи: ідея та прототипування. На першому етапі генеруються ідеї для вирішення проблеми через колективний інтелект, зокрема за допомогою мозкового штурму та фокус-груп. Етап реалізації передбачає втілення проекту разом із учасниками розробки для збору відгуків і адаптації рішення до соціальної роботи. Для цього використовують "дорожню карту впровадження", що допомагає визначити критичні фактори, ризики та критерії прийняття рішень.

У процесі реалізації важливо залучати всі зацікавлені сторони і враховувати питання користувачів, фінансування та оцінки ефективності. Методологія передбачає активне залучення нових учасників і обмежену тривалість досліджень, що забезпечує ефективну співпрацю. Розробка та реалізація соціальних проектів спрямована на вирішення соціальних проблем та впровадження змін, що позитивно впливають на суспільство, забезпечуючи ефективний результат і покриття витрат.

Соціальні проекти здатні суттєво впливати на суспільство, тому варто звернути увагу на зарубіжний досвід створення та реалізації інноваційних соціальних проектів. Наприклад, у Швейцарії існує центральна посередницька платформа волонтерства, яка підтримує ініціативи, спрямовані на розвиток здібностей та навичок учасників, а також на вирішення проблем людей, для яких ці проекти створюються [4].

Одним із таких проектів є ініціатива "Менеджер з комунікацій", що об'єднує професіоналів і керівників на пенсії, які пропонують свій професійний досвід громадським організаціям. Цей проект передбачає онлайн-роботу та одну зустріч на місяць, на якій учасники можуть обмінюватися ідеями і координувати дії. Проект сприяє розвитку комунікаційних та організаційних навичок, а також надає можливість працювати самостійно, використовуючи власний досвід [4].

Серед основних завдань проекту - створення статей та візуальних матеріалів для веб-сайту, пошук нових учасників, співпраця з медіа, а також залучення нових проектів. Для участі в проекті вимоги до кандидатів включають освіту та досвід у галузі комунікацій, маркетингу, продажів, а також готовність до емпіричної практики і бажання робити добро [4].

Наступний проєкт спрямований на боротьбу з ізоляцією літніх людей. До пандемії COVID-19 в кантоні Женева було близько 15 000 осіб похилого віку, які жили самотньо, а після пандемії ця кількість зросла. Асоціація "Dome" надає безкоштовну допомогу, організовуючи зустрічі волонтерів з пенсіонерами для прогулянок, походів за покупками та поїздок на пошту. Волонтери мають бути чутливими, чесними, професійними, емпатичними та толерантними.

Іншим прикладом є проєкт "Тренер з наставництва на основі потенціалу", який підтримує молодих людей, зокрема тих, хто має обмежену сімейну підтримку або виходить з складних умов. З 2013 року програма допомагає молодим людям зробити перші кроки в професійну кар'єру чи соціальну інтеграцію, працюючи з ними індивідуально для розвитку самооцінки та соціальних навичок.

Інший приклад інноваційного соціального проєкту стосується розвитку творчих здібностей людей з особливими освітніми потребами. У м. Запоріжжя відкрили першу в місті інклюзивну бібліотеку, де враховано всі вимоги щодо архітектурної безбар'єрності та доступності для людей з інвалідністю. Бібліотека поповнена книгами для людей з порушеннями зору та спеціальними книгами для людей з вадами опорно-рухового апарату, а також надає послуги Е-книг та безкоштовну доставку книг на замовлення. Це приклад того, як інноваційні проєкти можуть сприяти розвитку інтелектуальних та творчих здібностей людей з особливими освітніми потребами [1].

Ці приклади підкреслюють важливість інновацій у соціальному забезпеченні та методології розробки соціальних проєктів, орієнтованих на вирішення конкретних соціальних проблем. Соціальні працівники мають активно впроваджувати ці інноваційні підходи, підтримувати трансформацію соціальної роботи та сприяти розвитку таких проєктів для покращення життя окремих груп населення.

Висновки та перспективи подальших пошуків. Пошук ефективних шляхів вирішення соціальних проблем є важливою частиною розвитку соціальної роботи. Інноваційні соціальні проєкти відіграють ключову роль у створенні нових моделей соціальної взаємодії, сприяючи трансформації суспільства та підвищенню рівня життя. Вони є не лише інструментом для розробки нових систем, а й важливим елементом змін.

Для успішної реалізації таких проєктів потрібна чітка методологія, що включає якісну підготовку та здатність конкретизувати проблеми й знаходити шляхи їх вирішення. Це дозволяє не тільки впоратися з наслідками негативних подій, а й створює основу для довгострокових змін. Важливо залучити різноманітних учасників і забезпечити умови для їх співпраці, поважаючи внесок кожного.

Успішне керування проєктом полягає в створенні сприятливих умов для розвитку потенціалу учасників, що дає змогу досягти позитивних змін. Вивчення зарубіжного досвіду реалізації таких проєктів показує їх позитивний вплив на суспільство, допомагаючи не лише вирішувати соціальні проблеми, але й створювати сукупний результат, що приносить користь громаді. Ініціативи сприяють розвитку навичок учасників і досягненню соціально значимих цілей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безкоштовні заняття для дітей з інвалідністю в Україні. URL: <https://www.enableme.com.ua/ua>
2. Федулова, Л. І. (2008). Соціальні інновації як фактор соціального розвитку. *Соціум: науковий журнал*, 26(3), 60-74. URL: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2008/07/60-74_no-3_vol-26_2008_UKR.pdf.
3. Мішина С. В., Мішин О. Ю. Науково-практичні засади соціального проєктування. *Ефективна економіка: електр. наук. фах. вид.* 2020. No 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7620>
4. Travail bénévole en Suisse. URL: <https://ubs-helvetica.ch/fr/projects/overview/>

УДК 317. 21

Крістіна СТРАТУЛАТ

ОСОБЛИВОСТІ ПОБУДОВИ ЕКЗЕРСИСУ КЛАСИЧНОГО ТАНЦЮ ПРИ РОБОТІ З ДІТЬМИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

*(студентка II курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв)
Науковий керівник – старший викладач Сивоконь Ю. М.*

У статті автор розглядає педагогічні методи занять класичним танцем з дітьми молодшого шкільного віку та особливості побудови екзерсису при роботі з молодшими школярами.

Автор вважає, що методика проведення уроків класичного танцю складається із структури уроку, його тривалості, принципу складання комбінацій, умов проведення занять, оціночної діяльності тощо. Методи навчання класичному танцю обираються в залежності від цілей та завдань, а також вікових та індивідуальних особливостей учнів молодшого шкільного віку.

Ключові слова: хореографічне мистецтво, класичний танець, екзерсис класичного танцю, вправи біля станка, вправи на середині, учні молодшого шкільного віку.

Постановка проблеми. Класичний танець – основа всіх видів хореографічного мистецтва – є найскладнішою формою професійної хореографії, одним з головних засобів вираження сучасного балету. Класичний танець є багатограним інструментом комплексного впливу на особистість дитини, адже він сприяє розвитку м'язової виразності тіла, тобто формує фігуру та поставу, усуває недоліки фізичного розвитку, зміцнює здоров'я; формує виразні рухові навички, вміння легко, граціозно та координовано танцювати, а також орієнтуватися в обмеженому сценічному просторі; виховує загальну музичну культуру, розвиває слух, темп, метр, ритм, знання простих музичних форм, розуміння стилю та характеру твору; пластичними засобами та мімікою висловлює різноманітну гаму почуттів та настроїв; формує особистісні якості – силу, витривалість, сміливість, волю, спритність, працьовитість, завзятість та цілеспрямованість; розвиває творчі здібності дітей (увагу, мислення, уяву, фантазію), сприяє активному пізнанню навколишньої дійсності; виховує комунікативні здібності дітей, розвиває почуття «ліктя партнера», групової, колективної «ансамблевої» дії; пробуджує інтерес до вивчення рідної національної хореографічної культури та виховує толерантність до танців інших народів.

Аналіз досліджень та публікацій. Аспекти розвитку хореографічного мистецтва цілісно розглядались у працях Л. Бондаренко, В. Верховинця, О. Голдрич, Г. Гусева та ін.

В останні часи проблема хореографічної підготовки дітей та молоді виступає спеціальним об'єктом досліджень Л. Андрощук, Т. Благової, О. Бурлі, С. Забрєдовського, М. Рожко, І. Радченко, Т. Сердюк, О. Таранцевої, О. Філімонової та ін.

Мета статті – виявлення особливостей навчання класичному екзерсису у молодшому шкільному віці.

Виклад основного матеріалу. Класичний танець – це канонізована система виразних засобів хореографії, яка заснована на принципі поетично-узагальненого трактування сценічного образу, розкриття емоцій, думок та почуттів засобами пластики. Загальна техніка, форма цієї системи складалася протягом довгого часу, відповідаючи вимогам певної епохи та національним особливостям кожного народу. Основою хореографічної підготовки для будь-якого учня являється вивчення танцювальних вправ класичної системи танцю, адже саме ці послідовні вправи мають визначену форму, тренують м'язи дітей, надаючи їм легкості і невимушеності рухів.

Хореографічне навчання молодших школярів засобами класичного танцю передбачає формування початкових хореографічних знань, умінь та навичок.

Класичний екзерсис є фундаментом, на основі якого розвиваються інші танцювальні екзерсиси. Цей комплекс найбільш правильно та гармонійно формує тіло, активно виправляє фізичні недоліки, створюючи прекрасну манеру танцю та постави.

Сучасну школу класичного танцю відрізняє простота ліній, відточеність поз, стрімкість стрибків та обертань, різноманітність пластичних відтінків тощо. Класичний танець формує ідеальну поставу, гнучкість, пластичність, танцювальність і дає такий розвиток координації, при якому надалі дитина може займатися будь-яким танцювальним напрямком. Класичний танець є основою будь-яких видів танців та основною системою засобів виразності хореографічного мистецтва.

Заняття класичним танцем дивним чином впливають на внутрішній стан та світогляд особистості. Завдяки правильному навантаженню фігура стає стрункішою, а в рухах з'являється легкість та шляхетність, розвивається гнучкість, пластика, координація, музична та емоційна виразність.

Аналіз науково-педагогічної літератури довів, що на хореографічних заняттях з дітьми молодшого шкільного віку рекомендується застосовувати певні педагогічні методи [1, с. 8].

Словесний метод ґрунтується на розмові, оповіданні. Головне завдання педагога в перші роки навчання класичному танцю полягає в тому, щоб поряд з вивченням основних форм і рухів, передбачених програмою, розвинути в учнів інтерес до класичного танцю, надати їм елементарні уявлення про його красу та естетику танцю. Необхідно також розвивати в учнів свідоме, вдумливе ставлення до занять, щоб вони могли активніше працювати на уроці. Виходячи з цих завдань, на уроках доцільно проводити бесіди про танець, його красу та виразність, обов'язкову узгодженість рухів тощо.

Також необхідно використовувати французьку термінологію, прийняту для класичного танцю. Усі французькі терміни викладачеві слід перекладати українською мовою та систематично перевіряти засвоєння їх учнями.

Пояснення в хореографії застосовується з метою ознайомлення учнів про те, як і навіщо вони мають виконувати той чи інший рух; у якій послідовності виконується екзерсис; у чому полягає мета такої послідовності. Систематичне повторення з учнями пройденого матеріалу тренує та покращує якість виконання [1, с. 9].

Практичний метод ґрунтується на розвитку хореографічних умінь та навичок в учнів молодшого шкільного віку засобами класичного екзерсису. Головне завдання педагога у перші роки навчання класичному танцю полягає у тому, щоб із вивченням абетки класичного танцю розвинути в учнів природні фізичні дані, зацікавити класичним танцем, надати елементарні уявлення про його красу та естетику.

До прийомів, які пояснюють правила виконання рухів, слід віднести саме показ, який можна розділити на два підходи: перший – показ нового руху, який вивчається на уроці; другий – показ комбінованих завдань.

У молодших класах нові рухи треба показувати докладно, уповільнено, повторюючи кілька разів з доповненням відповідними усними поясненнями. Показ комбінованих завдань у молодших класах також необхідний, але проводиться він у звичайному темпі, без попередніх повторень й повинен запам'ятовуватися з одного разу. Це правило є обов'язковим та складним для дітей молодшого шкільного віку й воно спрямоване на розвиток хореографічної пам'яті учнів [1, с. 14].

Важливим методом є наочний. Виконавська майстерність педагога, його професійний показ захоплює дітей, викликає прагнення наслідування, тому показ педагогом всіх рухів має бути точним та акуратним.

Основною формою організації танцювальної діяльності дітей молодшого шкільного віку є хореографічне заняття (урок).

Хореографічне заняття – відрізок навчального процесу або часу, який може бути організований у хореографічному класі, де протягом 40-45 хвилин відбувається вивчення музично-ритмічного матеріалу, тренувальних допоміжних вправ, елементів хореографічної абетки, закріплення музично-ритмічного матеріалу у грі або музично-танцювальній імпровізації.

Метою початкового навчання класичному танцю є постановка корпусу, позицій рук і ніг біля станка.

Як зауважує А. Шевчук, класичний танець на першому етапі навчання вимагає великої витримки, завзятості, терпіння, а це зовсім не властиво дітям 7-9 років. Тому на це треба звертати особливу увагу й у молодших класах уроки класичного танцю мають чергуватися з ігровими образними рухами та партерною гімнастикою [4].

Кожен урок класичного танцю спирається на закономірності його розвитку. Будь-який урок класичного танцю складається з чотирьох частин:

1. екзерсис біля станка;
2. екзерсис на середині;
3. Allegro (стрибки);
4. port de bras.

Перша частина – екзерсис біля станка. Вивчення елементарних рухів, з яких складаються найскладніші форми класичного танцю. Усі рухи слід виконувати як біля станка, так і на середині зали, як з однієї, так і з іншої ноги, що однаково зміцнює та розвиває руховий апарат учнів; усі рухи слід вивчати спочатку біля станка, потім на середині зали; крім правильної підготовки та виконання самого руху виробляти в учнів уміння так само уважно й акуратно закінчувати кожне навчальне завдання, тобто вносити у виконання елемент чіткої завершеності [2, с. 67].

Біля станка послідовність екзерсису може бути така: grand plié; різні види battement tendu; rond de jambe par terre; battement fondu et battement sutenus; різні види battement frappés; battement relevé lent et battement développés; rond de jambe en l'air; grand battement jeté; petit battement sur le cou-de-pied. Сюди ж входять різноманітні пози, port de bras, танцювальні кроки, оберти, піруети.

Друга частина – екзерсис на середині, до якого можна приступати після вивчення екзерсису біля станка. Екзерсис на середині зали, як правило, ні чим не відрізняється від екзерсису біля станка, він лише більш компактний, коротший та більш технічний. Усі вивчені рухи в екзерсисі біля станка виносяться на середину зали. Ця частина уроку необхідна для придбання апломбу, вільної орієнтації у всіх напрямках, на розкриття творчої індивідуальності.

Велике значення в екзерсисі на середині надається adagio – роботі над всебічним оволодінням позами класичного танцю та найрізноманітнішим їх зв'язком.

Побудова adagio у різних класах складається з пройдених поз та рухів, але в першому класі adagio як такого ще немає. Саме у adagio відбувається робота над всебічним оволодінням позами класичного танцю і самих різноманітних їх поєднаннях. Якщо в екзерсисі за допомогою багаторазового повторення різних battements та інших рухів у одній і тій же вправі відпрацьовується елементарна техніка танцювального мистецтва, то у adagio засвоюється характер, манера і техніка, необхідні для виконання великої і плавної танцювальної фрази.

Третя частина уроку – allegro, в якому освоюються різні стрибки класичного танцю, серед яких розрізняють малі, середні та великі стрибки.

Стрибки – найважчий розділ уроку класичного танцю. У першому класі стрибки вивчають після того, як вже вироблені сила, еластичність та виворотність ніг у demi plié, а також правильно поставлений корпус.

Завершальна частина уроку призначена для того, щоб організм учнів після напруженої роботи остаточно прийшов у стан спокою за допомогою різних форм port de bras – правильного проходження рук через основні позиції з поворотами, нахилами голови та рухами корпусу [3, с. 44].

Означена побудова уроку дозволяє проводити його без різких спадів і підйомів, при цьому кожна частина уроку повинна мати свою лінію з поступовим наростанням та деяким спадом наприкінці, що дозволяє учням приступати до виконання наступної частини уроку зі свіжими силами.

Отже, молодші класи закладають основу для подальшого оволодіння школою класичного танцю, його виконавськими прийомами і хоча обсяг матеріалу невеликий, внаслідок психофізичних особливостей дітей 6-7 років, статика, що притаманна цьому етапу навчання, значно ускладнює швидке і якісне опанування вправами.

Перші уроки слід починати з музично-ритмічних вправ, метою яких є розвиток пластичної виразності. Більшість з цих вправ виконувалася на уроках ритміки, проте якщо там головною метою було виховання почуття ритму та музикальності, то на цих заняттях мова йде про те, як діти виконуватимуть ті чи інші кроки або рухи. При виконанні музично-ритмічних вправ викладач повинен звертати увагу на правильну поставу, причому завдання, поставлені перед дітьми, повинні ускладнюватись поступово [4].

На першому році навчання, зважаючи на обмеженість фізичних даних учнів і слабкий кістково-м'язовий апарат, вимоги до абсолютної виворотності у позиціях можуть призвести до зміщення на великі пальці, відставленого тазу, тобто помилок, які важко викорінюються. Тому в першому класі дітям слід дозволяти трохи звільнені у позиціях ступні ніг порівняно з професійними вимогами, але відносно положення ступнів на підлозі, ніг, тулуба – тут учні повинні дотримуватись встановлених правил.

Одним із головних завдань першого року навчання є постановка рук, адже в класичному танці їм належить особлива роль. Саме руки надають танцю необхідні лінії та малюнок, їх положення і рухи виявляють та підкреслюють той чи інший характер й образ.

Формі кисті слід приділити особливу увагу, бо саме вона завершує малюнок пози, надає їй легкості, спрямованості, життя.

Водночас із вправами для рук треба вводити у навчальну роботу вправи для голови.

Систематичне виконання вправ для голови розкріпачує м'язи ший, надає свободу рухам голови незалежно від силових рухів ніг.

Зазвичай, учні не відразу розуміють різницю між проханням «повернути» й «нахилити» голову. Ось чому треба починати саме з уважного опрацювання нахилів поворотів і переведення голови з одного положення в інше.

У міру закріплення спини необхідно включати рухи голови у вправах екзерсису біля станка і на середині зали. Повороти голови не повинні бути формальними, для цього необхідно, щоб кожний рух супроводжувався поглядом.

Зі стрибків на першому році навчання вивчають saute за I прямою позицією та temps leve saute за I та II позиціями [3, 45].

Необхідною вимогою до виконання всіх стрибків взагалі і saute зокрема, п'яти повинні бути міцно притиснуті до підлоги у demi plie у момент поштовху і приземлення.

Діти повинні пам'ятати про них, звикати до думки та відчувати, що п'яти і міцна стопа – запорука успішного оволодіння різними стрибками. У повітрі ноги мають бути міцно дотягнутими в колінах, підйомі та пальцях.

Іноколи спостерігаються випадки передчасного форсування стрибка. Трапляється, що з самого початку вивчення стрибка – saute у I та II позиціях, педагоги вимагають від дитини стрибнути якомога вище, сильно винести в стрибку ноги та витягнути пальці. При цьому вони забувають, що для такого зусилля у дітей ще слабкі м'язи. Дитина, стрибаючи, допомагає собі корпусом: смикає плечима, витягує і напружує шию, руки при цьому згинає в ліктях, перекичує кисті руки, тому педагог повинен запобігати цим помилкам, адже вони призведуть до утворення у дітей м'язових затисків [1, с. 15].

Починаючи вивчати біля станка temps leve saute, викладач має уважно стежити за виконанням таких вимог:

- енергійне, з міцно притиснутими до підлоги п'ятами сильно demi plie;
- посилена розгорнутість ніг, сильний поштовх вгору міцною стопою, сильно витягнуті ноги у повітрі в колінах, підйомі та пальцях;

Якщо є невеликі вади, щодо побудови колінного суглобу, виворотності, то доцільно вивчати стрибки за такою методикою:

- стримане, через витягнуту міцну стопу приземлення у поглиблене demi plie;
- навчити дитину стрибати без додаткових зусиль корпусу, відштовхуватися від підлоги всією ступнею, не піднімаючи п'яток до початку стрибка;
- опускатися після стрибка на підлогу треба м'яко, через пальці на всю ступню, на demi plie, міцно тримаючи п'ятки на підлозі, коліно виворотне, а спина – рівна [4].

Урок слід будувати так, щоб домогтися якомога більшого розмаїття в чергуванні та зміні вправ – вправи обличчям до станка, перехід на середину, повернення до станка тощо. Це необхідно для того, щоб учні не привчалися механічно виконувати рухи, а працювали у стані зосередженої уваги. Крім того, такий урок не буде одноманітним та нудним.

Час на вправи біля станка та на середині зали має бути по можливості розподілений рівномірно: 10-15 хвилин – вправи біля верстата, 10-15 хвилин – на середині зали і т. д. З огляду на це кожен педагог, керуючись своїм досвідом, раціонально розподіляє час уроку.

Однією з основних умов методики класичного танцю є цілеспрямоване музичне виховання.

Усі уроки хореографії відбуваються під звуки музики, яка не тільки створює емоційний настрій заняття, а й є засобом формування вміння виконувати рухи у злагоді з ритмом, динамікою та характером твору. Особливу увагу слід звертати на якість музичного оформлення уроку з дітьми молодшого шкільного віку. Музичне оформлення має прищеплювати учням практичні навички та виховувати усвідомлене ставлення до музичного твору – вміння чути та розуміти музичну фразу, ритмічний малюнок, динаміку, темп тощо.

Музичний супровід складається з трьох взаємопов'язаних компонентів:

Перший – це здатність чітко узгодити свої дії з музичним ритмом. За допомогою певного темпу та ритмічного малюнку, музика виявляє та підкреслює характерні особливості руху, допомагає його виконанню та одночасно привчає учнів розуміти відповідність між характером музики та характером руху.

Спочатку учні повинні добре опанувати найпростіші музично-хореографічні вправи розміром $2/4$ і $4/4$, потім складніші $3/4$, $6/8$, а також навчитися поступово переходити від повільних темпів до швидких з посиленням динаміки комбінацій, що виконуються. Динаміка виконання хореографічних вправ має бути повністю аналогічна грамотності звучання музичного твору.

Другий компонент – це вміння свідомо й творчо сприймати основну тему-мелодію та художньо втілювати її в танці. Завданням педагога є навчити виконавця «вживатися» у зміст музичної теми.

Третій компонент – це вміння уважно вслуховуватися в інтонації музичної теми, прагнучи технічно правильно втілити їхнє звучання в пластиці танцю через рухи власного тіла [3, с. 46].

Також зазначимо, що у хореографічних заняттях з дітьми молодшого шкільного віку велику роль мають технічне та методичне забезпечення.

Технічне забезпечення вимагає наявності хореографічного залу з гарною вентиляцією, оснащеного дзеркалами, спеціальним покриттям для підлоги; тренувальних станків; якісного освітлення зали; наявності концертмейстера; наявності спеціальної форми для занять, музичного інструменту (фортепіано), гімнастичних килимків, музичної та мультимедіа апаратури тощо.

Методичне забезпечення має на увазі наявність освітньої програми, що включає навчально-тематичний план, зміст занять, методичне забезпечення програми, контрольно-вимірювальні матеріали для атестації вихованців. До методичного забезпечення можна віднести репертуарні плани колективу, плани виступів на фестивалях та конкурсах, портфоліо колективу, наявність літератури для дітей та батьків, фонотеку та відео матеріали з класичного танцю тощо [2].

Висновки. Класичний танець є фундаментом хореографічної освіти. Методика проведення уроків класичного танцю складається із структури уроку, його тривалості, принципу складання комбінацій, умов проведення занять, оціночної діяльності тощо. Методи навчання класичному танцю обираються в залежності від цілей та завдань, а також вікових та індивідуальних особливостей учнів молодшого шкільного віку.

Вивчення основ класичного танцю – складний процес, який вимагає від учнів постійної праці, уваги, пам'яті, волі й залежно від того, наскільки точно викладач зможе донести принцип того чи іншого руху, залежить чіткість виконання.

В наш час класична хореографія набула широкого поширення. Це перспективна форма естетичного виховання дітей та підлітків, в основі якої полягає залучення їх до мистецтва класичного танцю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бурля О. Хореографічне мистецтво. Шкільний світ. 2002. №15. С. 7–18.
2. Голдрич О. С. Методика викладання хореографії. Львів: Сполом, 2006. 84 с.
3. Морозовська Т. Хореографічне виховання як складова загальної освіти. Рідна школа. 2002. вип. 4. С. 42–54.
4. Шевчук А. Дитяча хореографія. Київ: Шкільний світ, 2008. 278 с.

УДК: 372.36

Тетяна ШИПТЕНКО

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТА ПРАКТИЧНІ ПІДХОДИ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОГО СТАВЛЕННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ ДО ПРИРОДИ ЗАСОБАМИ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

*(студентка I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв)*

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, доцент Мартін А.М.

У статті обґрунтовано важливість та особливості формування естетичного ставлення до природи засобами образотворчого мистецтва. На основі аналізу праць науковців визначено теоретичні засади та практичні підходи використання образотворчого мистецтва як чинника формування естетичного ставлення дітей дошкільного віку до природи

Ключові слова: дошкільники, природа, естетичне ставлення, образотворче мистецтво.

Постановка проблеми. У сучасному світі дитинство все більше поєднане з цифровими технологіями, що актуалізує проблему формування естетичного ставлення дошкільників до природи. Важливо враховувати

природне чуття людського розвитку, адже воно становить його основу. Одним із ефективних засобів гармонійного поєднання дитини з природним середовищем є образотворче мистецтво, яке сприяє глибшому пізнанню навколишнього світу та розвитку естетичної чутливості до його краси.

Завдання екологічного виховання в закладах дошкільної освіти полягає не лише в передаванні знань про природне середовище, а й у формуванні дбайливого ставлення до всіх форм життя як найвищої цінності. Важливим аспектом цього процесу є усвідомлення дітьми взаємозв'язку між природними елементами та їхнього впливу на життєдіяльність людини. Однак у сучасних умовах, коли діти здебільшого пізнають світ через цифрові технології, відсутність безпосереднього досвіду спостереження за природою ускладнює формування екологічної культури.

Таким чином, виникає необхідність інтеграції екологічного виховання та образотворчої діяльності у дошкільній освіті. Це сприятиме розвитку у дітей мотивації до збереження навколишнього середовища на основі емоційного переживання, отриманого через творчу діяльність.

Аналіз досліджень і публікацій. У процесі роботи над темою було проаналізовано наукові дослідження та публікації, що стосуються формування естетичного ставлення до природи засобами образотворчого мистецтва. Так, **Т. Гаврилюк** висвітлює вплив нетрадиційних технік малювання на художньо-естетичний розвиток дітей. **К. Демчик, А. Матвєєва** акцентують увагу на естетичному вихованні дошкільників через живопис. **Н. Єрмакова** розглядає інтеграцію мистецтва в освітній процес. **Г. Кавіліна** аналізує особливості малювання дітей, а **А. Микуліна** пропонує методику навчання малюванню. **Н. Монастирська** підкреслює роль екологічного виховання у закладі дошкільної освіти. **О. Порва** досліджує переваги нетрадиційних технік малювання.

Метою статті є дослідження ролі образотворчого мистецтва у формуванні естетичного ставлення до природи. Зокрема, розглядаються теоретичні засади цього процесу, а також практичні підходи до образотворчої діяльності в екологічне виховання дітей дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливо дослідити поняття та мету естетичного виховання, оскільки воно сприяє формуванню у дітей здатності сприймати, розуміти та творити, розвиває емоційне сприйняття, художній смак і моральні цінності, що є невід'ємною складовою рівномірного розвитку. Наприкінці XIX століття С. Русова визначала естетичне виховання як «систему комплексного, планомірного, цілеспрямованого і послідовного впливу на людину соціальних інституцій на основі науково-педагогічних принципів, методів та засад з метою формування високих людських почуттів». У своїх працях педагог підкреслює, що основною метою естетичного виховання є «дати дітям всі ті сприймання, емоції, які підносять красу, вартість життя, зміцнюють любов і прихильність до людей, творів мистецтва, постійно примушують шукати чогось прекрасного поза межами буденного життя» [5]. Теоретичною основою дослідження є аналіз історичного досвіду. Видатні педагоги минулого, зокрема Я. Коменський, Ф. Фребель та І. Песталотці, звертались в своєму педагогічному досвіді до малювання, бачили в ньому засіб підготовки руки й ока до письма та перший етап у загальній системі навчання образотворчості.

У малюванні дитина відчуває самовираження, має можливість випробувати свої сили і покращити свої здібності. Також застосування різних художніх технік розвиває у дітей різні частини руки (передпліччя, кисті, пальці) [3].

Л. Виготський підкреслював, що творчість проявляється там, де людина відходить від усталених стандартів, прагне до змін або створює хоча б незначний елемент нового як для інших, так і для себе [3, с. 230].

Цілеспрямовано науковці почали досліджувати дитячий малюнок у 80–90-х роках XIX століття. Вагомий внесок у цей напрям зробили такі наукові нароби, як «Душа дитини» психолога В. Прейера та «Малюнки первісних народів» етнографа Г. Ріхарда [5]. М. Монтессорі підкреслювала значущість спостереження за природою та самостійного творчого відображення побаченого, зокрема за допомогою малювання. В. Сухомлинський вважав, що навчання дітей малюванню природи повинно ґрунтуватися на їхніх спостереженнях і емоційних переживаннях.

Видатний український педагог наголошував на необхідності розкриття творчого потенціалу кожної людини та спрямування її на шлях самобутньої творчості й інтелектуального розвитку. Він зазначав: «Витоки здібностей і обдарування дітей – на кінчиках їхніх пальців. Від пальців, образно кажучи, йдуть найтонші нитки – струмочки, які живлять джерело творчої думки. Іншими словами, чим більше майстерності в дитячій руці, тим розумніше дитина» [3, с. 230].

У процесі вивчення питання естетичного виховання дошкільнят літератури психологічного та філософського фаху щодо визначення поняття «естетичне виховання». Зокрема, з філософської думки, воно розглядається як важливий аспект і водночас потужний інструмент духовності культури в суспільстві. Естетичне виховання йде нарівні поруч з трудовим, моральним і фізичним розвитком особистості.

У психології, педагогіці цей термін пояснюють як цілеспрямоване формування естетичного досвіду людини, що охоплює її погляди, ідеали, почуття, смаки та потреби, необхідні для самоствердження як у

сприйнятті, так і в творчій діяльності. Також воно передбачає розвиток здатності до естетичного сприйняття навколишньої дійсності та мистецьких творів, а також до самостійного вияву творчості [7].

Відповідно до визначень, наведених у підручниках із дошкільної освіти. «Естетичне виховання – це формування естетичного ставлення до життя; сприйняття і розуміння прекрасного в мистецтві, в природі і суспільстві, художньому смаку, потребі у пізнанні творів мистецтва і здатності до художньої творчості» [2].

Звертаючись до всіх визначень поняття «естетичне виховання», найбільш доцільним для педагогіки дошкільної освіти постає визначення, що подається з педагогічних словників, оскільки в ньому описані основні орієнтири естетичного виховання дітей дошкільного віку.

Аналізуючи образотворчу діяльність можна стверджувати, що вона має природні якості для дітей змалку, вона постає прямим помічником в розумінні світу. Формування естетичних цінностей у дошкільному віці відбувається через:

- 1) участь у малюванні, ліпленні, аплікації, оформленні простору, виставках;
- 2) знайомство з мистецтвом у музеях, галереях, на виставках.

Звертаючись до засобів за допомогою яких здійснюється естетичне виховання: природа, праця, побут, мистецтво, художньо-творча діяльність тощо [2].

Естетичне сприймання – це процес цілісного відображення предмета, який супроводжується естетичними почуттями, такими як відчуття краси та гармонії. Воно передбачає інтерес не лише до змісту зображеного, а й до форми виконання, засобів художнього вираження, які надають образу виразності.

Діти через малюнок не просто знайомляться з навколишнім світом, а й набувають уявлення про прекрасне. Наприклад, споглядаючи картину із зображенням квітучого саду, дитина може захоплюватися красою та кольором рослин. Також під час перегляду картини, що зображає темні хмари, дошкільник може відчути хвилювання, звертаючи увагу на темні кольори та рух хвиль. Тобто, естетичне сприймання завжди поєднане емоційним переживанням: діти проявляють цікавість, радість чи, навпаки, смуток залежно від змісту зображеного [6, с. 316].

Частими проблемами можуть постати не бажання щось малювати, якщо у дитини щось не виходить одразу. Часто малюки просять дорослих намалювати за них, але важливо лише допомогти, а не робити замість. Для цього слід зацікавити: наприклад, якщо пензлик «не хоче» малювати, запропонувати спробувати пальчиками. Такий підхід пробуджує інтерес і мотивує дитину створювати. Руки – унікальний інструмент [1, с. 35].

Також варто зважати на те, що діти інтуїтивно визначають, що є добрим, а що – поганим. Наприклад, яскраві теплі відтінки створюють відчуття радості (золоте сонце, зелені луки), а темні й холодні – передають тривогу або сум (сіре небо, похмура осіння вулиця). Завдяки зверненню уваги на деталі, колір, зображення людей та тварин, діти поступово навчаються давати елементарні оцінки творам мистецтва. Вони починають віддавати перевагу одним картинам над іншими, керуючись власними емоціями та вподобаннями [6, с. 316].

Працюючи на посаді вихователя, я помітила, що діти часто бояться малювати традиційними способами через невпевненість у своїх здібностях. Нетрадиційні техніки зацікавлюють їх, допомагають набувати впевненості. Дошкільнятам цікаво експериментувати, пробувати нові матеріали, що зміцнює їхню самооцінку та стимулює креативність. Наведемо практичні підходи використання на заняттях з художньо-естетичної діяльності впливу природи, наприклад можна використовувати природні матеріали та вторинну сировину для розвитку творчого мислення й екологічної свідомості дітей, а саме:

1) **малювання природними матеріалами:** відбитки листя, квітів, овочів (картопля, морква), створення текстур за допомогою піску чи кори;

2) **колажі з природних матеріалів:** використання сухого листя, пелюсток, насіння, гілочок у поєднанні з фарбами та клеєм;

3) **малювання на незвичних поверхнях:** камінцях, корі дерев, тканині, одноразових тарілках;

4) **створення еко-плакатів:** на тему збереження природи, сортування сміття, відповідального ставлення до ресурсів;

5) **Виготовлення об'ємних аплікацій:** використання яєчних лотків, картону, пластикових кришечок для створення декоративних панно.

Такі заняття не лише розвивають естетичний смак, а й формують у дітей усвідомлення важливості турботи про природу та відповідального споживання [6, с. 319].

Аналізуючи застосування підходів до різних вікових груп, звернімося до раннього віку, в якому діти передають свої враження через малювання, використовуючи все, що є під рукою – пальчики, долоньки, пісок, воду, навіть їжу. В молодшому дошкільному віці виникає природний потяг, який варто розвивати та знайомити дитину з різними текстурами, кольорами. Малювати можна всім: губкою, ниткою, втулкою, а замість фарб використовувати чай, каву, брудну воду. Дошкільнята із задоволенням розфарбовують камінці, коробки, банки. У процесі важливе не лише зображення, а й самовираження дитини.

Кожному віку відповідають свої методи: Молодші дошкільнята малюють пальчиками, долоньками, кулачками, штампів, освоюють кляксографію. Середня група експериментує з природними матеріалами,

шаблонами, трафаретами. Старші дошкільнята пробують складніші техніки: аплікацію з яєчної шкарлупи, малювання свічкою, мильними бульбашками, нитками [8.]

Перед створенням малюнків у нетрадиційних техніках важливо розвивати в дітей емоційно-чуттєву сферу та естетичне сприйняття. Це досягається через спостереження за природою, порівнянні явищ і милуванні красою рідного краю. Варто залучати дітей до попередньої роботи готуючись до заняття. Лише після цього діти виражають свої почуття у творчості.

Наведемо такі ідеї занять з малювання:

- 1) молодша група – «Грибочки», «Весняне сонечко», «Веселий дощик», «Лісові мешканці»;
- 2) середня група – «Пухнасте зайченятко», «Гілочка калини», «Червоні фрукти», «Метелик на квітці», «Горобина в інії»;
- 3) старша група – «Овочевий ярмарок», «Шпаки», «Квіти для матері», «Пори року», «Таємниці лісу» [1, с. 35].

У сучасному світі, де іноваційні технології стають невід'ємною частиною дитинства, особливо важливим є формування естетичного ставлення дошкільників до природи. Образотворче мистецтво виступає ефективним засобом екологічного виховання, допомагаючи дітям не лише пізнавати красу довкілля, а й емоційно його сприймати та цінувати. Аналіз досліджень підтвердив, що малювання розвиває естетичний смак, творчі здібності та екологічну свідомість.

Висновки та перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження. Образотворча діяльність – це особлива форма передачі дитиною свого бачення природи, ставлення до неї. Можливості образотворчої діяльності у розвитку естетичного ставлення дітей до природи показують, що ознайомлення дітей з явищами і об'єктами природи збагачує дитячу творчість новим змістом, поглиблює естетичне ставлення до природи.

Формування естетичного ставлення дітей до природи відбувається через: 1) створення позитивного емоційного настрою під час сприймання об'єктів і явищ природи у творах живопису; 2) організацію діяльності, що сприяє збагаченню сенсорного досвіду старших дошкільників, що є основою для повноцінного сприймання художніх образів природи; 3) актуалізацію емоційно-чуттєвого досвіду через творчі інтерпретації отриманих вражень під час подальшого сприймання природи; 4) засвоєння естетичного потенціалу природи в контексті творчої самореалізації дитини.

Компонентами процесу розвитку естетичного ставлення дітей дошкільного віку до природи виступають: сприйняття краси природи, емоційне співпереживання природі, відповідальна поведінка в навколишньому світі природи. Особливо важливими є нетрадиційні техніки, які сприяють самовираженню дітей та зниженню страху перед творчістю. Використання природних матеріалів у художній діяльності формує в дошкільників відповідальне ставлення до природи та навколишнього середовища.

Запропонована система вправ та завдань сприяє розвитку естетичного сприйняття природи у дітей старшого дошкільного віку. Використання образотворчого мистецтва як основного засобу естетичного виховання дозволяє сформувати у дітей гармонійне ставлення до природи, розвиває їхню уяву, креативність та емоційну чутливість.

Виділено перспективи подальших досліджень, які включають розробку інтегрованих методик екологічного виховання через образотворчу діяльність. Розвиток цих напрямів сприятиме ефективнішій інтеграції мистецтва та екологічного виховання у дошкільній освіті, допомагаючи формувати в дітей гармонійний світогляд та любов до природи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гаврилюк Т. В. Нетрадиційні техніки малювання та їх вплив на художньо-естетичний розвиток дошкільників: з досвіду роботи вихователя дошкільного навчального закладу №2 «Малютко» м. Сквир. Відділ освіти Сквирської районної державної адміністрації, Районний методичний кабінет. Сквир, 2008.
2. Демчик К. І., Матвеева А. О. Естетичне виховання дошкільників засобами живопису: психолого-педагогічний. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/18728/1/10.pdf> (дата звернення: 25.03.2025)
3. Єрмакова Н. О. Уроки різноколірного чарівництва. Інтеграція як освітня стратегія модернізації дошкільної освіти: зб. наук. та наук.-метод. пр. (за матеріалами регіональної науково-практичної онлайн-конференції). Хмельницький: ХОППО, 2020. С. 230.
4. Кавіліна Г. К. Особливості малювання дітей дошкільного віку [Електронний ресурс]. – URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/5524/1/Kavylina.pdf> (дата звернення: 25.03.2025).
5. Микуліна А. К. Методика навчання малюванню дітей дошкільного віку: метод. рек. з дисципліни «Основи образотворчого мистецтва з методикою керівництва» для студентів спеціальності 012 «Дошкільна освіта. Мукачеве: МДУ, 2018. 105 с.
6. Монастирська Н. Л. Інтеграція екологічного виховання в ЗДО – запорука сталого розвитку України. Інтеграція як освітня стратегія модернізації дошкільної освіти: зб. наук.-метод. пр. (за матеріалами регіональної науково-практичної онлайн-конференції). Хмельницький: ХОППО, 2020. С. 316. URL: https://hoippo.km.ua/wp-content/uploads/2020/12/Zbirnyk2020_Doshkillia.pdf (дата звернення: 25.03.2025).
7. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: підручник. 4-те вид., переробл. Київ: ВЦ «Академія», 2018. 408 с.
8. Порва О. А. Використання нетрадиційних технік малювання у роботі з дітьми дошкільного віку. Вихователь ЗДО № 25. URL: <https://sadok25.lutsk.ua/wp-content/uploads/2022/07/VYKORYSTANNYA-NETRADYTSIYNYH-TEHNIK-MALYUVANNYA-U-ROBOTI-Z-DITMY-DOSHKILNOGO-VIKU.pdf> (дата звернення: 25.03.2025).

ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

УДК 821.111:81:37

Єлизавета БАБЕНКО

АНГЛОМОВНИЙ ХУДОЖНІЙ ТЕКСТ ЯК ПРЕДМЕТ ЛІНГВОДИДАКТИЧНИХ ТА ФІЛОЛОГІЧНИХ СТУДІЙ

(студентка I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
факультету української філології, іноземних мов та соціальних комунікацій)
Науковий керівник – кандидат філологічних наук, доцент Долгушева О. В.

У статті висвітлено теоретичні положення щодо тлумачення тексту у межах гуманітарних наук філологічного спрямування. Окреслено специфіку художнього тексту як складного лінгвістичного, літературознавчого, психолінгвістичного та культурного явища. Автором описано дидактичний потенціал художнього тексту як засобу формування лінгвістичної та читацької компетентностей в процесі навчання іноземної мови.

Ключові слова: текст, художній текст, дидактичний потенціал читання, читацька компетентність, когнітивні вміння, лінгвістична компетентність, інтерпретація тексту

Постановка проблеми. Читання є фундаментальним компонентом комунікативної діяльності, що представляє собою рецептивний вид мовленнєвої діяльності, спрямований на сприйняття та розуміння тексту. У процесі зорового сприйняття реципієнт здійснює складні мисленнєві операції, необхідні для опрацювання текстової інформації: смисловий аналіз тексту, синтез та узагальнення інформації, формулювання оціночних суджень тощо. Формування іншомовної мовленнєвої компетентності у читанні передбачає розвиток умінь читати та розуміти тексти різних жанрів і видів із різним рівнем розуміння змісту.

Підручники з англійської мови, як правило, включають широкий спектр текстів, серед яких значну частину складають інформаційні тексти: листи, рецепти, меню, журнальні та газетні статті, оголошення, блоги з соціальних мереж. Ці тексти, що охоплюють широкий спектр комунікативних та пізнавальних жанрів, сприяють розвитку когнітивних умінь учнів, необхідних для ефективного декодування інформації та формування критичного мислення. Оскільки, домінуюча тенденція до використання інформаційних текстів може призвести до нівелювання значення художньої літератури у контексті формування читацької компетентності учнів, ми вбачаємо доцільним висвітлити дидактичний потенціал художніх текстів, чим і обумовлюється актуальність даної статті.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідженню особливостей читання як рецептивного виду мовленнєвої діяльності присвячено багато наукових праць українських та зарубіжних методистів. Теоретичне осмислення дидактичної спрямованості художнього тексту є об'єктом уваги як українських, так і зарубіжних мовознавців. Зокрема, роль художнього тексту у формуванні емоційного інтелекту, соціолінгвістичної та прагматичної компетентності представлені у працях О.Г. Квасової, Л.Г. Вороновської, М. П. Долматової. Дослідження Н. Даскаловської (Daskalovska), Н. Джарад (Jarad), Й. Лі (Li), Дж. Флауердью (Flowerdew), Б. Т. Рашид (Rashid) та М. Н. Хасан (Hasan) присвячені обґрунтуванню інтеграції художніх текстів на уроках іноземної мови.

Мета статті полягає в описі тексту як мовно-літературного явища та обґрунтуванні використання іншомовного художнього тексту як засобу формування лінгвістичної та читацької компетентності здобувачів освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Текст, як фундаментальна одиниця комунікації та носій інформації, виступає центральним предметом аналізу в широкому спектрі гуманітарних студій. Попри значну кількість досліджень, присвячених вивченню тексту, сучасні науковці не досягли консенсусу щодо його однозначного тлумачення. Різноманітність підходів до дефініції поняття «текст» зумовлена багатьма чинниками, серед яких: міждисциплінарний характер об'єкта дослідження, складність та багатоаспектність самого феномена тексту, а також динамічний розвиток наукової парадигми, що призводить до постійного переосмислення традиційних концепцій.

З точки зору сучасної лінгвістики, текст розглядається як складна, завершена комунікативна одиниця, що є результатом цілеспрямованої мовленнєвої діяльності. На противагу традиційному уявленню, де речення вважалося базовим елементом мовлення, сучасні дослідження стверджують, що текст є вищою синтаксичною одиницею, здатною виражати закінчену думку. Існують універсальні принципи, що лежать в

основі побудови будь-якого тексту, незалежно від його жанру та функціонального призначення. При аналізі тексту лінгвісти враховують такі фактори, як особистість автора, рівень сприйняття читача та комунікативна ситуація (хронотоп). інтерпретація тексту розглядається як когнітивний процес, спрямований на реконструкцію ментальної репрезентації автора, що передбачає декодування лінгвістичних сигналів, врахування пресупозицій (фонових знань), аналіз лінгвістичного, культурного та історичного контексту і формулювання інтервенційних висновків на основі прочитаного [2, с. 9].

Сучасна лінгвістична прагматика, як міждисциплінарна галузь мовознавства, здійснює комплексне дослідження умов та механізмів реалізації мовленнєвої діяльності в контексті комунікативної взаємодії. Її фокус спрямований на аналіз того, як контекстуальні параметри, інтенція (намір) мовця та перцептивні очікування адресата детермінують семантичну та прагматичну інтерпретацію висловлювань [3, с. 122]. Прагматика розглядає текст як цілісну комунікативну одиницю, прагматична функція якої реалізується через структуру та послідовність речень. У контексті лінгвістичної прагматики, адресант, як активний суб'єкт комунікації, здійснює свідомий відбір та організацію мовних засобів, керуючись конкретними комунікативними інтенціями. Аналіз прагматичних стратегій передбачає виявлення іллокутивної сили мовленнєвих актів та аналіз стратегії вибору висловлювання мовця, що уможливорює адекватне декодування повідомлення адресатом (слухачем).

Когнітивна лінгвістика, як міждисциплінарна галузь, розглядає мову як інструмент когнітивної (мисленнєвої) діяльності людини, акцентуючи увагу на взаємозв'язку між мовою та мисленням. Мова розглядається не як абстрактна система, а як продукт людської когніції, що неможливий без активної участі людини. У фокусі когнітивістики перебуває антропоцентричний підхід, що передбачає дослідження когнітивних процесів людини та їхньої репрезентації в мовній системі. Текст виступає засобом активізації когнітивних процесів читача, стимулюючи такі мисленнєві операції, як прогнозування, аналіз, синтез та формування запитань. Текст є носієм кодифікованого знання, що відображає концептуалізацію та категоризацію світу.

Лінгводидактика зосереджується на вивченні та розробці ефективних методик навчання мови, зокрема на аналізі тексту як центрального елемента комунікативного процесу. Текст розглядається як засіб реалізації комунікативних цілей, тому аналіз зосереджується на його здатності ефективно передавати та отримувати інформацію. Оцінюється комунікативна придатність тексту, його відповідність ситуації спілкування та потребам адресата. З позицій лінгводидактики, нормативний аспект тексту розглядається як система критеріїв, що визначають відповідність мовних одиниць та структур загальноприйнятим стандартам мовлення. Лінгводидактика ставить за мету формування у суб'єктів навчального процесу комунікативної компетенції, що передбачає здатність ефективно сприймати та продукувати логічно правильні висловлювання.

З психолінгвістичної перспективи, текст постає як складна когнітивно-комунікативна конструкція, що інтегрує ментальну та мовленнєву діяльність індивіда. Зокрема, вона вивчає процеси сприйняття та розуміння тексту, розглядаючи їх як складні інтелектуальні операції, що відбуваються в умовах комунікативної взаємодії. Текст функціонує в межах конкретного комунікативного акту, де його форма та зміст корелюють із психолінгвістичними особливостями учасників комунікації. З психолінгвістичної точки зору, сприйняття тексту є активним когнітивним процесом, що передбачає предметність (виокремлення об'єкта сприйняття, тобто тексту, як цілісної одиниці); вибірковість (фокусування на релевантній інформації); цілісність (формування інтегрованого образу тексту –розуміння його структури та внутрішніх зв'язків); структурність (виявлення внутрішньої організації тексту, включаючи синтаксичні, семантичні та прагматичні зв'язки); константність (збереження стабільності сприйняття тексту, незважаючи на варіації форми та контексту); апперцепція (інтерпретація тексту на основі попереднього досвіду та знань); осмисленість (формування значення та розуміння тексту, що передбачає встановлення зв'язку між мовними одиницями та концептуальними структурами) [4, с. 61].

У річищі теорії літератури текст розуміють як графічно зафіксоване мовне повідомлення, що має завершену структуру та зміст. Текст складається з мовних одиниць, які об'єднані граматичними та смисловими зв'язками, та характеризується внутрішньою організацією, що забезпечує його цілісність та зв'язність. Окрім суто лінгвістичного виміру, текст слід розглядати як соціокультурний феномен, що рефлектує історичні, соціальні та особистісні контексти його генезису. Він функціонує не лише як інформаційний носій, але й як комунікативне середовище, що забезпечує культурний трансфер ментальних цінностей та досвіду. Співвідношення тексту й твору є однією з центральних проблем літературознавства. Твір – це результат творчої діяльності автора, його задум, втілений у певній художній формі. Твір обов'язково має естетичну цінність і є об'єктом літературного аналізу. Текст є матеріальною формою існування твору як «відтворена на письмі або друком авторська праця, висловлювання, документи тощо; основна частина друкарського набору (без малюнків, приміток тощо) [1, с. 89].

Комунікативна лінгвістика, як напрям сучасного мовознавства, розглядає текст не лише як статичний мовний продукт, але й як невід'ємну частину ширшого комунікативного процесу – дискурсу. У цьому

контексті текст постає як результат взаємодії мовних одиниць, що слугують для передачі інформації та встановлення комунікативного зв'язку між учасниками спілкування. Дискурс визначається як специфічна форма комунікації, спрямована на об'єктивний аналіз дійсності. У цьому контексті дискурс постає як діалогічно аргументоване обговорення спірного твердження (явища, теорії), що претендує на значущість або істинність, з метою досягнення консенсусу [5, с. 385]. Вітчизняні лінгвісти трактують дискурс як текст, що є результатом цілеспрямованої комунікативної діяльності; як мовленнєву діяльність у певній комунікативній сфері; як зразок мовної поведінки у певному ситуативному контексті; та як послідовність зв'язних висловлювань [6, с. 297]. Це означає, що текст не існує ізольовано, а завжди вписується в конкретну комунікативну ситуацію, де враховуються такі фактори, як адресант, адресат, контекст та мета спілкування.

У контексті комунікативної лінгвістики текст розглядається як матеріальна складова дискурсу, що відображає когнітивні та соціально-прагматичні аспекти комунікації. Різні типи дискурсу, залежно від екстралінгвальних умов та цілей спілкування, визначають специфіку тексту. Окрім комунікативної функції, текст може виконувати естетичну функцію, що є характерним для художнього дискурсу.

Аналіз художніх текстів передбачає дослідження художнього дискурсу, який є специфічною формою комунікації, що характеризується естетичною функцією. Сучасний художній дискурс спрямований на трансформацію мовних засобів з метою посилення їх зображально-виражального потенціалу. Художній дискурс функціонує як діалектична система, що передбачає взаємодію автора, тексту та читача. Автор створює текст, втілюючи свої інтенції, проте текст набуває автономії, стаючи матеріальним носієм дискурсу з власною структурою. Читач, інтерпретуючи текст на основі власного досвіду, активно формує смисли, впливаючи на подальшу рецепцію твору. Таким чином, художній дискурс є інтерсуб'єктивним процесом, де кожен елемент впливає та зазнає впливу.

Художній дискурс характеризується значною диверсифікацією, що виявляється у різноманітті жанрових, тематичних, вікових та ідеологічних складових. Ця багатоаспектність обумовлена тим, що художній дискурс не є монолітним утворенням, а складається з множини "під-дискурсів", таких як політичний, дипломатичний, медичний та інші, які інтегруються в тканину художнього твору, збагачуючи його семантичне поле.

Художньому дискурсу властиве відтворення конкретної культури на певному етапі її розвитку. Ця репрезентація особливо чітко виявляється у мовному оформленні дискурсу, яке включає емоційно забарвлену лексику, архаїзми, діалектизми, жаргонізми, історичні назви, що транслютують мовленнєві норми соціальних груп та історичної епохи, представлених у творі. Отже, художній текст слугує своєрідним дзеркалом, що кодифікує та транслює культурні коди, національні ментальності, систему культурних норм та історичні реалії певного періоду.

Відмінною рисою художнього дискурсу є антропоцентрична спрямованість, тобто людина постає центральною категорією, що структурує та організовує текстовий простір. Художній текст зосереджується на репрезентації людського досвіду, де людина постає в амбівалентній ролі: одночасно як суб'єкт пізнання та об'єкт зображення, що знаходить своє відображення у фокусуванні на внутрішньому світі персонажів, їхніх психологічних станах, мотиваціях та рефлексіях [9, с. 100].

Художній текст твориться на основі вигаданого світу, що є його визначальною ознакою, що дається взнаки на різних рівнях текстової організації, починаючи від створення вигаданих персонажів та подій, закінчуючи конструюванням цілісних вигаданих світів. Сюжетна лінія художнього тексту не є відображенням реальних подій, а є результатом творчої уяви автора. Вигадані події можуть бути як правдоподібними, так і фантастичними, але в будь-якому випадку вони не претендують на історичну чи документальну достовірність. Персонажі художнього тексту можуть бути як повністю вигаданими, так і мати прототипи в реальному житті, але в будь-якому випадку вони є продуктом авторської уяви. Фікційний світ художнього тексту також характеризується наявністю вигаданого простору та часу. Хронотоп як категорія, що поєднує простір і час у художньому тексті, є одним із ключових інструментів створення фікційного світу. Хронотоп визначає просторово-часову організацію художнього тексту, створюючи умови для розгортання сюжету та розвитку персонажів.

Художній текст характеризується художньо-образним мовленням, де засоби художнього увиразнення створюють багатовимірні образи та впливають на естетичне сприйняття. Експресивно-емоційна та естетична функції тропів і стилістичних фігур, як засобів образного мовлення, полягають у здатності посилювати виразність мовлення та надавати тексту естетичної цінності. Однією з ключових ознак, що визначають специфіку художнього дискурсу, є типізація – інструмент конструювання художньої реальності, процес створення узагальнених образів (соціально-історичних, психологічних та міфологічно-архетипічних типів), які відображають суттєві риси явищ та характерів дійсності.

Ще однією визначальною ознакою художнього тексту є прагматична спрямованість, що полягає в цілеспрямованому емоційному впливі на реципієнта (читача). Прагматична спрямованість художнього тексту реалізується через складну систему мовних засобів, які автор свідомо чи несвідомо використовує для досягнення своїх комунікативних цілей – емоційно-забарвлена лексика (позитивні та негативні конотації),

стилістичні засоби (метафори, епітети, антитези), композиційні особливості (нарративні техніки) тощо [8, с. 207]. Варто також зазначити, що унікальна система мовних засобів, що відображає творчу особистість митця, є репрезентацією його ідіостилу. Ідіостиль формується під впливом світогляду, досвіду та уподобань автора, маніфестуючись у виборі лексики, організації тексту та використанні стилістичних прийомів [7, с. 9].

Описані вище категорії художнього дискурсу дають змогу визначити дидактичний потенціал англійського художнього тексту, що полягає у формуванні лінгвістичної, міжкультурної та лінгвокраїнознавчої компетентності здобувачів іншомовної освіти.

Вивчення іноземної мови нерозривно пов'язане з вивченням культури. У навчальному процесі художні тексти використовуються для репрезентації культури носіїв мови, їхніх ідей та біопозиційних рішень. Ключовими поняттями є «культуросвідомість» та «міжкультурна компетентність». Комунікативні мовні компетенції забезпечують використання мовних засобів, культурна обізнаність — розуміння мови, а міжкультурна компетенція — ефективне функціонування в різних культурах. Відтак художній текст постає джерелом соціокультурних маркерів та культурологічних знань — поведінкових моделей та етнокультурних особливостей певного соціуму [11, с. 121].

Використання художніх текстів слугує інструментом для розвитку лінгвістичної компетентності, що охоплює знання мовної системи, її структури та функціонування, а також здатність до ефективної комунікації в усній та письмовій формі. Художні тексти забезпечують учням доступ до широкого спектру мовного матеріалу. Різноманітність лексичних одиниць та ідіоматичних виразів, представлених у художніх текстах, сприяє збагаченню лексичного запасу учнів, виходячи за межі стандартного навчального словника. Крім того, складні синтаксичні структури, характерні для художніх текстів, стимулюють розвиток граматичної обізнаності учнів. Вони навчаються ідентифікувати різні типи речень, аналізувати їх структуру та розуміти їх функціональне використання для передачі різноманітних інтенцій. Ознайомлення з різними моделями речень у літературних текстах сприяє ефективнішому засвоєнню граматичних правил порівняно з традиційними методами, шляхом вивчення граматики в автентичному контексті [10, с. 44].

Комунікативний підхід до викладання мови наголошує на необхідності інтеграції автентичних матеріалів, зокрема літературних текстів, у навчальний процес. Це зумовлено тим, що автентичні матеріали забезпечують репрезентативність реального мовного середовища, сприяють підвищенню мотивації студентів, а також сприяють розвитку навичок аналізу та контекстуального розуміння мови [12, с. 1184]. Таким чином, використання автентичних матеріалів є ключовим фактором у підготовці студентів до автономного та ефективного використання мови в реальних життєвих ситуаціях.

Інтеграція художніх текстів у процес вивчення іноземної мови значуще корелює з підвищенням мотивації учнів, покращенням їх академічної успішності та особистісного ставлення до навчання. Опрацювання літературних текстів сприяє розвитку емпатії, формуванню комунікативних компетентностей, а також системи загальнолюдських та національних цінностей. Літературні тексти виступають стимулом для розвитку критичного мислення та аналітичних здібностей учнів. Відтак використання художніх текстів сприяє розвитку когнітивних процесів, зокрема запам'ятовування, що зумовлено необхідністю залучення вищих рівнів мислення. Педагогічна функція викладача полягає в організації навчального процесу з урахуванням таксономії Блума, що передбачає послідовне задіявання рівней когнітивних процесів від нижчих (запам'ятовування) до вищих (аналіз, синтез, оцінка).

Висновки та перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження. Отже, використання художнього тексту у вивченні іноземної мови є ефективним засобом формування іншомовної мовленнєвої компетентності, оскільки дозволяє занурити учнів в автентичне мовне середовище. Дидактичний потенціал літературного тексту полягає в його здатності формувати лінгвістичні та літературознавчі уміння й знання, а також розвитку когнітивних умінь та формуванні міжкультурної компетентності, необхідні для успішної комунікації в глобалізованому світі. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в розробці методологічних підходів до подолання викликів, пов'язаних з інтеграцією художніх текстів у процес навчання іноземної мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білик Г. М. Короткий тематичний літературознавчий словник. Ч. IV: *Напрями, школи, течії в теорії літератури: навч. посіб.* Полтава: ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2021. 128 с. URL: <https://is.gd/tZ9qkf>
2. Дуденко О. В. Текстознавство : навчальний посібник для студентів-філологів вищих педагогічних навчальних закладів. Умань: ВПЦ «Візаві», 2017. 124 с. URL: <https://is.gd/3MM6K3>
3. Овсієнко Л. М. Текст як об'єкт вивчення лінгвістики й лінгводидактики. *Теоретична і дидактична філологія*. 2014. № 17. С. 114-131. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tidf_2014_17_12
4. Овсієнко Л. М. Текст як об'єкт вивчення психолінгвістики. *Теоретична і дидактична філологія*. 2013. № 15. С. 58-69. URL: <https://is.gd/XLlBx9>
5. Пашко С. В. Поняття про дискурс. Художній дискурс. *Інноваційний потенціал та правове забезпечення соціально-економічного розвитку України: виклик глобального світу: матеріали VII Міжнар., наук.-практ. конф., м. Полтава, 17–18 травня 2023 р.* Полтавський інститут економіки і права. Полтава, 2023. С. 385-387. URL: <https://is.gd/2CgR5S>
6. Приблуда Л. М. До проблеми визначення статусу художнього дискурсу. *Теоретична і дидактична філологія*. 2013. Вип. 16. С. 295-301. URL: <https://is.gd/YUtgXu>

7. Семенюк О. А. Художній дискурс як відображення авторської картини світу (лінгвокультурологічний підхід). *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія»*. 2019. Т. 30 (69). № 1. С. 7-10. URL: <https://salo.li/C0B2110>
8. Степаненко О. К., Вихор В. Г., Приймак Л. Б. Лінгвістичний аналіз художнього тексту. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія»*. 2022. Т. 33 (72). № 2. С. 205-212. DOI <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2022.2-2/32>
9. Яремчук І. М. Дискурс художнього тексту. *Іноземна мова у полікультурному просторі: досвід та перспективи: матеріали IV Всеукр., наук.-практ. конф., м. Кам'янець-Подільський, 19 травня 2022 р.* Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2022. С. 99-101. URL: <https://is.gd/ZuOzM7>
10. Apostolidou, Ch. Using literary texts to improve linguistic competence: projections for Greek students learning English and French. *International Journal of Multiculturalism*. 2024. Vol. 5, no. 2. P. 41-52. URL: <https://doi.org/10.30546/2523-4331.2024.5.2.41>
11. Avetisyan, E., Karapetyan, I. Fiction text as a means of forming learners' sociocultural competence. *Wisdom*. 2023. P. 119-128. DOI: [10.24234/wisdom.v25i1.964](https://doi.org/10.24234/wisdom.v25i1.964)
12. Daskalovska, N., Dimova, V. Why should literature be used in the language classroom? *Procedia-Social and Behavioral Sciences*. 2012. Vol. 46. P. 1182-1186. DOI: [10.1016/j.sbspro.2012.05.271](https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2012.05.271)

УДК 811.161.2 (072) (045)

Тетяна БОГУШЕВСЬКА**ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ТЕМИ
«ІМЕННИК» У ШОСТОМУ КЛАСІ**

(студентка IV курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету української філології, іноземних мов та соціальних комунікацій)
Науковий керівник – кандидат філологічних наук, доцент Демешко І. М.

У статті розкрито особливості застосування інтерактивних методів навчання під час вивчення теми «Іменник» у шостому класі. Досліджено ефективність використання сучасних педагогічних технологій для формування мовленнєвих компетентностей учнів. Запропоновано комплекс інтерактивних завдань, спрямованих на активізацію пізнавальної діяльності школярів.

Ключові слова: іменник, інтерактивні методи, методика навчання української мови.

Постановка проблеми. Українська школа наразі зазнає глибинних зрушень, які стосуються всіх її ланок та сфер існування. Це зміни адміністративного, методичного та філософського характеру, які відбуваються суголосно зі світовими тенденціями, адже кожне нове покоління дітей має свої особливості, а завдання дорослих – допомогти їм свідомими людьми. В українському контексті означення «свідомий» набуває додаткових відтінків, адже важливо навчати не просто людину, а й громадянина, який будуватиме майбутнє держави. Роль шкільної освіти в цьому неможливо переоцінити. Особливо це стосується вивчення української мови, яка, крім засобу комунікації, – ключовий елемент національної ідентичності.

Однією з найбільш складних, але водночас надзвичайно важливих тем у шкільному курсі – вивчення іменника. Ця частина мови не тільки формує основи граматичної компетентності, але й відіграє важливу роль у розвитку мовлення учнів. Складність убацьмає в тому, що існує ціла низка особливостей іменника (відповідна кількість граматичних категорій, специфіка вживання та правопису), яку необхідно засвоїти за короткий проміжок часу в шкільному курсі й бажано назавжди, адже правильне вживання іменника передусім сигналізуватиме про мовний імідж людини.

Аналіз досліджень і публікацій. У працях Г. Борисовець [1], О. Горошкіної [2], Л. Жулевої [3], Н. Тверезовської [7] та ін. стверджується, що традиційні методи викладання часто не в змозі забезпечити достатній рівень залучення школярів, особливо підлітків, які потребують активної взаємодії та стимулів для пізнавальної діяльності. Дослідниці пропонують основну альтернативу – інтерактивну діяльність.

Інтерактивні методи навчання відкривають нові можливості для формування глибокого розуміння мовних явищ. Наприклад, рольові ігри, робота в малих групах, інтерактивні вправи з використанням цифрових технологій створюють умови для активної участі кожного здобувача в навчальному процесі. Практика показує, що такі методи дозволяють уникнути монотонності та зробити навчання цікавим і змістовним. Однак, крім цього, прагнемо не лише розглянути самі методи, а й зіставити їх із поточною ситуацією в школі, тому зважимо й на думки педагогів у публіцистичних матеріалах, а саме О. Рижченко [5], А. Степанової-Камиш [6], І. Чернілевської-Бойко [8].

Актуальність дослідження інтерактивних методів у вивченні іменника для підлітків у середній школі полягає в потребі освіти відповідати сучасним індивідуальним і соціальним запитам. Сьогоднішні школярі живуть у світі швидких інформаційних потоків. Залученість до цифрового інфопростору може набувати патологічних форм, тому традиційні пасивні форми навчання втрачають свою ефективність. Інтерактивні методи не лише забезпечують краще засвоєння матеріалу, але й допомагають формувати навички співпраці, відповідальності та самостійності – ті компетентності, які незамінні для активного проявлення в соціумі. Застосування таких підходів у викладанні української мови сприяє розвитку не лише мовленнєвих, а й загальних навичок, що робить інтерактивні методи надзвичайно важливими та актуальними. Однак маємо намір провести справжнє дослідження (принаймні, мисленнєве), щоб не лише розглянути інтерактивні

методи, а й оцінити за різними джерелами та власними спостереженнями їхню релевантність та потенційні труднощі впровадження.

Мета статті – дослідити інтерактивні методи вивчення іменника в школі з метою їхньої критичної оцінки та практичної розробки власного викладацького інструментарію цього типу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ідея залучення учнів до активного процесу навчання бере свій початок у працях видатних педагогів минулого. Ще у XVII столітті Ян Амос Коменський заклав основи дидактики, яка передбачала орієнтацію на учня як на активного учасника навчального процесу. Його праці, зокрема «Велика дидактика», стали базовими для подальшого розвитку педагогічних теорій. У XX столітті Джон Дьюї, американський філософ та педагог, сформулював концепцію навчання через дію («learning by doing»), наголошуючи на важливості практичного досвіду в освіті. Більшість методів, принаймні в їхньому науковому формулюванні й найменуванні, спричинили активніше застосування інтеракції при вивченні іноземної мови, що відображено при первинному пошуку інформації за темою [4].

Н. Тверезовська пов'язує історію становлення інтерактивних методів із напрямом експериментальної педагогіки та діяльністю його фундаторів. Основні ідеї зарубіжних учених того часу (А. Біне, О. Декролі, А. Лай, Е. Клаперд, В. Кіптрік, Е. Мейман, Е. Торндайк) полягали в необхідності скасування освітніх традицій та проголошення пріоритету творчого розвитку дитини. З другої половини XIX століття почали з'являтися навчальні заклади пошукового типу діяльності, серед яких «експериментальні школи» Німеччини, Англії, США, «нові школи» Західної Європи, особливо О. О'Нейла (Кірслі, Англія), «Вільна шкільна громада» Г. Вінесена (Німеччина), дитячі будинки Я. Корчака (Польща). Саме в цих навчальних закладах відобразилася ідея цінності індивідуальних особливостей дитини [7, с. 57].

Із розвитком технологій наприкінці XX та на початку XXI століття, інтерактивні методи навчання отримали новий імпульс. Використання спершу нових підходів до навчання та спілкування, коучингових стратегій, а пізніше мультимедіа, онлайн-платформ, симуляцій та навчальних квестів сприяло не лише збагаченню навчального процесу, але й дозволило залучати різноманітні групи учнів, включаючи тих, хто має спеціальні освітні потреби. Зокрема, поширення РДУГ (синдрому дефіциту уваги та гіперактивності) зумовило потребу впровадження методів, які допомагають учням концентруватися через ігрові форми, постійну зміну діяльності та кооперацію в групах [6].

Утім, до оптимістичних наративів, що просувають інтерактивні технології, ігрові методи та інший розважальний контент подекуди апелюють «практики освіти», як це помітно в публіцистичному матеріалі «Чому восьмі класи стануть випробуванням для реформи НУШ»: «Навчання в школі не має перетворюватися на анімаційну виставу чи легку гру. Навчання – це шлях і робота, щоденна робота. Якщо не докладати зусиль, не буде результату. А без якісної освіти не буде майбутнього. Від того, що ми сьогодні «нареформуємо» в школі, залежить, чи пишатиметься наша країна в майбутньому власними ракетами й технологіями, чи наші випускники полуницю збиратимуть» [8]. Тож варто помірковано й професійно підходити до цього питання.

Навчання в класі надає унікальні можливості для використання інтерактивних методів, які сприяють активній участі здобувачів, розвивають комунікативні навички та створюють атмосферу співпраці. Нижче запропоновано інтерактивні завдання для вивчення іменника, що ефективно поєднують навчання з практикою та здатні додати позитиву в освітній процес.

Перша вправа, яку пропонуємо до виконання за цією темою належить до сфери ігрових технологій, які забезпечують чи не найбільш жваву та активну взаємодію й, відповідно, посилене залучення учнів до навчального процесу. Для «ефекту занурення» обрано уривки з детективу Андрія Кокотюхи «Таємниця козацького скарбу», про що варто проінформувати учнів із закликом прочитати повну версію (або обрати іншу книгу за інтересами класу).

Гра «Мовний детектив»

Учні об'єднуються в групи й отримують тексти, насичені різними частинами мови. Завдання груп – знайти всі іменники, розподілити їх за категоріями (рід, число, відмінок) та скласти звіт. Після завершення роботи кожна група презентує свої результати, а вчитель проводить обговорення.

Текст 1 (приклад). Вони саме підходили до річки. Богдан уже встиг розповісти історію про це одного рака, тільки той уже був як два Вірастюкові кулаки. Данько хотів запитати, де це Бодя встиг побачити кулаки Василя Вірастюка, коли дорогу їм перегородив хлопчачий гурт. Побачивши того, хто виступив наперед, зрозумів Данило: що-що, а власні кулаки доведеться пускати в хід. Цього він дуже не любив, бо знав – поб'ють (А. Кокотюха).

Гра розвиває навички аналізу тексту, сприяє закріпленню теоретичних знань про іменник та формує вміння працювати в команді. Використання популярного наочного контенту стимулює інтерес до матеріалу і підвищує мотивацію.

Гра-тренінг «Словесне доміно»

Учні сидять у колі. Учителю пропонує слово-іменник, а кожен учасник по черзі додає нове слово, що логічно пов'язане з попереднім (за змістом або граматичними ознаками). Це можуть бути іменники

чоловічого роду, іменники II відміни, іменники, які вживаються лише в множині тощо. Гра продовжується, доки учні не вичерпають варіанти (якщо це вузькотематична гра), або ж можна на кожне коло запускати нову умову для слів. Залежно від психологічного мікроклімату можна або допомагати всім і не створювати ефекту змагання, або ж накладати «штраф» за затримки чи неправильні відповіді. Наприклад, правильно написати на дошці слова під диктовку, відповісти на додаткове питання чи зробити морфологічний розбір після гри.

Умова: іменники I відміни.

Ланцюжок: земля, хмара, Ольга, Микола, сирота... *моря*.

Моря – помилка. Питання «Які закінчення характерні для іменників I відміни в Н. в.? У якому відмінку вжито слово *моря*?»

Гра продовжується.

Наступне коло: іменники, які вживаємо лише в множині.

Це завдання розвиває мовленнєву гнучкість, збагачує словниковий запас і сприяє кращому розумінню зв'язків між словами. Воно також корисне для формування асоціативного мислення. Найкраще проводити на закріплення теми, а також на повторення кількох тем, щоб учні вчилися розпізнавати різні частини мови. Залучення тренінгових технологій, на нашу думку, має бути провідним трендом сучасної освіти, оскільки потрібно дбати про психологічне здоров'я школярів і створювати гарні умови для їхньої міжособистісної взаємодії.

Спів-творчість «Вишивання словом»

Клас поділяється на команди. Учителю зачитує речення без іменників, а учасники мають заповнити пропуски відповідними словами. Наприклад: «___ розпочав ___ про ___ на ___». Цікавим буде залучення творчості українських класиків із подальшим порівнянням з оригіналом. Твір *Ліни Костенко «Бузиновий цар»*.

Макет вірша з пропусками створено за допомогою ChatGPT, що демонструє можливості перетворення будь-якого твору на таку вправу. Завдання ускладнюється, якщо вчитель додає умову: використати іменники певного відмінка чи роду. Вправа формує граматичну уважність, розвиває вміння швидко знаходити й застосовувати мовні знання в контексті. Крім цього, спонукає до активації уваги й може бути джерелом здорового гумору.

Висновки та перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження. Інтерактивні методи навчання – потужний інструмент для вдосконалення освітнього процесу, особливо під час викладання української мови, зокрема іменника як частини мови. Їхнє застосування забезпечує активну участь учнів у навчальному процесі, сприяє розвитку креативності, критичного мислення, навичок співпраці. Це підвищує мотивацію до навчання, формує глибокі знання, які легко застосовуються на практиці.

Запропоновані завдання «Мовний детектив», «Словесне доміно» та «Вишивання словом» забезпечують активну участь учнів у навчальному процесі. Використання ігрових елементів, роботи в групах і тренінгових підходів створює сприятливі умови для закріплення теоретичних знань і вдосконалення практичних навичок. Особливу увагу приділено культурному контексту та використанню уривків із творів сучасних українських письменників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Борисовець Г. М. Особливості вивчення іменника на уроках української мови в Новій українській школі. *Інноваційні процеси в початковій освіті: теорія, практика, перспективи* : зб. тез виступів учасн. Регіонал. наук.-практ. семінару здобувачів ст. магістра поч. освіти (Рівне, 2–3 трав. 2023 р.). Рівне : МЕНУ, 2023. С. 18–21. URL : <http://dspace.megu.edu.ua:8080/jspui/handle/123456789/4153> (дата звернення 20.01.2025).
2. Горошкіна О. М. Особливості використання інтерактивних методів на уроках української мови. *Українська мова і література в школі*. 2013. № 3 (105). С. 7–10. URL : https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/11323/1/O_GOROSHKINA_UM_3_GL.pdf (дата звернення 20.01.2025).
3. Жулева Л. В. Упровадження інноваційних, інтерактивних методів і форм навчання на уроках української мови та літератури: зб. наук. праць «Педагогічні науки», 2011. № 1 (60). С. 375–381.
URL : <https://ps.journal.kspu.edu/index.php/ps/article/download/3735/3267> (дата звернення 20.01.2025).
4. Онуцук Л. В. Інтерактивні методи навчання іноземних мов студентів немовних спеціальностей. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*. 2023. № 102. С. 68–75. URL : <https://www.ps.journal.kspu.edu/index.php/ps/article/view/4549> (дата звернення 20.01.2025).
5. Рижченко О. С. Дистанційна освіта – мовний виклик. 2023. URL : <http://repositnsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/18518/1/A.pdf> (дата звернення 21.01.2025).
6. Степанова-Каміш А. «Незручні» діти: роль учителів та школи в допомозі дітям з гіперактивністю. 13 серпня 2021. URL : <https://nus.org.ua/articles/nezruchni-dity-rol-uchyteliv-ta-shkoly-v-dopomozi-dityam-z-giperaktyvnistyu/> (дата звернення 19.01.2025).
7. Тверезовська Н. Т. Інтерактивні інноваційні технології у системі вищої освіти. Київ : *Наукове знання*. 2009. С. 57–63.
URL : <https://core.ac.uk/download/pdf/47228206.pdf> (дата звернення 20.01.2025).
8. Чернілевська-Бойко І. Чому восьмі класи стануть випробуванням для реформи НУШ. *Дзеркало тижня*. 11 січня, 2025.
URL : <https://zn.ua/ukr/EDUCATION/chomu-vosmi-klasi-stanut-viprobuvannjam-dlja-reformi-nush.html> (дата звернення 18.01.2025).

УДК 811.161.2 (072) (045)

Анна ГАСЛЕНКО**СУЧАСНИЙ СТАН ВИКЛАДАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ: АНАЛІЗ ТА ІННОВАЦІЇ**

*(студентка I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
факультету української філології, іноземних мов та соціальних комунікацій)*

Науковий керівник – кандидат філологічних наук, доцент Демешко І.М.

У статті обґрунтовано необхідність пошуку та застосування інноваційних методів під час викладання фразеології української мови, що дозволить підвищити ефективність навчального процесу та зробити його більш цікавим і змістовним для учнів. Ураховуючи те, що фразеологія – це один із найскладніших розділів мовознавства, її вивчення вимагає особливих підходів та методик, здатних забезпечити глибоке розуміння та запам'ятовування фразеологічних одиниць.

Ключові слова: інноваційні методи навчання, інтерактивні технології, традиційні методи навчання, метод проєктів, кейс-метод.

Інноваційні методи навчання – це педагогічні підходи та техніки, що відрізняються від традиційних методів своєю новизною, орієнтацією на активізацію творчого потенціалу здобувачів освіти, використанням сучасних технологій та засобів навчання.

Інноваційні методи навчання відрізняються своїм різноманіттям та можливістю адаптації до різних освітніх контекстів. Деякі з найпоширеніших інноваційних методів включають:

1) проєктний метод – здобувачі освіти працюють над реальними проєктами, які вимагають дослідження, планування, виконання та презентації результатів. Це сприяє розвитку критичного мислення, командної роботи та навичок розв'язання проблем;

2) інтерактивні методи – використання групових дискусій, дебатів, рольових ігор та інших видів інтерактивної діяльності, які залучають здобувачів освіти до активної участі в навчальному процесі;

3) кейс-метод – аналіз конкретних ситуацій (кейсів) з метою розвитку аналітичних здібностей та навичок прийняття рішень;

4) метод проєктування мислення – цей підхід зосереджений на розвитку емпатії, креативності та ітеративного процесу розв'язання проблем, який включає етапи емпатії, визначення проблеми, ідеації, прототипування та тестування;

5) гейміфікація – використання ігрових елементів та механік у навчальному процесі для підвищення мотивації та зацікавленості учнів;

6) основане на дослідженні навчання – учні самостійно проводять дослідження, використовуючи наукові методи для вивчення певної теми або проблеми;

7) фліпований клас – передбачає, що учні вивчають теоретичний матеріал вдома (через відео, презентації тощо), а класний час використовується для практичних завдань та дискусій;

8) змішане навчання – поєднання традиційних класних занять з онлайн-навчанням, що дозволяє учням працювати над матеріалом у своєму темпі та отримувати індивідуальну підтримку. [1, с. 7-8].

Основні теоретичні підходи до використання інноваційних методів під час навчання фразеології:

1) конструктивізм. Конструктивістський підхід до навчання фразеології виходить з того, що учні досить активно будують свої знання, тісно взаємодіючи з навколишнім середовищем та спираючись на власний досвід. У цьому контексті вчителі можуть створювати ситуації, що дозволяють учням самостійно досліджувати та розуміти значення фразеологічних одиниць через контекстуальне використання, аналіз прикладів з літератури чи повсякденного життя, та відтворення ситуацій, де ці вирази застосовуються. Це допомагає учням краще усвідомити та закріпити вивчені фразеологізми;

2) комунікативний підхід. У рамках комунікативного підходу основна увага приділяється розвитку мовленнєвої компетенції учнів і здатності використовувати мову як засіб комунікації. Викладання фразеології в цьому контексті спрямоване на те, щоб учні могли застосовувати фразеологічні вирази в реальних ситуаціях спілкування, ураховуючи їхню стилістичну та емоційну забарвленість. Учителі можуть використовувати різноманітні комунікативні вправи, діалоги та дискусії, які стимулюють учнів активно використовувати фразеологізми в мовленні;

3) ігровий підхід. Використання ігрових методів і гейміфікації в навчанні фразеології може зробити процес вивчення більш захоплюючим та ефективним. Ігри, які включають елементи змагання, рольові ситуації та квести, допомагають здобувачам освіти краще запам'ятовувати фразеологічні вирази та розуміти їхнє використання в контексті. Це також сприяє розвитку творчих здібностей учнів та підвищує їхню мотивацію до навчання;

4) проєктний підхід. Реалізація проєктів, пов'язаних з вивченням фразеології, дозволяє учням глибше зануритися в тему та застосовувати отримані знання на практиці. Здобувачі освіти можуть працювати над створенням презентацій, відеороликів, проєктів, які демонструють використання фразеологічних одиниць у

різних ситуаціях. Це сприяє розвитку дослідницьких навичок, уміння працювати в команді та ефективної комунікації з однолітками. Для створення інтерактивних вправ на уроках української мови, зокрема під час вивчення фразеології, можемо використати такі сервіси, як Quizlet та Wordwall.

Таким чином, інноваційні методики мають свої переваги та недоліки, і важливо знаходити баланс між застосуванням нових підходів та забезпеченням ефективного та доступного навчання для всіх учнів [3, с. 33–34].

Отже, проведемо порівняльний аналіз обох методик, описавши основні переваги та недоліки (табл. 2.1).

Таблиця 2.1.

Порівняння методик

Переваги	Недоліки
Традиційна методика	
Чітка структура уроків та навчального матеріалу, що сприяє систематичному вивченню предмета.	Основний акцент на лекціях та поясненнях учителя може призвести до пасивності учнів, які менше залучені до активного навчання.
Детальне викладення теоретичних аспектів мови та літератури.	Менше можливостей для групової роботи, дискусій та інтерактивних вправ.
Регулярне тестування та контрольні роботи дозволяють учителю відстежувати прогрес учнів.	Наголос на запам'ятовуванні правил та фактів може не сприяти розвитку критичного мислення та творчих здібностей учнів.
Інноваційна методика	
Інноваційні методи такі, як ігри, проєктна діяльність та інтерактивні вправи, стимулюють активну участь учнів у навчальному процесі, що підвищує їхню мотивацію та зацікавленість.	Інноваційні методи часто вимагають таких додаткових ресурсів, як технологічне обладнання, програмне забезпечення або навчальні матеріали, що може бути обмеженням для деяких навчальних закладів.
Інноваційні підходи часто зосереджені на розвитку навичок критичного мислення, аналізу та розв'язання проблем, що є важливими для сучасного освітнього процесу.	Ефективне використання інноваційних методів вимагає від учителів певного рівня підготовки та вміння адаптувати традиційні підходи до сучасних вимог.
Використання різноманітних методів та технологій може покращити розуміння матеріалу та сприяти кращому засвоєнню знань.	Використання великої кількості інноваційних методів та технологій може призвести до перевантаження учнів інформацією та ускладнення процесу навчання.
Інноваційні методики часто спрямовані на розвиток комунікативних навичок, уміння працювати в команді, креативності. Інноваційні методики часто спрямовані на розвиток комунікативних навичок, уміння працювати в команді, креативності та адаптивності.	Не всі учні можуть однаково добре адаптуватися до інноваційних методів навчання, що вимагає індивідуального підходу та диференціації навчального матеріалу. Не всі учні можуть однаково добре адаптуватися до інноваційних методів навчання, що вимагає індивідуального підходу та диференціації навчального процесу.

Наприклад, на Quizlet створили набір карток, де з одного боку вказано фразеологічний вираз, а з іншого – його значення або приклад вживання. Учні повинні вибрати відповідні пари, співставляючи вирази з їх значеннями. Це допомагає учням краще запам'ятовувати фразеологізми та розуміти їх використання в контексті [4, с. 27–28].

Рекомендації щодо подальшого впровадження інноваційних методів в навчальний процес з метою покращення результативності навчання фразеології:

1) інтеграція інтерактивних технологій. Використання онлайн-платформ та інструментів, як-от Kahoot!, Quizlet і Wordwall, дозволяє створювати захопливі вправи та ігри, що покращують засвоєння фразеологічних виразів;

2) застосування проєктної діяльності. Організація проєктів сприяє глибшому дослідженню фразеологічних виразів. Учні можуть працювати над створенням презентацій, плакатів чи відеороликів, де демонструють значення, використання в контексті або походження фразеологізмів;

3) використання групової роботи. Групові дискусії та вправи сприяють співпраці та обміну ідеями серед здобувачів освіти;

4) розвиток критичного мислення. Заохочення учнів до аналізу фразеологічних виразів сприяє розвитку критичного мислення. Здобувачі освіти вчаться розглядати фразеологізми з різних аспектів, досліджувати їхнє походження та вплив на мову та культуру;

5) поєднання традиційних та інноваційних методів. Збалансований підхід до навчання, який включає як традиційні, так і інноваційні методики, дозволяє враховувати різні стилі навчання здобувачів освіти та забезпечує гнучкість у навчальному процесі;

6) надання зворотного зв'язку. Регулярний та конструктивний зворотний зв'язок від учителя допомагає учням усвідомлювати свої сильні та слабкі сторони в роботі з фразеологічними виразами та сприяє їхньому подальшому розвитку;

7) професійний розвиток учителів. Навчання та розвиток учителів у сфері використання інноваційних методів навчання важливий для успішного впровадження цих підходів. Організація семінарів та майстер-класів допоможе вчителям підвищити свої компетенції та ефективно інтегрувати інноваційні методи в навчальний процес [2, с. 29–30].

Отже, на основі аналізу переваг інноваційних методів навчання та їхнього впливу на результативність навчання фразеології, рекомендуємо вчителям активно впроваджувати ці підходи у свою практику. Інтеграція інтерактивних технологій, застосування проєктної діяльності, організація групової роботи та розвиток критичного мислення – важливі стратегії для покращення засвоєння фразеологічних виразів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азарова Л. Є. Використання мультимедійних технологій у вивченні фразеологізмів на заняттях з української мови як іноземної / Л. Є. Азарова, Т. М. Пустовіт, Л. В. Горчинська. *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2020. Т. 1. Вип. 13. С. 7–11. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/32532> (дата звернення: 25.03.2025).
2. Бабіля А. М. Інтерактивні методи як інноваційна діяльність сучасного вчителя початкової школи / А. М. Бабіля, О. М. Ліба. *Освіта і формування конкурентоспроможності фахівців в умовах євроінтеграції* : збірник тез доповідей за матеріалами III Міжнародної науково-практичної конференції (24–25 жовтня 2019 року, м. Мукачево) / гол. ред. Т. Д. Щербан. Мукачево : МДУ, 2019. С. 29–30. URL: <http://dspace-s.msu.edu.ua:8080/handle/123456789/4265> (дата звернення: 14.03.2025).
3. Башкір О. І. Активні й інтерактивні методи навчання у вищій школі. *Educational challenges*. 2019. Вип. 60. С. 33–44 (дата звернення: 14.03.2025).
4. Бистрова Ю. В. Інноваційні методи навчання у вищій школі України. *Право та інноваційне суспільство*. 2015. № 1(4). С. 27–33. (дата звернення: 28.03.2025).

УДК 811.111:81'25

Анастасія ГРИЩЕНКО

ДУБЛЯЖ ВІДЕОРЕАДУ: ОСОБЛИВОСТІ ТА ТРУДНОЩІ СТВОРЕННЯ ПОВНОГО ДУБЛЮВАННЯ (НА МАТЕРІАЛІ ХУДОЖНЬОГО ФІЛЬМУ)

*(студентка IV курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету української філології, іноземних мов та соціальних комунікацій)
Науковий керівник – кандидат філологічних наук, доцент Тарнавська М. М.*

У статті висвітлено особливості кіноперекладу, зокрема дубляжу, та застосування різних методів перекладу лексичних одиниць у процесі дублювання. На матеріалі конкретних прикладів з художнього фільму «Каскадер» розглянуто специфіку ефективного використання різних методів, що дозволяє зберегти культурні, емоційні й експресивні особливості оригіналу в українському дубляжі.

Ключові слова: кінопереклад, кінотекст, дубляж, адаптація, лексична одиниця, лінгвістична й нелінгвістична системи, кінострічка, національно-специфічна лексика.

Постановка проблеми. Дубляж є одним із найскладніших видів кіноперекладу, оскільки вимагає не лише мовної, а й культурної адаптації тексту. Такий кінопереклад забезпечує повне розуміння глядачем кінокартини, навіть якщо кінотекст містить специфічну, національно-культурну лексику. Головною метою дублювання є створення природного, гармонійного звучання, яке відповідало б стилю та інтонаціям оригінальних персонажів. Особливої уваги потребує передача сленгу, просторіччя, та нецензурної лексики, оскільки ці елементи мовлення можуть мати різне значення в різних культурах. Неправильний підхід до їх перекладу може спотворити характер персонажа або навіть змінити смислове навантаження реплік. Тож для досягнення якісного кіноперекладу слід застосовувати певні лексичні і граматичні трансформації. Такий підхід уможливить якісне й зрозуміле відтворення смислу та стилю оригіналу у перекладі.

Аналіз досліджень і публікацій. Зважаючи на загальний попит на переклад в кіноіндустрії, питання процесу дубляжу та труднощів і особливостей створення кіноперекладу було розглянуто багатьма мовознавцями. Серед них Славова Л. Л., Борисенко Н. Д. (прийоми перекладу в дубляжі); Полякова О. В. (дублювання як вид аудіовізуального перекладу); Гудманян А. Г., Плетенецька Ю. М. (дублювання іноземних фільмів); Малкович Т. І. (міжмовна синхронія), Чаум Фредерік (фонетичний синхронізм); Х. Діас-Сінтаз (дублювання і субтитрування).

Мета дослідження. Метою статті є аналіз методів і стратегій перекладу лексичних одиниць (зокрема сленгу) в дубляжі, визначення основних труднощів і способів їх подолання.

Виклад основного матеріалу. Кінопереклад – невід'ємна складова процесу створення фільмів і серіалів, що дає змогу глядачам насолоджуватися кіноконтентом з усього світу, незалежно від їхньої рідної

мови. Така діяльність включає в себе переклад діалогів, монологів, пісень, коментарів, екстралінгвістичних і паралінгвістичних складових. Перекладачам слід зважати не лише на мовні особливості, зокрема лексику та граматику, а й на культурний контекст, історичні посилання та характерні вирази, притаманні мові оригіналу.

Кінопереклад здійснюється різноманітними методами, і на це впливає ряд факторів, таких як попит, жанр, технічні можливості, бюджет та ін. Інколи вибір того чи іншого відповідника залежить від загальної обізнаності аудиторії, часових меж, присутності колоритності чи специфічності, обмеження в цензурі і тд. Кінопереклад передбачає не лише передачу тексту, а й урахування жестів, міміки, інтонацій, темпу мовлення й рухів персонажів, що становить додаткові труднощі для перекладача.

Визначення до слова «дубляж» або ж «дублювання» надають багато вчених та фахівців, але в своїй роботі ми обрали визначення, запропоноване Х. Д. Сінтасом. Дублювання – це вид аудіовізуального перекладу, під час якого звукова доріжка оригінального відеопродукту повністю замінюється звуковою дорізкою цільової мови [6, с.176]. Дубляж спрямований на повну мовну адаптацію аудіовізуального контенту для глядачів, зберігаючи не лише зміст, а й емоційну та культурну складову оригінального твору. У процесі дублювання оригінальні голосові доріжки замінюються перекладеними, водночас забезпечується синхронізація з рухами губ (ліпсинк) і діями персонажів, що сприяє глибшому зануренню у сюжет.

Успішний дубляж залежить від якісної синхронізації, яка передбачає збереження тривалості реплік акторів і узгодження їхньої артикуляції й рухів із перекладеним аудіорядом. Дублювання здійснюється так, щоб оригінальна мова повністю замінювалася на мову перекладу, що дозволяє демонструвати фільм у країнах, де глядачі не розуміють мови оригіналу [3, с. 257].

Також треба зважати на лінгвістичні й нелінгвістичні системи, задіяні в кінострічці. До лінгвістичних систем ми відносимо переклад кінодіалогів, де головною ціллю є збереження змісту, стилю і культурних особливостей. До нелінгвістичної системи належить звукова частина: природні й технічні шуми, музика, предмети тощо. Наявність нелінгвістичної системи і її переклад можуть мати вирішальне значення, адже деякі репліки або діалоги можуть сприйматись точно й якісно тільки завдяки їм. Тому елементи лінгвістичної системи (мова акторів, пісні, написи) мають узгоджуватися з елементами нелінгвістичної системи, такими як рухи акторів, розташування предметів у кадрі тощо.

Якщо розглядати методи кіноперекладу, то існує кілька підходів до цього питання. Передусім вони різняться своїм призначенням, адже один спосіб може бути спрямований на лексичні одиниці, а інший – на адаптацію змісту. Вибір певного методу залежить від того чи є одиниця в мові оригіналу національно специфічною або ж чи має вона додаткове експресивне забарвлення або ж чи потребує вона адаптацію для глядачів певної країни/регіону. Пропонуємо розглянути різні методи перекладу лексичних одиниць в дубляжі і розглянути приклади, де такі способи застосовані.

Перший підхід, який ми розглянемо, був запропонований Славою Л. Л. Залежно від того, який підхід переважає в перекладі – адаптація до цільової культури чи збереження елементів вихідної культури – стратегії поділяють на доместикацію (одомашнення) та форенізацію (збереження іншомовного колориту) [4]. «Одомашнення» в цьому контексті означає певний ступінь адаптації або пошук відповідника в цільовій мові, який би повністю передавав зміст і стиль, закладений у кінотексті. У процесі адаптації перекладачі часто відходять від буквального перекладу, щоб «одомашнити» текст, враховуючи специфічні вимоги й особливості цільового ринку та культурного контексту Далі пропонуємо розглянути приклади застосування одомашнення у кіноперекладі художнього фільму «Каскадер».

- 1) *Yeah?Thumbsup?* – *О, пучком?*
- 2) *Rock 'n' roll* – *Усе топчик.*
- 3) *Prayer hands emoji*. – *Смайлик-молитвочка.*

Вище наведені приклади демонструють метод доместикації. Слово «thumbsup» буквально означає «вираження схвалення або надії». І якби перекладачі залишили такий відповідник (напр. «Усе добре?»), то він би не передавав у собі тієї експресивної забарвленості що й слово в оригіналі. А так, як ми знаємо, що процес дублювання і створення кіноперекладу складається не тільки з лінгвістичних, а й нелінгвістичних елементів, то перекладачами був підібраний відповідник, який передає настрій мовника. У другому прикладі присутня сленгова одиниця, яка має значення «бути зухвалим або захопливим». У перекладі було підібрано вдалий відповідник, який передає значення «захопливості». Третій прикладок демонструє доволі нетривіальний випадок: в оригіналі мовець каже «prayer hands emoji», що є буквальним описом смайлу, і якщо ввести такий текст в будь-якому текстовому полі він автоматично буде замінений на відповідний смайл. В українській мові такий смайл має назву «руки, стиснуті разом». І якби перекладачі вдалися до такого перекладу, то така репліка мовця в контексті кінострічки звучала б неприродно або ж не передавала б той рівень іронії мовця, який треба. У результаті ми маємо відповідник, який викликає потрібну асоціацію у глядача і забезпечує повне розуміння.

- 1) *Got a little too big for your boots, didn't you?* – *Бо ти походу почав розпускати хвіст.*
- 2) *Riding shotgun in someone else's story*. – *Звук грати другу скринку.*

Одомашнення також відбувається у перекладі ідіом або фразеологізмів. Деякі фразеологізми в англійській і українській мовах мають сталі відповідники, проте деякі є радше okazionalizмами або просторіччями, що зустрічаються в кінострічках з підтекстом гумору та іронії. У першому прикладі продемонстрована ідіома розмовного стилю, що вживається про людину, яка веде себе зверхньо. У перекладі використаний відповідник, який повністю передає зміст і сенс, який був закладений мовцем. Теж саме ми спостерігаємо і в другому прикладі. Форенізація також дуже часто використовується в кіноперекладах, коли важко передати образ або дух, закладений в тексті оригіналу, і особливу складність становить національно-специфічна лексика. Частіше за все, якщо не вдається адаптувати лексичну одиницю, перекладачі вдаються до описового перекладу, щоб зберегти зміст і стиль.

It's like Mr. Potato Head. – Наче пластиліном наклецяно.

Тут в тексті оригіналу автор посилається на «Містера Картопляну Голову» – американську іграшку, що випускається компанією Hasbro з 1952 року і складається з пластикової моделі картопляної «голови», до якої можна прикріпити різноманітні пластикові деталі. Для української аудиторії таке поняття не є знайомим чи прийнятним, адже, цілком зрозуміло, що цей концепт притаманний американським глядачам. Тому було вирішено опустити назву іграшки в перекладі, а натомість надати описовий переклад з певним експресивним забарвленням, ніби компенсуючи втрату повного еквівалента. Наступний підхід до лексичних одиниць в дубляжі – це переклад із використанням підвищення/пониження регістру та нейтралізації.

Нейтралізація – це явище, яке може зменшити стилістичний ефект у перекладі, усунути певні риторичні особливості або проявитися в меншій інтенсивності емоційного змісту чи зменшенні соціальної дистанції між персонажами літературного твору [5].

1) *Your accident... freaky little fall. – Я про те падіння.*

2) *I can hit the rock better now. – Тепер я краще б'юся.*

У першому випадку слово «freaky» ніяк не було передано в перекладі, а тільки нейтралізовано або ж опущено перекладачем. Це може пояснюватись певними часовими межами або ж побоюванням перенавантажити переклад надмірною експресивністю. У другому випадку ідіома була також нейтралізована до відповідника, який найкраще передає суть і сенс, який закладав мовець у цю репліку.

Пониження регістру – це такий прийом, коли стовідсотково тотожний варіант поступається місцем неповному відповіднику з більшим експресивним потенціалом [3]. Він уособлює переклад із використанням слів, чиє значення має знижений конотат та вживаються в розмовній мові (на противагу оригінальному тексту, в якому міститься лексична одиниця з нейтральним, стандартним значенням). У нижче наведених прикладах простежуються одна й та сама стратегія – досить стандартна одиниця в оригіналі перекладається емоційно-забарвленим відповідником. Такий метод використовується, щоб надати кінокартині комічності, нагадати глядачу хід подій або підкреслити значущість ситуації.

1) *He looks a lot like the guy I saw at the hotel. – Дуже схожий на дохляка у готелі.*

2) *And you're right, it's total cliché. – Ти була права, це зашкварне кліше.*

3) *Let me guess too much face. – Дай здогадаюся, забагато морди?*

Підвищення регістру – це процес заміни в тексті неформальної, розмовної або сленгової лексики на більш нейтральні, офіційні чи книжні вирази, що надає тексту вищого рівня формальності або авторитетності [2].

It's dreamy. – Як у Аполлона.

В оригіналі маємо лексичну одиницю з нейтральним, стандартним значенням, а в перекладі відповідник, що посилається до давньогрецької міфології, а саме до бога Аполлона – одного з олімпійських богів, покровителя музики, віщування й лікування.

Останнім методом кіноперекладу, який ми розглянемо, буде залучення/опущення національно-специфічної лексики. Це здійснюється для передачі культурних реалій і надання перекладу більшої природності для цільової аудиторії. Такий підхід сприяє кращому розумінню контексту та допомагає уникнути когнітивного дисонансу, який може виникнути через незнайомі або складні для сприйняття іншомовні елементи. Окрім лексичних трансформацій, важливу роль відіграє передача гумору, гри слів та культурних алюзій, які можуть втратити свою функцію в іншомовному середовищі. У таких випадках перекладачі застосовують різні методи компенсації, зокрема адаптацію діалектів, зміну культурних референсів або навіть створення нових жартів, що зберігають стилістичну й емоційну складову оригінального тексту.

1) *You need to be smashing burning Kawasaki through panes of glass. – Ти зараз маєш промчати на швидкісному байку крізь вогняну стіну.*

2) *I mean, it looks like frickin' Burning Man. – Тут бляха спека як у неклі.*

3) *Oh, no, Big Red. – О, ні, бугайчику.*

Kawasaki – це японська корпорація, яка виробляє однойменні мотоцикли. У перекладі було опущено назву бренду, адже аудиторії може бути незрозуміла така назва. Натомість перекладачі залишили в

перекладі «швидкісний байк». Такий переклад якісно й адекватно передає сенс лексичної одиниці в тексті оригіналу. У другому прикладі автор має на увазі щорічний фестиваль, що проходить у пустелі Блек-Рок у штаті Невада. Він ґрунтується на принципах самовираження, відкритості та самодостатності і його символом є постать чоловічка, що горить. У перекладі цю реалію було опущено, натомість передано її сенс. Персонаж, промовляючи таку репліку, робить аналогію, порівнюючи себе з «Burning Man», що в контексті оригіналу символізує нестримний процес спалення. Водночас, в українському перекладі слово «пекло» несе загальне значення, яке не відтворює всю глибину метафори та не передає емоційного забарвлення оригіналу. У другому випадку мовець згадує спортивного талісмана Університету Західного Кентуккі – червоне пухнасте створіння. Перекладач, зберігаючи колорит, передав цю лексичну одиницю як «бугайчик», що, окрім лексичної адаптації, несе в собі додаткове експресивне забарвлення, характерне для великої й могутньої людини.

Висновки та перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження. Кінопереклад є складним та багатограним процесом, що вимагає від перекладача глибокого розуміння не лише мовних, але й культурних, історичних та соціальних аспектів. У цьому контексті важливу роль відіграє здатність перекладача адекватно передавати зміст оригіналу, враховуючи специфіку цільової аудиторії. Використання різних методів кіноперекладу, таких як доместикація, форенізація, нейтралізація та адаптація національно-специфічних лексичних одиниць дає змогу забезпечити гармонію між точністю перекладу і збереженням емоційного та культурного забарвлення оригіналу. Завдяки перекладацьким стратегіям можна досягти гнучкості у відображенні різноманітних культурних реалій, що забезпечує доступність кінопродукції для міжнародної аудиторії, при цьому зберігаючи автентичність і дух оригіналу.

Подальші дослідження в цій галузі можуть сприяти глибшому розумінню взаємодії між лінгвістичними та нелінгвістичними аспектами кіноперекладу, зокрема вивченню синхронізації між мовою, жестами, мімікою та інтонацією акторів. Перспективним напрямом є також дослідження впливу новітніх технологій, зокрема штучного інтелекту та автоматизованих систем перекладу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондаренко К.Л., Бондаренко О.С. Зіставна лексикологія (гендерний та соціолінгвістичний аспекти) : *Навчальний посібник для студентів факультетів іноземних мов*. Кропивницький, ЦДПУ ім. Володимира Винниченка, 2009. 162 с.
2. Павлик О. Б. Актуальні питання гуманітарних наук : *Міжвузовий збірник наукових праць молодих вчених*. Дрогобицький державний педагогічний університет ім. Івана Франка, 2020. Вип. 31. С. 191–196.
3. Пустосвіт Ю. Ю. Аудіовізуальний переклад та його види. *Актуальні проблеми сучасного дискурсу в теоретичній та прикладній лінгвістиці* : Матеріали IV Регіональної науково-практичної конференції. Полтава : Полтавський інститут економіки і права, 2019. С. 255–259.
4. Славова Л. Л., Борисенко Н. Д. Одомашнення та очуження як основні прийоми дублювання у кіноперекладі. *Тези I Міжнародної науково-практичної конференції державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди*. Переяслав-Хмельницький, 2019. С. 168–169.
5. Arhire, M. Explication, simplification and neutralisation in the translation of reference. *Journal of Linguistic and Intercultural Education. JoLIE*. 2020. 13. pp. 29–43.
6. Diaz-Cintas J. The Didactics of Audiovisual Translation : *John Benjamins Publishing*. Amsterdam, 2008. 263 p.

УДК 821.161.2.09Кост(045)

Ельнара ГУЛІЄВА

ЛІНА КОСТЕНКО – МАРУСЯ ЧУРАЙ: ПРОБЛЕМА САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ

(студентка III курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету української філології, іноземних мов та соціальних комунікацій)
Науковий керівник – доктор філологічних наук, професор Михіда С. П.

У статті здійснено спроби встановити проблеми самоідентифікації головної героїні роману у віршах Ліни Костенко «Маруся Чурай». Окреслено зовнішні, внутрішні та генетичні характеристики героїні. Висвітлено становлення Марусі Чурай від співачки до народного творця.

Ключові слова: Ліна Костенко, опис зовнішності, внутрішній образ, «Дитя любові», еволюція від співачки до творця.

Постановка проблеми. Ліна Костенко одна з найвидатніших та найавторитетніших письменниць сучасної української літератури. Багато «сучасних літературних критиків називають Ліну Василівну «залізною леді української літератури», порівнюючи її з легендарною Маргарет Тетчер» [2]. У 70-х роках Ліна Костенко потрапила до «чорного списку». Після цього письменниця 16 років писала у стіл, тому один з найкращих творів, історичний роман у віршах Ліни Костенко вийшов 1979 року, який до виходу пролежав 6 років у шухляді.

Актуальність публікації полягає в обумовленості встановити проблеми самоідентифікації головної героїні, які постають із її зовнішніх, внутрішніх та генетичних характеристик, описати внутрішню еволюцію героїні від співачки до народного творця.

Аналіз досліджень і публікацій. Наукові дослідження Г. Клочека та М. Томоруг-Знаєнко містять цінний матеріал, висвітлюють зовнішній та внутрішній образ Марусі Чурай, та форму роману у трьох планах.

Мета статті – встановити проблеми самоідентифікації головної героїні роману у віршах Ліни Костенко «Маруся Чурай».

Виклад основного матеріалу (результатів) дослідження.

«Маруся Чурай» Ліни Костенко є історичним романом у віршах, в якому змальовується легендарне життя української поетеси XVII століття, Марусі Чурай. Роман розповідає про трагічну історію цієї видатної постаті, яку засудили до смертної кари за отруєння свого коханого, Гриця Бобренка [3, 39]. Цей твір з'явився на основі міфічних бачень легенди про Марусю Чурай, тому він є творчою конструкцією письменниці. М. Томоруг-Знаєнко у своїй статті визначила такі ключові моменти у життя Марусі, які дають нам зрозуміти складні внутрішні та зовнішні конфлікти: конфронтація героїні із соціумом у сцені слідства, суб'єктивна мандрівка всередину своєї зруйнованої особистості, та об'єктивна мандрівка назовні, углиб історії рідної землі після помилування [3, с. 39-40].

Читаючи історичний роман Ліни Костенко «Маруся Чурай», ми бачимо, що Ліна Василівна не дала нам деталізованого опису зовнішності Марусі. На думку Г. Клочека основною причиною відсутності детального словесного зображення героїні Марусі Чурай у тому, що Ліна Костенко використовує унікальний підхід до опису персонажів, активізуючи уяву читача [1, с. 494]. Цікаво, що в сценах суду Ліна Костенко ретельно описує сам процес: свідчення, клепа, обвинувачення на адресу Марусі, але водночас письменниця уникає детальних описів її зовнішності. Г. Клочек зауважує на тому, що читаючи роман ми не дізнаємося про риси її обличчя, не отримуємо інформації про її одяг, *«просто бачимо її на лаві підсудних із похиленою головою – геть відстороненою, украй зніченою»* [1, с. 494]. У третьому розділі описується в'язнична камера в якій сидить дівчина, згадки Марусі про дитинство, її батьків, дитинство Гриця, його батьків, історію кохання Марусі та Гриця, його одруження з Галею Вишняківною, та те як Маруся йде на страту, але знову жодного слова про її зовнішні характеристики. Цих внутрішніх характеристик, достатньо аби кожен читач створив свій зовнішній образ дівчини. Г. Клочек зауважує, що поетеса фактично дає волю читацькій уяві, дозволяючи кожному створити власний образ Марусі, адже її головна мета розкрити глибину її душі та характеру. Ліна Костенко, змальовуючи внутрішній світ Марусі, прагне зробити її зрозумілою не через зовнішні риси, а через почуття, переконання, переживання. У результаті кожен читач може створити свій власний образ Марусі, який буде залежати від його власного досвіду, емоцій і світосприйняття [1, с. 494].

Нарешті у розділі «Страта» завдячуючи творчим прийомам Ліна Василівна представляє вроду Марусі:

Замовкли всі, ніхто й не ворухнеться.

Лиш дві куми, сусідки Вишняка:

– Диви яка, іде і не споткнеться!

Іде під зашморг, а диви яка!

На матір схожа, тільки трохи вища.

Ті ж самі очі і така ж коса.

*– Ну, от скажіте, людоньки, навіщо
такій убивці та така краса?*

Ліна Костенко створює враження про красу Марусі не через пряме описання її зовнішності, а через голоси натовпу, що оточують героїню [1, с. 496]. Цей художній ефект дозволяє передати красу не як фізичну характеристику, а як внутрішню, духовне відчуття, яке виникає у тих, хто бачить і чує Марусю. Якби поетеса детально описувала її зовнішність, то образ став би фіксованим, обмеженим. Але Г. Клочек зауважує, що навіть попри таку свободу для уяви читача, Ліна Костенко дає кілька обмежених, проте яскравих портретних штрихів, які дають певне уявлення про зовнішність героїні [1, с. 496]:

Стояли люди злякані, притихлі.

Вона ішла туди, як до вершин.

Були вже риси мертві і застигли,

і тільки вітер коси ворухив.

І тільки якось страшно, не до речі,

на тлі тих хмар і зашморгу була

ота голівка точена, ті плечі,

той гордий обрис чистого чола.

І в тиші смертній, вже такій, аж дивній,

коли вона цілує образок, –

на тій високій шії лебединій

того намиста доброго разок.

Духовний образ Марусі «геніальна поетеса – писала немовби із себе» [1, с. 498]. Закінчивши слідство «мовчанкою, що сама по собі стає маніфестом, <...> героїня стверджує свою особисту силу, а також незалежність та свободу свого слова, як слова поета:

Підсудна слізьми очі не зросила.

Ні милосердя в права не просила [3, с. 41]

Згодом у творі ми дізнаємося, що бабуся Марусі була знахаркою, а її батько, Гордій Чурай, був козацьким старшиною і великим патріотом, який брав участь у визвольних змаганнях під проводом Павлюка. Також, Г. Клочек зауважує, що в образі батька Марусі присутній глибокий символічний підтекст, пов'язаний з народженням слова і творчості Марусі, адже її батько відіграє важливу роль у формуванні її поетичної ідентичності [3, 41]. Так його описує Ліна Костенко у романі:

«А батько ж наш, він здатися не міг.

Він гордий був, Гордієм він і звався.

Він лицар був, дарма, що постоли.

Стояв на смерть. Ніколи не здавався.

Йому скрутили руки і здали».

Наявність таких видатних предків, зокрема участь батька Марусі в національно-визвольних рухах, відображає глибокий патріотизм і національну свідомість, які стали частиною її внутрішнього світу.

Розглядаючи генетичну спадковість характеру Марусі, Г. Клочек вважає, що письменниця старанно зображує матір головної героїні не випадково, адже мати для Марусі є символом її генетичного спадку, її внутрішньої сили та життєвого досвіду. Маруся стає продовженням матері на новому, глибшому рівні, адже мати була тією, хто передав їй основи світосприйняття, життєвих принципів і глибокої духовної сили, яка допомогла їй пройти через найважчі моменти в житті. Коли Маруся опиняється в найскладнішій ситуації свого життя, вона згадує свою матір

«Вона у мене, як була молодша,

була предивна, як на людський глузд.

Було, сльозами набрякають очі,

вона ж сміється кутиками вуст.

Таке обличчя чи така вже звичка,

а голосочок! – чистий, мов кришталь.

Така була красива молодичка,

вуста сміються, а в очах печаль.» [1, с. 501].

Мати Марусі, на думку Г. Клочка є втіленням високих етичних стандартів і внутрішньої дисципліни. Вона свідомо опановує свої емоції, вважаючи, що емоційність не повинна бути виявлена на публіці, оскільки це порушує певні моральні норми та етичні уявлення про гідність:

Вона й мені казала:

– Як не буде,

не скигли, доню, то великий брид.

Здушили сльози – не виходь на люди.

Болить душа – не виявляй на вид.» [1, с. 501].

Сама народна піснетворка характеризує себе як «Дитя любові», так говорячи про себе: «Я – навіжена. Я – дитя любові. Мені без неї білий світ глевкий.» [1, с. 502]. На думку Г. Клочка основна причина, чому себе так характеризує дівчина є така:

«Недарма ж велика взаємна любов була дарована батькам Марусі як нагорода “за те, що мали незглибимі душі”. Маруся називає себе навіженою через виняткову збудливість своєї душі. А світ без любові для неї, з її інтенсивним духовним життям, і справді мав би бути пісним...» [1, с. 503].

Пісня для Марусі є головним способом її самовираження [1, с. 510]. Для неї пісня — це не просто форма мистецтва, це спосіб звільнення від надмірної інтенсивності її емоційного життя, це її власний терапевтичний процес, в якому вона віддається своїм почуттям і переживанням. Маруся, з її глибоким емоційним світом, переживаючи тиск почуттів, які виявляються в її душі, і цей внутрішній "потік" вона виражає через музику:

В розмові я, сказати б, то не дуже.

А в пісні можу виспівати все,-» [1, с. 510].

Оскільки народна пісня висвітлює переживання, настрої, емоції співця який її виконує, то ми можемо зробити висновок, що народні пісні є щирими. Г. Клочек підкреслює, що згодом у творчості Марусі відбувається значна еволюція. Вона починає ставитися до своєї пісенності більш усвідомлено. Якщо спочатку піснетворчість для Марусі є інстинктивним і стихійним способом самовираження, то згодом вона починає розуміти, що її творчість має значення, що вона може нести в собі глибший сенс. Пісня більше не просто форма емоційного виплеску, а спосіб впливу на оточення, її способи вираження почуттів стають більш зрілими та продуманими [1, с. 511].

Вперше серйозне усвідомлення Марусею ким є вона для народу було тоді, коли вона слухаючи пісню, яку виконував кобзар *«раптом почула ім'я свого батька»* [1, с. 511].

*Все думала: хоч би ж було спитати,
хто склав слова про нього, про той край.
Що був же він ріднесенький мій тато,
а от тепер він – орлик, він Чурай.
Тепер він з нами в радості і в сумі.
Збагнуло серце вражене моє:
пішов у смерть – і повернувся в думі,
і вже тепер ніхто його не вб'є.
І десь в ті дні, неспіло, випадково,
хоч я вже й пісню склала не одну,
печаль моя торкнула вперше
с л о в о,
як той кобзар торкав свою струну.*

Пізніше спілкуючись з мандрівним дяком, Маруся почала розуміти важливість її пісень для українського народу, ставлячи собі такі питання: *«Чи ж співає, йдучи у похід, полтавський полк її пісень? А якщо співає – то які?»* [1, с. 512].

Висновки та перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження. Отже, роман «Маруся Чурай» є одним із кращих творів Ліни Костенко. На тлі нещасного кохання, Ліна Костенко передає внутрішні, зовнішні, та генетичні характеристики головної героїні. Письменниця у своєму романі зображує Марусю як піснетворку, людину великої душі, «дитям любові», яка переживши багато потрясінь, еволюціонувала від природної співачки до народного творця.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ключек Г. Д. Костенко Ліна : тексти та їх інтерпретація : навчальний посібник-хрестоматія. Київ : «Український пріоритет», 2019. 640 с.
2. Про королеву української поезії. URL: <https://pmfc.vn.ua/index.php/pro-korolevu-ukrainskoj-poezii> (дата звернення: 2.02.2025).
3. Томоруг-Знаєнко М. Відновлення себе через історію і міф: «Маруся Чурай» Ліни Костенко. *Слово і час*. 2019. №6. С. 39–45.

УДК 811.161.2'373

Ельнара ГУЛІЄВА

СЕМАНТИКА ТА ПОХОДЖЕННЯ КОМЕРЦІОНІМІВ МІСТА КРОПИВНИЦЬКОГО

(студентка III курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету української філології, іноземних мов та соціальних комунікацій)
Науковий керівник – кандидат філологічних наук, доцент Волчанська Г. В.

У статті проаналізовано семантику та походження комерціонімів міста Кропивницького, визначено та описано відонімні та відапелятивні власні назви торговельних закладів міста.

Ключові слова: ергонім, комерціонім, відапелятивні назви, відонімні назви, семантика, мотивація.

Постановка проблеми. Комерціоніми – це великий і постійно оновлюваний клас власних назв. У таких найменуваннях поєднані слова рідної та іноземних мов, відображено смаки та вподобання власників закладів, відбито ідеологічні погляди соціуму. Система таких онімів є відкритою і зазнає постійних змін, зумовлених лінгвальними та екстралінгвальними чинниками.

Аналіз досліджень і публікацій. Ергонімна лексика привертає увагу багатьох українських та зарубіжних лінгвістів, які досліджують механізми утворення та функціонування таких мовних одиниць, а також їхній вплив на споживачів і комунікацію брендів. Серед відомих дослідників цієї теми – О. Белей, С. Вербич, Ю. Горожанов, Н. Лесовець, П. Пантелеєнко та інші. М. Торчинський класифікував ергоніми, виділяючи кілька основних типів, залежно від того, чи є назва продукту брендовим іменем, чи функціонує як загальна характеристика товару. Учений наголошував на важливості стратегічного підходу до створення ергонімів, оскільки це дозволяє компаніям успішно взаємодіяти зі своїми споживачами. О. Вінарева розглянула принципи номінації власних назв, включаючи ергоніми, і визначила ключові фактори, які мають бути враховані при створенні ефективних і зручних для сприйняття назв. Вона відзначала, що важливим є дотримання балансу між креативністю і простотою, а також врахування культурних та мовних традицій цільової аудиторії.

Мета статті – визначити й описати семантику й походження комерціонімів міста Кропивницького.

Виклад основного матеріалу (результатів) дослідження

Найбільш досліджуваними в українському мовознавстві з-поміж власних назв є антропоніми, топоніми та ергоніми. Д. Ганич та І. Олійник у «Словнику лінгвістичних термінів» дають таке визначення ергоніма: «Ергонім (*ergos* – робота, діяльність, функція) – власне ім'я ділового об'єднання людей, у тому числі спілки, організації, установи, підприємства, товариства, закладу» [6, с. 77]. М. Торчинський у своїй денотативно-номінативній класифікації визначає такі групи ергонімів: 1) **колективоніми** – це власні назви колективів, що займаються виробництвом та сервісом. Вони відображають організації, підприємства або групи, де люди виконують спільну діяльність; 2) **конфедераціоніми** – це власні назви об'єднань людей, держав чи інших організацій, які виникають на політичних, ідеологічних та інших подібних засадах; 3) **пресулатоніми** – це назви керівних структур різних рівнів. Вони позначають органи влади або структури управління, що мають різний рівень впливу [11, с. 186-187]. Серед колективонімів «різноплановістю структури, творення та мотивації відзначаються **комерціоніми** (від лат. *commercium*) – власні назви колективів різних торговельних об'єктів: великих торгових закладів – **магазиноніми** (від франц. *magasin*: “*Фуриет*”); дрібних торгових точок – **кіосконіми** (від франц. *kiosque*: “*Формула смаку*”); ринків – базароніми (від тюрк. *bazar*: “*Центральний ринок*”) [11, с. 189].

Серед принципів номінації торгових назв О. Вінарева виділяє такі групи найменувань: 1) торгові назви, що мають відонімне походження, виникають через процес трансонімізації, коли одна власна назва стає джерелом іншої власної назви. Це означає, що чинна власна назва, така як ім'я, географічне найменування чи назва компанії, трансформується в торгову марку або бренд; 2) торгові назви відапелятивного походження, походять від онімізації, коли загальна назва або апелятив перетворюється на власну назву. У цьому випадку загальний термін стає власною назвою бренду або торгової марки. [5, с. 3].

У Кропивницькому серед відонімних назв виокремлюємо комерціоніми, мотивувальною основою яких є: антропоніми (**антропонім** – власна назва людини [1]): «*Баба Єлька*», «*Воронін*», «*Тетяна*»; топоніми (**топонім** – власна географічна назва [1]): «*Чудострів*», «*Карпати*», «*Атлантик*», «*Avon*» (від назви річки Avon в Англії [5, с. 2]); астіоніми (**астіонім** – різновид ойконіма, назва міста [3, с. 128]): «*Moda Magazin Istanbul*», «*Анталія*»; теоніми (**теонім** – власна назва – найменування божества, [8]): «*Аврора*», «*Амур*»; астроніми (**астронім** – 2 знач. лінгв. Власне ім'я небесного об'єкта (планети, комети та т. ін.) [8]): «*Меркурій*»; міфоніми (**міфонім** – власна назва, іменування вигаданого суб'єкта або об'єкта в міфах, переказах, казках і т. ін. [8]): «*Домовичок*», «*Едем*»; космоніми (**космонім** – власна назва природних космічних об'єктів; астронім (у 2 знач.) [8]): «*Космос*», «*Космостар*» тощо.

Здебільшого магазиноніми міста Кропивницького утворені на базі **антропонімів**. Найпродуктивнішою моделлю серед назв магазинів є використання жіночих імен слов'янського («*Nadiya*», «*Daryna*», «*Мілана*») та неслов'янського («*Елен*», «*Маргарита*», «*Sophee*», «*Julie*») походження. Поширенішими є повні жіночі імена («*Марія*», «*Кароліна*»), рідше використовують скорочені форми імені («*Дана*», «*Lucy*», «*Kriss*»). Трапляються назви, які мають два імені «*Yasya&Marisya*» та складноскороченні назви «*InnaKo*» з метою підкреслити важливість (впливовість) обох власників, або показати дружні, родинні стосунки. Рідше використовуються чоловічі імена для назви торговельних закладів міста Кропивницького («*Антон*», «*Томас*»).

Найменування торговельних закладів жіночими іменами, окрім номінативної, виконують естетичну функцію, асоціюються з жіночністю, красою та затишком. За словами Н. Лесовець, жіночі імена не несуть жодних відомостей про об'єкт продажу, такі назви зазвичай орієнтовані на створення емоційного зв'язку з потенційними покупцями або клієнтами, де акцент робиться на образ, стиль чи концепцію бізнесу. Вони особливо популярні в таких сферах, як салони краси, магазини для жінок, бутикові магазини та інші індустрії, де важлива асоціація з певним образом чи досвідом, а не з самим продуктом [9, с. 14].

З метою виокремлення власного підприємства з-поміж інших та уникнення повторів, власники магазинів часто називають їх своїм прізвищем чи прізвищем своїх знайомих. До прикладу: «*Меблевий Дім Колобкових*», «*Дім тата Карло*», «*Семенівський*», «*Воронін*». Найменування «*Солодковський і К*», «*Жаріков і К*» містять прізвище власника та велику букву К, що може бути скороченням від слова «компанія» чи «команда». У таких назвах підкреслюється особливо важлива роль керівника закладу.

Продуктивним у творенні найменувань комерціонімів міста Кропивницького слугують, як імена відомих людей «*Мерилін*» (американська акторка); «*Маленький Сократ*» (давньогрецький філософ), так і назви творів, до прикладу торговельний центр «*Лісова Пісня*» (драма-феєрія Лесі Українки); імена казкових персонажів «*Аліса*» (головна героїня дитячої повісті-казки Льюїса Керрола), «*Дюймовочка*» (однойменна назва казки та головної героїні Ганса Крістіана Андерсена), «*Вжик*» (один з головних персонажів мультисеріалу «*Чіп і Дейл*»), «*Бембі*» (мультфільм Волта Діснея), «*Сімба*» (головний персонаж діснеївського мультфільму «*Король Лев*»); героїнь фільмів «*Амелі*» (героїня однойменного фільму «*Амелі*»).

На думку Ю. Горожанова, антропоніми для позначення торговельних закладів використовуються, щоб привернути увагу потенційних споживачів та виділити себе серед великої кількості конкурентів. Такі назви можуть мати позитивні асоціації з історичними постатями, літературними персонажами чи іншими

культурними або символічними елементами. Це прагматичний підхід, спрямований на підвищення впізнаваності бренду та створення емоційних зв'язків з аудиторією [7, с. 65].

Поширеними в назвах торгівельних закладів міста є **теоніми** та **міфоніми**, наприклад: «Амур» (у римській міфології – божество кохання → квітова студія); «Аврора» (римська богиня світанку → українська міжнародна мережа магазинів); «Геліос» (у давньогрецькій міфології – бог сонця → магазин опалювального обладнання); «FORTUNA LINGERIE» (римська богиня щастя, долі, добробуту, успіху); «Домовичок» (демонічна істота, опікун домівки та майна, яка може бути доброю чи злою залежно від ставлення господарів до неї → будівельні та господарчі товари); «Едем» (райський сад, місце блаженного існування Адама та Єви до гріхопадіння → магазини меблів); «Ева» (за Біблією, перша жінка, дружина Адама, створена Богом з адамового ребра → одна з найбільших торгових мереж в Україні); «Angel» (духовна істота, створена Богом, посланець, вісник Бога).

Серед топонімів, на основі яких утворено комерціонім, виділяємо:

1. Хороніми (**хоронім** – слово на позначення назви країни та її мешканців [8]) – «Kontynent», «Океанія», «Волинські солодоці», «Дари Сходу», «Provans».

2. Ороніми (**оронім** – власна назва будь-якого елемента рельєфу земної поверхні [6, с. 169]) – «Карпати», «Еверест-меблі».

3. Астіоніми (**астіонім** – різновид ойконіма, назва міста [3, с. 128]) – «Moda Magazin Istanbul», «Berlin diskont», «Анталія».

4. Урбанонім (**урбанонім** – різновид топоніма; власна назва будь-якого внутрішньоміського топографічного об'єкта [3, с. 133]): «Центральний».

5. Комонім (**комонім** – різновид ойконіма; назва будь-якого сільського поселення [3, с. 130]): – «Соколівські ковбаси», «Черняхівські ковбаси».

Для найменування магазинів використовують і **космоніми**: «Планета Секонд Хенд», «Спутнік» (будівельні, ремонтні матеріали), «Космос» (магазин меблів), «Космостар» – у цій назві спостерігаємо такий вид словотворення як основоскладання, де твірними основами є назви «космос» та «стар» – лат. «star» (зірка). Серед **астронімів** зафіксована назва планети «Меркурій» (магазин взуття).

На думку С. Вербича, у сучасній ергонімії спостерігається чітка тенденція до використання чужомовних лексем при створенні власних назв підприємств, що отримало назву вестернізація. Цей процес містить запозичення слів або назв із західних мов (особливо англійської), а також їх транслітерацію або транскрибування для використання в українському контексті. Основними причинами вестернізації є: активні культурні, політичні й економічні зв'язки між Україною та країнами Заходу, які створили сприятливі умови для проникнення західних брендів і назв до локального лексикону; трудова міграція українців до країн Західної Європи; світова глобалізація, вплив міжнародних компаній і глобальних брендів на український ринок сприяв утвердженню іншомовних елементів у торгових назвах [4, с. 59]. Тож у місті Кропивницькому також набирають поширення найменування моделі «бренд (торгова марка) → торгівельний заклад», назви яких переважно походять від назв всесвітньовідомих брендів, мереж тощо та подані латиницею, до прикладу: «Colin's» (турецький бренд одягу, що спеціалізується на виробництві джинсів та жіночого й чоловічого одягу), «One by One» (український бренд жіночого одягу) в перекладі «один за одним», «Respect» (український бренд жіночого та чоловічого взуття) в перекладі «повага», «Diverse» (польський бренд одягу для усієї родини) в перекладі «різноманітний», «OLKO» (мережа магазинів жіночого одягу та аксесуарів в Україні), «CHARWISH» (український бренд одягу міста Кропивницького), у перекладі «чар бажання», «Columbia» (американський бренд верхнього та спортивного одягу), «Alfonso kids» виробник «Alfonso» (український бренд дитячого одягу), «Brocard» (українська мережа магазинів і онлайн-ритейлер парфумерії та косметики), «Mary Kay» (американська компанія, що спеціалізується на прямих продажах косметичних продуктів), «Prostor» (українська мережа, що спеціалізується на продажу товарів для краси та догляду).

Використання іншомовних назв українських брендів є дуже поширеним, адже вони приваблюють споживачів, та не маючи якогось семантичного значення, вони несуть у собі витонченість та якість, створюючи ефект ексклюзивності. На нашу думку, репрезентуючи іншомовні назви на світовому ринку, ми втрачаємо можливість показати нашу самобутність. О. Белей у своїй дисертації слушно зазначає: «Українським фірмонімам відводиться й своєрідна репрезентативна роль: у світі Україну часто представляє продукція флагманів вітчизняної індустрії, власні назви яких повинні бути достойними народу з тисячолітньою літературномовною традицією. На жаль, на мовно-естетичний рівень сучасної української фірмонімії негативно впливають як інерція русифікаційних процесів, так й інвазія західної масової культури. Лише відродження національних культурних цінностей, активна пропаганда української історичної спадщини, регіональної самобутності та своєрідності українського народу послужить надійним підґрунтям для піднесення мовно-естетичного рівня сучасного українського фірмоніма» [2, с. 10].

На даному етапі функціонування ергонімів переважає відапелятивний принцип номінації, оскільки виконуючи інформативну функцію зберігається власна апелятивна семантика. П. Пантелеєнко зазначає, що «спеціалізацію, сферу діяльності, організаційну структуру найменованої фірми найлегше окреслити

апелятивом, який, фірмонімізувавшись, все ж зберігає досить прозорою первісну доонімну семантику» [10]. «Відапелятивний спосіб номінації компаній та товарів означає використання для утворення торгових назв слів довільної словникової лексики, частіше всього іменників: конкретних загальних назв та абстрактних понять. Конкретні загальні назви та абстрактні поняття, які використовуються для номінації товарів, характеризуються певними позитивними, романтичними та таємничими конотаціями» [5, с. 3].

З-поміж апелятивних лексем, що беруть участь у творенні комерціонімів міста Кропивницького, виокремлюємо такі лексико-семантичні групи:

1. **Предметна лексика:** «Вишиванка», «Глобус», «Голка», «Гребінь», «Дивани та ліжка», «Карандаш», «Каталог», «Килими, лінолеум», «Копійка», «Копілка», «Меблі», «Меблі-Штори», «Скарбничка», «Сковородка».

2. **Абстрактна лексика:** «Аромат дерева», «На смак і колір», «Comfort», «Примус», «Прогрес», «Формула комфорту».

3. **Термінологічна лексика (терміноназви):** «Потенціал», «Ексклюзив», «Лідер», «Непоседа», «Хоббіум», «Кристал».

4. **Назви харчових продуктів:** «Карамелька», «М'ясо», «Пряничок», «Coffee and sweets», «Сім сирів», «Грузинська випічка», «Веселі карамелі», «Solod», «Redfish».

5. **Найменування осіб за віком:** «Карануз», «Кроха», «Малятко», «Ляля», «Гарбузики», «Teens».

6. **Найменування осіб за родом діяльності:** «Зодчий», «Консул», «Посол».

7. **Найменування осіб за посадою, званням:** «Fashion Queen», «Султан», «Канцлер», «Панночка», «Madam KoKo».

8. **Назви-характеристики осіб:** «Чистюля», «Франт», «Pizhon», «Галант», «Селебріті».

9. **Найменування членів родини:** «Мамочка», «Дочки і синочки», «Мама оббирає», «У МАМІ».

10. **Флороніми (найменування рослин):** «Все з дерева», «Едельвейс», «Клумба», «Ромашка», «Мальва», «Dream Garden».

11. **Фауноніми (найменування тварин):** «Фламінго», «Павучок», «Алігатор».

12. **Лексика з семантикою престижності й позитивної оцінки (назви-позитиви):** «Vip persona», «Top-Top», «Obnova lux», «VIP-moda», «Гранд стиль», «Подіум», «Maksytut», «Еліт Люкс».

13. **Назви одягу спеціального призначення:** «Military style», «Медицинний одяг», «Робочий одяг», «СпецМода».

14. **Назви коштовних мінералів, каменів:** «Almaz Shop», «Оксамит», «Злато».

Висновки та перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження. Отже, комерціоніми як частина ергонімного простору онімів є однією з найбільш уживаних груп власних назв. Більшість комерціонімів міста Кропивницького мотивовані апелятивною лексикою (флороніми, предметна лексика, найменування харчових продуктів). Меншу частину становлять лексеми, що утворені від онімної лексики (хоронімів, теонімів, міфонімів, астронімів, урбанонімів, оронімів та комонімів).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Академічний тлумачний словник української мови: вебсайт. URL: <http://sum.in.ua>
2. Белей О. О. Сучасна українська ергонімія (на матеріалі власних назв підприємств Закарпатської області): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Львів, 2000. 17 с.
3. Беценко Т. П. ВСТУП ДО ТОПОНІМІКИ : навч. посіб. Суми, 2019. 153 с.
4. Вербич С. О. Сучасна українська онімна лексика: функціональний аспект. *Вісник НАН України*. 2008. № 5. С. 54–60.
5. Вінарева О. В. Семантичні особливості та способи номінації англомовних торгових назв. *Вісник Сумського державного університету: Серія «Філологія»*. Суми: Вид-во Сумського держ. ун-ту, 2003. № 4 (50). С. 42–46.
6. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. К.: Вища школа, 1985. 360 с.
7. Горожанов Ю. Ю. Ергоніми відонімного походження в комунікативному просторі міста Луцька: структурно-семантичні особливості. *Волинська філологічна: текст і контекст*. Лінгвістична XXI століття: стан і перспективи: зб. наук. праць. Луцьк: Східноєвропейський нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2014. Вип. 17. С. 61–68.
8. Горох: вебсайт. URL: <https://goroh.pp.ua/>
9. Лесовець Н. М. Ергонімія м. Луганська: структурно-семантичний і соціально-функціональний аспекти: автореф. дис... канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Луганськ, 2007. 19 с.
10. Пантелєєнко П. М. Топонімія та ергонімія Фастівщини. *Навчально-наукове дослідження*. Київ, 2018. 98 с.
11. Торчинський М. М. Денотатно-номінативна структура ергонімії. *Теоретична та прикладна лінгвістика. Studia Slovastica*. Ужгород: Вид-во Олександри Гаркуші, 2010. Вип. 10. С. 185–192.

УДК 811.161.2'373.21(045)

Давид ЖИТНІЙ**СУЧАСНИЙ СТАН УРБАНОНІМІВ М. КРОПИВНИЦЬКОГО***(студент III курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету української філології, іноземних мов та комунікацій)**Науковий керівник – кандидат філологічних наук, доцент Демешко І. М.*

У статті досліджено сучасний стан урбанонімів м. Кропивницького Кіровоградської області та особливості їхнього найменування протягом 2022–2024 рр. На основі офіційних документів міської ради м. Кропивницького «Вулиці Кропивницької міської територіальної громади, перейменовані у 2022–2024 роках» та допоміжних інформаційних джерел були наведені сучасні назви урбанонімів м. Кропивницького та обґрунтовано важливість їхнього оновлення.

Ключові слова: урбанонім, ономастика, мотиваційна база, соціокультурний стан.

Постановка проблеми. Важливу частину побудови образу міста, фіксацію його історичного та культурного розвитку становлять урбаноніми. Кожна країна має свої особливості цього виду топонімів. Урбаноніми слугують засобом, що допомагає людині орієнтуватися в навколишньому просторі, це важливий соціокультурний інструмент. За допомогою міських назв можливе ознайомлення людей з невідомими або маловідомими постатями, увиразнення національного характеру населених пунктів, їхній зв'язок з культурою та історією країни. Після початку російського повномасштабного вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року постало гостре питання про декомунізацію українських топонімів. У результаті розв'язання цієї проблеми була змінена велика кількість урбанонімів на назви, що відповідають загальним цінностям мешканців міста та слугують інструментом формування загального всеукраїнського поля й розвитку культурної та історичної просвіти. Таким чином, дослідження урбанонімного простору м. Кропивницького актуальне та необхідне в плані вивчення специфіки українських урбанонімів та наслідків російської експансії.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідження спирається на офіційних публічних документах Кропивницької Міської ради про перейменування міських об'єктів та українських дослідженнях ономастики. Ю. А. Карпенко виділив функції урбанонімів, як більш вузького поняття в загальній ономастиці [4]. А. А. Титаренко у своїй статті «Місце урбанонімів в ономастичному просторі» розглянула теоретичні проблеми топоніміки як складової ономастичного простору, де акцентувала увагу на визначенні місця урбанонімів в ономастичному просторі і важливості системного підходу при аналізі об'єктів наукового пізнання [7]. Стаття І. Я. Павленко «Урбаноніми як засіб формування історичної пам'яті» присвячена дослідженню лінгвістичних аспектів вивчення історичної та культурної пам'яті. Авторка спирається на думку про відбиття на мапі сучасного міста декількох, інколи ворогуючих між собою, типів історичної пам'яті, задоволеної в пам'ятках матеріальної культури. Водночас у праці висувається гіпотеза про надзвичайні можливості урбанонімії як засобу творення мнемонічного коду [6]. А. М. Зубко у своїй праці «Українська ономастика: здобутки та проблеми» розглянув передумови виникнення дисципліни, історію її розвитку в Україні, проаналізував методiku дослідження омонімів у наукових розробках [3]. Функції урбанонімів розглянула О. Б. Негер у праці «Про функції урбанонімів». У статті вперше було подано детальний аналіз функцій урбанонімів, розглянуто наявні загальноприйняті концепції, з'ясовано специфіку функцій урбанонімів у контексті функціонування топонімів та виділено основні (номінативну і характеристичну) та факультативні (ідеологічну й асоціативну) функції [5]. Д. В. Данильчук дослідив використання урбанонімів рф як інструменту інформаційної війни, потреби ефективного та своєчасного діагностування цих проявів російської політики зросійщення [2]. Урбаноніми, пов'язані з декомунізацією, розглянула К. М. Андрощук у своїй праці «Урбаноніми Вінниці у контексті декомунізації (друга хвиля перейменувань 2015–2016 рр.)». У праці здійснено комплексний аналіз урбанонімів м. Вінниці в контексті декомунізації в період 2015–2016 рр., досліджено загальні тенденції перейменування, розглянуто мотиваційну базу сучасних назв вінницьких вулиць [1].

Мета статті – дослідження особливостей сучасних урбанонімів м. Кропивницького 2022–2024 рр. та їхньої мотиваційної бази.

Виклад основного матеріалу (результатів) дослідження. Особливе значення ономастики для істориків полягає в тому, що вона поряд з археологією, етнографією, лінгвістикою, фольклористикою дає змогу дослідникам зазирнути в такі глибини часу, про які немає інформації в писемних джерелах. У результаті можуть бути висвітлені невідомі науці події політичної, економічної, соціальної історії, досліджена матеріальна і духовна культура минулих часів. За наявності писемних джерел інформація, закладена в онімах, завжди суттєво доповнює інформацію, яку містять у собі письмові джерела. Подальший успішний розвиток історичної науки в першу чергу залежить від підвищення інформативної віддачі

історичних джерел. Цьому прямо сприяють дослідження в галузі ономастики, розвиток її як спеціальної історичної дисципліни, що має свій власний об'єкт дослідження [3, с. 276].

Коментуючи місце урбанонімів в ономастичному просторі, А. А. Титаренко стверджує, що урбанонімічна становить підсистему топонімічної системи. На думку дослідниці, «урбаноніми наділені універсальними для всіх класів топонімів характеристиками, але мають і сім особливих (високий ступінь змінюваності; загалом низький ступінь популярності; переважна одномовність; слабкий зв'язок з діалектом; семантична мотивованість більшості назв; перевага штучної номінації над природною; писемна закріпленість)» [7, с. 172]. А. А. Титаренко подає уточнення лінгвістичного статусу урбанонімів – це «власні назви внутрушньоміських об'єктів, які відображають семантичний образ міста, зафіксують історію розвитку урбанонімних структур, соціальну та етнокультурну функції. Урбанонімний простір – сукупність урбанонімних одиниць, які підпорядковуються лінгвістичним, соціокультурним та етнокультурним законам. Систематизація різних підходів дає змогу уніфікувати розрізнені думки щодо термінології та визначити місце урбанонімів у загальній класифікації топонімів у такій послідовності: онімний простір → топонімний простір → урбанонімний простір. Урбанонімний простір – частина загального онімного простору, сформованого на засадах цілісності та відносної стабільності в розвитку [7, с. 173].

Досліджуючи роль урбанонімів у мовній системі, потрібно передусім відштовхуватися від того, що це власні назви. Отже, основна функція цих одиниць – номінативно-диференційна. Її можна було б назвати первинною, іманентною, такою, яка надається словам тому, що вони з'явилися в мові як оніми. Український дослідник Ю. О. Карпенко зазначає, що «перш за все, називна сила – це та глибинна ознака семантичної структури, яка приховано присутня в кожній назві і лежить в основі всіх відмінностей семантико-денотативно-граматичного характеру, що експліцитно виявляються в мовленні» [4, с. 53]. Крім основної, номінативно-ідентифікаційно-диференційної функції, власні назви виконують допоміжні – інформаційну та емоційну.

Відповідно до цього можна було б виділити такі факультативні функції урбанонімів, як ідеологічна, асоціативна та характеристична. Під факультативними розуміються такі функції, які «синхронічно ... актуалізуються лише в частині власних назв, а в інших існують в прихованому вигляді, як потенційна можливість». Ідеологічна та характеристична функції, очевидно, є різновидами інформаційної. У випадку офіційних урбанонімів йдеться про конкретний вид інформації – характеристика об'єкта та відображення певної ідеології [5, с. 83].

Аналізуючи первинні назви, утворені переважно як характеристики зовнішнього вигляду вулиці або вказівки на певний відомий і важливий об'єкт, що знаходиться на ній чи біля неї, можна спостерігати, як суспільство намагалося виділити ті ознаки вулиці, які б могли легко зорієнтувати людину в міському просторі. Проте, на думку О. Б. Негер, не можна приписувати урбанонімам орієнтаційну чи адресну функції, які швидше це вияв ідентифікувальної функції [5, с. 83].

Зі встановленням радянської влади на теренах України відбулося масштабне перейменування практично всіх українських топонімів: з'явилася нова ідеологія, а з нею – і нові герої. Вулиці отримували імена головних ідеологів комунізму та провідних партійних діячів (*Леніна, Дзержинського, Свердлова, Будьонного, Троцького, Карла Маркса*), визначних подій (*9 січня, 7 листопада*). Такі меморіальні назви урбанонімів мали на меті сформувати в жителів міста розуміння того, що країна увійшла в нову епоху, а тому були відкинуті всі намагання прив'язати назви вулиць до місцевих реалій [1, с. 18].

З поверненням незалежності, патріотично налаштовані представники влади усіма силами намагалися позбутися комуністичних назв, що заповнили мапу українських земель. Проте через більш нагальні проблеми процес перейменування був незначним. Друга хвиля декомунізації почалася після Революції Гідності 2014 року. Саме вони сприяли тому, що 9 квітня 2015 року Верховною Радою України був прийнятий Закон №317 «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їх символіки». Унаслідок цього процесу були знищені пам'ятки комуністичного режиму, проте все ще залишалося багато російських назв, що не підпадали під дію закону «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їх символіки».

Офіційне перейменування районів міста, проспектів, вулиць, провулків, парків тощо сприяє творенню нової пам'яті про минуле та формуванню певних аспектів знання про сьогодення. І. Я. Павленко виражає думку, що корективи історичної пам'яті, унаслідок офіційних перейменувань вулиць, проспектів, районів міста виявилися в тому, що відмова від старих назв, пов'язаних із сакралізацією ідеології, історії певного періоду та її діячів, запускає процес забування, оскільки зникають візуальні знаки пам'яті, постійні нагадування у вигляді табличок із назвами вулиць, записів у паспортах на сторінках реєстрації, фіксації адреси в документах та анкетах. Відповідно зникає аудіознак, оскільки старі назви перестають звучати в офіційному, а пізніше й побутовому мовленні. У такий спосіб відбувається організоване стирання раніше освячених аспектів минулого, його де сакралізація, коригування неофіційного ставлення [6, с. 64].

Із початком російської агресії проти України 2014 року, окрім питання декомунізації, постало питання супротиву російській культурній та інформаційній війні. Акти перейменування деяких назв стали частиною зовнішньополітичного демаршу проти дій країни-агресорки. На відміну від класичного демаршу, який здійснюється дипломатичними каналами, демарш у формі урбанонімного акту має вигляд офіційного нормативно-правового акту на рівні центральної або місцевої влади, у більшості випадків супроводжується інформаційною кампанією у медіа та соціальних мережах. У деяких випадках такі демарші відбуваються неофіційно, як громадські ініціативи зі стихійного перейменування й найменування об'єктів урбанонімії [2, с. 37].

Із повномасштабним вторгненням росії 24 лютого 2022 року більше уваги почало приділятися проблемі перейменування топонімів, що збереглися та не несуть жодної історичної, практичної чи культурної цінності жителям міста, а й залишають російський відбиток у свідомості людей, які не знайомі з небезпекою, яку несуть такі урбаноніми. Протягом останніх років багато вулиць, провулків, бульварів та інших міських об'єктів було перейменовано на більш доречні назви, що стосуються історії та культури місцевості, на якій вони розташовані: *парк Перемоги, площа імені Героїв Майдану*.

За 2022–2024 рр. Міською радою м. Кропивницького було прийнято рішення про перейменування 215 урбанонімних об'єктів. Метою таких дій було впровадження політики пам'яті, популяризація українських спадщини, налагодження зв'язку між поколіннями українців, підкреслення локальної ідентичності кропивничан та вшанування героїв, що загинули внаслідок російської агресії.

Основною ознакою мотиваційної бази сучасних урбанонімів м. Кропивницького є вшанування пам'яті. Приблизно 93 % від всіх сучасних назв 2022–2024 рр. складають меморіальні назви.

До меморіальних назв належать:

1. Урбаноніми, названі на честь історичних осіб та громадських діячів: *Княгині Ольги, Анни Ярославни, Короля Данила, Івана Пулюя, Павла Скоропадського, Василя Вишиваного, Олександра Кониського, Степана Лелеки, Михайла Красовського, Гарета Джонса, Харитини Пекарчук, Наталії Кобринської, Степана Бандери, Костя Оверченка, Леоніда Каденюка*. 2. Урбаноніми, названі на честь видатних діячів культури, письменників: *Марії Примаченко, Леся Курбаса, Мирослава Скорика, Євгена Маланюка, Миколи Вінграновського, Івана Драча, Віктора Близнеця, Євгена Плужника, Володимира Караташа, Дмитра Чижевського, Дніпрової Чайки, Ганни Барвінок, Петра Яцика, Соломії Крушельницької, Світлани Барабаш*. 3. Урбаноніми, названі на честь наукових діячів: *Дмитра Чижевського, Академіка Вернадського, Василя Харцієва, Олени Курило, Миколи Амосова, Михайла Бойчука, Юрія Шевельова, Сергія Шелухіна, Івана Огієнка, Леоніда Фільштейна, В'ячеслава Шкоди*. 4. Урбаноніми, названі на честь військових діячів: *Юрка Тютюнника, Олени Степанів, Василя Вишиваного, Ігоря Замозького, Юрія Горліса-Горського, Христини Сушко, Петра Болбочана, Харитина Пекарчук, Івана Кожедуба*. 5. Урбаноніми, названі на честь героїв-захисників України: *Андрія Норова, Ольги Гліви, Степана Чобану, Василя Сліпака, Героїв Маріуполя, Героїв-земляків*. 6. Урбаноніми, названі на честь груп людей, організацій, народів: *Героїв-рятувальників, Чорних запорожців, Родини Юхнелів, Князів Острозьких, Просвіти, Скіфська*.

Урбаноніми, названі на честь видатних представників деяких професій: 1) лікарів: *Валентини Радзимовської, Наталії Бракер, Софії Окуневської, Ольги Гліви, Миколи Амосова*; 2) педагогів, художників, митців: *Анатолія Авдієвського, Андрія Ліпатова, Бочковського, Андрія Надєждіна, Валерія Едігея*; 3) інженерів: *Левка Мацієвича, Михайла Завадського, Валентина Глушка*; 4) акторів, драматургів, співаків, митців: *Степана Чарнецького, Марії Садовської-Барілотті, Леоніда Бикова, Миколи Садовського, Квітки Цісик, Наталії Ужвій*; 5) архітекторів: *Архітектора Лишневського, Василя Кричевського*;

6) юристів: *Левка Лук'яненка, Моріса Подолова, Сергія Шелухіна*.

Решта урбанонімів відносяться до асоціативної (*Санаторський, Неопалимівська, Харківський, Театральна, Братиславський, Солодка Балка* тощо) та довільної (*Бородянський, Ірпінська, Буковинський, Гурбенський, Європейський, Виставковий, Таллінська, Чорнобаївська, Державності*) груп. Особливої уваги заслуговує вулиця *Байгородська*, назва якої пов'язана з неоромантичною повістю Юрія Яновського «Байгород», де під назвою Байгород було виведено Єлисавет, а її сюжет відображає бурхливі події лютого 1918 р., коли об'єднана громада міста виступила проти анархістських загонів Марусі Никифорової, адже випадки найменування об'єктів міської географії на честь літературних прототипів міст унікальні.

Висновки та перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження. Урбаноніми – важливий засіб сучасного зовнішньополітичного демаршу країни та формування загального всеукраїнського поля й розвитку культурної та історичної просвіти. Перейменування урбанонімів м. Кропивницького в період 2022–2024 рр. стали закономірним процесом боротьби з агресією проти України, її цінностей та народу. Попередні назви, які були замінені новими україноцентристськими назвами, були пов'язані з російським культурним та історичним простором та були представлені російськими діячами; українськими діячами, що стали інструментом російської пропаганди; російськими топонімами; датами, що використовуються в російській інформаційній та культурній експансії; словами, що стали тісно пов'язані з російською культурою. Нові урбаноніми названі на честь історичних осіб, громадських діячів, видатних діячів

культури, наукових діячів, видатних представників різноманітних професій України та героями України, що полягли, захищаючи українців від російської агресії. Перспективами подальших пошуків убачаємо в детальному вивченні найновіших урбанонімів м. Кропивницького, аналіз структурно-семантичних особливостей загальноукраїнських урбанонімів та їхнє порівняння з урбанонімістичним простором інших міст країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрощук К. М. Урбаноніми Вінниці у контексті декомунізації (друга хвиля перейменувань 2015–2016 рр.). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Філологія. № 58. 2022. С. 17–20. URL: <http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v58/4.pdf> (дата звернення: 27.03.2025).
2. Данильчук Д. В. Урбанонімічні акти в контексті сучасних інформаційних війн: символічна і комунікаційна функції. *Сучасні проблеми масової комунікації*. Вип. 26. 2019. С. 28–40. URL: http://comstudies.org/wp-content/uploads/2020/06/CIMC_2019_26_28-40comp.pdf (дата звернення: 26.03.2025).
3. Зубко А. М. Українська ономастика: здобутки та проблеми. *Спеціальні історичні дисципліни: питання історії та методики*. 2007. Вип. 15. С. 262–281. URL: http://resource.history.org.ua/publ/sid_2007_15_262 (дата звернення: 26.03.2025).
4. Карпенко Ю. О. О функциях собственных имен. *Spoločenské fungovanie vlastnych mien: VII slovenska onomasticka konferencia (Zemplinska širava 20–24 septembra 1976): Zbornik materialov*. Bratislava: Veda, 1980. S. 9 – 16.
5. Негер О. Б. Про функції урбанонімів. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія : Філологія. Вип. 1 (41). 2019. С. 83–86. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuufilol_2019_1_15 (дата звернення: 26.03.2025).
6. Павленко І. Я. Урбаноніми як засіб формування історичної пам'яті. *Мова. Література. Фольклор. Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. 2018. Вип. 2. С. 58–66. URL: <https://journalsofznu.zp.ua/index.php/philology/article/view/606/568> (дата звернення: 27.03.2025).
7. Титаренко А. А. Місце урбанонімів в ономастичному просторі. *Теоретична і дидактична філологія : зб. наук. праць / редкол. : Корпанюк М. П. (співред.), Мазоха Г. С., Селіванова О. О. та ін. Переяслав-Хмельницький, ФОП Лукашевич О. М., 2012. Вип. 12. С. 171–180. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PhSt_2013_9%282%29__24 (дата звернення: 28.03.2025).*

УДК 81'255.4'373.7

Олена КОЛЕСНИК

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ У БЛОГАХ ТА ПРОФІЛЯХ У СОЦМЕРЕЖАХ

(студентка IV курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету української філології, іноземних мов та соціальних комунікацій)
Науковий керівник – кандидат філологічних наук, доцент Тарнавська М. М.

У статті розглянуто актуальність та важливість вживання лексичних трансформацій під час роботи над перекладом інтернет-контенту, а саме блогів та профілів у соціальних мережах. Розібрано та надано поняття блогу та профілю. Описано особливості роботи перекладача під час роботи над подібним контентом. На основі аналізу вмісту сучасних блогів та профілів визначено найуживаніші перекладацькі трансформації.

Ключові слова: блог, профіль, соціальні мережі, двомовний, перекладацькі трансформації, лексичні особливості, інтернет-контент.

Постановка проблеми. У сучасному світі соціальні мережі відіграють важливу роль як засіб комунікації, самовираження, просування брендів та розповсюдження інформації. З розвитком цифрових технологій блогінг став невід'ємною частиною інформаційного простору, а соцмережі – ефективним інструментом для залучення аудиторії. Це зумовило зростання потреби у якісному перекладі контенту для різних мовних спільнот. Переклад блогів і профілів у соцмережах є складним процесом, що вимагає врахування культурних особливостей аудиторії та стилістики тексту. Важливо не лише передати зміст, а й адаптувати текст до іншої мови, зберігаючи емоційність і вплив. Попри теоретичні напрацювання, адаптація контенту до мовних і культурних особливостей залишається актуальною темою, що потребує подальшого аналізу. Особливу увагу варто приділити перекладацьким трансформаціям, які допомагають точно передати специфіку онлайн-текстів.

Аналіз досліджень і публікацій. Питанням перекладу цифрового контенту приділяють увагу провідні дослідники. Зокрема, Мона Бейкер вивчає питання еквівалентності у перекладі та підкреслює важливість прагматичного підходу. Жан-Марі Локарт аналізує культурні аспекти перекладу та акцентує на необхідності адаптації тексту до цільової аудиторії. Антоніо Гамб'є досліджує медіапереклад і підкреслює роль перекладача у трансформації цифрового контенту для глобальної аудиторії. Ці фахівці наголошують на важливості перекладацьких трансформацій, що дозволяють ефективно передати зміст і форму онлайн-текстів.

Мета статті. Виокремити та схарактеризувати лексичні особливості перекладу контенту блогів і профілів у соціальних мережах, а також визначити перекладацькі трансформації, що застосовуються для їхньої адаптації.

Виклад основного матеріалу (результатів) дослідження. Переклад блогів, профілів у соцмережах, сайтів та інших інтернет-ресурсів – це складний процес, що потребує мовної, технічної, культурної та маркетингової обізнаності. У глобалізованому світі якісний переклад вебконтенту є важливим для виходу на міжнародний ринок і залучення аудиторії [5].

Термін «блог» походить від англ. *web log* – «вебжурнал» [6]. Блог – це вебсайт або онлайн-платформа, де автор регулярно публікує записи, статті, зображення чи мультимедіа, зазвичай у хронологічному порядку. Блоги відрізняються за типами (особисті, групові, тематичні) і слугують засобом обміну думками, досвідом чи знаннями [10].

Профіль у соцмережах – це цифрова «візитка», що відображає особистість користувача або організації. Він містить інформацію, фото, дописи та дозволяє взаємодіяти з іншими [1]. Таким чином, профіль – це обліковий запис для представлення себе чи бренду, спілкування та поширення контенту.

Відмінності: блоги створюють глибокий, продуманий контент для інформування, тоді як профілі у соцмережах орієнтовані на швидке спілкування, короткі пости та взаємодію. Блоги – одностороння комунікація, соцмережі – двостороння.

Для перекладу важливо враховувати як мовні (лінгвістичні), так і позамовні (екстралінгвістичні) елементи.

Лінгвістичні особливості:

- Синтаксис: короткі, прості речення, часте використання окличних і риторичних запитань.
- Орфографія: навмисні спотворення слів, надлишок розділових знаків для емоційності.
- Інтернет-сленг: скорочення, аббревіатури (напр., LOL, BRB), меми, хештеги, специфічна лексика («slay», «gettweet»). Сленг додає виразності, але може бути незрозумілим або недоречним у формальному контексті [7].

- Емодзі: символи, що передають емоції, уточнюють тон повідомлень, підвищують залученість і скорочують текст [11].

- Графіка: використання зображень, гіфок, відео для ілюстрації думок і емоцій.

- Стиль: від офіційного до розмовного – залежно від теми та цільової аудиторії.

Екстралінгвістичні особливості включають дизайн блогу чи профілю, структуру сторінки, розміщення візуального контенту тощо, які також впливають на сприйняття та потребують адаптації при перекладі.

У сучасному світі блоги та профілі у мережі «Інтернет» стали одним із найпоширеніших джерел інформації. Та оскільки їх автори хочуть охопити більшу кількість читачів, переклад даного контенту для досягнення цієї мети має неабиякий попит. Та не дивлячись на це, перед перекладачем часто постає низка проблем, які виникають під час роботи.

Для того, щоб виконати якісний та адекватний переклад, який з точністю передасть основне повідомлення тексту, не достатньо просто зробити дослівний переклад. Під час роботи досить важливим є обізнаність у тематиці, до якої належать ті чи інші тексти, розуміння обох культур, намірів автора, вміння адаптувати графічний інтерфейс та інше.

Аналізуючи текст оригіналу та текст перекладу, ми визначили, що підібрані нами матеріали відносяться до публіцистичного та офіційно-ділового стилю мови. При цьому тексти, відібрані з новинного блогу «Українська правда», можна назвати суто публіцистичними, а от повідомлення, що містяться на сторінках у Facebook та X мають ознаки обох вищезазначених стилів. Це можна підтвердити наявністю в текстах:

- суспільно-політичної лексики (*уряд, демократія, нацбезпека, перемовини, економічна співпраця тощо*);

- оцінної лексики (*особливий, найкращий, важливий, надійний, надзвичайний та подібне*);

- емоційно забарвленої лексики (*безплідний, вирішальний, пишатися, вдячний, віра та інше*);

- загальноживої лексики (*крок, книга, завдання, виставка, дім та подібне*);

- термінології (*закон, право, цивільний кодекс, сенатор, диктатор і т.д.*);

- канцеляризмів (*на порядку денному, проводити аналіз, підписання угоди, набуття чинності, притягнення до відповідальності та інше*);

- абстрактних іменників (*постачання, забезпечення, виробництво, підтримка, конфіскація і т.д.*);

- нейтральної лексики (*союзник, кодекс, регіон, народ, науковець тощо*);

- та ін.

Це дає нам зрозуміти, що під час перекладу контенту блогів та профілів перекладачу слід обов'язково звертати увагу на лексику, яка використовується в тому чи іншому тексті, бо вона відіграє неабияку роль у створенні обличчя компанії, організації або й самої людини, їх ставленні до читачів і не тільки.

Відібрані нами матеріали об'єднує одна тематика, тому в текстах було вжито чималу кількість суспільно-політичної термінології. У відібраних текстах ми нарахували 184 терміни. І до найуживаніших способів перекладу цих лексичних одиниць належать: калькування, еквівалентний переклад та транскодування.

Калькування (58 слів, 31,52%) – це спосіб перекладу нових слів (термінів), коли відповідником простого чи (частіше) складного слова (терміна) вихідної мови в цільовій мові вибирається, як правило, перший за порядком відповідник у словнику. Калькування слід вживати лише у випадках, коли утворений таким чином перекладений відповідник не порушує норми вживання і сполучуваності слів в українській мові [2, с. 286]. Наприклад, *керівництво* – *leadership*, *відмивання коштів* – *money laundering*.

Еквівалентний переклад (54 слова, 29,35%). Наприклад, *воїн* – *soldier*, *допомога* – *assistance*.

Транскодування (49 слів, 26,63%). Наприклад, *дипломатія* – *diplomacy*, *терор* – *terror*.

Загальну питому вагу вживання методів перекладу суспільно-політичних термінів подано у таблиці 1.

Таблиця 1.

Спосіб перекладу	Кількість вживань	Питома вага (у %)
Транскодування	49	26,63%
Контекстуальна заміна	7	3,8%
Еквівалентний переклад	54	29,35%
Калькування	58	31,52%
Описовий переклад	7	3,8%
Відсутній переклад	8	4,35%
Усього	184	100%

Згідно з даними таблиці, найпоширенішим способом перекладу термінів, що використовуються при перекладі актуальних блогів та профілів у соцмережах є калькування (31,52%), еквівалентний переклад (29,35%) та транскодування (26,63%). Вживання першого можна пояснити тим, що цей метод часто використовується для перекладу нових слів та термінів, а в наших текстах більшість слів іншомовного походження. Використання еквівалентного перекладу залежить від контексту, в якому вживається той чи інший термін. Своєю чергою транскодування часто застосовується для перекладу термінів, які мають схоже звучання або написання в різних мовах.

На одному ж рівні зі вживанням різноманітних способів перекладу під час роботи над передачею термінологічних одиниць іншою мовою, перекладачі також вдавалися до використання перекладацьких трансформацій, а саме: генералізація, конкретизація та перестановка. При чому значна частина термінів була передана у вигляді прямого еквівалента (163 слова).

Генералізація (4 слова, 2,17%) – трансформація протилежна за напрямком конкретизації, внаслідок якої слово із вузьким значенням, що перекладається, замінюється у перекладі на слово із ширшим значенням, нерідко гіпонімом [2, с. 306]. Наприклад, *військова допомога* – *aid*, *справа миру* – *peace*.

Перестановка (4 слова, 2,17%) – ця трансформація полягає в тому, що при перекладі лексичні елементи міняються місцями (тобто, змінюють свою позицію на протилежну) [2, с. 314]. Наприклад, *постачання зброї* – *weapons delivery*, *пакет підтримки* – *support package*.

Конкретизація (3 слова, 1,63%) – це лексична трансформація, внаслідок якої слово чи термін ширшої семантики в оригіналі замінюється словом чи терміном вузької семантики [2, с. 300]. Наприклад, *балістика* – *ballistic missile*, *противник* – *Russian forces*.

Загальна питома вага використання перекладацьких трансформацій при перекладі термінології подана в таблиці 2.

Таблиця 2.

Трансформація	Кількість вживань	Питома вага (у %)
Прямий еквівалент	163	88,59%
Додавання	1	0,54%
Вилучення	0	0%
Конкретизація	3	1,63%
Генералізація	4	2,17%
Перестановка	4	2,17%
Відсутній переклад	8	4,35%
Прямий еквівалент + додавання	1	0,54%
Усього	184	100%

Загалом, вдавання при перекладі до різних лексичних трансформацій базується на намірі досягти якісного перекладу відповідно до норм цільової мови.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Переклад контенту блогів і профілів у соціальних мережах набуває актуальності через розвиток цифрових платформ і потребу в міжнародній комунікації. Цей процес складний і потребує врахування стилістичних відмінностей: блоги зазвичай аналітичні, а соцмережі – динамічні й короткі. Переклад лексики, зокрема суспільно-політичної, здійснюється через транскодування, контекстуальні заміни, еквіваленти й калькування. Також важливо правильно адаптувати емодзі та графічні

елементи, які можуть мати різні значення в різних культурах. Локалізація інтерфейсів впливає на зручність та довіру користувачів. Ефективний переклад вимагає не лише передачі змісту, а й адаптації до культурної специфіки аудиторії. Подальші дослідження у цій сфері важливі, оскільки мова інтернету постійно змінюється.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дем'янов В. Локалізація сайту: особливості перекладу. Бюро перекладів Technolex Translation Studio. 2023.
2. Карабан В. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця. Нова книга. 2004. 576 с.
3. Обліковий запис Володимира Зеленьського у Facebook. Режим доступу: https://www.facebook.com/zelenskyy.official?locale=uk_UA
4. Обліковий запис Руслана Стефанчука у X. Режим доступу: https://x.com/r_stefanchuk
5. Особливості перекладу сайтів та інтернет-ресурсів. Бюро перекладів "Jur Klee". Особливості перекладу сайтів та інтернет-ресурсів. Бюро перекладів "Jur Klee". Режим доступу: <https://translate.jurklee.ua/uk/osoblivosti-perekladu-sajtiv-ta-internet-resursiv/>
6. Сологуб Д. Блог – що це таке і чому варто його вести? Агенція копірайтингу Content Writer. 2024.
7. Соціальні мережі: Мовний лабіринт інтернет-сленгу. 2023. Режим доступу: <https://from-ua.info/sotsialni-merezhi-movnyy-labirynth-internet-slenhu>
8. Українська правда. Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/>
9. Цверкун Ю. Особливості перекладу сайтів англійською мовою: чому до перекладу сайту слід залучати професійних перекладачів? Бюро перекладів «Профпереклад». Київ. Режим доступу: <https://profpereklad.ua/osoblivosti-perekladu-sajtiv-anglijskoju-movoju-chomu-do-perekladu-sajtu-slid-zaluchati-profesijnih-perekladachiv/>
10. Що таке блог та навіщо він потрібен? Український WordPress. Режим доступу: <https://wordpress.co.ua/stvoryty-blog-na-wordpress/1-what-is-blog-is-it-usefull>
11. Artificial Intelligence. Що таке емоції у соціальних мережах: значення і використання. (Михайло). 2024. Режим доступу: <https://ai.if.ua/blog/technology/shho-take-emozii-u-sotsialnyh-merezhah-znachennya-i-vykorystannya>

УДК 811.161.2(072)

Марина КОРМОГОРЦЕВА

ЗАСТОСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ОДНОРІДНИХ ЧЛЕНІВ РЕЧЕННЯ У ВОСЬМОМУ КЛАСІ

*(студентка IV курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету української філології, іноземних мов та соціальних комунікацій)
Науковий керівник – кандидат філологічних наук, доцент Демешко І. М.*

Статтю присвячено дослідженню особливостей застосування інноваційних технологій навчання на уроках української мови в загальноосвітній школі. Увагу звернуто на основні підходи сучасної мовної освіти та приклади їхньої практичної реалізації. Запропоновано інтерактивні вправи із залученням ігрових технологій.

Ключові слова: гейміфікація, інноваційні технології, методика, однорідні речення, українська мова.

Постановка проблеми. Сучасний світ зазнає неперервних змін, які створюють кардинальну різницю між зовсім короткими проміжками часу. Ще три роки тому було складно уявити такі можливості, наприклад, у сфері штучного інтелекту (ШІ). Так само і з іншими складовими сучасного життя, без яких не обходяться підлітки – соціальні мережі, відеоконтент, ігри. Крім цього, важливо показувати їм позитивні явища поза екраном: живе спілкування, дружба, спільна діяльність і творчість. Саме об'єднанню цих чинників і сприяють **інноваційні технології освіти**. Вони дають змогу не тільки забезпечити високу якість знань, але й сформувати у здобувачів навички, що відповідають вимогам ХХІ століття: критичне мислення, уміння співпрацювати, креативність, інформаційну грамотність. Існують і проблемні моменти, які спонукають до пошуку нового: відсутність мотивації й зацікавлення, особистісна та громадянська пасивність підлітків, залежність від гаджетів та інформаційна перевтома, «незадовільні мікросоціальні умови» [4, с. 73], які загострилися внаслідок російського вторгнення.

Аналіз досліджень і публікацій. Опрацьована література вказує на активну увагу до впровадження інноваційних технологій під час викладання української мови. Аспекти компетентнісного навчання в Новій українській школі ґрунтовно досліджує О. Горошкіна, підкреслюючи важливість інтеграції знань та розвитку мовленнєвих навичок через діяльнісний підхід [2]. Водночас питання дитиноцентризму як провідного принципу освітнього процесу розглядають О. Загорулько та І. Хаджинова, які доводять, що особистісно орієнтоване навчання сприяє формуванню стійкої мотивації до вивчення української мови [3]. Одним із перспективних напрямів розвитку методики викладання української мови є її інтеграція з іншими дисциплінами. І. Кучеренко аналізує можливості міжпредметного навчання в межах Нової української школи, підкреслюючи його позитивний вплив на формування цілісного світогляду учнів [5].

Серед ключових інноваційних методик, що привертають увагу сучасних науковців, слід відзначити гейміфікацію. Л. Кричун та Т. Нестеренко доводять, що використання ігрових елементів у навчанні української мови підвищує рівень зацікавленості учнів та сприяє кращому засвоєнню матеріалу [7]. М. Пономаренко аналізує стилістичні вправи інтерактивного характеру як ефективний інструмент розвитку

мовної культури школярів, що дозволяє застосовувати отримані знання в реальних комунікативних ситуаціях [8].

Застосування інноваційних технологій навчання – важливий напрям дослідження, адже ці заходи спрямовані на активізацію пізнавальної діяльності учнів, їхнє залучення до створення власного навчального досвіду, розвиток ключових компетентностей та емоційне розвантаження. **Актуальність** зумовлена необхідністю інтеграції інноваційних технологій у шкільний процес вивчення української мови для створення ефективного, продуктивного і позитивного робочого середовища в умовах, коли традиційні методи все частіше виявляються недостатньо ефективними для сучасного покоління.

Мета статті – дослідити можливості використання інноваційних технологій під час викладання української мови в загальноосвітній школі, запропонувати теоретичні рекомендації, практичні розробки для вивчення однорідних членів речення у восьмому класі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Українська освіта перебуває в стані активного реформування, ключова мета якого – підготовка учнів до життя у світі, що швидко змінюється, а також формування компетентної, свідомої, патріотично налаштованої особистості. У межах концепції Нової української школи (НУШ) відбувається трансформація всіх рівнів освіти, включно з навчанням української мови. Ці зміни базуються на низці принципів, що визначають сучасний вектор розвитку освіти, а саме: компетентнісному підході, індивідуалізації, інтеграції, дитиноцентризмі та використанні інноваційних технологій.

Компетентнісний підхід – одна з ключових вимог часу, яка проявляється в тому, що основне завдання сучасної школи – не лише передача знань, а й формування ключових компетентностей учнів. Згідно з Державним стандартом базової середньої освіти на уроках української мови учні мають розвивати такі компетентності, як комунікативна, інформаційно-цифрова, соціальна, громадянська, культурна. «Підсумком навчання української мови мають бути сформовані особистісні метапредметні й предметні результати» [2, с. 50]. Окрім того, компетентнісний підхід передбачає використання завдань, які пропонують «шляхи розв’язання повсякденних життєвих проблем» [Так само, с. 51]. Наприклад, під час вивчення теми «Однорідні члени речення» здобувачі можуть аналізувати зразки соціальної реклами чи формулювати власні правила безпеки в громадських місцях, використовуючи відповідні граматичні структури. Це не лише розвиває граматичні навички, а й сприяє формуванню соціальної відповідальності.

Наступний вектор розвитку національної освіти – **індивідуалізація та дитиноцентризм** [3, с. 86]. Нова українська школа орієнтована на індивідуальні потреби кожного учня. На уроках української мови це проявляється у використанні диференційованих завдань, які враховують рівень знань, інтереси та можливості учнів. Наприклад, під час написання творчих робіт учитель може запропонувати учням обрати один із кількох форматів: написати есе, створити комікс чи записати відеоблог. Такий підхід дає змогу кожному здобувачеві відчути свою значущість і розвинути здібності.

Один із важливих нововведень – **інтеграція навчальних предметів**. Це дозволяє учням сприймати знання як цілісну систему, а не як набір фактів. І. Кучеренко наводить таке визначення інтегрованого уроку: «це такий вид нетрадиційної організаційної форми навчання української мови, на якому поєднано змістовий матеріал навчальних предметів до спільної теми, дидактичного матеріалу; який об’єднує дидактичні цілі кількох предметів, застосовуючи ефективні інтегровані методи і засоби навчання» [5, с. 1]. Українська мова як навчальна дисципліна відіграє унікальну роль у процесі шкільної освіти, адже її викладання не лише сприяє засвоєнню базових знань, умінь і навичок, а й виховує національну свідомість, формує здатність до самовираження, критичного мислення й опору ворожим наративам. «Говорити українською символізує зв’язок поколінь, збереження культурного простору та історичного спадку народу України» [1, с. 11]. При плануванні уроків важливими є і зміст, і форма, адже «мовне наповнення інформаційного простору – важливий чинник впливу на свідомість реципієнта та на формування його картини світу» [6, с. 35].

Інноваційні підходи під час викладання української мови спрямовані на забезпечення всебічного розвитку учнів, стимулювання їхньої активності та формування компетентностей, які відповідають потребам сучасного суспільства. Ефективні методи таких підходів – інтерактивні методи, гейміфікація, використання цифрових технологій, а також міждисциплінарний підхід. Кожен із цих напрямів має свої теоретичні засади та практичний потенціал, що зумовлює їхнє активне застосування в шкільній освіті.

Інтерактивні методи, основою яких є активна взаємодія між учнями, учителем і навчальним матеріалом, дозволяють залучити кожного учасника освітнього процесу до творчого мислення та співпраці. М. Пономаренко акцентує увагу на «орієнтації на практичні потреби школярів і включення ділової гри до процесу навчання» [8, с. 67]. Наприклад, метод «круглого столу» або дискусійного клубу створює умови для обговорення таких мовних явищ, як стилістичні особливості текстів, відмінності між функціональними стилями, аналіз мовленнєвих помилок. Цей підхід сприяє глибшому розумінню матеріалу, розвиває критичне мислення, здатність до аргументованої комунікації.

Значно активнішим і гучнішим трендом є **гейміфікація**, тобто «впровадження ігрових елементів, що стимулює інтерес та підвищує мотивацію учнів» [7, с. 59]. Гейміфікація на уроках української мови

особливо актуальна, оскільки ігрові елементи сприяють розвитку мовних навичок, підвищенню рівня грамотності та формуванню позитивного ставлення до предмета. Однак її впровадження супроводжується низкою труднощів. Відсутність стандартизованих матеріалів та адаптованих до українського контексту інструментів уповільнює поширення ігрових технологій, а значна частина педагогів не має достатньої підготовки для їхнього ефективного використання. Крім того, відчутний дефіцит матеріально-технічних ресурсів та часу на розробку й інтеграцію ігрових завдань у навчальний процес. Додаткові виклики створює повномасштабне вторгнення: перебої з електропостачанням та інтернетом, що ускладнює синхронну роботу й виконання завдань у цифрових ігрових середовищах [Там само]. Однак варто активно звертати увагу на ці методи, адже «психолінгвісти та педагоги наголошують, що ігрові технології позитивно впливають на розвиток пізнавальних процесів, зокрема пам'яті, уваги та логічного мислення, що особливо актуально при вивченні гуманітарних дисциплін» [Так само, с. 60].

Інтерактивна мовна руханка «Знайди своїх»

(Попередня підготовка: надрукувати тексти по реченню на рядок/абзац, розрізати, покласти на стіл літерами донизу. Організувати два столи, за якими збиратимуться команди).

Перед вами на столі розрізані тексти. Є речення з однорідними членами та без них. Ваше завдання – підійти, узяти речення й зайняти місце в одній із команд: однорідні та неоднорідні члени речення. Коли кожен «знайде своїх», у вас буде 5 хвилин на обговорення й шиккування, адже з речень має утворитися зв'язний текст. Якщо виявимо серед вас «чужинця», він муситиме виправити своє речення так, щоб відповідати обраній команді. Запропонувати два тексти – з реченнями, що містять однорідні члени, та текст із реченнями без однорідних членів.

Завдання доречно добирати з урахуванням гейміфікованого підходу до навчання. Згадати популярний медійний продукт, що підвищує зацікавленість та залученість учнів до навчального процесу, а також використано інноваційні технології (ШІ) для оптимізації підготовки вчителя до уроку та створення тексту, який повністю відповідає потребам завдання. Під час створення завдань було виявлено ще одну проблему – відсутність адаптованих текстів під освітні потреби в результатах пошуку Google, тож виходом може бути або спеціалізовані добірки диктантів за їхньої наявності, або застосування сучасних шляхів розв'язання питання).

Висновки та перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження. Практичне впровадження інноваційних технологій на уроках української мови – важливий напрям сучасної лінгводидактики, оскільки сприяє формуванню ключових компетентностей учнів таких, як критичне мислення, мовна грамотність, креативність та здатність до самовираження. Основними інноваційними підходами, які довели свою ефективність у викладанні української мови, інтерактивні методи, гейміфікація, цифрові технології та міждисциплінарний підхід. Кожен із цих методів має свої переваги, що дозволяє варіювати підходи відповідно до рівня підготовки та потреб учнів.

Інтерактивні методи такі, як круглий стіл, дискусійні клуби та аналіз мовленнєвих помилок у медіатекстах, допомагають розвивати критичне мислення, удосконалювати навички аргументованого мовлення та підвищувати загальний рівень мовної компетентності учнів. Гейміфікація є ефективним способом підвищення мотивації до навчання. Проте для її успішного впровадження необхідно враховувати технічні та методичні виклики, зокрема дефіцит стандартизованих матеріалів та ресурсів.

Розроблено фрагмент уроку, що демонструє інтеграцію різних методів навчання. У вправах використано гейміфікаційні елементи, інтерактивні технології та цифрові інструменти для підвищення залученості учнів. Це дозволяє не лише ефективно засвоювати мовний матеріал, а й розвивати навички співпраці, комунікації та критичного аналізу інформації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безсмертна Н. Функціонування української мови в умовах повномасштабної агресії Росії проти України. *Українознавчий альманах*, 2022, № 30. С. 8–16. URL : <https://www.ukralmanac.univ.kiev.ua/index.php/ua/article/view/447/433> (дата звернення 29.01.2025).
2. Горошкіна О. М. Компетентнісний вимір навчання української мови в НУШ. 2022. С. 50–55. URL : <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/733912/1D1%8F.pdf> (дата звернення 29.01.2025).
3. Загоруйко О. О., Хаджинова І. В. Дитиноцентризм – провідна ідея Нової Української Школи. *Нова українська школа: траєкторія поступу*: зб. тез доповідей, 2021, С. 86. URL : <https://surl.li/pxdqsh> (дата звернення 29.01.2025).
4. Здоров'язбережувальні технології в освітньому середовищі: колективна монографія /за заг. ред. Л. М. Рибалко. Полтава : ПНПУ, 2019. 400 с. URL : https://nupp.edu.ua/uploads/files/0/main/deps/faculty/sport-faculty/kaf-fks/science-work/monografiia_2019.pdf (дата звернення 25.01.2025).
5. Кучеренко І. А. Інтеграція у вивченні української мови та літератури в Новій українській школі. 2018. URL : <https://surl.li/pjkfmc> (дата звернення 29.01.2025).
6. Кирилюк О. Л. Мова мережевого фольклору як засіб опору інформаційній агресії. *Мова: класичне – модерне – постмодерне*. 2020. Вип. 6. С. 32–49. URL : <https://doi.org/10.18523/lcmp2522-9281.2020.6.32-49> (дата звернення 29.01.2025).
7. Кричун Л. П., Нестеренко Т. А. До питання гейміфікації на уроках української мови. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2024. № 211. С. 58–62. URL : <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-211-8> (дата звернення 29.01.2025).
8. Пономаренко М. С. Завдання із стилістики інтерактивного спрямування як засіб підвищення мовної культури учнів. *Актуальні питання філології та методології*, С. 66–72. URL : <https://library.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/04/1-2.pdf#page=66> (дата звернення 27.01.2025).

УДК 37.016:82(100):316.472.4

Дар'я ЛІТВІНЧУК

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК ДОПОМІЖНИЙ ІНСТРУМЕНТ НАВЧАННЯ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

(студентки IV курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету української філології, іноземних мов та соціальних комунікацій)
Науковий керівник – доктор філологічних наук, професор Фока М.В.

У статті досліджено роль соціальних мереж як допоміжного інструменту в навчанні зарубіжної літератури. Окреслено перспективи застосування соціальних мереж для створення інтерактивного освітнього контенту, адаптації традиційних методів викладання до сучасних цифрових реалій та залучення учнів до літературного процесу через нові формати подачі матеріалу. Проаналізовано переваги використання цифрових платформ для підвищення мотивації учнів, розвитку критичного мислення, візуальної пам'яті, інтерактивного навчання та формування читацьких спільнот. Розглянуто потенційні ризики впровадження соціальних мереж у навчальний процес.

Ключові слова: соціальні мережі, літературна освіта, новітні технології навчання, зарубіжна література, інтерактивність, читацька спільнота, навчальний процес.

Постановка проблеми. У сучасному світі соціальні мережі стали невід'ємною складовою життя мільйонів людей, змінюючи не лише спосіб їхнього спілкування, а й впливаючи на сприйняття інформації, формування суспільної думки та освітній процес. Вони пропонують широкий спектр можливостей: від підтримки комунікації до створення спільнот за інтересами. Їхній вплив охоплює всі вікові групи та соціальні верстви, що свідчить про інтеграцію цифрових платформ у повсякденне життя як про стійку тенденцію, а не тимчасовий тренд глобалізованого суспільства.

Зміни, що відбуваються у сфері освіти під впливом соціальних мереж, зумовлюють необхідність адаптації традиційних методів викладання до нових реалій. Соціальні платформи роблять навчальний процес більш різноманітним, інтерактивним і гнучким, відкриваючи нові перспективи для викладання гуманітарних дисциплін, зокрема зарубіжної літератури. Водночас їх використання має як потенційні переваги, так і певні ризики, що потребують глибокого аналізу та оцінки ефективності впровадження в навчальний процес.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідження використання соціальних мереж в освітньому середовищі активно розглядаються сучасною педагогічною наукою. Так, у працях О. Калініченко, Ю. Кошової та Ю. Мельничук [1], Д. Балевічене (D. Baleviciene) [5], О.Кудельської та О. Мельницької [6], О. Неживої [2] наголошується на зростаючій ролі цифрових платформ у процесі навчання гуманітарних дисциплін і створенні різноманітних можливостей для активного залучення учнів у навчання та формування комунікативної компетентності.

Мета статті – проаналізувати можливості використання соціальних мереж у навчанні зарубіжної літератури, визначити їхні переваги та потенційні ризики, а також обґрунтувати ефективність цифрових платформ для підвищення мотивації, розвитку критичного мислення, візуальної пам'яті, інтерактивного навчання й формування читацьких спільнот.

Виклад основного матеріалу:

Стрімкий розвиток цифрових технологій зумовив модернізацію освітнього процесу, що актуалізує необхідність оновлення традиційних методів викладання зарубіжної літератури відповідно до вимог сучасних учнів.

Використання соціальних мереж у навчанні сприяє формуванню навичок критичного мислення, розвитку цифрової грамотності, уміння працювати з інформацією та адаптуватися до швидких змін сучасності. Як свідчать дані звітів DataReportal, відображені у статті Маріум Алі (Marium Ali) «How many years does a typical user spend on social media?», соціальні мережі щодня використовують понад 60% населення планети, проводячи на цих платформах у середньому понад дві години [4]. Така популярність свідчить не лише про їхню доступність, а й про те, що вони стали звичним інструментом комунікації, праці й освіти.

Освітня та науковці дедалі частіше звертають увагу на потенціал соціальних мереж для створення інноваційних підходів до навчання. Зокрема, платформи на зразок Facebook, Instagram і TikTok сприяють не лише обміну інформацією, а й створенню контенту, що відповідає інтересам сучасної аудиторії. Водночас використання соціальних мереж у навчанні дозволяє розвивати міжкультурну комунікацію, мотивацію до навчання та залученість до роботи в парах або в групах.

Беручи до уваги розмаїття можливостей, які надають цифрові платформи, варто зупинитися на тому, що саме вважають соціальними мережами. Так, у «Великій українській енциклопедії» маємо такі визначення:

- веб-сайти чи додатки, засновані на інтернет-технологіях, що дозволяють створювати особисті профілі, об'єднуватися у спільноти та обмінюватися інформацією;

- добровільні інтернет-громади, що функціонують на основі взаємної зацікавленості, незалежно від географічної віддаленості [3].

Це трактування підкреслює багатогранність соціальних платформ, які нині стали звичним інструментом для спілкування, роботи й навчання. Завдяки своїй візуальній спрямованості та можливостям створення інтерактивного контенту соціальні мережі здатні перетворитися на дієве доповнення до вже не менш ефективних традиційних методів навчання.

Однак, як і будь-який інструмент, цифрові платформи мають як переваги, так і недоліки, тож розглянемо ключові аспекти використання цієї соціальної мережі в навчальному процесі зарубіжної літератури.

Серед основних переваг – формування читацької спільноти. Завдяки соціальним мережам можна створювати освітні акаунти, присвячені певній літературній добі, письменнику або напрямку. До того ж можливе ініціювання різноманітних челенджів з використанням хештегів. Наприклад, учитель організовує «Тиждень з Вайльдом», де учні щодня публікують у своїх акаунтах дописи чи Stories з цікавими фактами, цитатами або власними роздумами про творчість Оскара Вайльда. Важливою складовою також є активна взаємодія між учасниками – коментування, поширення та обговорення матеріалу, що сприяє розвитку критичного мислення та комунікаційних навичок.

Наступний аспект – візуалізація, що допомагає краще засвоювати інформацію завдяки яскравим ілюстраціям та інфографіці. Візуальна подача матеріалу дає змогу асоціювати літературних персонажів, сюжети чи історичний контекст з конкретними зображеннями. Наприклад, ілюстрації до роману Джорджа Орвелла «1984» можуть підсилити розуміння атмосфери антиутопії, допомагаючи глибше зануритися в зміст і проблематику твору.

Інтерактивність та мотивація – ще одна важлива перевага. Функції соціальних мереж, зокрема опитування, коментарі та збереження дописів, стимулюють активне залучення учнів. Так, після прочитання п'єси Г. Ібсена «Ляльковий дім» можна організувати обговорення її відкритого фіналу в коментарях, де учні висловлюватимуть гіпотези щодо подальшого розвитку подій, дискутуватимуть та аргументуватимуть свою думку.

Не менш значущою є можливість розвитку творчих і цифрових навичок. Робота з інформацією та створення власного контенту (коротких рецензій, буктрейлерів, інтерв'ю у прямому ефірі, ілюстрацій) для публікацій у соціальній мережі сприяє не лише засвоєнню літературного матеріалу, а й набуттю навичок мультимедійної комунікації. Наприклад, після ознайомлення з «Божественною комедією» Данте Аліг'єрі учні можуть створити буктрейлер, використовуючи відеоредактори, програми для субтитрів чи створення анімованих заголовків, що стане корисним досвідом не лише для навчання, а й у майбутній професійній діяльності.

Окремо слід відзначити зручність використання платформ як у дистанційному, так і в очному форматі навчання. Соціальні мережі не потребують складного програмного забезпечення та доступні з будь-якого пристрою – смартфона, планшета чи комп'ютера. Під час онлайн-навчання вчитель може проводити прямі ефіри або записувати короткі пояснення з теорії літератури (наприклад, про жанрові особливості антиутопії), а в класі – використовувати QR-коди з посиланнями на навчальні дописи, що дозволить учням ознайомитися з матеріалом у зручний для них час. Такий підхід спрощує комунікацію, оскільки учні можуть ставити запитання в коментарях чи приватних повідомленнях.

Останній, але не менш важливий аспект – співпраця між школами та міжнародний обмін досвідом. Соціальні мережі відкривають можливості для міжкультурного діалогу: учні можуть працювати над спільними проектами зі школярами з інших країн, обмінюватися ідеями та глибше знайомитися з літературою різних народів. Наприклад, у межах ініціативи «Літературні куточки світу» учні можуть публікувати фото місць, пов'язаних із відомими письменниками, як-от будинок-музей Вільяма Шекспіра в Стратфорд-на-Ейвоні чи літературно-меморіальний музей Оноре де Бальзака у Верхівні.

Щоб повною мірою оцінити соціальні мережі як допоміжний засіб у вивченні зарубіжної літератури, варто зважати не лише на їхні переваги, а й на потенційні виклики.

Один з головних недоліків – відволікання уваги. Велика кількість розважального контенту може перешкоджати зосередженню учнів на навчальних матеріалах. Наприклад, замість перегляду допису, присвяченого роману А. Камю «Чума», школярі ризикують загубитися в стрічці новин або відволіктися на розважальні публікації блогерів, витрачаючи час на сторонній контент.

Іншим обмеженням є формат текстового наповнення. Оскільки соціальні мережі орієнтовані на короткі повідомлення, це ускладнює ґрунтовне висвітлення складних тем. Так, розповідь про життєвий і творчий шлях Й. В. Гете потребує значно більшого обсягу тексту, ніж дозволяє платформа.

Варто враховувати технічні чинники: не всі учні та вчителі мають стабільний доступ до інтернету або сучасних гаджетів, що може ускладнити використання цифрових ресурсів у навчанні.

Окрему увагу слід приділити питанню авторського права. Використання зображень, відео чи текстових матеріалів без належного посилання на першоджерело може призвести до порушення прав інтелектуальної власності, що потребує контролю з боку педагогів.

Важливим є вплив соціальних мереж на психоемоційний стан учнів. Надмірне занурення в цифрове середовище може спричинити залежність, викликати стрес чи тривожність, особливо через низьку активність під освітніми дописами або негативні коментарі.

Висновки та перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження. Результати дослідження підтверджують значний потенціал соціальних мереж як допоміжного інструменту в навчанні зарубіжної літератури, що здатні сприяти підвищенню мотивації учнів, інтерактивному засвоєнню матеріалу, розвитку критичного мислення й творчих навичок. Основними перевагами соціальних платформ є їхня доступність, гнучкість, можливість швидкого обговорення літературних творів та формування читацьких спільнот. До ключових проблем належать відволікання уваги, обмеження текстового контенту, технічні труднощі, питання дотримання авторських прав та можливі негативні психологічні наслідки. Тож ефективне використання соціальних мереж у викладанні зарубіжної літератури потребує усвідомленого підходу з боку педагогів, ретельного планування навчального процесу та впровадження методів, що мінімізують потенційні ризики.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі охоплюють вивчення впливу різних форматів контенту (відео, фото-каруселі, інтерактивні опитування) на ефективність засвоєння літературного матеріалу, аналіз алгоритмів соціальних мереж щодо популяризації освітнього контенту, а також визначення оптимальних стратегій використання соціальних мереж у поєднанні з традиційними методами викладання. Окремої уваги заслуговує дослідження впливу цифрових платформ на формування читацької культури учнів та студентів, а також розробка практичних рекомендацій для вчителів і викладачів щодо інтеграції цифрових технологій у літературну освіту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Калініченко О. В., Кошова Ю., Мельничук Ю. Використання соціальних мереж в освітньому процесі. *Актуальні питання педагогіки вищої медичної освіти: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю*. 2023. С. 82–83.
2. Нежива О. М. Використання соціальних мереж в освітньому середовищі (на прикладі вивчення іноземної мови). *Психолого-педагогічні науки*. 2023. № 3. С. 50–56.
3. Соціальна мережа. *Велика українська енциклопедія*. 2018. URL: https://vue.gov.ua/Соціальна_мережа (дата звернення: 30.03.2025).
4. Ali M., ALJabs. How many years does a typical user spend on social media?. *Al Jazeera*. URL: <https://www.aljazeera.com/news/2023/6/30/how-many-years-does-a-typical-user-spend-on-social-media> (date of access: 30.03.2025).
5. Baleviciene D. Social media as a tool for improving teaching and learning experience. *Journal of pedagogy and psychology signum temporis*. 2015. Vol.7, no. 1. P. 54–59.
6. Kudelska O., Melnytska O. The effectiveness of social media in teaching English. *Сучасні дослідження з іноземної філології*. 2023. Вип. 1 (23). С. 264–271.

УДК 811.111'253

Ярослава РЕВА

ПОРІВНЯННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ СУБТИТРУВАННЯ ЗА СТАНДАРТАМИ ПЕВНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ЧИ ПЛАТФОРМИ (НА МАТЕРІАЛІ ДОВІДНИКІВ SUBTITLING STANDARDS IN EUROPE, CHANNEL 4 ТА NETFLIX)

(студентка IV курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету української філології, іноземних мов та соціальних комунікацій)
Науковий керівник – кандидат філологічних наук, доцент Тарнавська М. М.

У статті висвітлено особливості субтитрування за стандартами різних організацій і їх ключові параметри. На основі довідників *Subtitling Standards in Europe*, *CHANNEL 4*, *Netflix* виокремлено відмінності й схожості параметрів субтитрування для цих організацій.

Ключові слова: аудіовізуальний переклад, субтитрування, параметри субтитрів, тривалість субтитрів, параметри для субтитрування, розміщення тексту, шрифти субтитрів, порівняння особливостей параметрів.

Постановка проблеми. Створення субтитрів є складним процесом, який потребує уваги до різних аспектів – лінгвістичних, технічних і культурних. Порівняння стандартів субтитрування, які використовуються різними організаціями, такими як Netflix, *Subtitling Standards in Europe* та *CHANNEL 4*, дозволяє виявити ключові параметри, що визначають якість субтитрів. Потрібно вивчити їхні відмінності та схожості для покращення процесу створення субтитрів. **Актуальність** теми полягає в зростаючій потребі в точних і доступних субтитрах для різних аудиторій, зокрема для людей із вадами слуху. Оскільки стандарти субтитрування мають безпосередній вплив на сприйняття фільмів і телепрограм, їхнє узгодження між різними платформами є важливим кроком до покращення якості медіа-контенту.

Аналіз досліджень і публікацій. Існує низка досліджень, що присвячені стандартам субтитрування. Вивчення таких довідників, як Subtitling Standards in Europe, CHANNEL 4, та Netflix, дозволяє порівняти їхні вимоги до субтитрів та розробити рекомендації для оптимізації цього процесу. Однак питання, пов'язані з уніфікацією параметрів субтитрів, потребують подальших досліджень, зокрема в контексті культурних відмінностей та швидкості сприйняття тексту.

Метою статті є порівняння стандартів субтитрування від різних організацій і визначення основних параметрів, які повинні бути враховані при створенні субтитрів. **Завданням** є аналіз їхніх вимог та характеристик з акцентом на тривалість, кількість символів, розміщення тексту та шрифт.

Об'єктом дослідження є процес субтитрування як частина перекладацької діяльності в контексті медіа-контенту, зокрема, субтитри, які створюються відповідно до стандартів різних організацій (Netflix, Subtitling Standards in Europe, CHANNEL 4). **Предметом** дослідження є стандарти субтитрування, зокрема вимоги до тривалості, кількості рядків, символів, розміщення тексту, шрифтів і пунктуації, які використовуються на різних платформах (Netflix, Subtitling Standards in Europe, CHANNEL 4).

Матеріалом дослідження є довідники та стандарти субтитрування, зокрема:

1. *Subtitling Standards in Europe*;
2. *Netflix Subtitling Guidelines*;
3. *CHANNEL 4 Subtitling Specifications*.

Виклад основного матеріалу дослідження. Субтитрування – це скорочений переклад діалогів фільму, які відображають основний його зміст і супроводжують візуальний ряд фільму в текстовому вигляді, зазвичай у нижній частині екрана. Цей вид перекладу має певні обмеження, які перекладач повинен враховувати: параметри простору й часу (кількість рядків і знаків, розташування тексту, шрифт і стилі тексту, тривалість тексту, а також показувати їх на екрані з оптимальною для читання швидкістю субтитрів на екрані) [1].

Створення субтитрів досить непросте завдання як у смисловому, так і в технічному плані. Через ряд фізіологічних особливостей сприйняття глядачем інформації та певних технічних особливостей відтворення аудіо- та відеоматеріалу, створення та розміщення субтитрів на екрані підпорядковується вимогам підпорядковується наступним вимогам:

1. Субтитри завжди знаходяться внизу екрану, по центру або ж зліва в деяких випадках.
2. Субтитри повинні містити не більше двох рядків тексту, інакше текст буде перекривати зображення.
3. Кількість символів у рядку не має перевищувати в середньому 40 знаків. Це пояснюється тим, що людина просто не встигає прочитати більше.
4. Субтитри мають бути синхронізованими, тобто з'являться та зникати разом з реплікою персонажа.
5. При субтитруванні інтонаційно виділені слова прийнято виділяти курсивом.
6. При перекладі за допомогою субтитрів перекладач повинен передати всю інформацію, яка має значення при перегляді фільму глядачем. Яскравим прикладом такої інформації є пісні, які дуже часто не перекладають в дубляжі. Якщо є можливість, перекладач повинен передати фонові голоси, наприклад, на вулиці, в натовпі, з телевізора тощо [2].

Деякі замовники надають спеціальні параметри за якими створюються субтитри. Їх приклад наведено у таблиці 1.

Таблиця 1.

Макс. Швидкість відображення	15 символів за секунду – латиниця 5 символів за секунду – двобайтні символи
Макс. Кількість символів у рядку	39 символів – латиниця 16 символів – двобайтні символи
Макс. Кількість рядків	2
Мін. Проміжок між субтитрами	2 кадри
Макс. Тривалість субтитрів	6 секунд
Мін. Тривалість субтитрів	1 секунда

Також існують стандарти створення субтитрів від таких платформ та організацій: Subtitling Standards in Europe, CHANNEL 4, Netflix, які включають параметри створення субтитрів.

1. Netflix

- Тривалість: 5/6 (п'ять шостих секунди) – 7 секунд
- Кількість рядків: максимум 2 рядки
- Розділення тексту субтитрів:
 - а. Рядок слід розривати
 - після розділових знаків
 - перед сполучниками
 - перед прийменниками
 - б. Розрив рядка не повинен відокремлювати

- іменник від артикля
- іменник від прикметника
- імені від прізвища
- дієслово від предметного займенника
- прийменникового дієслова від прийменника
- дієслово від допоміжного, зворотного займенника або заперечення
- Розміщення тексту: по центру
- Пунктуація: Розділити текст на субтитри можна після таких розділових знаків:
 - крапка (.)
 - кома (,)
 - крапка з комою (;)
 - двокрапка (:)
 - знак оклику (!)
 - знак питання (?)
 - множинні знаки пунктуації (наприклад, "...") [5]

2. *Subtitling Standards in Europe*

- Тривалість: 1–6 секунд
- Кількість рядків: максимум 2 рядки
- Кількість символів у рядку: близько 35 символів
- Колір шрифту: блідо-білий (не білосніжний)
- Розділення тексту субтитрів. Текст із субтитрами має бути сегментований на якомога вищих синтаксичних одиницях. Це означає, що в ідеалі кожен субтитр має містити одне повне речення.

- Розміщення тексту: по центру
- Пунктуація. Крапки послідовності, представлені трьома крапками {...}, використовуються для сигналізації продовження незавершеного речення від одного субтитру до іншого. Крапку слід використовувати безпосередньо після останнього символу субтитру (без вставлення пробільного символу), щоб показати завершення субтитрованого речення та сигналізувати, що можна повертатися до зображення, оскільки немає очікуваного наступного субтитру. Дефіси використовуються перед першим символом кожного рядка дворядкового субтитру (із вставленням пробільного символу кожного разу), щоб показати перехід висловлювань між співрозмовниками, зокрема, діалог. Знаки питання та знаки оклику слід використовувати для позначення питань чи наголосу відповідно, так само, як у друкованих матеріалах, розміщуючи їх безпосередньо після останнього символу субтитру (без вставлення пробільного символу) [4].

3. *CHANNEL 4*

- Тривалість: чіткі цифри відсутні
- Кількість рядків: максимум 2 рядки
- Кількість символів у рядку:
 - Стандартні субтитри: не більше 38 символів у рядку
 - Субтитри для людей із вадами слуху: не більше 42 символів у рядку
- Шрифти, їх розміри:
 - Стандартні субтитри: Фільми зі стандартною роздільною здатністю: Gill Sans розмір, 28 для лінійних або розмір 32 для анаморфних зображень, з контуром тіні.
 - Субтитри для людей із вадами слуху: Фільми зі стандартною роздільною здатністю: Arial Narrow, розмір 30 лінійний або 34 анаморфний, з обтіканням кожного рядка тексту кожний рядок тексту окремо; без контуру.

- Розділення тексту субтитрів: Не ставити крапку в кінці рядка. В кінці субтитрів не ставити крапку або кому. Якщо речення є незавершеним, потрібно закінчувати субтитри трьома крапками (...) і починати наступний субтитр з трьох крапок. Крапки можна використовувати там, де мова обривається або речення залишається незакінченим. Треба звести використання знаків оклику до мінімуму [3].

Отже, на основі цих довідників ми можемо скласти короткий опис у таблиці щодо порівняння параметрів субтитрування для Netflix, Subtitling Standards in Europe та CHANNEL 4.

Таблиця 2.

Параметри	Netflix	Subtitling Standards in Europe	CHANNEL 4
Тривалість	5/6 сек–7 сек	1–6 сек	Немає чітких цифр
Кількість рядків	Макс. 2	Макс. 2	Макс. 2
Кількість символів у рядку	Не вказано	Приблизно 35 символів	38 (стандартні), 42 (для людей із вадами слуху)
Розміщення тексту	По центру	По центру	Не вказано

Розділення тексту	Так (правила розриву)	Так (повне речення в субтитрі)	Так (без крапок, три крапки при обриві)
Пунктуація	Так (перелік знаків)	Так (трьома крапками позначається продовження, правила використання дефісів)	Так (мінімум знаків оклику, три крапки при обриві)
Шрифти	Не вказано	Блідо-білий (не білосніжний)	Gill Sans (стандартні), Arial Narrow (для людей із вадами слуху)
Розмір шрифту	Не вказано	Не вказано	28/32 (стандартні), 30/34 (для людей із вадами слуху)

Стандарти субтитрування Netflix, Subtitling Standards in Europe та CHANNEL 4 мають спільні риси, зокрема обмеження до двох рядків, правила розділення тексту та вимоги до пунктуації.

Головні відмінності стосуються тривалості субтитрів: Netflix встановлює межі 5/6 секунди–7 секунд, Subtitling Standards in Europe допускає 1–6 секунд, а CHANNEL 4 не має чітких обмежень. Кількість символів у рядку також варіюється: Subtitling Standards in Europe – близько 35, CHANNEL 4 – 38 для стандартних і 42 для адаптованих субтитрів, а Netflix не визначає цей параметр.

Subtitling Standards in Europe регламентує блідо-білий колір шрифту, CHANNEL 4 встановлює конкретні шрифти та розміри, тоді як Netflix не дає чітких вимог. У підсумку, Netflix має жорсткі правила щодо тривалості, Subtitling Standards in Europe акцентує увагу на синтаксисі, а CHANNEL 4 враховує потреби людей із вадами слуху.

Висновки та перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження. Субтитрування – це складний процес, що вимагає лінгвістичних та технічних навичок. Існують стандарти (Netflix, Subtitling Standards in Europe, CHANNEL 4), що визначають параметри субтитрів: тривалість, кількість рядків/символів, розміщення тексту, пунктуацію, шрифт. Порівняльний аналіз показав спільні риси (обмеження рядків, пунктуація) та відмінності (тривалість, символи, шрифт). Перспективи включають дослідження впливу параметрів на сприйняття глядачів, уніфікацію стандартів, врахування культурних відмінностей, використання ШІ, вплив швидкості читання, кольору та розташування субтитрів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дьоміна Л.В. Особливості аудіовізуального перекладу військових фільмів. *Збірник тез доповідей підсумкової науково-практичної конференції курсантів, слухачів і студентів*: НАНГУ. Секція №4. 2021. С. 44–46. URL: <https://nangu.edu.ua/uploads/files/zbimuk-s4.pdf#page=44>
2. Конкульовський В., Возник Н. Субтитрування як один з видів аудіовізуального перекладу. *Наукові записки ЦДПУ ім. Володимира Винниченка. Сер. Філологічні науки*. Вип. 187. 2020. С. 634–639. URL: https://cusu.edu.ua/images/nauk_zapiski/filology/Issue_187_FN.pdf
3. CHANNEL 4 subtitling guidelines for foreign-language programmes. 2 p. URL: https://www.channel4.com/media/documents/corporate/foi-docs/SG_FLP.pdf (дата звернення: 21.03.2025)
4. Fotios Karamitroglou. A Proposed Set of Subtitling Standards in Europe : styleguide. Manchester. 10 p. URL: <https://www.scribd.com/document/545973044/A-Proposed-Set-of-Subtitling-Standards-in-Europe> (дата звернення: 21.03.2025)
5. Timed Text Style Guide: General Requirements. Netflix: website. URL: <https://partnerhelp.netflixstudios.com/hc/en-us/articles/215758617-Timed-Text-Style-Guide-General-Requirements> (дата звернення: 21.03.2025)

УДК 81'373.612:791.43

Богдан РІШКО

ОБСЦЕНІЗМИ ТА ІНКЕКТИВИ ЯК ОКРЕМА СКЛАДОВА КІНОПЕРЕКЛАДУ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНОГО СЕРІАЛУ “THE BOYS”)

(студент I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
факультету української філології, іноземних мов та соціальних комунікацій)
Науковий керівник – кандидат філологічних наук, доцент Тарнавська М. М.

У статті проаналізовано обсценізми та інкективи дібрані із американського серіалу “The Boys”, їх переклад на українську мову. Описано поняття обсценізмів та інкективів, охарактеризовано їх роль та місце в сучасному світі й кінематографії, розглянуто особливості та методи їх відтворення при перекладі.

Ключові слова: обсценізми, інкективи, кінопереклад, соціокультурний контекст, методи відтворення, складові частини перекладу.

Постановка проблеми. У сучасній лінгвістиці питання обсценної лексики досі залишається малодослідженим, зокрема в контексті їх перекладу на українську мову. Довготривале табування цього пласту лексикографії в наукових дослідженнях та словниках ускладнило розвиток методів його адекватного відтворення. Це особливо актуально в умовах сучасної кінематографії, де нецензурна лексика є важливим засобом мовленнєвої характеристики персонажів.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що сучасне кіно та серіали дедалі частіше містять obscenну лексику, що створює труднощі при перекладі, оскільки необхідно передати не лише значення, а й емоційний, культурний та стилістичний контекст. Відсутність усталених практик перекладу ненормативної лексики українською мовою призводить до надлишкової варіативності та неоднозначності перекладацьких рішень, що потребує детального аналізу.

Метою дослідження є аналіз особливостей перекладу obscenізмів та інвективів в аудіовізуальному контенті. Дослідження спрямоване на виявлення основних підходів до адаптації подібної лексики українською мовою з урахуванням її багатозначності, стилістичних особливостей та емоційного складової.

Об'єктом дослідження є obscenізми та інвективи в англомовному серіалі “Хлопаки”, а також їх переклад українською мовою, здійснений студією “Dzuski”. Предметом дослідження виступають їх лексико-семантичні особливості та специфіка їх перекладу.

Аналіз попередніх публікацій з теми дослідження. Аналізуючи попередні праці із запропонованої тематики слід відзначити, що дослідження таких науковців як Л.О. Ставицька, С.В. Форманова, Н.М. Макаренко присвячені здебільшого спробам класифікації та уніфікації ненормативної лексики. На сьогодні найбільш плідним є науковий доробок С.В. Форманової, яка розглядає інвективи з погляду семантики, їх походження, існування в сучасному мовному середовищі, шляхи утворення тощо. Проте на нашу думку, увагу слід звертати саме на методи та стратегії їх відтворення при перекладі, оскільки це має практичну цінність та дає змогу більш детально розглянути сутність obscenізмів та інвективів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Продовжуючи тезу попереднього абзацу, хочеться згадати статтю “Стратегії відтворення інвективи в англо-українському перекладі (на матеріалі дитячої літератури)” авторства О.В. Ребрія та Д.В. Гайдар та “Як шекспір гнівається українською або про стратегії відтворення інвективи в художньому перекладі” авторства О.В. Ребрія та О.О. Данилової. В цих дослідженнях на конкретних прикладах було розглянуто методи перекладу, а також окреслено головні завдання та вимоги до перекладача, а саме: 1. забезпечення прагматичного ефекту образи; 2. збереження її структурно-семантичних параметрів інвективи [2, с. 124]. Викладена в статтях інформація може скласти хороше підґрунтя для теоретичної бази, а також бути адаптована для викликів, що трапляються при спробах адаптації obscenізмів та інвективів в контексті кіноперекладу.

Obscenізми та інвективи є мовними елементами, що, здебільшого, залишалися поза увагою в контексті дослідження їх функціонування та впливу на наше мовлення. Це відбувалося через те, що “непристойні слова” десятиліттями цілком свідомо ігнорувалися радянськими вченими загалом, а отже і українськими зокрема. Це позначилося на тому, що велика кількість нецензурної лексики не вносила до словників, що в свою чергу ускладнило подальший розвиток методів відтворення obscenізмів та інвективів при їх перекладі на українську мову. Революційною в цьому плані стала праця Л.О. Ставицької “Українська мова без табу. Словник нецензурної лексики та її відповідників. Obscenізми, евфемізми, сексуалізми” від 2008 року. Ця книга містить опис близько 5000 нецензурних слів та словосполучень, а також супутню довідку інформацію про стилістичні характеристики та приклади вживання.

Слово “obscenний” походить з латинської мови та відображає багато негативних значень, а саме: 1) лихослівний, 2) аморальний, 3) розпусний, 4) ганебний, 5) непристойний та інші. Під словосполученням “obscenna лексика” у наш час розуміють непристойні або табуйовані слова та вислови: *ніхера собі, бляха, вилупок* та інші. [3, с. 16]. За узагальненням визначенням, під *інвективою* розуміють наступне – спосіб здійснення вербальної агресії шляхом вживання лексики, що містить образу [4, с. 93]. Інвективою може бути слово, яке поза контекстом не вважається нецензурним: *козел, віслик, опудало* тощо.

21 століття охарактеризувалося глобалізацією, демократизацією та свободою мовлення. До останнього відноситься відхід від мовних табу. Причинно-наслідковий зв'язок був наступним: В кіно та на телебаченні почала з'являтися лайка та нецензурні вислови. Нові реалії змусили переосмислити свої погляди на пласт лексикографії, що роками перебував у забутті.

Сьогодні ж кінопродукція займає провідне місце в галузі розважального контенту вже протягом десятиліть і є місцем концентрації табуйованих висловів, які не зустріти більше ніде, крім повсякденного мовлення. В кіно та серіалах лайка вводиться безпосередньо через мовлення героїв. Метою цього є наступне:

1) охарактеризувати героя шляхом вживання тих чи інших нецензурних слів, або повною відмовою від таких. Так, наприклад, головний герой в обличчі Біллі Бутчера характеризується постійним використанням ненормативної лексики у всій її багатогранності. Тут присутня звичайна лайка: *достобіса, дідько, бляха, сука та інші*; утворення власних нецензурних слів: *христорочер, риба-хуй, суперпезда тощо*; а також вживання грубих еквівалентів на заміну прийнятних в суспільстві слів чи виразів: *ника, герич, ширка, нарики* тощо. Це характеризує героя як невічливого та грубого, яким він дійсно є протягом усього серіалу.

2) гумористичний аспект. Статистичні дослідження доводять, що вживання нецензурних слів, в певному контексті, викликає у людей сміх та піднімає настрій [6].

3) для зв'язку слів у реченні або заповнення пауз у мовленні. Це здебільшого виконується за допомогою наступних слів: бляха, бля, блять, тупо.

Основною стратегією в такому випадку є транскреція, що є одним із найефективніших методів адаптації обценізмів у кіноперекладі. Оскільки буквальний переклад ненормативної лексики часто не зберігає комічного чи емоційного ефекту, перекладачі змушені шукати еквіваленти, які передавали б не тільки зміст, а й тональність висловлювань. Завдяки методу транскреції можна створити органічні нецензурні вислови, що звучатимуть природно українською мовою.

При перекладі обценізмів та інвективів слід звертати уваги на 1) багатозначність слів; 2) характер тексту, а саме цільове призначення, соціальну та вікову категорії; 3) емоційна складова [1, с. 158-159]. Все це робить відтворення обценізмів та інвективів справжнім випробуванням, яке під силу не кожному. Більш детально вищезгадана теорія буде розглянута на матеріалі американського серіалу “Хлопаки”, переклад якого виконала студія “Dzuski”.

Багатозначність. Найрозповсюдженіше англійське “fuck” та похідне від нього “fucking”, може варіюватися в значенні залежно від контексту та його поєднання з іншими словами: “She was a half step off the **fucking** curb” – “Вона ледь зійшла зі **сраного** бордюру”, “but nobody can look me in the **fucking** eye” – “ніхто не поглянув мені в **кляті** очі”, “Really **fucking** smart choice” – “Дуже, **бляха**, розумно”, “I’m just gonna **fuck it up**” – “я просто все **просру**”. Запропоновані переклади демонструють варіативний підхід з урахуванням сталого вживання того чи іншого словосполучення, які ми можемо часто зустріти в повсякденному мовленні, або у разі відносної цензурності, на телебаченні, в газетних статтях тощо. Головним залишається впізнаваність таких еквівалентів перекладу для реципієнта.

Характер тексту. Під словосполученням “цільове призначення” в контексті серіалу “Хлопаки” слід розуміти те, що цей серіал є комедійним і має на меті розважити глядача, змусити його сміятися, тому й підбір лексики має бути відповідним. Питання комічного відносно, проте такий ефект може бути досягнутий, наприклад, нетривіальним чи неочікуваним поєднанням слів: “Stephen **fucking** Hawking” – “обдובбаний Стівен Гокінг”, “But you’re on some **fucking bohemian flaky drug shit**” – “А ти в якійсь **сраній богемській наркосимфонії**”. Або з використанням нетипових варіантів перекладу: “You stupid, **fucking asshole**” – “Оце ви тупі **вишкребки**”, “You stupid **motherfuckers**” – “Тупі **мамограї**”. Соціальна та вікова категорії визначають рівень допустимої грубості та нецензурності слів. “Pardon my French, **fuck those fuckers**” – “Вибачай за французьку, **нахуй** цих **йоберів**”. Два лайливих слова оригіналу перекладені двома найбільш можливо грубими еквівалентами української мови. Цей приклад також перегукується з пунктом багатозначності, демонструючи креативний підхід студії “Dzuski”. Тож вікова категорія 18+ дозволяє нам почути ряд різноманітних вульгарних висловів, що було б неможливим в будь-якому іншому випадку: “And then I asked you how much all that fake **fucking** bullshit meant to you?” – “І запитав у тебе, скільки ця фальшива йобана хуйня для тебе значить?”, “**Fucking** spineless cunt” – “Безхребетна пизда”, “Sherlock **fucking** Homie” – “Шерлок сраний Гомик”.

Емоційна складова. Обценізми слугують засобом посилення експресії та мають сильний вплив на реципієнта. У випадку коли персонаж виражає свої емоції з приводу певної події або вчинку людини, та є особливо розлюченим чи щасливим, можуть використовуватись особливо марковані нецензурні та грубі слова. В таких випадках краще обирати еквіваленти що передають емоційну складову, а не буквальний переклад, оскільки останній часто відрізняється у своєму конотативному значенні [5, с. 151]: “You buried an empty **fucking** coffin? We didn’t bury anything. Just, um, a headstone. **Well, that’s a sick fucking** joke then, isn’t it?” – “Ви поховали порожню труну? Нічого ми не ховали. Лише надгробок. **Оце так найбільово виходить, скажи?**” В цій сцені герой Біллі Бутчер був розлючений через те, що для його дружини, що зникла безвісті, встановили надгробну плиту. Цієї реплікою він зловтішається з того, що ніякої труни поховати не вдалося, оскільки вважає свою дружину живою. “You **fucking** asshole. - Uh... - Amateur **fuck**” – “Дебіл нещасний. Хуй бездарний”. Ці репліки героя Батьківщин демонструють його гнів через те, що під час зйомок промо ролика постановник використав його дитячу ковдру без його дозволу, що має для нього велике значення. В обох перекладах добре передано закладене в оригіналі повідомлення, що демонструє як важливо розуміти та відчувати текст. Також, якщо оригінал не містить негативного вихідного повідомлення, не має на меті образити мовця, а був, вжитий, наприклад, жартома, то при перекладі необхідно обрати менш різкий еквівалент: “Oh, don’t be stupid” – “Не мели дурні”. Цей переклад демонструє, як акцент повідомлення був зміщений на самі слова, а не на особу що їх сказала, тим самим зменшуючи рівень образливості.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Переклад обценізмів та інвективів є одним із важливих аспектів сучасного кіноперекладу, який сприяє збереженню емоційної та комунікативної складової вихідного повідомлення. Аналіз серіалу “The Boys” та його українського перекладу дозволяє виявити численні труднощі, що виникають під час відтворення таких мовних елементів, як обценізми та інвективи, з урахуванням багатозначності, соціально-культурних контекстів та специфіки цільової аудиторії. При цьому, правильне використання стратегій адаптації, таких як транскреція, є необхідним для досягнення максимального ефекту при передачі емоційного забарвлення висловлювань. Транскреція, як

ефективний метод перекладу ненормативної лексики, дозволяє зберігати ідентичність оригінального контексту та стильову спрямованість. Однак це також вимагає значної мовної майстерності, адже перекладач повинен не лише забезпечити правильне значення, але й відповідність культурному контексту. Успішне відтворення обценізмів в кіноперекладі дозволяє зберегти унікальність та виразність мовлення персонажів, що є важливою складовою для точного відображення оригінальної ідеї та збереження закладеного впливу на реципієнта. Зважаючи на актуальність проблеми, подальші дослідження в цій галузі мусять зосередитись на вдосконаленні та створенні створенні стратегій, що не в останню чергу можуть бути застосовані в контексті аудіовізуального перекладу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ребрій, О. В., Гайдар Д. В. Стратегії відтворення інвективи в англо-українському перекладі: на матеріалі дитячої літератури. *Studia Methodologica*. 2015 (6). № 40. С. 157–162.
2. Ребрій, О. В., Данилова, О. О. Як шекспір гнівається українською або про стратегії відтворення інвективи в художньому перекладі. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія: Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов*. 2020. С. 124–134.
3. Ставицька Л. О. Українська мова без табу. Словник нецензурної лексики та її відповідників. Обценізми, евфемізми, сексуалізми. Київ: Критика, 2008. 454 с.
4. Форманова С. В. Інвективи в українській мові : монографія / за ред. д-ра філол. наук, проф. Н. М. Сологуб. Нац. акад. наук України, Ін-т укр. мови. К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. 335 с.
5. Clifford E. Landers. *Literary Translation: A Practical Guide (Topics in Translation, 22)* / E. Clifford. Clevedon : Multilingual Matters Limited, 2001. 214 p.
6. Stephens, R., Dowber, H., Barrie, A., Almeida, S., & Atkins, K. Effect of swearing on strength: Disinhibition as a potential mediator. *Quarterly Journal of Experimental Psychology*. 76(2). 2022. pp. 305–318.

УДК 821.161.2(072)(073)

Іванна РОНДЮК

РОЛЬ І МІСЦЕ ПЕЙЗАЖНОЇ ЛІРИКИ В МОДЕЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ПРОГРАМАХ З УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДЛЯ 6-ГО КЛАСУ

(студентка I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
факультету української філології, іноземних мов та соціальних комунікацій)
Науковий керівник – кандидат філологічних наук, доцент Буряк О. Ф.

У статті висвітлено особливості презентації пейзажної лірики в шкільному курсі української літератури шляхом аналізу модельних програм з української літератури для 6-го класу.

Ключові слова: пейзажна лірика, модельна програма, українська література, жанр, учень, читач.

Пейзажна лірика як невід’ємна складова української літератури дає можливість читачеві зануритися у світ природи, відчувати його дивовижну красу. Саме тому зразки пейзажної лірики мають великий потенціал для формування естетичного смаку, екологічного підходу до природи і навіть національної ідентичності, адже українська природа, віддзеркалена в талановитому художньому слові, творить самотутній український світ – сферу буття українців, а тому може стати потужним інструментом для формування емоційного зв’язку з рідною землею.

Проблема вивчення зразків пейзажної лірики українських поетів у 6-му класі осмислюється небагатьма вчителями, науковцями. Ірина Лагола [1], Лариса Попова та Ольга Попова [4] зосереджують свою увагу на літературознавчих підходах у вивченні пейзажних шедеврів Тараса Шевченка, Альона Маковійчук [2] висвітлює особливості вивчення пейзажної лірики Павла Тичини і Максима Рильського, Оксана Пойда [3] пропонує методологічний алгоритм опрацювання на уроках віршів Михайла Стельмаха.

Дослідження ролі пейзажної лірики в навчальних модельних програмах для 6-го класу допоможе виробити нові методологічні концепції, підходи до організації навчального процесу, які сприятимуть глибшому розумінню учнями літератури, звідси випливає **актуальність нашого дослідження**.

Мета нашої розвідки – з’ясувати місце пейзажної лірики в сучасних модельних програмах з української літератури для 6-го класу, роль та значення пейзажної лірики для розвитку учнів.

Об’єкт нашого дослідження – модельні навчальні програми з української літератури для 6 класу, а **предмет** – особливості презентації пейзажної лірики в цих програмах, її розвивальний і виховний потенціал.

Важливим інструментом у роботі вчителя є навчальні програми, укладені науковцями, методистами, досвідченими вчителями й затверджені Міністерством освіти та науки України. На сьогодні чинними є кілька модельних програм з української літератури, що створює можливості для вибору вчителем найбільш ефективної програми для конкретного класу, адже структура та зміст модельних програм передбачають врахування вікових особливостей учнів, психологічного сприйняття творів художньої літератури.

Терміном «пейзажна лірика» позначають один із видів лірики, який виокремлюють у шкільній класифікації поряд із громадянською, філософською, інтимною.

Терміном «пейзажна лірика» позначають «умовну назву тематичного різновиду поезії, у якому увагу зосереджено на художньому відтворенні вражень від споглядання природи, олюдненої та одухотвореної» [8].

В історії літератури пейзажна лірика займає особливе місце, розкриваючи унікальний світ, наповнений емоційно наснаженими образами природи. Поетичне зображення природи не лише викликає яскраві враження, асоціації, а й часто спонукає читача до роздумів на філософські теми: сакральний зв'язок людини з Батьківщиною, суголосся буття природи й життя людини, минустість людини і вічність природи, здатної до самооновлення.

Опрацювавши навчальні програми з української літератури для 6-го класу, зокрема три варіанти модельних програм [9], [10], [11], стверджуємо, що вивченню пейзажної лірики у 6-му класі приділяється недостатньо уваги.

Практично в кожній із модельних програм для 6-го класу представлено всього два-три автори, в доробку яких є зразки пейзажної лірики.

У модельній програмі М. І. Чумарної, Н. М. Пастушенка [10] в розділі «Суголосся людини і природи» запропоновано для вивчення вірші Тараса Шевченка, Івана Франка та Ліни Костенко.

Модельна програма, створена В. П. Архиповою, С. І. Січкарем, С. Б. Шило [9], в розділі «Поетичний дивосвіт» (тема «Чуття гармонії у слові») презентує творчість Лесі Українки поезіями «Тиша морська» та «Співець».

Як бачимо, що в цих програмах представлена невелика кількість зразків пейзажної лірики. На наше переконання, цього недостатньо для шестикласників, адже саме у підлітковому віці формуються світоглядно-естетичні орієнтири, а плекання любові до природи, виховання шанобливого ставлення до рідної землі і світу – пріоритетні завдання вчителя в сучасному суспільно-історичному контексті. Саме через це варто більше уваги приділити пейзажній ліриці в середніх класах.

Винятком є модельна програма Т. О. Яценко, В. І. Пахаренка, О. А. Слижук, І. А. Тригуб [11], за якою учні знайомляться із творами про природу чотирьох письменників: Лесі Українки, Миколи Вінграновського, Ліни Костенко та Оксани Радушинської в розділі «Поетичне бачення світу».

Повторюваним зразком пейзажної лірики, що введений до різних модельних програм [9], [10], [11], є поезія Лесі Українки «Тиша морська» та «Співець».

Вірші вражають своєю мелодійністю та образною мовою, легкістю сприймання, а тому можуть бути адекватно сприйняті учнями.

Основними елементами аналізу є образи природи, відчуття тиші та спокою (поезія «Тиша морська»), а також зображення краси зміни у природі та внутрішнього переживання ліричного героя (поезія «Співець»). Наприклад:

*...Тиша в морі... ледве-ледве
Колихає море хвилі;
Не колишуться од вітру
На човнах вітрила білі... («Тиша морська») [7]*

Або:
*... Тихо спускається нічка осіння, –
Година сумна;
Місяць холоднее кида проміння;
Здалека луна
Пугача віщого крик – гук єдиний;
Діброва німа... («Співець») [6].*

У модельній програмі Т. О. Яценко та ін. [11] заявлено нове ім'я представниці пейзажної лірики – Оксани Радушинської, авторки віршів «Як дивно пахне перший сніг» та «Гупають яблука – трави толочать».

Оксана Радушинська – яскрава сучасна українська поетеса, творчий доробок якої вартий уваги авторів програми з української літератури для середніх класів, адже адресатом поетеси є діти, підлітки. У своїх віршах мисткиня вдало поєднує образність та емоційність, а твори мають чіткий ритм, що полегшить сприймання твору школярами.

Наприклад, вірш «Як дивно пахне перший сніг» вражає своєрідністю сприйняття природи та навколишнього світу. Авторка оригінально використовує сенсорні образи та асоціації для відтворення запахів та емоцій, пов'язаних із приходом зими:

*Як дивно пахне перший сніг –
Солодкуватим духом лісу,
А ще – відлигою зі стріх
І чимось, схожим так на... пісню... [5].*

Творчість Оксани Радушинської доречно представляти на уроці, щоб збагатити уявлення учнів про українську поезію, розмаїття літературних голосів та тенденцій. Разом із тим ця поезія може слугувати для розвитку емоційно-почуттєвої сфери підлітків, їхнього асоціативного мислення.

Автори модельної програми М. І. Чумарна та Н. М. Пастушенко [10] створили окремий розділ для вивчення віршів про природу під назвою «Суголосся людини і природи», до якого ввійшли такі поети: Тарас Шевченко («Осінь, гарна молодиця»), Іван Франко («Дрімать села»), Ліна Костенко («Сю ніч зорі такі колочі»).

Розробники програми виокремили один тематичний блок – всі три поезії присвячені осені (підрозділ має назву «Подих золотої осені»). Відповідно до модельної програми, опрацювання пейзажної лірики припадає на початок навчального року – восени. Таким чином, учні зможуть глибше зануритися в художній світ поезій, атмосферу та емоції, пов'язані з цією порою року, зіставити власні враження з тими, які відтворили поети.

Отже, автори програми застосували вдалий підхід до вивчення віршів про осінь, узгодивши це в часовому вимірі й у такий спосіб актуалізувавши значущість поезії.

Окрім цього, варто звернути увагу на вдало підібраних письменників. Імпонує вибір поезії Тараса Шевченка «Осінь, гарна молодиця», яка розширить уявлення школярів про поетичний діапазон класика, який здебільшого відомий своєю громадянською лірикою. Традиційно Тарас Шевченко постає в уяві учнів як людина драматичної долі, особистість із сильним духом, мужня, смілива. А через ознайомлення з віршем «Осінь, гарна молодиця» учні зможуть відкрити в особі Тараса Шевченка тонкого лірика, здатного захоплюватися красою змін у природі й оригінально передавати свої почуття у творі.

За результатами аналізу навчальних програм з української літератури для 6 класу можна зробити висновок, що вивченню пейзажної лірики в школі не приділяється достатньо уваги, що негативно позначається на формуванні світогляду, розвитку емоційно-почуттєвої сфери, естетичного смаку учнів. У цьому плані вигідно вирізняється модельна програма Яценко Т. О., яка, на відміну від інших програм, ширше презентує пейзажну лірику яскравими творами, відкриває для учнів сучасних письменників (Оксана Радушинська).

Отже, вивчення пейзажної лірики в середніх класах потребує суттєвої корекції на рівні вибору авторів і творів через призму доступності сприймання поезії, її жанрової, ідейно-тематичної різноплановості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лагола І. Формування у молодших школярів особистісного ставлення до дійсності через художні образи пейзажної лірики Т. Шевченка. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2014. Вип. 47. С. 84–87.
2. Маковійчук А. Особливості вивчення пейзажної лірики у 5 класі (на прикладі поезій Павла Тичини та Максима Рильського). URL: https://library.vspu.net/jspui/bitstream/123456789/5104/1/Makoviichuk-2020-v2_dit_lit-90-96.pdf (дата звернення: 15.03.2025)
3. Пойда О. А. Пізнання школярами малої батьківщини крізь дивосвіт природи на уроках вивчення лірики Михайла Стельмаха. *Михайло Стельмах у новітніх парадигмах наукового знання: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., присв. 105-річчю від дня народж. письменника* / гол. ред.: О.М.Кучевол та ін.. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2017. С. 217–223.
4. Попова О. І., Попова Л. П. Роль пейзажу у формуванні літературознавчої компетентності молодших школярів. *Матеріали III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Наука III тисячоліття: пошуки, проблеми, перспективи розвитку»* (25–26 квітня 2019 року). Бердянськ: БДПУ, 2019. С. 190–192.
5. Радушинська О. Як дивно пахне перший сніг. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=21284> (дата звернення: 12.02.2025).
6. Українка Л. Співець. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=522> (дата звернення: 12.02.2025).
7. Українка Л. Тиша морська. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=5504> (дата звернення: 12.02.2025).
8. Українська література: літературознавчі терміни для підготовки до ЗНО/HMT. URL: <https://osvita.ua/test/training/materialy-instrumenty/93630> (дата звернення: 12.02.2025).
9. Українська література. 5–6 класи: модельна навчальна програма для закладів загальної середньої освіти / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України / укладачі програми: Архипова В. П., Січкач С. І., Шило С. Б. *Модельні навчальні програми для 5–9 класів нової української школи*. 2021. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoyi-ukrayinskoyi-shkoli-zaprovdzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku> (дата звернення: 12.01.2025).
10. Українська література. 5–6 класи: модельна навчальна програма для закладів загальної середньої освіти / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України / укладачі програми: Чумарна М. І., Пастушенко Н. М. *Модельні навчальні програми для 5–9 класів нової української школи*, 2021. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoyi-ukrayinskoyi-shkoli-zaprovdzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku> (дата звернення: 12.01.2025).
11. Українська література. 5–6 класи: модельна навчальна програма для закладів загальної середньої освіти / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України / укладачі програми: Яценко Т. О., Качак Т. Б., Кизилова В. В., Пахаренко В. І., Дячок С. О., Овдійчук Л. М., Слижук О. А., Макаренко В. М., Тригуб І. А. *Модельні навчальні програми для 5–9 класів нової української школи*. 2021. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoyi-ukrayinskoyi-shkoli-zaprovdzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku> (дата звернення: 12.01.2025).

УДК 811.161.2'255(=111)

Елизавета ФУЛГА

**ЛЕКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ЛІТЕРАТУРИ ЖАХІВ
(НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ С. КІНГА «СЯЙВО»)**

(студентка I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
факультету української філології, іноземних мов та соціальних комунікацій)
Науковий керівник – кандидат філологічних наук, доцент Лелека Т. О.

У статті розглянуто лексичні засоби відтворення атмосфери жаху у романі Стівена Кінга «Сяйво». Проаналізовано особливості використання емоційно забарвленої лексики, метафор, епітетів та інших стилістичних прийомів, що сприяють створенню напруженого психологічного ефекту. Окрему увагу приділено перекладацьким стратегіям збереження експресивності оригінального тексту українською мовою. Результати дослідження демонструють, як мовні засоби впливають на сприйняття страху читачем.

Ключові слова: хоррор, готичний роман, метафора, жанрова специфіка, еквівалентність, лексичний прийом, лексема, алітерація.

Постановка проблеми: Жанр жахів є одним із найпотужніших засобів впливу на емоційний стан читача, а Стівен Кінг вважається його класиком. Важливу роль у створенні атмосфери страху відіграють лексичні засоби, зокрема, емоційно забарвлена лексика, метафори, порівняння, епітети та інші стилістичні прийоми. Проте постає питання: які саме мовні інструменти використовує автор для посилення почуття жаху та як вони функціонують у тексті?

Аналіз досліджень і публікацій: Основна увага дослідників зосереджена на історичному розвитку жанру жахів, його стилістичних особливостях та викликах, пов'язаних із перекладом. Одним із фундаментальних досліджень є праця Говарда Філіпса Лавкрафта *Supernatural Horror in Literature* [4], у якій він аналізує витоки літератури жахів та її ключові мотиви. Лавкрафт розглядає надприродний страх як основний елемент жанру, акцентуючи увагу на важливості атмосфери та відчуття невідомого. Його праця залишається однією з найавторитетніших у дослідженні жанру і має значний вплив на сучасних літературознавців. Едіт Біркхед у своїй книзі *The Tale of Terror: A Study of the Gothic Romance* [2] простежує еволюцію жанру від готичного роману XVIII століття до сучасної літератури жахів. Вона класифікує різні типи романів жахів, серед яких класичний готичний роман, трагедійний жах, романтичний готичний роман, сатирична готика та "чорні" романи. Її дослідження дозволяє чітко зрозуміти перехід від традиційних готичних мотивів до більш психологічно заглиблених сюжетів.

Мета статті: аналіз лексичних засобів, які використовує Стівен Кінг у романі «Сяйво» для створення атмосфери жаху, а також виявлення їхньої ролі у формуванні психологічного напруження та страху читача. Окрему увагу приділено перекладацьким аспектам відтворення цих засобів українською мовою, зокрема викликам і стратегіям, що допомагають зберегти стилістичні та емоційні особливості оригінального тексту.

Виклад основного матеріалу (результатів) дослідження: Жанр роману жахів є широко відомим і популярним у всьому світі. Завдяки зростаючому інтересу до цього жанру щороку збільшується попит на його переклади. Для коректного аналізу перекладу роману С. Кінга «Сяйво» необхідно визначити жанрову специфіку літератури жахів загалом і романів жахів зокрема [3, с. 56]. Однак дослідження жанрових особливостей потребує розгляду генези та історичного розвитку цього літературного напрямку. Оскільки роман жахів як окремий жанр залишається недостатньо вивченим і нерідко ототожнюється з готичним романом, важливо простежити його походження, щоб на цій основі здійснити порівняльний аналіз. Крім того, необхідно визначити ключові риси, які відрізняють сучасний роман жахів від його попередників.

Дослідження жанру жахів часто базуються на праці Говарда Філіпса Лавкрафта *Supernatural Horror in Literature* [4], яка є однією з найавторитетніших у вивченні історії жахів. Крім того, важливим джерелом є книга Едіт Біркхед *The Tale of Terror: A Study of the Gothic Romance* [2], де простежується перехід від класичного готичного роману до сучасної літератури жахів.

Едіт Біркхед у своїй книзі аналізує розвиток готичної літератури, окреслюючи її основні різновиди. Вона виокремлює класичний готичний роман, що заклав фундамент жанру, з його характерними мотивами надприродного страху, темних замків, підземель і привидів [2]. До таких творів належать «Замок Отранто» Гораса Волпола та «Тайни Удольфо» Енн Редкліфф. Інший напрямок, який Біркхед визначає, — це жахливий або трагедійний готичний роман, що зосереджується на зображенні страхітливих подій, морального падіння героїв і прокляття, як у романі «Монах» Метью Грегорі Льюїса.

Окремо дослідниця виділяє романтичний готичний роман, де містика й надприродне переплітаються з емоційним зануренням у внутрішній світ персонажів, як у «Франкенштейні» Мері Шеллі. Вона також звертає увагу на сатиричний готичний роман, що використовує елементи жанру для створення пародії чи критики, прикладом чого є «Ніч в октагональному кабінеті» Томаса Лава Пікока. Ще одним важливим

піджанром є «чорний» роман, що заглиблюється в психологічні аспекти жаху та індивідуальну боротьбу героїв, як це видно у творі «Мельмот Блукач» Чарльза Роберта Матуріна.

Біркхед також наголошує на значущості американської традиції романів жахів, зокрема, творів Едгара Аллана По та Натанієля Готорна, які мали значний вплив на розвиток жанру. Окремо вона розглядає вікторіанську трансформацію готичних мотивів у реалістичному контексті, що простежується в романах Шарлотти Бронте та Вілкі Коллінза. Крім того, Біркхед звертає увагу на декадентську течію кінця XIX століття, де психологічний жах поєднується з символізмом і темою морального занепаду, як у «Портреті Доріана Грея» Оскара Вайльда. Таким чином, дослідження Біркхеда демонструє, як готична література змінювалася протягом століть, від класичних канонів до більш глибокого психологічного осмислення страху [3, с. 104].

Одним із ключових викликів перекладу художніх текстів жанру жахів і, зокрема, роману «Сяйво» С. Кінга є передача лінгвостилістичних засобів, які створюють наративну напругу, з одночасним збереженням їхньої емоційної виразності. Важливо передати ідейно-художній зміст твору та авторське бачення, зберігаючи атмосферу страху й тривоги. Оскільки між мовою оригіналу та перекладу існують значні відмінності, перекладачам доводиться використовувати різні трансформації, щоб передати здатність твору захоплювати, утримувати інтерес до подальшого розвитку подій і викликати широкий спектр емоцій у читача [1, с. 100].

«Сяйво» – культовий роман жахів Стівена Кінга, що поєднує психологічний та надприродний страх. Історія розповідає про Джека Торренса, який разом із родиною переїжджає до ізольованого готелю «Оверлук», де поступово втрачає зв'язок із реальністю під впливом зловісних сил. Його син Денні, наділений даром «сяйва», бачить моторошні видіння, що попереджають про небезпеку. Роман досліджує теми ізоляції, психологічного розпаду, родинного насильства та природи зла. Завдяки напруженій атмосфері та глибокому психологізму «Сяйво» стало одним із найвизначніших творів у жанрі хоррору, надихнувши численні адаптації та продовження.

Поняття «еквівалентності» в перекладі жахів залишається дискусійним питанням. Перекладач має вибір: точно передавати зміст, зберігаючи структуру оригіналу, або ж адаптувати текст, щоб він викликав у читача ті самі емоції, що й в англомовного реципієнта. У випадку з романом «Сяйво» часто використовуються стратегічні заміни або трансформації задля адаптації до українського мовного середовища, проте вони можуть змінювати тональність тексту [3, с. 89]. Наприклад, «*Wendy watched him, her heart thudding*» українською відтворено як «Венді стежила за ним, її серце калатало, мов скажене». Тут додано порівняння «мов скажене», що відсутнє в оригіналі, але допомагає точніше передати емоційний стан героїні в українському мовному середовищі.

Одним із поширених лексичних прийомів, які використовує С. Кінг у своїх творах для введення своїх читачів у стан напруги є метафора. Метафора може мати силу визначати реальність. Це стається за рахунок узгодженої мережі втілень, які підкреслюють одні риси дійсності та приховують інші. Сприйняття метафори, яка змушує нас зосереджуватися лише на тих аспектах нашого досвіду, які вона висвітлює, спонукає нас вважати зміст метафори істинним [2, с. 134].

Прикладом її використання є наступний уривок: *And suddenly, in the darkness behind his eyes the thing that chased him down the Overlook's dark halls in his dreams was there, right there, a huge creature dressed in white, its prehistoric club raised over its head...* (King, 1977). *І раптом у нітьмі, поза його очима, з'явилася та постать, що в його снах ганялася за ним по темних коридорах «Оверлука», вона була там, просто там, величезна істота у всьому білому, зі своїм доісторичним дрючком, піднесеним над головою...* (Кінг, 2022). Вислів «*in the darkness behind his eyes*» використовується для опису того, що герой бачить в своїй свідомості, на межі реальності та фантазії, що підсилює атмосферу страху і напруги. Також образ «*a huge creature dressed in white*» є метафорою, яка допомагає створити зловісний і незвичний образ, який викликає у читача страх.

Аналізуючи уривок, можна помітити, що лексему «thing» перекладач відтворює як «постать», за рахунок чого значення конкретизується, тому втрачається відчуття неосяжності побаченого. Крім того, у контексті використання наведеного уривку не вказується до якого саме виду живих чи неживих істот належить «thing», а лексема «постать», як правило, вказує саме на людську подоби. У цьому випадку кращим варіантом було б обрати вираз «створіння», що більше узагальнює поняття і дає змогу кожному реципієнту по-своєму уявити те, що побачив головний герой.

Варто зазначити, що переклад літератури жахів потребує не лише точного відтворення змісту, а й збереження атмосфери страху та напруги. Перекладачі стикаються з викликами при передачі авторських стилістичних прийомів, таких як повтори, еліпсиси, алітерації, умисне порушення синтаксису та використання діалектів чи просторіччя. Такі елементи сприяють створенню жакливної атмосфери й часто є ключовими для тексту. Втрата цих засобів у перекладі може послабити ефект впливу на читача.

Окрім метафор, у тексті роману «Сяйво» С. Кінг часто використовує персоніфікацію, порівняння та повтори для підсилення відчуття страху. Наприклад, готель «Оверлук» описується як живий організм, що

«дихає», «шепоче» та «спостерігає» за героями. Це створює враження, що оточення не є статичним тлом, а активним учасником подій, що значно посилює жахливу атмосферу.

Висновки та перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження. Отже, жанр роману жахів залишається важливим і популярним у світовій літературі, що підтверджується зростаючим інтересом до його перекладів. Для адекватного аналізу перекладу роману «Сяйво» С. Кінга необхідно враховувати жанрові особливості літератури жахів та її еволюцію. Готичний роман став основою для подальшого розвитку жанру, поступово трансформуючись у більш психологічно заглиблені та символічно насичені форми.

Таким чином, дослідження жанру жахів і особливостей його перекладу показує важливість комплексного підходу. Перекладачеві необхідно не лише передавати зміст, а й зберігати художню та емоційну складову твору, що особливо критично для хоррор-літератури, де атмосфера та відчуття страху є ключовими елементами впливу на читача. Подальші дослідження пов'язані з перекладом слів-реалій, що часто зустрічаються в художньому тексті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шепелева О., Лободзінська К. Специфіка перекладу лінгвостилістичних засобів створення наративної напруги в англomовній літературі жахів. *Наукові записки Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*. 2022. № 8. С. 98–104.

2. Birkhead Edith. The tale of terror: a study of the gothic romance. London : Constable and Co., 1921. 240 с.

3. Lakoff G., Johnson M. Metaphors we live by. Chicago and London : The university of Chicago press, 1980. 242 p.

4. Lovecraft, H. P. Supernatural Horror in Literature, 1927. 278 p.

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

УДК 94 (477)“18/19“(045)Кобринська

Владислава БОЛДИРЄВА

НАТАЛІЯ КОБРИНЬСКА ТА ІДЕОЛОГІЯ ЖІНОЧОЇ ЕМАНСИПАЦІЇ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

*(студентка I курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету історії бізнес-освіти та права)*

Науковий керівник – кандидат історичних наук, доцент Марченко О.М.

У статті досліджено постать Наталії Кобринської, як письменниці, феміністки та громадської діячки. Зазначено основні досягнення в громадській діяльності, які стали основою для жіночого руху задля боротьби за права жінок у суспільстві.

Ключові слова. *Наталія Кобринська, фемінізм, жіночі організації, права жінок, громадська діяльність.*

Постановка проблеми. Наталія Іванівна Кобринська – постать, котра стала символом українського фемінізму. Письменниця, яка видала перший альманах на теми рівності, зібравши твори сімнадцяти письменниць, а також створила першу феміністичну організацію. Громадська діячка, яка одна з найперших почала вглядатися в потрібність фемінізму в Україні, випереджаючи європейські тенденції.

Аналіз досліджень та публікацій. Публікацій для дослідження життя та діяльності Наталії Кобринської представлено достатньо, щоб у повному обсязі працювати з її біографією та діяльністю. Найбільшим джерелом інформації стала монографія Ірени Книш «Смолоскип у темряві» [4], яка містить ґрунтовний опис впливу Кобринської на жіночий рух та її співпрацю з інтелігенцією. Також нами використана колективна праця «Бунтарки: нові жінки і модерна нація» [1], у якій описано дванадцять історій знакових авторок, які знайшли свій голос у літературі й публіцистиці, серед яких і історія пані Кобринської.

У статті Ю.В. Михальського та А.В. Прокіпа «Наталія Кобринська та ідеологія жіночої емансипації кінця ХІХ – початку ХХ ст.» [5] підняті проблеми жіночої емансипації та шлях Н. Кобринської до поширення фемінізму серед українського суспільства. Під час дослідження було опрацьовано випуск газети «Жіночий світ» видання Організації Українок Канади 1951 року [3], який було видано в пам'ять про Наталію Кобринську, де зазначаються уривки з її біографії, а саме дитинство та становлення, як письменниці

Метою статті є дослідження постаті Наталії Іванівни Кобринської та її вплив на жіночий рух, як рушійної сили фемінізму в Україні, що стало поштовхом для початку емансипації жінки в суспільстві в ХІХ–ХХ столітті.

Виклад основного матеріалу (результатів) дослідження. Наталія Кобринська (в дівочтві Озаркевич) народилась 8 червня 1855 року, у селі Белелуя, Снятинського району, що на Івано-Франківщині. Батько Наталії, Іван Озаркевич був депутатом Галицького сейму та Австрійського парламенту, а мати Теофілія Окуневська належала до давнього українського роду Окуневських. Освіту Наталія отримувала вдома, оскільки на той час в Австро-Угорщині жінки не мали права навчатись у вищих навчальних закладах. Саме через це батько дівчини надавав велику увагу вивченню мов, власне, завдяки цьому Наталія володіла німецькою, французькою та польською мовами. Як зазначала сама Кобринська, вона мала велику любов до читання, а велика книгозбірня її батька могла задовольнити її неприборкану тягу до знань. Також вона писала, що читання увійшло у звичку та іноді ставалося так, що деякі книжки були їй незрозумілі, але дівчина продовжувала читати [3, с. 2]. Саме в батьковій бібліотеці Наталія вперше дізналася про нерівність прав жінок і чоловіків, що викликало в неї неабияку цікавість до цього питання [4, с. 12-13].

В 1871 році Наталія Іванівна одружується з Теофілом Кобринським, теологом, який був підтримкою для жінки в процесі самоосвіти. У своїй автобіографії Кобринська згадувала, що мала плани разом із чоловіком працювати над перекладом праці Стюарта Мілля «Поневолення Жінки» [3, с. 3]. Але, на жаль, багатьом сумісним планам не вдалося справдитись, оскільки чоловік, майбутньої зачинательки українського фемінізму, помер від сухот у 1882 році, що стало сильним ударом для Наталії. Рятуючи доньку від горя Іван Озаркевич пропонує їй відвідати Відень, де вона мала змогу стати вільним слухачем лекцій із європейської літератури.

Провідну роль у формуванні Наталії Кобринської, як письменниці, відіграв Остап Терлецький, який зміг вмовити її писати на тему духовенства та роль жінки в ньому. Тому в 1883 році з'явилося оповідання

«Дух часу», яке на момент появи мало назву «Пані Шумінська» та отримало схвалення від публіки, що дало Кобринській мотивацію не тільки продовжувати писати, а й популяризувати нові ідеї «жіночого духу» за допомогою літератури. Саме тому в 1884 році вона створює першу феміністичну організацію «Товариство руських жінок» у місті Станіслав. З нагоди створення цієї спільноти Кобринська написала дві короткі довідки, де за основу виступали теми «Товариства руських жінок» та становище середнього класу [5, с. 31].

Наталія вела активну роботу в організації жіночого руху: скликала жіночі наради та за допомогою палких промов намагалася донести до пригнічених патріархатом особистостей, важливість жіночої емансипації та зрівняння прав між жінкою та чоловіком.

Мотиви та ідеї Кобринської щодо програми товариства влаштовували не всіх. Чвари та претензії членів базувалися на перетворенні товариства на філантропічне, що межувало із першочерговим завданням організації: змінювати свідомість жінки через призначення працювати, читати та здійснювати просвіту. Розкол у думках між членами товариства привів Наталію Кобринську до виходу з організації, але своїх ідей щодо фемінізму вона не відкинула і продовжила працювати над ними.

З 1885 року жінка активно вела листування з представниками української інтелігенції з приводу написання та видання українського жіночого альманаху, в організації якого їй допомагав Іван Франко. Через два роки кропіткої роботи, переговорів та великої кількості написаних листів, в 1887 році у Львові виходить альманах «Перший вінок», на титульній сторінці якого зазначалися прізвища двох упорядників Наталія Кобринська та Олена Пчілка. Альманах містив понад 40 творів (від статей до оповідань і поезії), зокрема Лесі Українки, Ганни Барвінок, Уляни Кравченко, Климентії Попович.

Побудженню свідомості жінок Наталія Кобринська присвятила життя, разом з О. Кобилянською, Є. Ярошинською, У. Кравченко та іншими небайдужими громадськими діячами українського суспільства. Попри групу однодумців та складнощі сприйняття оточення із застарілими поглядами на роль жінки в суспільстві, Кобринська організувала видавництво «Жіноча бібліотека», де було видано три книги літературного збірника «Наша доля», який видавався з 1893 по 1896 рік [2, с. 10]. Також Наталія подавала петиції до австрійського парламенту про надання жінкам права навчатися у вищих навчальних закладах, але, отримуючи численні відмови, продовжувала проходити цю процедуру знову і знову.

У 1895–1896 роках Наталя Кобринська стала редактором збірника «Наша доля» та продовжувала захоплюватися громадсько-політичною діяльністю. У 1899 році вона почала процес організації дитячих садочків. Цього ж року Клуб руських жінок, який першим став створювати дитячі садочки, задля збереження часу середньостатистичної жінки, яка тепер мала змогу виділити трохи годин на себе, доєднався до Товариства руської охоронки. Клубом було організовано дешеву кухню для студентів та робітників, а також було започатковано програму збереження та популяризації народного мистецтва. Також організовувалися збори і віча, застосовувались усі можливі способи, протести задля отримання дозволу жінкам навчатися в школах, зокрема гімназіях.

Наталія Кобринська дійшла до висновку, що жінкам не потрібно чекати економічних чи політичних змін, які можуть впливати на суспільний прогрес, вони мають самостійно досягти цих змін. Можна навіть сказати, що Кобринська одна з найперших жінок, хто випередив жінок Заходу, запропонувавши альтернативний варіант закликати жіноцтво до змін у самосвідомості, звернувши увагу до змін підходу самосприйняття та урівняння прав між чоловіком та жінкою. Вона прагнула донести суспільству, що створення окремих жіночих організацій будуть набагато ефективнішими для підготовки жінок до громадської праці та боротьби за національну та статеву рівність. Наталія Кобринська вважала, що через невисокий рівень освіти жінок, саме література була найкращим засобом «засвоєння нових ідей людства» [5, с. 32]. Також вона зазначила, що насильні зрушення не матимуть великого впливу на жінок, оскільки внутрішні зміни мають виходити із коріння самих жінок, від їхньої власної усвідомленості та бажання [3, с. 5].

Висновки та перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження. Постать Наталії Кобринської в становленні українського фемінізму багато важить, оскільки її ідеї та втілені в життя, проекти стали фундаментом для емансипації жінок XIX–XX століття на території сучасної України. Її літературна діяльність відігравала одну з провідних ролей впливу на розуми жіноцтва, що для нас є цінним і до тепер. Спадщина Наталії Кобринської – ключ, який відчиняє двері до змін та слугує нагадуванням, що все залежить від нас.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агеева В., Борисюк І., Пашко О., Пелешенко О., Полохович О., Щур О. Бунтарки: нові жінки і модерна нація. Київ : Смолоскип, 2020. 368 с.
2. Блажкевич І., Ковалевська Н., С., Мундяк С., Милорадович М.. Жіноче Обличчя Львова. Наталія Кобринська, 2020. С. 7–13.
3. Жіночий світ, 1951 р. Ч.6, 28 с.
4. Книш І. Смолоскип у темряві. Наталія Кобринська й український жіночий рух / передмова Олени Кисілевської. Вінніпег: Новий Шлях, 1957. 302 с.
5. Михальський Ю. В., Прокіп А. В. Наталія Кобринська та ідеологія жіночої емансипації кінця XIX – початку XX ст. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету*. Серія: Гуманітарні науки, 2016. № 14. С. 29–34.

УДК 94 (477)“9/17“(045)

Аріна ДЕХТЯРЕНКО

СПРИЙНЯТТЯ СМЕРТІ В УЯВЛЕННЯХ ДАВНІХ УКРАЇНЦІВ

(студентка I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
факультету історії, бізнес-освіти та права)

Науковий керівник – кандидат історичних наук, доцент Марченко О.М.

У статті розглядається питання сприйняття смерті, загробного життя українцями періоду княжої Русі та Ранньомодерного часу і як феномен смерті проявлявся в культурі, повсякденному житті українців.

Ключові слова: світогляд, українці, загробне життя, смерть, поховальна обрядовість, слов'янська міфологія,

Постановка проблеми. Донедавна істориками проблема смерті не ставала предметом серйозного дослідження. З цеху істориків тільки археологи, які мали справу з людськими останками, могилами та етнологи, які вивчали поховальні звичаї та ритуали, символіку й міфологію, зверталися до цієї теми. Зараз проблема сприйняття людиною смерті, загробного життя в різні епохи займає чільне місце серед істориків, філософів, культурологів, демографів, соціологів, психологів тощо. Розгляд зазначеної проблеми на сьогодні спроможне пролити нове світло на світобачення і цінності, які були прийняті серед давніх українців. У сприйнятті смерті, потойбічного світу, зв'язків між живими й мертвими на прикладі українців періоду Русі та Ранньомодерного часу можна прослідкувати таємниці людської особистості, краще зрозуміти, яка була людина в історії.

Аналіз досліджень і публікацій. Готуючи матеріали до статті, нами були використані праці українських фахівців у царині філософії, історії, етнології. Питаннями світогляду, міфологічного (язичницького) та християнського уявлення давніх українців, як вони сприймали навколишній світ, загробне життя, ставлення людей до смерті, які використовували ритуали щодо поховання, символіку та атрибутику смерті, приклади фольклорних джерел щодо пекла, раю, різні прикмети, вірування із цього приводу, як відбувався зв'язок мертвого й живого світів тощо займалися різні автори. Нами використані праці Ф. Вовка [1], І. Ігнатенка [3], І. Огієнка [4], О.М. Легун [6], Г. Лозко [8], М. Ломницької [9], О.В. Патлайчук, О.І. Хромової [10], В.К. Борисенко [12] та ін.

Метою статті є з'ясування сприйняття смерті, загробного життя давніми українцями і як феномен смерті проявлявся в їхній культурі, повсякденному житті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією з особливостей української духовної культури є її метафоричність, символічність фігур, образність. Ще з дохристиянських часів для українців смерть розглядалася як елемент універсального зв'язку матеріального й духовного. Цей погляд на життя і смерть ґрунтувався на вкоріненому в народі переконанні, що людину і світ поєднувала вища сила, яка впливала на перебіг подій і визначала долю кожного. Як зазначав І. Огієнко, людина вірила, що зі смертю вона не припиняла свого життя, а переходила до іншого світу, де там ставала людиною незвичайною, сильною, ставала могутнім охоронцем родини, помічником, а чужому могла нашкодити, як і своїм, коли вони належно не задобрювали його. З таких уявлень і постав в українців культ домових предків. Наприклад, померлих ховали спочатку в себе в хаті під порогом (там, за уявленнями, жив домовий і коли виносили померлого з хати, то тричі стукали труною об поріг) [4, с. 233–234].

Слов'яни вірили в життя після смерті. Оскільки душа залишалася в тілі після переходу людини в інший світ, у могилу клали все необхідне для потойбічного життя, і щоб за цим він не повертався: їжу, пиття, худобу, жінок, домові речі тощо. Пізніше постало нове розуміння: душа відділяється від тіла, яке гине, і живе окремим життям вічно, хоча продовжує їсти й пити [9, с. 13–14].

Про віру слов'ян у загробне життя свідчать також іноземні джерела. Наприклад, візантійський історик Х ст. Лев Диякон зазначав, що русичі ніколи не здавалися на війні в полон, а скоріше вбивали себе, бо вірили, що на тому світі також будуть слугами ворогів. Арабський письменник Масуді оповідав про слов'ян таке: «як помре в них чоловік, то разом із ним палать його жінку, а як помре жінка, то чоловіка не палать. Коли ж помре нежонатий, то його женять після смерті» (в українців до сьогодні залишається звичай, за яким неодружених небіжчиків одягали у весільний костюм). Іпатіїв літопис (ст. 33) вказує, що русичі за договором 944 року клялися, коли не дотримають умов, «нехай будуть рабами в цей вік і в наступний» [Цит. за 4, с. 235]. Подружні зв'язки в потойбічному світі, мабуть, зберігалися. Як ми зазначали вище, існував звичай, хоч і не поширений, за яким дружина покійного вирушала в останній шлях разом із ним.

Слов'яни вірили в життя померлого, а тому йому в певні часи (ми їх називаємо «батьківські суботи», проводи, «гробки»), приносили їжу та питво. Також вірили, що мерці вночі могли покидати свої могили і бродити по світу, доки півень не заспіває (про такі уявлення українців яскраво описує М. Гоголь у творі «Вій»). Мерці інколи могли приходити до своїх ворогів, щоб порахуватися з ними, а також вказати на своїх вбивць.

Літописець Нестор повідомляв про ігрища, які влаштовувалися на перехрестях доріг на честь похованих людей (вважалося, що мерці на перехресті будуть охороняти дороги, для чого спалені кістки небіжчика поміщали в посудину і ставили її на стовпі біля дороги). До речі, деякі вчені вважають, що домовик теж колись був людиною-предком, а після смерті вирішив залишитись у світі живих [11, с. 27].

Слов'янська міфологія багата уявленнями про злу людину (їх називали «упирами», «вампірами», «відьмами» чи «відьмаками»), яка й по смерті могла шкодити односельцям (пили кров у сплячих людей). Упирів ще називали Марою, які по ночах душили людей і скеровували їх на лиху стежку, звідси пішло слово «марити», тобто уявляти щось несправжнє. А тому, щоб такі лиходії не вставали з могил, їх прибивали осиковими кілками, сипали в труну мак, на кладовищі прибивали фігуру бляшаного півня (ці злі духи дуже боялися його співу). У середні віки церква як у Західній Європі, так і в Україні часто здійснювала судові процеси над такими «лихими» людьми (найчастіше це були жінки), яких називали «відьмами».

Здавна людина рівняла сон і смерть. Вважалося, що сон – це тимчасовий відхід душі від тіла, яка стикається з тим світом (звідси віра у віщі сни, гадання на снах). Вранці душа повертається до тіла й людина прокидається. А коли душа відлітає від тіла назавжди, тоді й настає смерть. Ось чому померлий в уявленнях слов'ян – це тільки сплячий довгим сном (звідси термін «усопший»), який колись може пробудитися.

За народним повір'ям, коли людина тяжко вмирала, то треба було прискорити смерть, – очистити душі дорого, щоб легше вийшла. Для цього робили дірку в стіні, розбирали стріху, просили паламаря подзвонити по душі, – душа почує дзвін і вийде. Слов'яни уявляли собі душу людини по-різному: як пару, хмарину, дим, вітерець, голубку, зозулю, метелика, бджолу, мушку. Коли людина тільки-но помирала, то душа перебувала недалеко від свого дому аж до закінчення похоронного обряду. Звідси слов'яни в перші три дні по смерті на вікні чи на столі ставили посудину з водою, щоб душа могла собі легко обмиватися, пити воду [4, с. 238].

На сороковий день душа відлітала на той світ. Її шлях був довгий і небезпечний, особливо, коли похорон відбувся неналежним чином, без дотримання обрядів. В українців душа уявлялася як зірка на небі, яка дивилася згори. За іншим тлумаченням, зорі – це охоронці живих дітей і кожна людина при народженні отримувала свою зірку (у християнстві – це був янгол-охоронець). Коли людина помирала, то її зірка падала з Неба, а тому, коли людина бачила зорепад, то треба було перехреститися [4, с. 240].

Потойбічний світ, зокрема рай, українці уявляли як вічнозелений сад із вічно квітучими луками, по яких текли річки з медом і молочними берегами, де небіжчики веселилися. Посеред раю стояло велике світове дерево життя. Там завжди було тепло і світло, зими, завірюх, злив не було. З раєм в українців часто пов'язаний Вирій чи Ірій – це тепла, вічнозелена й сонячна країна десь на півдні чи сході, куди на зиму відлітали птахи.

Провідниками в потойбіччя виступали тварини (вовки, ворон) чи нечиста сила. Подолати шлях на той світ небіжчикам допомагало сонце – адже країна мертвих розташовувалася на заході, і їм було «по дорозі». Це – одна з причин, через яку похорон намагалися завершити до заходу сонця [3, с. 200].

Управляв потойбічним світом Триглав (або Троян). Йому допомагала Мара, чи Марена – божество смерті. До неї слов'яни ставилися без особливої поваги, оскільки щорічно на Масницю її опудало спалювали або топили. Судочинства в потойбіччі до приходу християн, мабуть, не було, і жодної відплати за своє земне життя померлі не отримували. Доля їх визначалася значною мірою колишнім прижиттєвим статусом і багатствами, які вони могли із собою захопити.

Давні слов'яни вірили в трансформації. Після смерті вони могли стати тваринами, птахами чи комахами. Найчастіше душі, у тому числі й мертві, приходили у світ живих у вигляді безтілесної тіні, що називалася «наві» [12, с. 311].

Особлива доля була в русалок (ними ставали потопельниці-дівчата, які могли бути красунями чи страшилками). На землю русалки виходили влітку, під час цвітіння жита. Вони з'являлися серед живих у плоті, бігали по полях, гоїдалися на гілках дерев, плутали сіті в рибалок, ламали жорна водяних млинів. У Русальний тиждень селяни намагалися не ходити в ліс і на поле поодинокі, не випускати худобу, не купатися у водоймах, щоб русалки не втопили. Якщо доводилося йти, то одягали на себе два натільні хрести, один спереду й один на спину (русалки кидалися на людей ззаду). Щоб задобрити русалок, їм робили подарунки: розвішували по деревах полотна, сорочки, хустки, взуття. На закінчення Русального тижня, селяни виконували обряд «проводів русалок». Когось із дівчат чи з хлопців вбирали русалкою і садили верхи на кочергу. Іноді русалку зображало опудало, зроблене із житнього снопа й ганчір'я, яке клали в труну [12, с. 312–313].

З прийняттям християнства слов'яни почали ототожнювати пекло із заходом, де панувала вічна темрява, перебували злі люди. Пізніше рай ідентифікували з небом, а пекло – із підземним світом.

Проаналізуємо поховальний обряд давніх українців, мета якого полягала в допомозі небіжчику спокійно прожити на тому світі, та швидко й без турбот попасти до раю. У слов'ян головними способами

поховання були такі: спалювання, закопування в землю. Тіло в могилу клали або лежачим, або зігнутим, зверху насипали невелику могилу. На західній Україні часто ховали в кам'яних скринях.

Коли мерця палили, то вірили, що душа померлого з димом відразу дістанеться на небо до раю, бо вогонь легко відділяє душу від тіла. Арабський письменник X ст. Ібн-Фадлан так описує похорон багатого руського купця в 922 році. «Небіжчика тимчасово поклали в могилу, і поставили біля нього напій, овочі й гусли, а самі стали готувати йому одяг та все інше потрібне, що тривало десять днів. Майно померлого за звичаєм поділили на три частини: третину дають родині, третина йде на спорядження одяжі небіжчику, а третина на напій, що його п'ють у день похорон. Спитали дівчат, невірниць небіжчика, котра захоче бути похованою з ним. Одна зголосилась, і її з того часу стали пильно стерегти, а дівчина в ті дні пила й веселилась... У день похорон витягли човна на берег, оперли на підпори, а навколо поставили ідолів у формі людей. На човна поставили лавку, застелили килимами, грецьким шовком, і виклали шовковими подушками, а вгорі над лавкою зробили намет. Це все робила баба, яка доглядала за цими приготуваннями, вона ж забиває дівчину; її звуть янгол смерті... Померлого вбрали як найбагатше: в шовкову свиту із золотими гудзиками, на голову зодягли соболеву шапку із золотим верхом і посадили в наметі на лаві, підперши подушками. Біля нього поклали напій, овочі й пахучі рослини та його зброю. Розтяли собаку, і кусні її поклали теж біля нього; те саме зробили з двома кіньми, з двома коровами, півнем і куркою» [Цит. за 2, с. 293–294].

Арабський історик того часу Ібн-Даста свідчив таке, що коли русич помирав, то всі навколо раділи, бо це Бог так виявляв до нього свою ласку [4, с. 246]. Інший арабський письменник X ст. Ібн-Русте описував інший звичай похорону слов'ян через спалення. Покійника палили, а жінки його на знак жалю, дерли собі обличчя, а коли котра хотіла, то її вішали біля трупа й палили, а потім збирали попіл у посудину і ставили на горбі. А по цьому робили поминки. Щодо трупоположення, то Ібн-Русте так описував цей обряд: «Як помре хто зі знатних, то копають йому могилу, як велику хату, кладуть туди небіжчика, а разом і з ним кладуть одяг та золоті обручі, які він носив, ставлять багато їжі й посуд із напоєм і кладуть гроші. Нарешті, кладуть у могилу живу улюблену небіжчиком жінку, а вихід із могили закладають, і жінка вмирає в затворі» [Цит. за 4, с. 247].

Стародавні свідчення про спалювання мерців у слов'ян підтверджуються сучасними археологічними розкопками. Щодо поховання небіжчика в землю, то вчені обґрунтовують цей звичай тим, що в такий спосіб хотіли забезпечити себе самих від шкоди померлого, що б він не встав і не прихотив (звідси пішла й сама назва «ховати» або «хоронити»). Покійника зазвичай клали головою на захід, щоб дивився на схід. Засипавши небіжчика, могилу запечатували, – привалювали великим каменем, щоб він не міг вийти з могили й лякати людей.

Прибраного покійника в хаті клали на почесному місці, де він і чекав виносу, а виносили не через двері, а через зроблену в стіні дірку, – щоб замилити небіжчикові очі, де вхід до хати, щоб часом він не вернувся і не мучив людей. До могили зазвичай мерця везли чи несли на саних, і потім палили чи ховали в землю разом із ними. У такий спосіб вважалося, що покійному буде легше пробратися до раю. І. Огієнко засвідчував, що звичай ховати на саних в Україні (в Галичині, на Буковині) зберігався довго [4, с. 251].

За уявленнями слов'ян, царство мерців було далеко за морем, куди вела річка (її називали Забути-річка). Тому в давнину часто клали мерця в човна, чи у видовбане дерево, щоб цим човном небіжчик легше міг дістатися річкою до раю. Сучасна домовина дещо нагадує човен. Князів на Русі ще палили чи ховали верхи на коні, щоб також конем легше і скоріше було дістатися до раю. Скриню для покійника в слов'ян називали: «деревище» – видовбувався човен із грубого дерева, «домовина» – дім для небіжчика, «труна» – у західній Україні скриня. Коли несли покійника, на труну клали хліб, так його виряджали в далеку дорогу. У давні часи в домовину клали пух, звідси й вислів: «Нехай земля йому буде пухом».

За народними повір'ями, після поховання небіжчика душа в останнє прилітала до свого дому й пила воду з миски на столі, де горіла свічка. Вважалося поганим знаком, коли душа прилітала й за столом нікого не було. Тому в слов'ян було заведено влаштовувати поховальний обід.

Ритуальним обрядом у слов'ян було голосіння за покійним, яке здійснювала рідня, переважно жінки, чоловіки, як правило, не плакали. Найдавніша згадка про голосіння ми знаходимо в літописі руському, де під 945 роком зазначено, що княгиня Ольга просить вчинити тризну на місці, де був убитий її чоловік князь Ігор: «нехай поплачуся над гробом його». І коли вчинили тризну, вона «плакалася за чоловіком своїм» [7, с. 38].

У Західній Україні ще й тепер існують знані голосільниці чи «плачки», які оплакували покійників. Голосили, як правило, у хаті, часом над могилою, інколи при поминаннях померлих. На Лемківщині був знаний обряд йойкання: коли померлого засипали землею, то всі присутні викрикували: «Йой-йой-йой» і голосили, аж поки не закопали небіжчика. У деяких районах України заборонялося сильно плакати за померлим, а то він повірить і вернеться вночі додому [4, с. 252–253]. Як писав М. Костомаров, коли ховали гетьмана Івана Мазепу в серпні 1709 року в Бендерах, за його труною йшло кілька українок, які кричали та голосили [5, с. 264].

У літописах ми знаходимо згадку про те, що над похованими насипали могилу і справляли тризну – тобто здійснювали поминки, їли, пили, а на могилах багатих робили ще й різні ігри, а на тризнах по князях влаштовували й військові бої. Уявлялося, що душа покійного ще була на землі, і тішилася такими ігрищами. У літопису руському описується тризна по князю Ігореві в 945 р.: «І послала Ольга до деревлян, кажучи: Ось я йду до вас, приготуйте багато меду біля міста там, де ви вбили мого мужа, щоб мені поплакати над гробом його, і справлю тризну по моєму мужеві. Почувши це, вони звели дуже багато меду» [7, с. 39].

Отже, поховальний обряд мав бути неодмінно виконаний, бо інакше вважалося, що душа покійника залишиться на землі й буде блукала неприкаяною. Як правило, усі обряди щодо поховання робили чужі люди (односельці), бо уявлялося, що на своїх мрець міг прогніватися, що його хочуть позбутися; свої тільки оплакували небіжчика.

Крім того, у поховальних ритуалах робилися такі заходи, щоб забезпечити себе від повороту мерця. Наприклад, поки мрець лежав у хаті, припинялася будь-яка робота по дому; хто допомагав поховати, за це не бралася платня; хата під час похорону не підміталася, опісля сміття висипалося в безлюдне місце; під час похорон чоловіки ходили без шапок; покійника до могили несли ногами наперед, а люди йшли позаду, щоб він їх не бачив, бо кого побачить, то може собі вподобати. Дохристиянським звичаєм було вбирати небіжчика і труну в білий колір, військового – у червоний колір, християнство запровадило траурний колір – чорний. Подушку в труну набивали не пір'ям, а стружками з дощок, з яких робилася труна. Були повір'я щодо мерця. Наприклад, у кого боліли зуби, той брав померлого за палець і біль минала.

Як українці уявляли собі смерть? Зазвичай, це був страшний скелет із косою. Часто про людину казали: «Блідий, як смерть!». Наприклад, у видінні Святої Федори Х ст. смерть описана так: «І от прийшла смерть, рикаючи, як лев. Вигляд її був страшний: вона мала деяку подобу людську, але тіла зовсім не мала, а була самі тільки кості. При собі вона мала всякі знаряддя мук: мечі, стріли, списи, коси, серпи, залізні роги, пилки, сокири, рубанки, й інші, нам незнані знаряддя» [4, с. 262].

Висновки та перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження. Феномен смерті в духовному досвіді українського народу характеризувався релігійною забарвленістю, метафоричністю, образністю, символічністю. Людина вірила, що зі смертю вона не припиняла свого життя, а переходила до іншого світу, де там ставала охоронцем родини. Слов'яни вірили в життя померлого, а тому йому в певні дні на могилу приносили їжу та питво. В українців існувало чимало повір'їв, звичаїв, обрядів, символічних дій, які супроводжували небіжчика в загробний світ. Давні слов'яни вірили в трансформації. Після смерті вони могли стати тваринами, птахами чи комахами. Ритуальним обрядом у слов'ян було голосіння за покійним, яке здійснювали жінки-родичі. Над похованими насипали могилу і справляли тризну та здійснювали різні ігрища та військові бої.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вовк Ф. Студії з української етнографії та антропології. Київ: Фотовідеосервіс, 1994. 335 с.
2. Грушевський М.С. Історія України-Руси. Т. 1. Київ: Наукова думка, 1991. 736 с.
3. Ігнатенко І. Етнологія для народу: свята, традиції, прикмети, вірування українців. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2016. 319 с.
4. Іларіон, митрополит (Огієнко І.) Дохристиянські вірування українського народу: Історико-релігійна монографія. Київ: АТ «Обереги», 1992, 494 с.
5. Костомаров Н.И. Мазепа. Москва: Республика, 1992. 335 с.
6. Легун О.М. СENSE життя і філософія смерті. Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології». 2019. № 20. С. 293–304.
7. Літопис руський /за іпат. списком пер. Л. Махновець: від. ред. О.В. Мишанич. Київ: Дніпро, 1989. 590 с.
8. Лозко Г. Українське народознавство. Вид. 5-ге, зі змін. та допов. Тернопіль: Мандрівець, 2001. 512 с.
9. Ломницька М. Концепція життя і смерті у дохристиянських віруваннях українців. Матеріали круглого столу 28 травня 2005 р. «Проблема людської вітальності в філософії і медицині». Львів, 2010. С.13, 14.
10. Патлайчук О.В., Хромова О.І. Філософія життя та смерті в духовному досвіді українського народу. *Культурологічний альманах*, 2022. № 4. С. 146–151.
11. Повість минулих літ: літопис: для ст. шк. віку / пер. В.Близнеця; худож. Г. Якутович. 2-ге вид. Київ: Веселка, 1989. 220 с.
12. Українська етнологія: Навч. посібник /За ред. В.К. Борисенко. Київ: Либідь, 2007. 400 с.

УДК 19.44.01

Дмитро КРАВЧЕНКО

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ В СИСТЕМІ ГЛОБАЛЬНИХ ЗМІН ТА ПЕРЕТВОРЕНЬ

*(студент IV курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету історії, бізнес-освіти та права)*

Науковий керівник – доктор філософських наук, професор Харченко Ю.В.

У статті досліджено шляхи розвитку міжнародних відносин у системі глобальних змін. Було розглянуто політичний та культурний курс розбудови, а також демократична модель (стратегія) розвитку міжнародних відносин.

Ключові слова: міжнародні відносини, глобальні зміни.

Постановка проблеми. Сучасні міжнародні відносини зазнають зміни під впливом глобалізаційних процесів. Виникла необхідність перегляду традиційних підходів до міжнародної співпраці, посилення ролі дипломатичних механізмів та забезпечення безпеки в умовах змінної геополітичної ситуації, оскільки політичні, економічні, соціальні та культурні трансформації створюють нові виклики та можливості для держав і міжнародних організацій. Актуальним є дослідження того, як політична глобалізація змінює структуру міжнародних відносин, сприяючи появі нових моделей взаємодії між державами та недержавними акторами.

Аналіз досліджень і публікацій. У сучасній науковій літературі міжнародні відносини розглядаються з позицій теорій глобалізації, транснаціоналізму та мережевого управління. Дослідники, такі як К. Омайє, Д. Хелд, М. Кастельс наголошують на розмитті меж між державним і недержавним секторами в міжнародній політиці. Водночас вчені, зокрема С. Хантінгтон та Р. Кохейн, досліджують роль традиційних державних інститутів у контексті зростаючого впливу міжнародних організацій та корпорацій.

Одним із ключових аспектів є розгляд Організації Об'єднаних Націй (ООН) та її спеціалізованих агенцій як інструменту забезпечення миру та стабільності у світі. Важливими є механізми врегулювання міжнародних конфліктів та розширення дипломатичних форматів, таких як саміти «Великої сімки», «Великої двадцятки», а також діяльність таких регіональних організацій, як ЄС, НАТО, АСЕАН.

Політична глобалізація, за даними досліджень, сприяє інтеграції міжнародних фінансових потоків, збільшенню обсягів світової торгівлі та зростанню взаємозалежності між державами. Водночас національні уряди стикаються з викликами втрати контролю над ключовими процесами, що посилює вплив наднаціональних структур. Дослідження показують, що міжнародні економічні відносини все більше формуються за моделлю партнерства між державним та приватним секторами. Транснаціональні корпорації та глобальні фінансові установи, такі як МВФ та Світовий банк, відіграють дедалі більшу роль у прийнятті політичних рішень. Одночасно відбувається розширення сфер впливу глобального громадянського суспільства, що проявляється в діяльності таких організацій, як «Грінпіс» та «Amnesty International».

Мета статті – аналіз змін у міжнародних відносинах у контексті глобальних трансформацій. Розглядається вплив міжнародних організацій, глобального ринку, політичних альянсів та культурного обміну на формування сучасної системи міжнародних відносин. Особлива увага приділяється питанням суверенітету, демократизації, міжнародної безпеки та ролі інформаційних технологій у формуванні міжнародної політики.

Виклад основного матеріалу (результатів) дослідження. Шлях розвитку міжнародних відносин у системі глобальних змін має базуватися на процесі політичного розвитку, який передбачає активну участь країни в міжнародних процесах, поглиблення співпраці з іншими країнами та міжнародними організаціями.

Серед основних напрямів розвитку міжнародних відносин одним із ключових напрямів є забезпечення миру та безпеки у світі. Організація Об'єднаних Націй та інші міжнародні організації повинні посилити роль у вирішенні конфліктів і забезпеченні стабільності в різних регіонах світу. Необхідно вдосконалювати інструменти міжнародної дипломатії, у тому числі за допомогою міжнародних форумів і дискусій.

Можемо сказати про політичний курс розбудови, який являє собою певну систему стратегічних дій та заходів, що спрямовані на досягнення політичної мети і визначаються національними інтересами країни. Говорячи в контексті міжнародних відносин політичний курс має на меті зміцнення міжнародної позиції країни, сприяння її розвитку та встановлення тісних відносин з іншими країнами та міжнародними організаціями. У межах політичного курсу розбудови важливим є розвиток та зміцнення демократичних інститутів у країні, що забезпечить стабільність та прогрес у внутрішній політиці, а також підвищення довіри міжнародного співтовариства до країни.

Крім того, політичний курс розбудови повинен передбачати сприяння розвитку культурних та освітніх відносин з іншими країнами, що сприятиме підвищенню рівня культурного та наукового розвитку країни. Політична глобалізація має певний зміст фундаментальної зміни світового порядку, показує собою виникнення політичної культури та свідомості, нового типу міждержавних відносин.

Як засвідчує соціально-філософський аналіз, ознаками політичної глобалізації є: активізація міжнародних політичних і фінансових організацій, розвиток міжнародних комунікацій, взаємне збагачення культур, глобальна взаємозалежність соціальних і політичних рішень, активізація міжнародних фінансових трансакцій, збільшення обсягів міжнародної торгівлі, засвоєння західних стандартів споживацької культури, що сприяє розвитку космополітичного світогляду і провокує відродження різного роду фундаменталістів та антиглобалістських рухів. Держава втрачає статус єдиного суб'єкта інтегрування і представлення інтересів великих спільнот. Національні уряди опинилися в лещатах між глобальними силами й місцевими олігархами.

Політична боротьба в глобальній мережній політичній системі виступає не як боротьба партій, а у двох видах: як боротьба проектів і як боротьба вузлів один з одним за ресурси та ініціативу. Кожний проект – це матриця системи взаємних відносин вузлів мережі один з одним. в рамках глобальної політичної системи відбувається становлення нової форми демократії – маніпулятивної демократії. При такій маніпулятивній

демократії формально дії легітимні, що мають своїм джерелом народне волевиявлення, проте по самій суті вони нав'язуються суспільству найбільшими групами приватних і корпоративних інтересів.

Таким чином, сучасні процеси глобалізації відображають інтенсифікацію економічних, політичних, соціальних, культурних та інших зв'язків, проте історичні, політичні, культурні й економічні особливості по різному відображаються на їх розвитку. Глобалізація культурних зв'язків виводить їх за межі певного культурного ареалу, залучає їх до еталонів інших культур. Особливо велику роль у цьому процесі відіграє значна інтенсивність системи глобальної комунікації та інформації.

Культурний курс розвитку міжнародних відносин у системі глобальних змін полягає в розвитку спільних культурних цінностей та співпраці між країнами для забезпечення миру, стабільності та просування глобального розвитку. Міжнародні культурні обміни є важливим засобом сприяння культурному курсу розвитку. Вони дозволяють культурним діячам та іншим фахівцям із різних країн ділитися знаннями та досвідом, пропагувати свої культурні цінності та сприяти розумінню між країнами.

Демократична модель розвитку міжнародних відносин передбачає взаємне співробітництво та діалог між державами на рівних засадах, що ґрунтуються на демократичних принципах та увазі до прав людини. Ця модель визнає, що кожна держава має право на свій власний курс розвитку та рішення щодо своєї зовнішньої політики, і що співпраця та діалог між державами повинні базуватися на взаємній повазі та ненасильницькому вирішенні конфліктів.

У демократичній моделі розвитку міжнародних відносин основним інструментом вирішення конфліктів є міжнародне право та міжнародні організації, такі як ООН, які виконують роль посередника та сприяють збереженню миру та стабільності.

Демократична модель розвитку міжнародних відносин також передбачає активну участь громадськості та неурядових організацій у процесі прийняття рішень та розвитку міжнародних відносин. Це сприяє підвищенню рівня демократії та прозорості в міжнародних відносинах.

Демократична модель розвитку міжнародних відносин передбачає здійснення міжнародної співпраці на засадах демократії, прав людини та правової держави.

ЄС є прикладом демократичного альянсу країн, який побудований на спільних цінностях, таких як демократія, права людини та правова держава. ЄС забезпечує своїм членам економічну та політичну співпрацю, спільну зовнішню політику та забезпечує безпеку своїх членів.

НАТО є демократичним військовим альянсом, який забезпечує безпеку своїх членів на основі спільної оборони та колективної безпеки. Основні принципи НАТО полягають у спільній обороні, демократії та правах людини.

Міжнародні відносини стають усе більш важливими в системі глобальних змін та перетворень, що відбуваються в економіці, політиці, культурі та технологіях. Зараз ми живемо в епоху глобалізації, де держави все більше взаємодіють між собою, а також з іншими акторами, такими як міжнародні організації, не керуючі організації, корпорації та інші. Одним із ключових факторів, що впливає на міжнародні відносини, є зростання економічної взаємодії між державами. Світова торгівля та інвестиції стають усе більш важливими для економічного розвитку країн та забезпечення їхнього благополуччя. Окрім того, зростає роль міжнародних фінансових установ, таких як Міжнародний валютний фонд та Світовий банк, які надають фінансову підтримку розвитку країн.

Висновки та перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження. Політичні відносини також стають усе більш важливими в міжнародній арені. Конфлікти та кризи можуть мати вплив на десятки країн, іноді навіть на весь світ. Міжнародні організації, такі як Організація Об'єднаних Націй та Європейський союз, стають усе важливішими для вирішення міжнародних конфліктів та забезпечення міжнародної безпеки. Одним із головних викликів, які стоять перед міжнародними відносинами в системі глобальних змін, є потреба в більш ефективній співпраці між країнами у розв'язанні глобальних проблем. Наприклад, проблеми, пов'язані зі зміною клімату, міграцією, енергетикою та безпекою стали надзвичайно важливими для міжнародної спільноти. Іншим викликом є необхідність забезпечення справедливої торгівлі, яка забезпечує рівні умови для країн із різним рівнем розвитку. Наприклад, справедлива торгівля може допомогти зменшити рівень бідності та нерівності в країнах з низьким рівнем доходу та забезпечити малим виробникам стабільний дохід.

Також важливим є розв'язання проблеми збільшення числа біженців та переміщених осіб, які виникають у зв'язку зі збільшенням конфліктів, економічних криз, зміни клімату та інших глобальних проблем. Для цього потрібно створити ефективні механізми співпраці між країнами, що дають змогу забезпечити безпеку та захист прав людей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бжезінський З. Велика шахівниця: Американська першість та її стратегічні імперативи. Львів – Івано-Франківськ: «Лілея-НВ», 2000. 236 с.
2. Кримський С.Б. Хто є хто в українських суспільних науках. Київ : К.І.С., 1998. С. 181–182.
3. Попов М. С.Б.Кримський та проблема сучасного статусу філософії. Філософські діалоги. Вип. 2: Шляхи та перехрестя сучасної цивілізації (Людина – культура – постісторія). Київ, 2009. С. 34–41.

4. Тоффлер Е. Нова парадигма влади. Знання, багатство й сила / пер. Наталка Бордукова. Харків : Акта, 2007. 688 с.
5. Троян С.С. Міжнародні відносини в постбіполярному світі: основні закономірності та тенденції еволюції. Зовнішні справи. 2013. № 12. С. 40–45.

УДК 94 (093) «1930»

Марина САВЧЕНКО

ВІД ПАКТУ ДО ВІЙНИ:

РАДЯНСЬКО-НІМЕЦЬКІ ВІДНОСИНИ 1930-Х РОКІВ У КАРИКАТУРАХ

*(студентка I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
факультету історії, бізнес-освіти та права)*

Науковий керівник – кандидат історичних наук, доцент Позднякова І. С.

Стаття спрямована на висвітлення специфічних рис політичної карикатури в міжвоєнний період на прикладі зображень радянсько-німецьких відносин. Визначені ключові образи та символи у формуванні інформаційного простору художніми засобами карикатури.

Ключові слова: карикатура, політична карикатура, міжнародні відносини, пропаганда, Мюнхенська угода, Пакт Молотова-Ріббентропа.

Постановка проблеми. Карикатури, як один із давніх візуальних засобів висвітлення подій і формування громадської думки, відіграють вагомий роль у процесі відображення та розуміння різноманіття політичних процесів і явищ, які відбувалися у суспільстві. Вони показують, як мистецтво може бути використане для критики політичних режимів, висміювання їхніх дій та попередження про можливі наслідки.

Політичні карикатури на радянсько-німецькі відносини є важливим історичним джерелом, що дозволяє глибше зрозуміти складну та суперечливу динаміку відносин між двома тоталітарними режимами напередодні Другої світової війни. Вони відображають не лише політичні події, але й суспільні настрої, страхи та очікування того часу. Аналіз цих карикатур дає змогу розкрити механізми пропаганди, які використовувалися для формування громадської думки, та виявити приховані мотиви політичних рішень.

У контексті сучасних інформаційних війн та пропагандистських кампаній, де візуальні образи відіграють все більшу роль, розуміння того, як карикатури використовувалися як інструмент політичної боротьби в минулому, є надзвичайно важливим. Це дозволяє краще розуміти механізми впливу візуальної пропаганди та розпізнавати маніпуляції.

Аналіз досліджень та публікацій. Джерельну базу дослідження становлять політичні карикатури розміщені в періодичних виданнях міжвоєнної доби, які поставили своє перо на службу власній країні в ідеологічному протистоянні з ворогом.

Найбільшу кількість зображальних джерел залучено з британських і американських періодичних видань – «Evening Standard», «Washington Evening Star», «Mirror» і «Punch» [6; 9].

Вагомими джерелами, в яких відображені радянсько-німецькі відносини, є карикатури американського художника Кліффорда Беррімана та британського карикатуриста Девіда Лоу [3; 4; 5; 6].

Щодо наукового доробку, то жанр політичної карикатури в українській історіографії розглядався такими дослідниками як: М. Савчук та О. Маєвський. Так, М. Савчук присвятив українській сміховій культурі багато праць. В Енциклопедії Сучасної України міститься ґрунтовна стаття в якій дослідник розкрив становлення даного жанру в українській культурі від перших карикатурних спроб до видавництва гумористично-сатиричної періодики [13].

О. Маєвський у своїх роботах досліджує карикатури, що виходили напередодні та в роки Другої світової війни на сторінках західноєвропейської та американської періодики. У своїх працях автор визначає основні ідеологічні та пропагандистські маркери у формуванні інформаційного простору художніми засобами карикатури та методи карикатуристів, спрямовані на формування образу союзників і противників, їх вплив на цивільне населення тощо [11; 12].

Метою статті є поглибити знання про використання карикатури як засобу інформаційного впливу та показати, як громадська думка західних країн реагувала на Мюнхенську угоду, пакт Молотова-Ріббентропа та радянсько-фінську війну.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «*карикатура*» етимологічно походить від італійського дієслова «*caricare*», що означає «навантажувати», «перебільшувати», а також від дієслівного іменника «*caricature*». «Енциклопедія Сучасної України» пропонує трактувати карикатуру як зумисне пародійне, сатиричне чи гумористичне зображення (переважно графічне) події або людини [13].

За визначеннями укладачів «Великого тлумачного словника сучасної української мови», карикатура – малюнок, що зображує кого-, що-небудь у навмисне спотвореному, смішному вигляді [10, с. 525].

Політична карикатура (англ. «political cartoon») – це малюнок, зроблений з метою передачі редакційного коментаря про політику, політиків і поточні події [15].

Специфіка політичної карикатури полягає в тому, що її предметом є певна актуальна суспільно-політична подія та особи, які до неї причетні. Для карикатури завжди існує соціальний фон. Їй притаманний не безпосередній, а опосередкований вплив на світогляд і політичні погляди населення. Основне завдання політичної карикатури – критикувати, а не створювати візуальні прикраси подій.

Відносини Німеччини та Радянського Союзу були поширеною темою карикатур 1930-х рр. Особливої популярності вони набувають за часів реалізації політики «умиротворення». Так, карикатура Девіда Лоу «What, no chair for me?» («Що немає стільця для мене?») 1938 року зображає Мюнхенську угоду, згідно з якою Німеччина анексувала частину Чехословаччини. На ній автор показує лідерів країн-учасниць Мюнхенської конференції Адольфа Гітлера, Беніто Муссоліні, прем'єр-міністра Франції Едуарда Даладье та прем'єр-міністра Великобританії Невілла Чемберлена, що сидять навколо глобуса, немовби вирішуючи долю планети. Девід Лоу, немов би навмисне зображає, що радянського лідера Йосипа Сталіна на конференції запрошено не було, наголошуючи на тому, що союз між Великою Британією, Францією та Радянським Союзом стає малоімовірним [5].

23 серпня 1939 року, Німеччина і Радянський Союз уклали Договір про ненапад, відомий також як Пакт Молотова-Ріббентропа (за прізвищами підписантів). У зв'язку з цією подією в газетних карикатурах Гітлера та Сталіна почали зображати як молодят. Так, карикатура Кліффорда К. Беррімана «Wonder how long the honeymoon will last?» («Цікаво, скільки триватиме медовий місяць?»), що була опублікована 9 жовтня 1939 року в американській газеті «The Washington Star», стала скептичним карикатурним коментарем події. На ній Гітлер і Сталін зображені під час уявного медового місяця. Однак запитання «скільки ця фаза триватиме» спонукала замислитися над тим, як довго триватиме цей союз [6].

Образом, що описує радянсько-німецькі відносини є зв'язані ноги, які символізують спільний рух [1]. Карикатура Девіда Лоу «Someone is taking someone for a walk» («Хтось веде когось на прогулянку») була опублікована в газеті «Evening Standard» 21 жовтня 1939 року. На ній зображені Гітлер і Сталін, які прогулюються «східним кордоном» зі зв'язаними щиколотками. Автор показує, що після поділу Польщі вони отримали спільний кордон. Посмішки, обійми та квіти навколо них справляють враження, що вони задоволені. Однак, рушники у них за спинами, натякають на те, що вони лише прикидаються союзниками та обидва чекають шансу напасти та знищити один одного [4].

У таємному додатку до угоди сторони домовилися про розподіл сфер впливу у Східній Європі. Карикатура Девіда Лоу «Rendezvous» («Рандеву»), що була вперше опублікована в «Evening Standard» 20 вересня 1939 року, висвітлює цинізм цієї угоди, зображуючи зустріч Гітлера та Сталіна серед уламків війни за знищення Польщі. Вони ввічливо вклоняються один одному після спільного вторгнення до Польщі, вітаючи один одного як «покидьки землі» і «криваві вбивці трудящих» [3].

Британський журнал «Punch» 27 вересня 1939 року опублікував карикатуру «Doubtful Friends» («Сумнівні друзі»), що зображає Гітлера і Сталіна, які потискають один одному руки, на карті Польщі. Карикатура показує, що лідери Німеччини та СРСР вже домовилися про розподіл сфери впливу, однак, Гітлер за спиною ховає пістолет. Автор натякає, що Пакт про ненапад буде порушений, що і сталося у 1941 році [2].

Карикатури на тему радянсько-фінської війни почали з'являтися у пресі одразу після вторгнення військ Радянського Союзу у Фінляндію. 6 грудня 1939 року журнал «Punch» опублікував карикатуру «The Old History» («Стара історія») на якій Фінляндія постає в образі замкненого будинку, куди вривається Сталін з молотом у руках. У нього в кишені розміщена книга «Пограбування як мистецтво». Окрім того, напис «Це нестерпна провокація: коли я хотів вас пограбувати, я виявив, що ви замкнули двері» показує, що Фінляндія передбачала акт агресії [9].

«Тяжко, Йосипе?» – карикатура з газети Mirror. Відомо, що радянське військове командування планувало захопити Фінляндію за 20 днів, аби зробити подарунок на день народження Сталіна. Але військова кампанія проти фінів перетворилася для Червоної армії на жакіття [7].

Британська карикатура Філіпа Зека «Down Lover's Lane» («Дорогою кохання») від 17 червня 1941 року показує як Гітлер і Сталін крокують разом, а навколо них чобітки з нацистською свастикою. Обличчя Сталіна напружене, а обличчя Гітлера навпаки, випромінює спокій. На ній Сталін немовби не бачить німецькі війська і продовжує крокувати в тандемі з Гітлером. Карикатура з'явилася за кілька днів до вторгнення в СРСР [8].

Висновки та перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження. Таким чином, карикатури відображали особливості радянсько-німецьких відносин. Вони демонструють те, як громадська думка західних країн реагувала на ключові події міжвоєнної доби, такі як Мюнхенська угода, пакт Молотова-Ріббентропа та радянсько-фінська війна. На карикатурах створених у період з 23 серпня 1939 року по 22 червня 1941 року найчастіше зустрічаються спільні зображення тоді ще союзників Йосипа Сталіна та Адольфа Гітлера. Їх зображали в образі молодят зі зв'язаними ногами, що символізувало

спільність дій. Використання таких образів, як «пограбування», «молот» та «пістолет за спиною», підкреслює агресивність та підступність політичних діячів. У зв'язку з тим, що ці зображальні пропагандистські матеріали були легкими для сприйняття різними верствами населення, вони стали дієвим інструментом інформаційно-психологічної боротьби, якому варто присвятити подальші наукові дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Джерела

1. Англійська карикатура 1940 року, на якій Гітлер і Сталін марширують разом, взуті в один чобіт. URL: <https://babel.ua/texts/81749-druga-svitova-viyna-v-karikaturah-nebezpechniy-shlyub-gitlera-i-stalina-brehliviy-propagandist-gebbels-srsr-nova-zagroza-dlya-pislyavoyennogo-svitu-istoriya-u-20-ilyustraciayah-memah> (дата звернення: 25.03.2025)
2. Бернард Патрідж. «Doubtful Friends» («Сумнівні друзі»). Punch. 27 вересня 1939. URL: https://gazeta.ua/articles/history/_zakrijnik-zavzhd-pravij-20-vyidlivih-anglijskih-karikatur-pro-drugu-svitovu-vijnju/815648 (дата звернення: 25.03.2025)
3. Девід Лоу. «Rendezvous» («Рандеву»). Газета «Evening Standard». 20 вересня 1939. URL: <http://mycandles.blogspot.com/2019/09/the-anti-fascist-cartoons-of-david-low.html> (дата звернення: 25.03.2025)
4. Девід Лоу. «Someone is taking someone for a walk» («Хтось веде когось на прогулянку»). Газета «Evening Standard». 21 жовтня 1939. URL: <http://mycandles.blogspot.com/2019/09/the-anti-fascist-cartoons-of-david-low.html> (дата звернення: 24.03.2025)
5. Девід Лоу. «What, no chair for me?» («Що немає стільця для мене?»). 1938. URL: <https://www.historyhit.com/culture/anti-nazi-david-low-cartoons/> (дата звернення: 24.03.2025)
6. Кліффорд К. Бепіман. «Wonder how long the honeymoon will last?» («Цікаво, скільки триватиме медовий місяць?»). Газета «The Washington Star». 9 жовтня 1939 р. URL: <https://babel.ua/texts/81749-druga-svitova-viyna-v-karikaturah-nebezpechniy-shlyub-gitlera-i-stalina-brehliviy-propagandist-gebbels-srsr-nova-zagroza-dlya-pislyavoyennogo-svitu-istoriya-u-20-ilyustraciayah-memah> (дата звернення: 24.03.2025)
7. «Тяжко, Йосипе?». Mirror. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-50431418> (дата звернення: 24.03.2025)
8. Філіп Зек. «Down Lover's Lane» («Дорогою кохання»). 17 червня 1941 р. URL: <https://babel.ua/texts/81749-druga-svitova-viyna-v-karikaturah-nebezpechniy-shlyub-gitlera-i-stalina-brehliviy-propagandist-gebbels-srsr-nova-zagroza-dlya-pislyavoyennogo-svitu-istoriya-u-20-ilyustraciayah-memah> (дата звернення: 24.03.2025)
9. «The Old History» («Стара історія»). Punch. 6 грудня 1939 р. URL: https://gazeta.ua/articles/history/_zakrijnik-zavzhd-pravij-20-vyidlivih-anglijskih-karikatur-pro-drugu-svitovu-vijnju/815648 (дата звернення: 24.03.2025)

Література

10. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Бусел. Київ: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
11. Маєвський О. Антигітлерівська коаліція в політичному плакаті і карикатурі 1941–1945 рр. *Архіви України: Науково-практичний журнал*. 2015. № 3 (297). С. 157–186.
12. Маєвський О. Політичний плакат і карикатура напередодні Другої світової війни: зарубіжний дискурс. *Сторінки воєнної історії України: зб. наук. статей*. 2015. Вип. 17. С. 223–241.
13. Савчук М. Карикатура. *Енциклопедія Сучасної України: енциклопедія / ред. І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін. Київ, 2012. Т. 12. URL: https://esu.com.ua/article-9807* (дата звернення: 04.01.2023).
14. Johnson K. The Disarmament Conference and Related Peace Treaties of the Interwar Period. URL: <https://www.sutori.com/en/story/the-disarmament-conference-and-related-peace-treaties-of-the-interwar-period--SndgQw44Z7ULW8btRoiXrjqZ> (дата звернення 21.03.2025)
15. Knieper T. Political cartoon. *Encyclopaedia Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/topic/political-cartoon> (дата звернення: 21.03.2025).

УДК 94 (477)“9/13“(045)

Дар'я СОКОЛЕНКО

ДУХИ ВОДИ В МІФОЛОГІЇ СХІДНИХ СЛОВ'ЯН

(студентка I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
факультету історії, бізнес-освіти та права)

Науковий керівник – кандидат історичних наук, доцент Марченко О. М.

У статті на основі фольклорних даних аналізуються образи персонажів «нижчої» міфології східних слов'ян періоду Руської держави та їхня роль у повсякденному житті русичів. Робиться спроба дізнатися про духів природного плану, таких як персонажі водної стихії, з'ясувати походження цих духів.

Ключові слова: слов'янська міфологія, духи води, східні слов'яни, язичницький світогляд.

Постановка проблеми. Багато хто вважає, що вивчення міфології не є важливим, на відміну від вивчення певних історичних подій. Проте це не є правильно, адже міфологія займала велике значення в житті простих людей. Навіть сьогодні можна почути відгомін тих давніх вірувань. Ці знання варто зберегти, тому що в них простежується світогляд слов'ян, а також бачення певних хвороб та явищ.

Аналіз досліджень і публікацій. Одним з основних джерел для написання статті послужила книга «Язичництво стародавніх слов'ян» Бориса Рибакіна видана в 1981 році [10]. Це одне з найбільш яскравих джерел із вивчення слов'янської міфології. Не менш важливим джерелом у вивченні східнослов'янської міфології є праця Дмитра Зеленіна «Нариси російської міфології: Померлі неприродною смертю та русалки», яке було видане в Петрограді в 1916 році [6]. У ній на основі багатого етнографічного матеріалу досліджуються повір'я та обряди, пов'язані із цим аспектом слов'янської духовної культури. Зазначена праця не втратила свого наукового значення і у наші дні.

Грунтовним джерелом стала праця Валерія Войтовича «Українська міфологія» [3]. У ній розкривається духовна культура наших предків, їхній світогляд, світосприйняття та ментальність. Текст супроводжується ілюстраціями та відомостями про визначних етнографів, що допомагає оцінити необхідність такого джерела.

Важливим джерелом є і «Енциклопедія російських забобонів» Марини Власової [2]. Ця праця знайомить нас зі складним комплексом вірувань селян у XIX–XX ст. Цінність цього джерела полягає в широкому цитуванні автором фольклорних та етнографічних джерел, архівних матеріалів та літературних публікацій. У книзі вони наводяться практично без змін, зі збереженням діалектизмів та стилістичних особливостей.

Важливе місце у вивченні теми займає праця Володимира Галайчука «Українська міфологія та культурна спадщина» [4]. Ця робота створена на основі різних досліджень, етнографічних праць, спостережень. Саме в ній підкреслюється явище «двовір'я» та тісне переплетення в людській свідомості язичницьких та християнських уявлень.

Метою статті є аналіз образів персонажів «нижчої» міфології слов'ян, зокрема, опис духів води та їхня роль у повсякденному житті людей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вода займала визначальне місце в слов'ян і виступала як місцем добрим, так і місцем, де жили небезпечні духи. Головним над усіма водяними духами вважали *Водяного*, якого називали ще *водяником*, *водняним господарем*, *водняним чортом*, *дідусем водняним*, *топельником* і *водняним блазнем*. У нього не було одного єдиного образу. Наприклад, на території Білорусі його називали *омутником*. Зображували його по-різному. Наприклад, як посинілого старого-утопленика, обліпленого водоростями або як голого горбатого товстого чоловіка з довгою сивою бородою. Деякі описували його як чудовиська з гострою головою, шкірою миня, рогом, гусячими ногами й риб'ячим хвостом або як чорта із густою чорною шерстю, копитами та коров'ячим хвостом. Люди вважали, що образ водяного залежить від фази місяця. Наприклад, при молодому місяці його волосся свіже й зелене, ніби водорості, а наприкінці місяця водяний уже сивий. Вважалось, що інколи водяний виходить до людей і приймає людську подобу. Втім, його легко було впізнати, оскільки з лівої сторони в нього постійно капала вода: де б він не сів, місце постійно буде мокрим, а почне зачісуватися, і з волосся потече вода [5, с. 19].

Зазвичай водяний їздив на сомі, а тому в деяких місцевостях цю рибу, «чортового коня», не радили вживати. Однак, вважалось, спійманого сома не слід лаяти, щоб не почув водяний і не надумав помститися. Слов'яни були впевнені, у своїй рідній стихії водяний непереможний, а на землі сила його слабшає. Але вже на річках усі риби йому підвладні, як і бурі, шторми та урагани. Згідно з українськими уявленнями, водяний – постать неоднозначна, яка могла берегти плавця або топила його, давала рибалці щасливий улов – або рвала його сіті [11, с. 105].

Важливо зазначити, що, за повір'ями, водяний панував не увесь час. Влітку він слідкував за своєю територією, а взимку спав, бо зимові холоди замикають дощі й застилають води льодом. З початком весни, у квітні, водяний нібито прокидався від зимової сплячки, голодний і сердитий. Він ламав лід, здіймав хвилі, розганяв рибу в різні боки, а дрібну й зовсім замучував. У цю пору гнівливому володарю річки приносили жертви: поливали воду олією, дарували гусей – улюбленого птаха водяного [3, с. 35].

У водяного був дуже цікавий родич. У білоруському фольклорі його називали *Баламутень*. Це була істота з одутлим обличчям, гусячою шкірою та величезним животом. Вважалось, що баламутень мешкав у кожній річці, ніби він вири крутив та воду баламутив. Увечері, вважали, він може виходити з води, але ніколи не побачиш його в сонячну погоду. За уявленнями, він боявся сонця та посухи. Основний сюжет, пов'язаний із цим персонажем – це його залицяння до дівчат, що гуляли біля водойми. Але навіть незважаючи на те, що баламутник періодично викрадав жінок, розповіді про нього наповнені не так страхом, як жартівливим бешкетом.

За повір'ями, він прилаштовувався до тих місць на воді, де зазвичай часто бували жінки: там, де вони купалися або полоскали білизну. Якщо жінка приходила, він з'являвся перед нею. Спочатку та дуже лякалася, але баламутень напускав чари, і вона слухняно йшла за ним. Баламутень ніколи не брав жінок до себе назавжди. Він відпускав їх додому, і такі жінки не могли потонути, навіть якби вони цього захотіли. Незлобивість баламутня, його відносна нешкідливість, невинність у порівнянні з тим же водяним – одна з найважливіших характеристик цього персонажа. Вірили, що він скоріш бешкетував, хоч і не зовсім по-доброму [7, с. 27].

Ще одним родичем водяного був *Жевжик*. На відміну від водяного та баламутня, жевжик вважався добрішим персонажем. Зображували його як худого дідка невеликого зросту, з довгою рудою бородою, довгою шиєю, маленькою головою, з довгими, але маленькими руками, довгими пальцями та тонкими ногами. При цьому жевжик неймовірно був сильний і спритний. Він плавав як під водою, так і на поверхні, розганяючи перед собою хвилі довгим ціпком. За переказами білоруського фольклору, жевжик міг однією рукою витягнути човен, що тоне, і врятувати людей, які опинилися в небезпеці на воді. Для людей жевжик залишався невидимим, оскільки плавав по гладі річок та озер на човні-невидимці. Люди вірили, що жевжик міг не тільки врятувати людину, що тоне, він міг приборкати вітер і навіть бурю [7, с. 28].

Тепер варто згадати про жіночих водяних духів, які різнилися залежно від регіону, і назви в них були різні. Нам відомі **Русалки**, але вони були не лише водяними духами. У деяких джерелах їх називали і лісовими і польовими духами. Насамперед русалки в слов'ян – це закладені покійники. У них перетворювалися загиблі (найчастіше насильницькою смертю) незаміжні дівчата, померлі нехрещені діти [6, с. 78].

У багатьох повір'ях на русалок перетворювалися всі ті, хто загинув у Русальний тиждень, що передував Троїцькому тижневі. Хоча часом русалками називали загалом усіх, хто потонув чи помер до шлюбу [3, с. 50].

Як правило, русалки зустрічалися в полях і на узбережжях річок. Хоча існувало чимало історій про те, як русалки у вигляді молодих дівчат заманювали мандрівників у річки та топили їх. Нерідко вони приходили до родичів, випрошуючи в них поминальну їжу, крали одяг, нитки. У деяких історіях красуні-русалки виходили з води ночами й розчісували собі волосся гребінцями з риб'ячих кісток. Русалки контролювали вчинки людей. Часто карали за неправильне виконання звичаїв. Зазвичай русалок зображували нешкідливими.

Парадоксально, але в одних історіях вони сприяли зростанню злакових, доробляли ткацькі роботи, берегли людей на Русальний тиждень, рятували дітей, в інших – губили врожаї, псували пряжу, нападали на людей, крали дітей. У багатьох білличках русалок показували злісними створіннями. Вони кидали каміння в людей, лоскотали їх до смерті та топили. Хоча достатньо було натільного хреста чи шпильки, щоб відігнати від себе нечисту силу. Здебільшого русалок зображували як дівчат або дітей у мокрих сорочках та рваних сукнях. Але на півночі Русі й у деяких південних районах (українських землях) образ русалки відрізнявся особливо жорстким виглядом. Це були потворні горбаті бабусі з пазурами та величезними залізними грудьми [5, с. 22].

За уявленнями білорусів, поруч із русалками у водоймах жили **Озерниці**. Зовні вони нагадували людей, але замість крові у їхніх жилах текла вода, і тіло в них було дуже холодне. В озерниць було довге зелене волосся, чорна шкіра та ступні у вигляді плавників. Сукні носили плетені з болотних трав. Розмовляли вони незрозумілою мовою, схожою на пташину. Ночами, коли світить місяць, озерниці нібито виходили на берег і співали солов'ями. Іноді співали і глибоко під водою, тоді їх спів нагадував квакання жаб. Вважалося, що якщо людина побачить озерниць, вона не повинна видавати себе, інакше вони затягнуть її до себе у воду і вже не відпустять. Це чекає і на того, хто наважиться викупатися в їхньому озері. Хоча загалом образ озерниць виглядав більш позитивний, якщо зазвичай виконувати деякі правила [5, с. 25].

Наступні водяні духи були однозначно добрими й завжди допомагали людям. Їх слов'яни називали **Бродниці**. Це були жіночі духи, що оберігали броди. Саме тому в них така назва. Водяні діви селилися разом із бобрами в тихих місцях біля річок, будували із хмизу переходи через річки, підправляли і стерегли їх. Також вони загадковим чином були пов'язані з душами мертвих, найчастіше – потоплених, а через них – і з усім потойбічним світом [5, с. 26].

Менш доброзичливі, але принаймні безпечні водяні духи у фольклорі – **Водяниці**. Це були водяні дівчата, прислужниці водяного. За слов'янськими уявленнями, вони жили біля річок, озер чи колодязів. Вони були не злі, але полюбляли жартувати. Фактично водяниці безтільні і все на, що вони були здатні, так це легенько полоскотати ногу людині, що перебувала у воді або сплутати рибальські сітки. Але за деякими повір'ями вони могли ламати мости і греблі. Їхні легкі й ледь помітні силуети можна було нібито помітити в сутінках десь на середині озера. Виглядали водяниці, як молоді оголені дівчата. Могли ненадовго обертатися на лебедів чи золотистих риб. Народні оповіді не давали точної відповіді на питання, як ставали водяницями. Очевидно ці створіння, як і всі інші русалки, раніше були дівчатами, які або загинули, будучи посватаними, але не вийшли заміж (пізніше повір'я трохи змінилося і водяницею ставали нехрещені дівчата), або ті, хто покінчив життя самогубством через нерозділене кохання [10, с. 115].

Наступні духи вже не безпечніші ніж водяниці, адже могли зашкодити. **Лоскотухи (лоскотки)** – особливий вид русалок, які з'являються в темний час доби на берегах річок та озер. За слов'янськими повір'ями, лоскотухи виглядали як досить вродливі дівчата, найчастіше – оголені. Своєю красою вони приманювали необережних мандрівників і топили їх. Хоча деякі легенди стверджували, що не всі лоскотухи негативно ставилися до людей, очевидно, що краще із цими істотами не зустрічатися. Легенди стверджували, що лоскотухи іноді просто з пустощів могли на смерть залоскотати людину. Відрізнити цей тип русалок можна за однією прикметою: їхня спина прозора і крізь неї видно внутрішні органи. Найімовірніше, лоскотухами ставали утоплениці, але не самогубці. Люди вважали, що цей вид русалок, так само як і попередній, боявся часнику, полину, срібла та заліза [9, с. 45; 11, с. 117].

Разом із лоскотухами варто згадати й **Мавок** – найпоширеніший тип русалок. За легендами, мавка не просто полювала на юнаків, а шукала серед них свого коханого. Вона ходила ночами уздовж берега річки і якщо бачила молодого гарного хлопця, то відразу ж зачаровувала його й тягла у вир. Там мавка нібито усвідомлювала, що спіяманий нею хлопець зовсім не її наречений і відпускала його. Зрозуміло, що на цей

момент юнак задихався і вмирав. Тобто, образ мавки, на відміну інших типів русалок, мав цілком конкретні відмінності [9, с. 46].

Можна зрозуміти, що, по-перше, мавка робить зло не цілеспрямовано, просто, побачивши молодого чоловіка, вона впадала в якийсь транс. По-друге, це єдиний тип русалок, який звертав увагу лише на молодих чоловіків, решта русалок не гидуvalа ні літніми, ні жінками, ні навіть дітьми. Вважалося, що полину, часнику та заліза мавка не боялася. Та і срібло, судячи з легенд, на неї не діяло. Зате вважалося, що мавку цілком можна заговорити чи подарувати їй гребінець і цим відкупитися від неї.

Відмінною рисою зовнішнього вигляду мавки було довге волосся, зазвичай зеленого відтінку, а також краса. Врода мавки досконала. Легенди стверджували, що деякі некрасиві дівчата спеціально топилися, щоб після смерті стати мавками та набути неземної вроди. При цьому мавки, на відміну від водяниць або лоскотух, вміли співати, а їхні голоси настільки ж красиві, як і вони самі. За деякими легендами, саме мавки, а не лоскотухи прозорі зі спини [11, с. 118].

Шутівки теж належали до категорії русалок, які мали явні відмінності від лоскотух, мавок та водяниць. Шутівками називали й русалок, і проклятих дівчат. За уявленнями, вони з'являлися поблизу лазень, у ставках, водоймах і полюбляли там хлюпатися, а з появою людей зникали. Жили вони під водою, як правило, на дні озера або ставка, тому що віддавали перевагу, на відміну від інших видів русалок, стоячій воді. Вважалося, що ставали шутівками люди, яких прокляли чи відсулили нечистій силі. Зовнішній вигляд вони мали як у страшно північної русалки, але іноді бували і красунями. У зв'язку з тим, що шутівки були чимось середнім між русалками і проклятими людьми, то вважалося, що їхній одяг міг бути червоного кольору. Люди вірили, що шутівки, на відміну інших русалок, застрягли між двома світами – світом живих і потойбічним. Від нашого світу вони не відмовилися, тому намагалися брати участь у житті людей, викрадаючи в них одяг. Образ цього виду русалок був трагічним, тому що шутівки не знаходили собі місця ні на землі, ні в іншому світі [5, с. 30].

Лобасті (або албасті) – найнебезпечніший вид русалок. Вважалося, що ними ставали найстаріші й найдосвідченіші лоскотухи або мавки, що продали свою душу Чорнобогу. За народними уявленнями, лобасті жили в очеретах чи інших прибережних чагарниках. На відміну від інших видів русалок, лобасті явно належали до нечисті. Вони виглядали, як жажливі (іноді змієподібні) створіння, окремими частинами тіла схожі на земних жінок. Вважалося, що лобасті вкрай агресивні й могли самотужки нападати на групи людей. Вони дуже сильні, з ними не можна домовитися і на них не діяли ні часник, ні полин, ні срібло. Від цих русалок можна було або втекти (вони не дуже швидкі), або вбити їх, пронизавши серце, відрубавши голову, розчленувавши тіло і спаливши його.

Висновки та перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження. Міфологія слов'ян відкриває для нас дивовижний світ, у якому жили наші предки й дуже прикро, що не все вдалося зберегти або вивчити через зневагу до цієї галузі історії. Адже історія – це пам'ять народу й забуваючи щось, втрачається важлива частина минулого, яка може пролити світло на певні загадки історії. Цей незвичайний погляд наших предків показує, як сильно їхнє життя було пов'язане з природою і з тим, як жити в гармонії з навколишнім світом. Через це і з'явилася така велика кількість персонажів. Усі вони супроводжували людину впродовж усього життя. Вони допомагали в господарстві, захищали від невдач, нерідко лякали, відганяючи від небезпечних для людини місць. Одних персонажів люди наділяли позитивними якостями, такими як мудрість, доброзичливість, милосердя. Інші ж створіння були наділені негативними якостями, такі як хитрість, жорстокість, злість. Через це і ставлення до міфологічних істот було різним залежно від їхнього ставлення до людського роду. Не дивлячись на це, люди ставилися до цих створінь із повагою. Дух міг, як допомогти людині, так і нашкодити, через що й поведінка людини змінювалася.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Беларуская міфалогія. Энцыклапедычны слоўнік / уклад. І. Я. Клімковіч. Мінск: Беларусь, 2004. 291 с.
2. Власова М. Русские суеверия: энциклопедический словарь. Санкт-Петербург: Азбука, Азбука-Аттикус, 2018. 736 с.
3. Войтович В. М. Українська міфологія. Київ: Либідь. 2002. 664 с.
4. Галайчук В. Українська міфологія. Харків: «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 288 с.
5. Грушко Е. А., Медведев Ю. М. Русские легенды и предания. Москва: Эксмо, 2006. 672 с.
6. Зеленин Д. К. Избранные труды. Очерки русской мифологии: Умершие неестественною смертью и русалки. Москва: Издательство «Индрик», 1995. 432 с.
7. Зямная дарога ў вырай: Беларускія народныя прыкметы і павер'і / укладанне, прадмова, пераклад і показальнік У. Васілевіча. Мінск: Беларусь, 2010. 717 с.
8. Никифоровский Н. Я. Нечистики. Свод простонародных в Витебской Белоруссии сказаний о нечистой силе. Вильна, 1907. 103 с.
9. Плачинда С. П. Словник давньоукраїнської міфології: Київ: Укр. письменник, 1993. 234 с.
10. Рыбаков Б. А. Язычество древних славян. Москва: Наука, 1981. 782 с.
11. Українська міфологія та культурна спадщина : іл. словник-довідник міфологічних уявлень, вірувань, обрядів, легенд та їхніх відлунь у фольклорі і пізніших звичаях українців, братів-слов'ян та ін. народів / авт. упоряд. О. А. Кононенко; мал. В. А. Кононенко; Худож. оформл. Л. П. Вировець. Харків: Фоліо, 2011. 713 с.

УДК 94(73+71=161.2)''1932/1933''(045)

Сергій ФІЛІПОНЕНКО

**ІСТОРИКИ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ ПРО ГОЛОДОМОР 1932 – 1933 РОКІВ
В УКРАЇНСЬКІЙ СРР**

(студент I курсу (магістерського) рівня вищої освіти
факультету історії, бізнес-освіти та права)
Науковий керівник – доктор історичних наук, доцент Житков О. А.

У публікації висвітлюється проблема трактування причин та наслідків Голодомору 1932–1933 років в українській зарубіжній історіографії. Виокремлюються методологічний та світоглядний аспекти вивчення трагедії в УСРР як геноциду українців.

Ключові слова. Аграрна політика, геноцид голодом, Голодомор, зарубіжна історіографія.

Постановка проблеми. Причини, перебіг та наслідки штучно створеного Голодомору в підрадянській Україні розглядалися в українській зарубіжній історіографії від початку 1930-х років. Апелюючи до світової думки, дослідники розвінчували політику більшовиків в українському селі, визначали критерії злочинної діяльності влади, які призвели до мільйонних жертв тоталітарної системи. Важливість публікацій зарубіжних авторів полягає у прориві блокади приховування правди про Голодомор, засудженні практики геноциду українців, що здійснювалася у Східній Європі.

Аналіз досліджень і публікацій. За останніми припущеннями, число досліджень Голодомору 1932–1933 років в УСРР перевищило двадцять тисяч публікацій [4, с. 9]. Пізнавально-виховний аспект проблеми у загальних рисах висвітлювали публікації авторів посібників та монографій. Слід відзначити праці, власне, дослідників, які належали до різних напрямків української політичної еміграції за кордонами України, зокрема, О. Шульгина [15], М. Ковалевського [5]. У 1940-х – 1950-х роках коло публікацій розширюється. Вийшли з друку роботи науково-популярного характеру [13], перші дослідження написані на основі джерел такими відомими авторами як Д. Соловей [12], Ф. Пігідо [9], а також дописувачами статей до наукових збірок І. Майстренком, Г. Ващенком, Г. Костюком, іншими [14, с. 93].

Теоретичні проблеми історії Голодомору вивчалися В. Кононенком – автором ґрунтовної праці «Україна і Росія. Соціально-економічні підстави української національної ідеї» (1965). Упродовж двох наступних десятиліть увага приділялася вивченню демографічних втрат. Французькою та англійською мовами вийшли книги В. Марченка і О. Воропая а також С. Олеськова, в яких піднімалися проблеми соціальної та політичної відповідальності за геноцид, розкривалися мотиви організації вбивства голодом «як голод всередині голоду» (Голодомор) [11, с. 148–164].

Отже, часові й тематичні прерогативи у дослідженні історико-політичних пластів Голодомору 1932–1933 рр. в Україні належать українській зарубіжній історіографії. Умовно виокремлюють три періоди розвитку пізнавально-гуманітарної проблематики Голодомору істориками «українського зарубіжжя» у двадцятому столітті: початок тридцятих – сорокових роки; друга половина повоєнних сорокових – перша половина шістдесятих та друга половина шістдесятих – перша половина восьмидесятих років.

Аналіз нагромадженої наукової та пізнавальної літератури зарубіжжя вказує на потребу її детального аналізу з метою раціонального долучення нагромадженого матеріалу до вивчення найбільшої гуманітарної катастрофи, спричиненої радянським тоталітарним режимом в Україні у 1932–1933 роках.

Мета дослідження полягає у виявленні внеску дослідників із числа представників наукових шкіл української зарубіжної історіографії у вивчення комплексу матеріалів пізнавального та виховного характеру, які присвячувалися трагічним подіям Голодомору в підрадянській Україні початку тридцятих років двадцятого століття.

Виклад основного матеріалу. Починаючи від 1930-х років, дослідники діаспори отримали можливість, спираючись на офіційні матеріали радянської періодики, зокрема, видань ЦК КП(б)У та урядових газет, публікувати свої перші праці про Голодомор в Українській СРР. Їх слід розглядати як джерелознавчі, що містять фактичний матеріал, і одночасно як наукові дослідження, оскільки в них аналізуються трагічні події, що відбувалися в УСРР на початку 1930-х років. Окремі дослідження включали матеріали передруку статей зарубіжних журналістів, які вперше наводили свідчення про стан продовольчого забезпечення населення в українських селах й містах, друкували розгорнуті інтерв'ю з потерпілими від голоду, розміщували їхні світлини на шпальтах ліберальних газет.

Широко відомою за рубежом була праця громадського діяча й редактора львівської газети «Діло» Василя Мудрого «Лихоліття України», яка характеризується сучасними дослідниками як зразок монографічного твору, присвяченого виявленню причин Голодомору. Автор довів підпорядкованість аграрної політики, як складової частини антиукраїнського курсу більшовиків, що проявилось в одночасному нищенні керівної верхівки та інтелігенції республіки [8, с. 66–69].

Генетика злочинів більшовицької влади розглядається М. Ковалевським у праці «Україна під червоним ярмом. Документи і факти» (1936). В окремому розділі «Війна за українське збіжжя» автор наводить дані, що засвідчували опір селянства здійсненню продовольчої політики, орієнтованої на викачування хліба з України. Витоки Голодомору він вбачає у проведенні колективізації та знищенні виробничих сил на селі, а політичний опір – у зв'язках рядових комуністів-українців з куркулями [5, с. 128].

У праці В. Буряника «Соціалістичний дурман» (1939), аналізувалися теоретичні положення марксизму-ленінізму стосовно «перебудови» аграрного сектору економіки, яка на практиці звелася до встановлення державної власності на землю, знищення виробника товарного зерна – селянина та його беззастережної експлуатації державою [1, с. 37 – 38].

Грунтовні дослідження фактів про Голодомор здійснив наприкінці 1940-х – на початку 1950-х років найавторитетніший в українській діаспорі дослідник Дмитро Соловей. У передмові до своєї книжки «Голгота України. Московсько-більшевицький окупаційний терор в УРСР між Першою і Другою світовою війною» Д. Соловей спеціально підкреслював, що не ставив за мету подати вичерпну наукову інформацію про трагедію українського народу, а лише прагнув, «поки ще має сили та якусь спроможність, проробивши кропітку, марудну та важку піонерську роботу й використавши все... в даних умовах приступне, протоптати у цій цілині першу стежку» [12, с. 9]. На нашу думку, названа праця є продовженням його узагальнюючої роботи «Стежками на Голготу. Ч. I. Винищення на Україні мільйонів людей терором та штучним Голодом в 1929–1933 рр.» (1952), яка містила описи чисельних втрат в українському селі внаслідок суцільної колективізації. Автор використовує метод статистичного аналізу стану селянських господарств, зокрема, показників землеволодіння й землекористування станом на 1929 рік, наводить приклади «розкуркулення» та руйнування соціального устрою села, описує долі репресованих на кінець 1932 року двох мільйонів чотирьохсот тисяч українських селян. Д. Соловей робить висновки про організацію більшовицькою владою саме штучного Голодомору у 1932–1933 роках, на відміну від подій 1921–1922 років, коли «ленінці» скористалися природними умовами й виниклим голодом [12, с. 163, 171].

У 1940–1960-х роках представники української діаспори І. Мазепа, М. Вербицький, О. Воропай, В. Гришко, В. Давиденко, О. Калиник опублікували достатньо велику кількість наукових розвідок і дослідницьких матеріалів, у порівнянні з попереднім періодом, що стосувалися тематики Голодомору. Головний меседж, який трансливався дослідниками у просторі європейської громадської думки – це причини і винуватці Голодомору. Автори названих праць розглядали трагедію Голодомору як політичне явище, що було невід'ємно пов'язане із політикою більшовицького керівництва московії та виконавчими діями посланців центру в Україні, які несуть політичну відповідальність за свої злочинні накази й дії. Дослідники вважали, що завданням запланованого голоду було якщо не винищити, то всебічно ослабити українську націю, яка постала після Української революції. Головними винуватцями-організаторами Голодомору в УСРР називають членів ЦК КП(б)У С. Косіора та П. Постишева. Роль комітетів бідноти та комітетів незаможних селян (КНС) у цій трагедії визначають як братовбивчу, оскільки їхня діяльність була спрямована на соціальний розквіт села. Водночас у працях підкреслюється, що Голодомор в Україні відбувся при байдужому ставленні влади західних країн, які своїм невтручанням, а в окремих випадках, потуранням організаторам трагедії, виправдовували дії сталіністів. Опір селян проведенню продовольчої політики російської влади в Україні, у той час як примара голодної смерті огорнула село, дослідники кваліфікували як національну боротьбу із московсько-більшовицькою окупаційною владою [6, с. 40].

Упродовж 1950–1970-х років проблему Голодомору в історіографії української діаспори репрезентували праці І. Майстренка, І. Кошелівця, В. Плюща, К. Кононенка. Саме в їхніх роботах, на думку історика В. Марочка, сформувалося бачення Голодомору як штучно створеної сталінським режимом акції, скеровану проти українського народу. На особливу увагу заслуговує діяльність В. Плюща, який у своїй праці «Геноцид українського народу: штучний голод в 1932–1933 роках» вперше визначив Голодомор 1932–1933 рр. в Україні як геноцид українського народу, зазначав вчений [7, с. 128].

Як бачимо, на початок 1970-х років в українській зарубіжній історіографії сформувалося парадигмальне бачення подій 1932–1933 років в історичній долі України. Теза про Голодомор-геноцид була сприйнята закордонною українською спільнотою і за надзвичайно короткий відтинок часу було видано значну кількість наукових праць зарубіжних авторів. Так, уже через рік у Самвидаві на основі узагальнення великої кількості статистичного матеріалу вийшла публікація М. Сагайдака «Етноцид українців в СРСР», у якій Голодомор розглядався як інструмент винищення української нації [10, с. 33–110]. Проте є інші оцінки щодо становлення концепції Голодомору-геноциду в історичній науці української діаспори. На думку окремих дослідників, цей процес тривав до кінця 70-х років. Концепція Голодомору у завершеному вигляді, як стверджує український дослідник М. Гайбонюк, постала у праці В. Гришка «Український голокост 1933», опублікованої в 1978 році. З цим висновком, у цілому, слід погодитися, зважаючи на комплексний підхід автора до висвітлення політичної версії досліджуваної проблеми, використання джерел особового походження та офіційних документів, опублікованих у радянській періодиці [2, с. 11].

Від початку 1980-х років, до 50-річчя голодомору, на Заході вийшов масив нових розвідок про Голодомор. Провідною думкою авторів цих праць, що вийшли упродовж десятиліття, є визнання штучного характеру явища Голодомору. Дослідники оцінюють його як інструмент національної політики більшовиків, геноцид української нації (О. Воропай, В. Гришко, М. Марунчак, Г. Сенешин, М. Хвощовий [3, с. 14–17]).

Висновки та перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження.

Аналізуючи висвітлення проблеми політичної відповідальності за мільйонні жертви Голодомору геноцидним намірам більшовицької влади в Україні, історики української діаспори виконали надважливу місію – розірвали інформаційну блокаду та довели факти вчинення злочину до громадськості країн Заходу. Другою складовою їхньої діяльності було створення умов та наукових інституцій, пов'язаних із вивченням проблем Голодомору.

Першим кроком стало долучення до теоретичних викладок масиву розмаїтих джерел: опублікованого у радянській та партійній пресі документального матеріалу, джерел особового походження, серед якого було найбільше спогадів тих, хто пережив трагедію Голодомору та великого масиву світлин.

Від середин 1950-х років появляються дослідження комплексного характеру та окремі видання, що були присвячені регіональній тематиці, історії повсякдення.

Суттєві зрушення мали місце у другій половині 1970-х – 1980-х роках. Саме у цей час склалася парадигмальна версія історії Голодомору як геноциду українського народу.

Досліджувана проблема має теоретичні та практичні перспективи зважаючи на появу нових джерел, значний потенціал міждисциплінарних методів соціальної історії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Буряник В. Соціалістичний дурман. Вінніпег, 1939. 77 с.
2. Гайбонюк В. Комуністичні голодомори в Україні: ідейно-політичні витоки, геноцидна антиукраїнська практика, смертоносні наслідки. Рівне : Держ. вид. , 1997. 23 с.
3. Голодомор 1932–1933 років в Україні: навч. посібник / за ред. С.А. Костя. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2012. 376 с.
4. Гудзь В. Історіографія Голодомору 1932–1933 років в Україні: монографія. Мелітополь: ФОП Однорог Т. В., 2019. 1153 с.
5. Ковалевський М. Україна під червоним ярмом: документи і факти. Варшава; Львів : Схід, 1936. 204 с.
6. Мазепа І. Україна під червоною Москвою. Прага: «Пробоем», 1941. 46 с.
7. Марочко В. І. Концептуальні підвалини західноєвропейської та російської історіографії голоду 1932–1933 рр. в Україні. *Український історичний журнал*. 2003. № 5. С. 125–143.
8. Мудрий В. Лихоліття України. Львів : Видавнича спілка «Діло», 1933. 132 с.
9. Пігідо Ф. П. Україна під большевицькою окупацією: (Матеріали до історії боротьби укр. народу в 1920–30 роках). Мюнхен : Ін-т для вивчення СССР, 1956. 140 с.
10. Сагайдак М. Етноцид українців в СРСР. *Український вісник*. Вип. 7–8. 1974. С. 33–110.
11. Сисин Ф. Науково-публіцистична література української діаспори з проблем голодомору. Голод 1932–1933 років в Україні: причини та наслідки. Київ: Наукова думка, 2003. С. 148–164.
12. Соловей Д. Ф. Голгота України. Ч. 1. Московсько-більшовицький окупаційний терор в УРСР між першою та другою світовою війною. Вінніпег : Накладом «Укр. голосу», 1953. 288 с.
13. Царь – Голод. Б. м.: Видавництво «Незалежна Україна». Б. р. 14 с.
14. Шитюк М. М., Назарова К. В. Голодомор 1932–1933 років в Україні в сучасній історіографії (1986–2006 роки). Миколаїв: Видавництво МНУ ім. В. Сухомлинського, 2012. 227 с.
15. Шульгин О. Без території. Ідеологія та чин Уряду УНР на чужині. Париж: Меч, 1934. 251 с.

ФІЗИЧНА ПІДГОТОВКА МОЛОДІ

УДК 796.015:373.5:504:316.4

Ірина ДОНЕЦЬ

ФІТНЕС І СТАЛИЙ РОЗВИТОК: НОВІ ПІДХОДИ У ШКІЛЬНІЙ ФІЗИЧНІЙ КУЛЬТУРІ

*(студентка I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
факультету фізичного виховання)*

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Маркова О. В.

У статті проаналізовано потенціал фітнесу як ефективного інструменту реалізації Цілей сталого розвитку (ЦСР) в освітньому середовищі, зокрема в межах уроків фізичної культури для учнів середнього шкільного віку. Здійснено огляд актуальних досліджень, нормативних документів та прикладних ініціатив, що поєднують фізичну активність з принципами сталого розвитку. На основі аналізу запропоновано модель інтеграції фітнесу і ЦСР, яка включає модульний підхід, фітнес-щоденники, руханки з екологічною тематикою, флешмоби та парні тренування. Модель орієнтована на формування здорового способу життя, екологічної свідомості, соціальних навичок та мотивації до активної участі в житті громади.

Ключові слова: *фітнес, фізична культура, сталий розвиток, Цілі сталого розвитку, шкільна освіта, здоровий спосіб життя, екологічна свідомість, модель інтеграції, середній шкільний вік, рухова активність.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства проблема сталого розвитку набуває все більшої актуальності у зв'язку з глобальними екологічними, соціальними та економічними викликами. У 2015 році Організація Об'єднаних Націй затвердила Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року, що включає 17 Цілей сталого розвитку (ЦСР), спрямованих на забезпечення добробуту людей і планети [9].

Однією з ключових сфер, яка має потенціал зробити вагомий внесок у досягнення цих цілей, є фізична активність і фітнес. Згідно з даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), недостатня фізична активність є одним із провідних факторів ризику глобальної смертності [11]. Фітнес як форма організованої рухової активності сприяє профілактиці хронічних захворювань, покращенню психічного здоров'я, формуванню здорових звичок і соціальної згуртованості [3].

Завдяки своїй універсальності фітнес може ефективно інтегруватися в освітні програми, ініціативи охорони здоров'я, урбаністичні стратегії та екологічні проекти. Такий підхід дозволяє розглядати фітнес не лише як компонент способу життя, а як засіб реалізації Цілей сталого розвитку на локальному й глобальному рівнях [8].

Аналіз досліджень і публікацій. Проблематика взаємозв'язку фізичної активності, зокрема фітнесу, з реалізацією Цілей сталого розвитку привертає увагу вчених із різних галузей — медицини, педагогіки, соціології, урбаністики та екології. В останнє десятиліття у наукових публікаціях спостерігається тенденція до міждисциплінарного підходу в дослідженні впливу фізичної активності на сталий розвиток суспільства.

Так, у роботі Warburton D. та Bredin S. узагальнено результати численних систематичних оглядів щодо впливу фізичної активності на здоров'я. Автори підкреслюють, що регулярне виконання фізичних вправ значно знижує ризик серцево-судинних, метаболічних, онкологічних та психічних захворювань, що безпосередньо корелює з цілями ЦСР 3 «Міцне здоров'я і благополуччя» [10].

У звіті ВООЗ зазначено, що фізична активність є критично важливим чинником у досягненні сталого майбутнього. Документ пропонує державам-учасницям включати програми активного способу життя до національних стратегій охорони здоров'я та урбаністичного розвитку [11]. У межах проекту Sustainable Development Solutions Network акцентується на важливості інтеграції фізичної активності у стратегії сталого розвитку як в освітньому середовищі, так і на рівні громад [8].

В українському науковому просторі публікації з цієї теми залишаються поодинокими. Переважно вони стосуються формування здорового способу життя студентської молоді, мотивації до занять фітнесом, а також впровадження інноваційних технологій у фізичне виховання. Проте зв'язок фітнесу із концепцією сталого розвитку потребує подальшого дослідження та узагальнення. Зокрема, у статті Цимбалюка С. розглядається концепція сталого інклюзивного розвитку спортивно-оздоровчої сфери регіону, де підкреслюється важливість інтеграції фізичної культури в стратегії регіонального розвитку [6].

Автори Цимбалюк І., Павліха Н., Цимбалюк С. досліджують умови, які сприяють підвищенню фізичної активності серед учнів, що відповідає ЦСР 3 «Міцне здоров'я і благополуччя» та ЦСР 4 «Якісна освіта». Науковці аналізують організаційно-економічні аспекти розвитку спортивно-оздоровчої сфери на регіональному рівні, підкреслюючи її роль у досягненні кількох Цілей сталого розвитку, включаючи

здоров'я, освіту та партнерство [5]. Тілікіна Н. вивчає вплив фізичної активності на фізичне та психічне здоров'я молоді в Україні, що є важливим для реалізації ЦСР 3 [4]. Стегній О. досліджує рівень знань та ставлення українців до питань, пов'язаних із реалізацією Цілей сталого розвитку [2].

Мета статті. Проаналізувати взаємозв'язок між фітнесом та реалізацією Цілей сталого розвитку, визначити потенціал фітнес-індустрії у сприянні сталому розвитку суспільства та окреслити рекомендації щодо інтеграції фітнес-програм у стратегії сталого розвитку у шкільному середовищі.

Виклад основного матеріалу (результатів) дослідження. Аналіз наукових джерел та офіційних документів ООН і ВООЗ засвідчив, що фітнес є ефективним інструментом досягнення кількох Цілей сталого розвитку. Його вплив простежується не лише у сфері охорони здоров'я, а й в освіті, гендерній рівності, урбаністиці та екологічному стилі життя. Так, ЦСР 3: Міцне здоров'я і благополуччя, вказує на те, що регулярна фізична активність сприяє зниженню ризику хронічних неінфекційних захворювань, покращує ментальне здоров'я та якість життя. ВООЗ рекомендує принаймні 150–300 хвилин помірної аеробної активності на тиждень для дорослих [2]. У дослідженні Warburton і Bredin наголошується, що фітнес-системи можуть ефективно виконувати профілактичну функцію, особливо в умовах проживання у містах [3].

З 17 Цілей сталого розвитку 4 має дуже тісний зв'язок із заняттями фітнесом (рис.1).

Так зв'язок ЦСР 4 з фітнес-програмами виявляється в інтеграції їх в освітній процес, що сприяє формуванню здорового способу життя, дисципліни та соціальної взаємодії серед молоді. В Україні такі ініціативи реалізуються переважно у формі факультативів, секцій, програм з фітнесу для студентів, зокрема в умовах змішаного або дистанційного навчання [1; 7]. П'ята ціль сталого розвитку – Гендерна рівність, розкриває фітнес як засіб забезпечення рівних можливостей для участі жінок і чоловіків у фізичній активності. Водночас виявлено бар'єри, зокрема гендерні стереотипи та нерівний доступ до спортивної інфраструктури. ЦСР 11 – Стійкі міста і спільноти, вказує, що розвиток інфраструктури для фітнесу (велодоріжки, парки, майданчики) сприяє активному способу життя, зменшує рівень моторизації та зміцнює зв'язки у громадах. У світовій практиці поширені приклади «зелених фітнес-зон», які функціонують на базі парків і скверів. В Україні подібні проєкти реалізуються локально за участі громадських організацій. ЦСР 13 – Боротьба зі зміною клімату. Екологічний фітнес передбачає використання екологічних тренажерів, енергоощадних приміщень, повторного використання одягу й інвентарю. У Європі зростає кількість «еко-фітнес-залів», що перетворюють енергію людського руху на електрику. Такі практики лише починають проникати в Україну, але мають потенціал розвитку в контексті екоосвіти та екологічної свідомості населення [2; 3].

Для більш активного впровадження Цілей сталого розвитку у практику шкільної фізичної культури пропонуємо наступні види навчальної, виховної і фізкультурно-оздоровчої роботи:

1. Введення фітнес-модулів у шкільні уроки фізичної культури. Замість традиційних форм (наприклад, футбол чи волейбол), школи можуть пропонувати модулі з фітнесу: функціональні тренування, аеробіка, стрейчинг, табата, вправи з власною вагою. Такий підхід уже реалізується в межах нової української школи (НУШ) та оновлених програм МОН. Прикладом є впровадження у школах Київщини та Полтавщини фітнес-уроків на базі «руханок» та силових комплексів для старшокласників.

2. Організація фітнес-перерв та рухових пауз, це і короткі руханки (5–10 хв) між уроками або під час занять (особливо у початкових класах), і використання відеоінструкцій або анімацій, які вчитель запускає на екрані.

3. Відвідування фітнес-клубів, гуртків або секцій у позаурочний час. Створення при школах гуртків за інтересами: «Фітнес для дівчат», «Тренування на свіжому повітрі», «Фітнес-йога», «Street Workout». Так, в межах ініціативи Healthy Schools by Mondelēz (2018–2021) в багатьох школах України реалізовувалися фітнес-проєкти – наприклад, «Фітнес-ранки», «Сімейні тренування» і «Фітнес-флешмоби».

4. Інтеграція фітнесу в освітні програми та STEM-підходи. Уроки біології чи фізики можуть включати вимірювання пульсу, моніторинг фізичного навантаження, роботу з мобільними застосунками типу Google Fit або My Jump Lab. Учні можуть вести щоденники активності, порівнювати дані, створювати інфографіку тощо.

5. Організація освітніх кампаній про здоровий спосіб життя. Проведення тижнів здоров'я, фітнес-челенджів, днів без гаджетів, конкурсів на кращу домашню фітнес-програму.

6. Тренування на природі замість залу, уроки або гурткові заняття можуть проходити у парках, шкільному подвір'ї, зелених зонах, «еко-руханки» з рухами, що імітують природу (вітру, дерев, тварин), у поєднанні з короткими фактами про зміну клімату.

7. Створення активностей, під час яких учні рахують скільки енергії вони «зэкономили» завдяки фізичній активності (наприклад, замість поїздки машиною – прогулянка пішки або велосипедом) з візуалізацією у щоденниках активності або інтерактивних таблицях.

8. Проведення екологічних челенджів + фітнес, наприклад, за кожен день участі у «фітнес-тижні» учень саджає рослину, бере участь у прибиранні шкільної території або сортуванні сміття. Використання вторинних матеріалів як обладнання для фітнесу (пляшки з водою як гантелі, використані м'ячі, мотузки) як приклад повторного використання ресурсів.

9. Фітнес-програми без гендерних упереджень. Уроки фізичної культури мають пропонувати однакові можливості для участі як дівчатам, так і хлопцям. Не поділяти різні види фізичних вправ на «дівочі» і «хлопчачі» (наприклад, впровадити принцип вибору за інтересами: якщо, танцювальна аеробіка для всіх, тоді й силові комплекси – теж для всіх). Впровадження модульної системи занять, учні обирають фітнес-напрямок згідно з інтересами: йога, функціональні тренування, стретчинг, командні види спорту тощо.

10. Організація на уроках фізичної культури змішаних команд та парних тренувань, створення міксованих пар та груп у тренуваннях (незалежно від статі), з використанням вправ на координацію, синхронну роботу або парні й групові фітнес-завдання.

11. У рамках тижнів фітнесу або здоров'я проведення дискусій і диспутів з теми рівності, перегляд мотиваційних відео про жінок-лідерок у спорті, запрошення тренерок або спортсменок для мотиваційних зустрічей.

Висновки. Фітнес має високий потенціал як засіб реалізації окремих Цілей сталого розвитку у шкільному освітньому середовищі. Інтеграція фітнес-активностей в уроки фізичної культури сприяє не лише покращенню фізичного стану дітей, а й формуванню ціннісних орієнтацій, пов'язаних зі здоров'ям, екологічною відповідальністю, рівністю та громадянською активністю. Запропонована модель інтеграції фітнесу і ЦСР дозволяє поєднувати рухову активність з навчально-виховною роботою, забезпечуючи міждисциплінарний підхід до формування ключових компетентностей учнів. Такий підхід відповідає засадам Нової української школи, а також глобальним викликам у сфері освіти і здоров'я.

Перспективними напрямами подальших досліджень є експериментальна перевірка ефективності визначеної моделі інтеграції фітнесу і Цілей сталого розвитку на уроках фізичної культури та у позакласній і позашкільній фізкультурно-оздоровчій і спортивно-масовій роботі в умовах закладів загальної середньої освіти. Розробка методичних рекомендацій для вчителів фізичної культури з урахуванням принципів сталого розвитку та дослідження впливу впроваджених фітнес-практик на рівень сформованості екологічної свідомості, соціальної активності та здоров'язбережувальної компетентності учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Міністерство охорони здоров'я України. Як фізична активність впливає на здоров'я і які типи навантажень потрібні нам щотижня. URL: <https://moz.gov.ua/article/health/jak-fizichna-aktivnist-vplivae-na-zdorovja-i-jaki-tipi-navantazhen-potribni-nam-shchotizhnja> (дата звернення: 19.02.2025).
2. Стегній О. М. Уявлення населення України про сталий розвиток: аналітичний звіт. Київ: ПРООН, 2022. 88 с. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/ua/Zvit_Web_version-for-website.pdf (дата звернення: 14.03.2025).
3. Сущенко Л. П., Ляхова О. В. Методичні аспекти викладання вибіркового курсу «Сталий розвиток у фізичній культурі». *Педагогічні науки*. 2024. № 92. С. 203 – 208. URL: <https://www.pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2024/92/38.pdf> (дата звернення: 17.02.2025).
4. Тілікіна Н. Рівень залученості дітей та молоді до рухової й фізичної активності та вплив спорту на фізичне і ментальне здоров'я. 2023. URL: <https://inmol.org/rezultaty-kompleksnoho-doslidzhennia-riven-zaluchenosti-ditej-ta-molodi-do-rukhovoi-j-fizychnoi-aktyvnosti-ta-vplyv-sportu-na-fizychno-i-mentalne-zdorov-ia> (дата звернення: 05.03.2025).
5. Цимбалюк І. О., Павліха Н. В., Цимбалюк С. М. Сталий розвиток спортивно-оздоровчої сфери регіону заради миру та безпеки. Луцьк: Вежа-Друк, 2022. 140 с. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/20755/1/Tsymbaliuk_sport.pdf (дата звернення: 20.03.2025).
6. Цимбалюк С. М. Сталий розвиток спортивно-оздоровчої сфери регіону заради здоров'я нації. *Інноваційна економіка*. 2021. № 3–4 (87). С. 67–72. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/20755/1/Tsymbaliuk_sport.pdf (дата звернення: 18.03.2025).
7. Як проєкт «Healthy Schools» залучив українських школярів до здорового способу життя. *ГУРТ*: Портал суспільно активних громадян. 2021. URL: <https://gurt.org.ua/news/informator/65971/> (дата звернення: 27.02.2025).
8. Sustainable Development Solutions Network. Fit for the future: integrating physical activity into the SDGs. 2020. URL: <https://www.unsdsn.org> (дата звернення: 01.03.2025).
9. United Nations. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. 2015. URL: <https://sdgs.un.org/2030agenda> (дата звернення: 07.03.2025).
10. Warburton D. E., Bredin S. S. Health benefits of physical activity: a systematic review of current systematic reviews // *Current Opinion in Cardiology*. 2017. Vol. 32, No. 5. P. 541–556. DOI: 10.1097/HCO.0000000000000437.
11. World Health Organization. Global action plan on physical activity 2018–2030: more active people for a healthier world. Geneva: WHO, 2018. 104 p. URL: <https://www.who.int/publications/i/item/9789241514187> (дата звернення: 12.03.2025).

УДК 796.417.3-053.5(045)

Дар'я ЖУПАНЕНКО

ЗАНЯТТЯ АКРОБАТИКОЮ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ РОЗВИТКУ ФІЗИЧНИХ ЯКОСТЕЙ ТА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ УЧНІВ СЕРЕДНЬОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ*(студентка I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти**факультету фізичного виховання)**Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Стасенко О. А.*

У статті розглядається ефективність занять акробатикою на фізичну підготовку учнів середнього шкільного віку. Проаналізовано основні аспекти акробатичних вправ, їхній вплив на розвиток сили, витривалості, гнучкості та моторики. Обґрунтовано аспект психологічного впливу акробатики на учнів, що позитивно позначається на їхній мотивації до занять фізичними вправами та формуванні впевненості у власних силах. Окреслено практичні рекомендації щодо впровадження акробатичних вправ на заняттях з фізичної культури, а також розглянуто перспективи подальших досліджень у цьому напрямі.

Ключові слова: акробатика, фізичні якості, учні середнього шкільного віку, психологічна підготовка, навчальний процес, рухова активність.

Фізичне виховання є ключовим елементом формування здорової нації. У сучасному суспільстві спостерігається тенденція до зменшення рівня рухової активності серед школярів, що призводить до погіршення фізичного стану, зниження координаційних здібностей та збільшення випадків порушення опорно-рухового апарату. Відсутність належної фізичної підготовки у дітей може спричинити низку проблем, серед яких підвищений ризик травматизму, недостатній розвиток м'язового корсета та зниження когнітивних функцій, пов'язаних із координацією рухів. Одним із ефективних методів вирішення даних проблем є залучення дітей до занять акробатикою, яка поєднує фізичну активність, розвиток гнучкості, рівноваги та загальної моторики [1; 2].

Проблема фізичного розвитку дітей досліджувалася багатьма науковцями, наприклад, С. Н. Бубка зазначає, що заняття акробатикою сприяють розвитку основних фізичних якостей, таких як сила, швидкість, гнучкість та витривалість. У роботах О. П. Іваненка підкреслюється значення акробатики для покращення координації рухів та профілактики порушень постави. Дослідження В. М. Ковальчука засвідчують, що діти, які займаються акробатикою, демонструють вищий рівень психомоторного розвитку та стресостійкості. Л. М. Савченко звертає увагу на вплив акробатичних вправ на розвиток міжпівкульної взаємодії, що покращує когнітивні здібності учнів та їхню здатність до навчання. Таким чином, існуючі наукові праці підтверджують доцільність впровадження акробатичних вправ у систему фізичного виховання [3].

Метою даної роботи є аналіз впливу занять акробатикою на фізичну та психологічну підготовку учнів середнього шкільного віку, для інтеграції акробатики у різноманітні форми занять фізичною культурою. Детальніше розглянемо саме вплив занять з акробатики на фізичну підготовку учнів середнього шкільного віку.

Фізична підготовка. Акробатичні вправи відіграють важливу роль у розвитку фізичних якостей школярів, оскільки поєднують в собі елементи сили, гнучкості, координації та витривалості. Вони сприяють гармонійному розвитку опорно-рухового апарату, покращують здатність до контролю власного тіла та позитивно впливають на загальний рівень фізичної підготовленості [5].

Розвиток сили та витривалості Акробатичні вправи значною мірою сприяють розвитку м'язової сили та загальної витривалості, оскільки під час їх виконання активно задіяні різні групи м'язів, наприклад: перевороти та стійки на руках зміцнюють м'язи плечового поясу, рук і спини; сальто, стрибки та інші динамічні вправи сприяють розвитку вибухової сили нижніх кінцівок; підтягування, підйоми ніг у висі, скручування зміцнюють бокові м'язи та черевного пресу, які є ключовими для стабілізації тіла та правильного виконання рухів.

Окрім сили, акробатика сприяє розвитку витривалості. Регулярне виконання вправ із підвищеним навантаженням допомагає зміцнювати серцево-судинну систему та покращує загальну фізичну працездатність. Учні, які займаються акробатикою, зазвичай мають більш розвинену аеробну та анаеробну витривалість, що дозволяє їм легше витримувати інтенсивні фізичні навантаження.

Розвиток гнучкості. Гнучкість є важливою складовою фізичної підготовленості, і акробатичні вправи значною мірою сприяють її розвитку. Виконання регулярних розтягувань та елементів, що потребують великої амплітуди рухів (наприклад, шпагати, містки, прогини), підвищує еластичність м'язів та зв'язок. Це, у свою чергу: зменшує ризик травм під час виконання інших фізичних вправ; покращує координацію рухів, оскільки забезпечує більшу свободу дій; підвищує ефективність виконання акробатичних елементів, дозволяючи робити їх технічно правильно та естетично. Гнучкість також позитивно впливає на кровообіг, зменшуючи напруження у м'язах після навантажень, що робить заняття фізичними вправами комфортнішими та безпечнішими.

Поліпшення постави та профілактика сколіозу. Сучасний спосіб життя, пов'язаний із тривалим сидінням за партою або перед екраном комп'ютера, негативно позначається на поставі школярів. Регулярні заняття акробатикою сприяють формуванню правильної осанки завдяки наступним факторам: виконання вправ, що розвивають м'язи-стабілізатори хребта (наприклад, стійки на руках, місток, різні перевороти), сприяє підтриманню правильної постави у повсякденному житті; акробатичні вправи сприяють зміцненню глибоких м'язів спини, які підтримують природні вигини хребта; правильне виконання рухів і контроль над тілом під час вправ сприяє свідомому ставленню до постави та запобіганню сколіотичним викривленням.

Профілактика порушень постави є однією з найважливіших переваг акробатики, оскільки вона допомагає запобігти розвитку таких патологій, як сколіоз, кіфоз та лордоз, які можуть стати причиною серйозних проблем у дорослому віці.

Розвиток координації та реакції. Заняття акробатикою вимагають високого рівня координації рухів, оскільки більшість вправ пов'язані зі швидкою зміною положення тіла у просторі. Регулярне виконання акробатичних елементів сприяє: покращенню загальної моторики та здатності до точного виконання рухів; підвищенню рівноваги, оскільки багато вправ потребують стабільності тіла (наприклад, стійки, сальто, різні перевороти); розвитку швидкості реакції, оскільки при виконанні складних вправ необхідно миттєво реагувати на зміну положення тіла. Координаційні здібності, розвинені під час занять акробатикою, мають значний вплив на повсякденну діяльність, допомагаючи дітям краще контролювати своє тіло, швидше адаптуватися до різних фізичних навантажень та підвищувати загальний рівень фізичної активності.

Таким чином, акробатика є ефективним засобом розвитку фізичних якостей займаючихся, допомагаючи їм покращити силу, витривалість, гнучкість, поставу, координацію та реакцію. Ці аспекти роблять акробатику незамінною складовою фізичного виховання у середній школі та підтверджують необхідність її інтеграції у навчальний процес.

Психологічна підготовка. Крім фізичних переваг, акробатика позитивно впливає на психологічний стан дітей. Регулярні заняття цим видом спорту сприяють емоційному розвитку учнів, допомагають у формуванні стійкої психіки, підвищують рівень самоконтролю та знижують рівень стресу. У сучасних умовах, коли діти часто стикаються з емоційним напруженням через навчальні навантаження, акробатика може стати ефективним засобом психологічної адаптації та гармонійного розвитку особистості.

Акробатика сприяє формуванню позитивного ставлення до себе та власних можливостей. Досягнення нових рівнів майстерності, опанування складних елементів і отримання позитивних результатів на заняттях стимулюють дітей до подальшого самовдосконалення. Це проявляється у таких аспектах, а саме:

- Формування впевненості у власних силах. Виконання складних вправ, таких як сальто, стійки на руках чи гімнастичні перевороти, вимагає подолання страху та власних обмежень. Це допомагає дитині усвідомити, що завдяки наполегливій праці вона здатна досягати високих результатів.
- Розвиток позитивного мислення. Успішне виконання нових рухових завдань та підтримка тренера або вчителя сприяють підвищенню рівня мотивації та формуванню прагнення до самореалізації.
- Підвищення соціальної активності. Багато вправ в акробатиці виконуються в парах або групах, що розвиває в учнів навички комунікації, командної роботи та взаємної підтримки.
- Розвиток терпіння та наполегливості. Акробатичні вправи вимагають багаторазових повторень та роботи над помилками. Це сприяє розвитку в учнів таких важливих рис характеру, як терпіння, самоконтроль та наполегливість.
- Уміння долати труднощі. Опанування складних елементів акробатики потребує тривалого часу та наполегливої праці, що допомагає дітям звикати до подолання труднощів у житті.
- Виховання дисципліни. Регулярні заняття, необхідність дотримання певної послідовності рухів та увага до техніки виконання формують організованість та відповідальність у дітей.
- Розвиток самоконтролю. Виконання складних елементів вимагає точності та зосередженості, що сприяє формуванню навички контролювати свої емоції та реакції.
- Зниження рівня стресу та тривожності. Фізична активність є потужним засобом боротьби зі стресом. Під час занять акробатикою відбувається вироблення ендорфінів – гормонів радості, що позитивно впливають на емоційний стан учнів.

Крім того фізична активність допомагає знизити рівень тривожності. Завдяки руховій діяльності відбувається природне зниження рівня кортизолу (гормону стресу), що сприяє розслабленню організму. Заняття сприяють емоційному розвантаженню. Діти, які займаються акробатикою, менше схильні до негативних емоційних станів, оскільки мають можливість виплеснути надлишкову енергію та негативні емоції через рух.

Покращення якості сну – регулярні фізичні навантаження сприяють нормалізації біоритмів та поліпшенню якості відпочинку, що особливо важливо для дітей у період активного росту та розвитку.

Покращення концентрації та когнітивних функцій – акробатика також позитивно впливає на когнітивний розвиток дітей. Виконання складних рухових елементів вимагає високого рівня концентрації, координації та просторового мислення. Відповідно це сприяє: *розвитку уваги та пам'яті* (діти

запам'ятовують послідовність вправ, що покращує їхню здатність до навчання); *поліпшенню швидкості реакції*, необхідність швидко адаптуватися до змінних умов (наприклад, утримати рівновагу або правильно виконати складний рух тощо). Доведено, що фізична активність сприяє розвитку нейронних зв'язків у мозку, що покращує здатність до аналізу інформації та вирішення логічних завдань.

У підсумку, заняття акробатикою формують у дітей не лише фізичні, а й психологічні навички, що необхідні для їхнього гармонійного розвитку підростаючого покоління. У них виховується вміння: переборювати страх та сумніви у власних силах; працювати у команді та підтримувати один одного; емоційно регулювати свої стани, що важливо у повсякденному житті.

Практичні аспекти впровадження акробатики у навчальний процес. Інтеграція акробатичних вправ у навчальний процес може значно підвищити ефективність фізичного виховання учнів середньої школи. Для цього необхідно враховувати декілька важливих аспектів, серед яких методичний підхід до навчання, безпека, поетапне ускладнення вправ і створення мотиваційного середовища [4].

Акробатика може бути ефективно впроваджена в уроки фізичного виховання через:

розширення навчальної програми фізичної культури – додавання акробатичних вправ до основного курсу сприятиме загальному фізичному розвитку учнів; застосування міжпредметних зв'язків – акробатика може поєднуватися з іншими видами спорту, такими як гімнастика, легка атлетика та бойові мистецтва, що підвищує її корисність; різноманітність уроків – використання акробатичних вправ робить заняття більш динамічними та цікавими, що позитивно впливає на залученість учнів до систематичних занять.

Крім уроків фізичної культури, важливо створити умови для організації і проведення позакласних занять акробатикою. Це може бути реалізовано через:

1. *Формування шкільних секцій.* Окремі групи з акробатики дозволять учням поглиблено займатися цим видом спорту під керівництвом кваліфікованого тренера або вчителя фізичної культури.
2. *Організацію змагань та показових виступів.* Проведення внутрішніх та міжшкільних акробатичних змагань мотивує дітей до регулярних занять і підвищує їхній рівень майстерності.
3. *Використання сучасних цифрових технологій.* Відеоуроки, аналіз рухів за допомогою спеціальних додатків та інтерактивні тренувальні програми можуть допомогти учням краще опанувати техніку виконання вправ.
4. *Залучення батьків до процесу навчання.* Спільні заходи та виступи можуть сприяти підтримці інтересу до занять і популяризації акробатики серед дітей.
5. *Використання сучасного обладнання для забезпечення безпеки учнів.* Безпека є найважливішим аспектом впровадження акробатики в навчальний процес.

Для зменшення ризику травматизму необхідно облаштування спортивних залів спеціальним інвентарем. У шкільних спортзалах повинні бути передбачені гімнастичні мати, поролонові ями, страхувальні канати, а також інше обладнання для забезпечення м'якості приземлення. Для початківців важливо використовувати додаткову підтримку у вигляді допомоги викладача, спеціальних ременів та іншого обладнання для безпечного виконання елементів.

Перед початком складних вправ необхідно проводити ретельну розминку, яка підготує м'язи та суглоби до навантаження. Вчителі, які проводять заняття з акробатики, повинні мати відповідну кваліфікацію та знання методики викладання цього виду спорту, а також навички надання першої медичної допомоги.

Важливою складовою навчального процесу є поступове збільшення складності вправ, що дозволяє учням розвиватися без ризику травм та психологічного дискомфорту.

Основні принципи цього підходу:

- *Розподіл учнів за рівнями підготовки.* Варто формувати навчальні групи за рівнем фізичної підготовки, щоб уникнути перевантаження слабших учнів і забезпечити поступове вдосконалення навичок.
- *Принцип «від простого до складного».* Спочатку відпрацьовуються базові елементи (перекиди, стійки, балансування), після чого вводяться складніші комбінації.
- *Врахування індивідуальних особливостей учнів.* Діти розвиваються з різною швидкістю, тому важливо адаптувати програму занять відповідно до їхніх фізичних можливостей.
- *Контроль за технікою виконання.* Вчителі повинні регулярно перевіряти правильність виконання вправ та вчасно коригувати помилки, щоб уникнути формування неправильних рухових навичок [6].

Таким чином, акробатика є потужним інструментом не тільки для фізичного, а й для психологічного розвитку дітей. Вона допомагає їм ставати впевненішими, більш зосередженими, врівноваженими та емоційно стійкими, що позитивно позначається на їхньому навчанні, соціалізації та загальному рівні життєвої активності.

Впровадження акробатичних вправ у систематичні заняття фізичною культурою сприятиме гармонійному розвитку учнів, підвищенню їхньої рухової активності, зміцненню м'язової системи та розвитку координації рухів. Завдяки правильно організованому навчальному процесу можна ефективно інтегрувати акробатику в систему фізичного виховання, зробивши заняття фізкультурою більш цікавими та корисними для здоров'я учнів. Окрім фізичного впливу, вона сприяє покращенню когнітивних здібностей та

емоційного стану учнів. Перспективи подальших досліджень можуть включати аналіз довготривалого впливу акробатичних вправ на здоров'я дітей, дослідження методів адаптації акробатики для учнів з різним рівнем фізичної підготовки, а також розробку спеціальних програм для школярів з порушеннями опорно-рухового апарату.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Айунц В. І., Мельничук Д. Р. Основи методики викладання гімнастики : навч. посіб. Житомир: Вид-во Житомирського держ. ун.-ту ім. Івана Франка, 2010. 76 с.
2. Іващенко В. П., Безкопильний О. П. Теорія і методика фізичного виховання : підр. ч.1. Черкаси: Видавництво, 2005. 420 с.
3. Кость М. М., Чичкан О. А., Червоношапка М. О. Фізичне виховання : навч.-практ. посіб. Львів : ЛьвДУВС, 2013. 92 с.
4. Костюкевич В. М. Теорія і методика спортивної підготовки у запитаннях і відповідях : навч.-метод. посіб. Вінниця: Планер, 2016. 159 с.
5. Северіна Л. Є. Акробатичні вправи (техніка виконання та методика навчання) : метод. рек. Луцьк : 2023. 30с.
6. Сугула В. О., Власов Г. В., Булгаков О. І. Сучасні педагогічні технології в системі фізичного виховання школярів: навч.-метод. посіб. Харків: 2013. 117 с.

УДК 159.91.053.4

Данило ІРХА

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ СПОРТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

*(студент III курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету фізичного виховання)*

Науковий керівник – кандидат психологічних наук, доцент Сундукова І. В.

В статті обґрунтовано особливості психофізичного розвитку учнів молодшого шкільного віку. Зазначено, що позашкільні заняття у спортивних секціях задовольняють повною мірою потребу в руховій активності дітей, що є запорукою повноцінного психофізичного розвитку. Систематичні заняття фізичними вправами позитивно впливають на розвиток психічно-пізнавальних процесів, зокрема сприймання, мислення, уваги, пам'яті, підвищують рівень фізичної підготовленості, фізичної та розумової працездатності.

Ключові слова: *молодий шкільний вік, психофізичний розвиток, дитячий фітнес, аквааеробіка.*

Постановка проблеми. Однією з актуальних проблем сьогодення є зниження рухової активності школярів, що призводить до погіршення фізичного та психічного здоров'я. В закладах загальної середньої освіти останніми роками спостерігаються негативні тенденції в організації фізичного виховання школярів, зменшення часу на фізичну активність, низька моторна щільність уроків фізичної культури [4]. У зв'язку з цим науковці акцентують увагу на необхідності вдосконалення системи фізичної культури у школі, пошуку ефективних засобів, інноваційних технологій фізкультурно-оздоровчої роботи та збільшення рухової активності школярів в процесі позашкільної спортивної діяльності [6; 9].

Грунтовним у вирішенні зазначених проблем є досвід організації змістовного дозвілля дітей, зокрема в закладах позашкільної освіти. Використання рухової активності під час дозвілля у сфері фізичної культури та спорту здійснюється шляхом реалізації спортивних заходів, упровадження фітнес-технологій, спортивної анімації та інших видів рекреації [5].

Молодий шкільний вік, є сензитивним періодом для психофізичного й соціального розвитку дитини, а отже, вагомого значення набуває організація позашкільної рухової активності. У молодшого школяра відбуваються зміни анатомо-фізіологічних, морфо- функціональних особливостей організму, розвиток психічно-пізнавальних процесів та властивостей, психофізичних якостей тощо [2].

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідники Н. Бернштейн, Є. Ільїн, В. Клименко, І. Когут, Т. Круцевич, В. Озеров, С. Присажнюк, О. Хміляр, Л. Чхаїдзе, J. Adams та ін., в своїх наукових працях заклали теоретико-методологічну основу розвитку психофізичних якостей.

Саме вплив організованої рухової активності на психофізичний розвиток дітей молодшого шкільного віку досліджували вітчизняні та зарубіжні вчені в контексті: розвитку психофізичних якостей засобами легкої атлетики; підвищення фізичного стану дітей засобами оздоровчого туризму; формування потреби займатися фізичними вправами; програмування фізкультурно-оздоровчих занять аквафітнесом; формування фізичних і вольових здібностей молодших школярів; використання інноваційних технологій в системі фізичного виховання; підвищення оздоровчої спрямованості фізичного виховання; ігрового спрямування фізичної підготовки; використання рекреаційно-оздоровчих технологій у процесі фізичного виховання; організації фізкультурно-оздоровчої роботи з учнями початкових класів; розвитку їх фізичних якостей у процесі фізичного виховання; гармонізації фізичного й розумового розвитку у процесі фізкультурної освіти;

застосування здоров'яформуючих технологій у процесі фізичного виховання; фізичної підготовки в системі занять із фізичної культури.

Мета статті – теоретично обґрунтувати значення позашкільної спортивної діяльності для психофізичного розвитку учнів молодшого шкільного віку.

Виклад основного матеріалу (результатів) дослідження. Молодший шкільний вік характеризується зміною соціальної ситуації розвитку, провідної діяльності та новими віковими новоутвореннями, він охоплює період від 6–7 до 9–10 років. Вступ дитини до школи ініціює нове соціальне середовище, вимагає від неї усвідомлення себе, нової діяльності, певних вимог, розвитку організаційних та комунікативних умінь, моральних якостей, зміни способу життя, а також адаптації до початкової діяльності. Натомість руховій активності молодших школярів відводиться особлива роль. Рухова активність здатна задовольнити біологічні, соціальні та особистісні потреби молодших школярів [11].

Основною формою розвитку рухової активності учнів у закладі освіти є урок фізичної культури, що містить заняття гімнастикою (вправи, для загального фізичного розвитку: загальнорозвиваючі, вправи на формування правильної постави, акробатичні, танцювальні, вправи на розвиток координації рухів тощо), заняття з легкої атлетики (різні види бігу, стрибки в довжину та висоту, метання), рухливі ігри (розвиток швидкості, швидкості дій), спортивні ігри (баскетбол, волейбол, ручний м'яч, футбол) тощо.

До спеціально організованої рухової активності в режимі закладу освіти належать гімнастика до навчальних занять, фізкультурні хвилини під час уроку, спортивні розваги, рухливі ігри на перервах [3].

Гімнастика на початку навчального дня, що проводиться вчителями початкових класів протягом 5–7 хвилин, спрямована на адаптацію дітей до процесу навчання. У молодших школярів зростає рухливість нервових процесів і прискорюється відновлення динамічного стереотипу навчальної праці. Фізкультурні хвилини під час навчальних занять проводяться з метою зняття втоми окремих органів, профілактики порушень постави. Рухливі ігри на перервах дають змогу дітям вивільнити запас енергії, переключитися з розумової діяльності на активну психомоторну та рухову діяльність, реалізувати різноманітні соціальні ролі та показати власне «Я» у процесі гри.

Психофізичний розвиток учнів молодшого шкільного віку містить у собі дві рівноцінні складові: психічний розвиток (процес накопичення кількісних та якісних прогресивних змін психіки, що зумовлюють формування особистості) і фізичний розвиток (закономірний процес прогресивних змін форм та функцій організму [8]).

Психічний розвиток дітей молодшого шкільного віку характеризується активним розвитком сприймання, пам'яті, мислення, фантазії, мовлення, формуванням узагальнених розумових дій, способів їх виконання [8]. Також зростає швидкість перебігу процесу сприймання, збільшується число сприйнятих об'єктів, розширюється обсяг їх запам'ятовування.

Фізичний розвиток молодших школярів характеризується збільшенням росту (на 4–5 см за рік), ваги тіла (на 2–3 кг за рік), окружності грудної клітини (на 2–3 см за рік), життєвої ємності легень (до 2200 мл). Частота серцевих скорочень поступово скорочується (до 76–96 уд./хв. у 9–10 років, частота дихання теж (до 18–24 дихання за 1 хв.). Працездатність молодших школярів має низький рівень, у зв'язку з чим вони швидко втомлюються, але і швидко відновлюються.

Заняття в позашкільних закладах освіти дають змогу дитині розширити межі соціалізації, здатності до самоорганізації та самореалізації, розкрити індивідуальні можливості учня та підвищити власний рівень фізичної підготовленості.

Як зазначають Т. Круцевич і Н. Пангелова достатню фізичну підготовленість мають ті школярі, які крім уроків фізичної культури регулярно займаються ще два–три рази на тиждень у спортивних секціях або дитячо-юнацьких спортивних школах. Позашкільні заняття в спортивних секціях проводяться для організації вільного часу учнів, урізноманітнення їхньої рухової діяльності з метою всебічного фізичного вдосконалення та психофізичного розвитку [6].

Заняття в позашкільних закладах освіти, зокрема дитячо-юнацьких спортивних школах, покликані розкрити лідерські якості дітей, їх природні здібності та індивідуальні можливості, розширити межі соціалізації, сформувати необхідні соціокультурні навички і вміння, якості, що допоможуть дитині самоствердитися, самореалізуватися й зайняти гідну позицію в сучасному суспільстві.

Заняття спортом у спортивних секціях задовольняють повною мірою потребу в руховій активності дітей, що є запорукою повноцінного психофізичного розвитку. Систематичні заняття фізичними вправами сприяють розвитку опорно-рухового апарату, центральної нервової системи та внутрішніх органів, збагачують дитину новими відчуттями, допомагають швидше й глибше пізнати навколишній світ, загартовують організм, сприяють організованості й дисциплінованості, підвищують рівень фізичного та морального здоров'я [7].

Під впливом тренувальних занять в організмі дитини виникає велика кількість умовно-рефлекторних зв'язків між корою головного мозку, внутрішніми органами та руховим апаратом, що покращує діяльність центральної нервової системи. Можна зазначити, що систематичні заняття фізичними вправами позитивно

впливають на розвиток психічно-пізнавальних процесів, зокрема сприймання, мислення, уваги, пам'яті, підвищують рівень фізичної підготовленості, фізичної та розумової працездатності.

Значну популярність серед учнів молодшого шкільного віку посідають заняття дитячим фітнесом. Сучасні напрямки фітнесу охоплюють різні форми рухової активності, задовольняють потреби в руховій активності учнів, що сприяють підвищенню рухової активності учнів. На сьогоднішній день фітнес включає понад 200 видів рухової активності, авторські оздоровчі методики та програми, різні техніки та інноваційні технології в оздоровленні [10].

Фітнес-програми як форми рухової активності, спеціально організованої в рамках групових або індивідуальних занять, можуть мати як оздоровчо-кондиційний напрямок (зниження ризику розвитку захворювань, досягнення і підтримання належного рівня фізичного стану), так і переслідувати цілі, які пов'язані з розвитком здібностей до вирішення рухових і спортивних задач на достатньо високому рівні [6].

Дитячий фітнес, є одним із багатьох напрямів оздоровчого фітнесу, має низку характерних особливостей, є одним із сучасних напрямів оздоровчої гімнастики, являє собою синтез музики, аеробіки, елементів акробатики, ігрових видів спорту, йоги, загально-розвивальних вправ. Він підвищує загальний та емоційний тонус організму, покращує фізичну та розумову працездатність, задовольняє потребу дитини в руховій активності та сприяє психофізичному розвитку.

Для дітей молодшого шкільного віку фітнес відіграє велику роль у формуванні морально-етичних якостей. Поряд із розвитком фізичних якостей обов'язково необхідно розвивати моральні цінності та переконання, адже в основі занять фітнесом лежить комплекс вправ, які впливають на естетичне виховання. Водночас тренер формує ще й такі морально-етичні якості, як чесність, справедливість, доброзичливість, гуманність (повага до іншого), почуття обов'язку та відповідальності, виховує активну життєву позицію в молодших школярів. Виховання взаємоповаги, поваги до інших закладає фундамент морального розвитку дитини.

Різновидом фітнес програм, є танцювальна аеробіка змістом якої є сполучення дозованих вправ, бігу, стрибків, танцювальних елементів і рухів, організованих емоційною ритмічною музикою, що виконуються поточним способом. Важливою її особливістю є застосування під час занять великої кількості музичних інтерпретацій у поєднанні з виконанням специфічних рухів, які відрізняються за технікою. Залежно від стилю танцю, який використовується, розрізняють наступні програми: афроджаз, афро-аеробіка, бейлі-денс, боді-балет, джаз, модерн, латина, самба, зумба, леді-денс, рівер-денс, рок-н-рол аеробіка, сіті-джем, стріт-джем, стріп-пластика, танго-аеробіка, фанк, хіп-хоп, стріт-денс, модерн-денс тощо.

Ще однією з популярних фітнес програм є аквааеробіка – це система фізичних вправ, вибіркової спрямованості, які виконуються у водному середовищі, під музичний супровід із метою підвищення фізичної підготовленості, релаксації й оздоровлення організму. Переваги аквааеробіки полягають у тому, що заняття у воді вимагають великих зусиль через наявність водної опори, яка є природним «масажером», що робить шкіру еластичною, насичуючи її вологою; під час тиску води, стимулюється циркуляція крові, покращується робота серцево-судинної системи [1]. В залежності від спрямованості та характеру занять і вправ, що виконуються, глибини басейну на заняттях із аквааеробіки використовується різне обладнання (предмети): жилети, пояси, манжети, весла, гнучкі циліндри (нудли), гантелі, планки, диски, м'ячі, що роблять дані заняття більш емоційними та захоплюючими.

Позашкільні заняття спортом сприяють психофізичному розвитку молодших школярів, соціальній адаптації, формуванню соціально значущих особистісних якостей та властивостей у процесі виконання фізичних вправ та комбінацій. Заняття дитячим фітнесом комплексно впливають на організм дитини, його психомоторні та духовні властивості, зокрема розвивають гнучкість, координаційні здібності, витривалість, почуття ритму, уважність, мислення, кмітливість, швидкість реакції тощо.

З викладеного вище можна зробити наступні **висновки**. Систематичні заняття фізичними вправами в позашкільних закладах спортивного спрямування забезпечують виконання норм рухової активності, формування належного рівня фізичної підготовленості, що сприяє оптимальному психофізичному розвитку молодших школярів, формуванню міцного фізичного та духовного здоров'я.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аквааеробіка: методичні вказівки / уклад.: С.М. Киселевська, О.В. Чернявська. К.: КНУБА, 2016. 40 с.
2. Вікова та педагогічна психологія: навч. посібник. Скрипченко О.В., Долинська Л.В., ін. Київ: Просвіта; 2001. 416 с.
3. Герасимчук А. Особливості психофізичного стану учнів початкової школи. Вісник Прикарпатського університету. 2013;18:178-182.
4. Дикий О.Ю. Сучасні підходи до організації фізичного виховання школярів. Педагогічний пошук. 2019;1(101):24–28.
5. Дутчак М, Баженов С. Теоретичний аналіз дефініції «оздоровчо- рекреаційна рухова активність». Спортивна наука України. 2015;5(69):56–63.
6. Круцевич Т. Ю. (2018). Теорія і методика фізичного виховання, К.: Національний університет фізичного виховання і спорту України, вид-во «Олімп. л-ра», Т. 2. Методика фізичного виховання різних груп населення. 368 с.
7. Малашенко МП. Нетрадиційні підходи до фізичного виховання молодших школярів. Основи здоров'я та фізична культура. 2006;7:15-7.
8. Огністий АВ, Огніста КМ. Теоретико-методичні основи фізичного виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Тернопіль: ТАЙП; 2018. 86 с.

9. Пшоник Д.І. Новітні підходи з фізичної культури у молодшій школі. Збірник матеріалів наук. досліджень студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського нац. ун-ту ім. Ів. Огієнка; Кам'янець-Подільський; 2007, с. 93-96.
10. Язловецька, О. В. Впровадження оздоровчого фітнесу в систему фізкультурної освіти молодших школярів. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*, 2022. (207), 385-390.
11. Morgan WH. Physical Activity and Mental Health. In The Academy Papers. Champaign: H. K. P.; 1994, p. 132-141.

УДК 796.853.25''465*06/*07''(045)

Артем КАМАЛОВ

**ФІЗИЧНА ПІДГОТОВКА З ЕЛЕМЕНТАМИ ГРИ
У ДЖИУ-ДЖИТСУ ЮНИХ СПОРТСМЕНІВ 6-7 РОКІВ**

*(студент I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
факультету фізичного виховання)*

Науковий керівник – кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент Бур'яноватий О. М.

У статті проаналізовано результат спортивної підготовки у джиу-джитсу, який залежить від багатьох чинників, одним із яких є побудова міцного фундаменту для нарощування техніко-тактичного арсеналу та розвитку спеціальних фізичних здібностей спортсменів. Виконання цього завдання відбувається завдяки засобам загальної фізичної підготовки на етапі початкової підготовки, що збігається з періодом активного біологічного і психічного розвитку юних спортсменів у джиу-джитсу.

Ключові слова: юний спортсмен, джиу-джитсу, фізична підготовка, рівень фізичної підготовленості, ігровий метод.

Постановка проблеми. Перспективним напрямом удосконалення системи спортивного тренування в боротьбі джиу-джитсу є наукове обґрунтування ефективних методів підвищення рівня фізичної підготовленості на етапі початкової підготовки.

Успішне розв'язання цього питання можливе за умови вдосконалення наявних та розробки нових рекомендацій до тренувальних програм для джиу-джитсу.

Найважливішою проблемою у джиу-джитсу сьогодні є недостатня увага до етапу початкової підготовки, в основному більшість досліджень проведено із спортсменами високого класу.

Мета статті – аналіз підвищення ефективності фізичної підготовки юних борців джиу-джитсу 6-7 років на етапі початкової підготовки.

Методи дослідження: теоретичний аналіз наукової та методичної літератури, інформаційної мережі (інтернету), педагогічне спостереження,

Аналіз досліджень і публікацій. Навчально-тренувальний процес на етапі початкової підготовки передбачає виявлення здібностей вихованців з урахуванням специфіки обраного виду спорту; забезпечення мотивації щодо продовження занять; опанування засад техніки й тактики обраного виду спорту; всебічну загальну та фізичну підготовку, формування морально-етичної та вольової поведінки; базової підготовки. Продовжується підготовка вихованців, що завершили навчання у групах початкової підготовки, та здійснюється додатковий набір до груп за встановленими контрольними нормативами на етапах попередньої базової підготовки протягом першого-третього років навчання та спеціалізованої базової підготовки протягом більше 3 років навчання для виявлення майбутньої спеціалізації в обраному виді спорту [6].

Застосовуються способи, що дають змогу підвищувати функціональний потенціал спортсменів для поступового виконання тренувальних та змагальних навантажень; спеціалізованої підготовки. Триває етап спеціалізованої базової підготовки перспективних вихованців, які пройшли спортивну підготовку в групах базової підготовки, з метою розвитку спеціальних фізичних якостей, підвищення фізичної працездатності за рахунок поступового збільшення обсягу тренувальних навантажень, а також поповнення складу збірних команд для участі у змаганнях відповідного рівня; підготовки до вищої спортивної майстерності. Здійснюється удосконалення індивідуальної техніки й тактики в обраному виді спорту на етапі підготовки до вищих досягнень. Збільшується обсяг навчально-тренувальної роботи та змагальної практики для максимальної реалізації індивідуальних можливостей на всеукраїнських та міжнародних спортивних змаганнях [4].

Природною діяльністю дитини є гра. Саме під час гри діти отримують новий досвід, розвиваються фізично та розумово, удосконалюють набуті навички. Рухливі ігри мають велике значення для розвитку багатьох важливих якостей юних спортсменів, наприклад: швидкості, реакції, сили, спритності, бажання до перемоги тощо. Крім того, рухливі ігри є одним з найкращих та найемоційніших засобів фізичного відновлення [5].

Застосування рухливих ігор з елементами боротьби є одним з ефективних засобів фізичної підготовки школярів, а також одноборства — виховують характер лідера. Вони ефективно впливають на розвиток, як психічних процесів (уваги, сприйняття, пам'яті, уяви), і фізіологічних (підсилює кровообіг, дихання, обмін речовин) [1].

Програмний матеріал для навчальних груп, його розподіл і планування ґрунтуються на періодизації процесу цілорічної підготовки. Засади періодизації процесу підготовки спортсменів з джиу-джитсу складаються за умови врахування таких чинників: закономірності розвитку і становлення рівня спортивної підготовленості (важливими віхами структури тренувального процесу є головні змагання - відносно до них плануються вся система підведення спортсмена до максимальних досягнень та динаміка навантажень); календар спортивно-масових заходів; кліматичні умови [3].

Виклад основного матеріалу (результатів) дослідження.

Метою підготовки є формування зацікавленості до занять джиу-джитсу, сприяння фізичному розвитку та зміцнення здоров'я. У навчально-тренувальному процесі приділяється увага всім сторонам підготовки: фізична підготовка - всебічний фізичний розвиток шляхом застосування в навчально-тренувальному процесі рухливих, спортивних ігор та засобів ЗФП, формування рухових функцій; технічна підготовка - оволодіння засадами джиу-джитсу; тактична підготовка - створення загального уявлення про індивідуальні та групові тактичні дії у джиу-джитсу; психологічна підготовка - посилення мотивації до занять джиу-джитсу і виховання працелюбності, розвиток властивостей пам'яті, уваги, тобто творчих здібностей; теоретична підготовка - створення уявлення про систему тренування у джиу-джитсу. [2].

Очікувані результати: укомплектування навчальних груп; гармонійний фізичний розвиток та оволодіння технікою змагань; виконання контрольних нормативів (тестів). Співвідношення основних показників обсягу тренувальних навантажень - кількість: тренувальних днів на рік - 150-200; тренувальних занять на рік -150-200; складання контрольних нормативів на рік - 1-3 (1 рік навчання); змагань на рік - 1-3 (більше 1 року навчання); тренувальних днів на тиждень - 3-4; занять на день - 1 [2].

Рухливі ігри з гімнастичними рухами або гімнастичними снарядами, що вимагають від дітей молодшого шкільного віку організованості, уваги, узгодженості рухів, сприяють загальному фізичному розвитку краще застосовувати у підготовчій або основній частині заняття зв'язку з тим що за умови 3-ох занять на тиждень школярам недостатньо рухової активності, необхідно збагачувати і правильно поєднувати різні форми фізичного виховання учнів [1].

Для зняття збудження організму школярів ефективними є ігри на увагу, такі ігри необхідно звичайно змінювати після одного або двох тижнів їх застосування [5]. Мета рухливих ігор - формування рухових навичок використання підготовчих дій (спеціальних фізичних і координаційних якостей) за рахунок високого емоційного збудження, характерного для ігрових умов [2]. Завдання рухливих ігор у боротьбі є оволодіння навичками: статичного і динамічного збереження стійкості в умовах протистояння; боротьби за свій захват і його збереження; звільнення від захватів; ухилення від захватів; оволодіння найпростішими елементами тактики боротьби; виховання вольових якостей [1]. У дитячому віці ігри - найкраща форма подачі навчального матеріалу, який містить тактичні елементи поєдинку і будується на базі певного комплексу технічних дій [5].

Для груп початкової підготовки періодизація навчального процесу є умовною - планується як суцільний підготовчий період. Змагання проводяться без цілеспрямованої підготовки, але обов'язково передбачається участь у цих змаганнях. Головними принципами побудови навчально-тренувальної роботи у групах початкової підготовки є: універсальність поставлених завдань, вибір засобів і методів стосовно до всіх вихованців, дотримання індивідуального підходу та глибокого вивчення особливостей кожного спортсмена. Метою підготовки є формування зацікавленості до занять джиу-джитсу, сприяння фізичному розвитку та зміцнення здоров'я. У навчально-тренувальному процесі приділяється увага всім сторонам підготовки: фізична підготовка - всебічний фізичний розвиток шляхом застосування в навчально-тренувальному процесі рухливих, спортивних ігор та засобів ЗФП, формування рухових функцій; технічна підготовка - оволодіння засадами джиу-джитсу ; тактична підготовка - створення загального уявлення про індивідуальні та групові тактичні дії в джиу-джитсу; психологічна підготовка - посилення мотивації до занять джиу-джитсу і виховання працелюбності, розвиток властивостей пам'яті, уваги, тобто творчих здібностей; теоретична підготовка - створення уявлення про систему тренування в джиу-джитсу. Очікувані результати: укомплектування навчальних груп; гармонійний фізичний розвиток та оволодіння технікою змагань; виконання контрольних нормативів (тестів). Співвідношення основних показників обсягу тренувальних навантажень - кількість: тренувальних днів на рік - 150-200; тренувальних занять на рік -150-200; складання контрольних нормативів на рік - 1-3 (1 рік навчання); змагань на рік - 1-3 (більше 1 року навчання); тренувальних днів на тиждень - 3-4; занять на день - 1 [2].

Висновки та перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження.

На етапі початкової підготовки слід виконувати наступні завдання: зміцнення здоров'я дітей, різнобічна фізична підготовка усунення недоліків у фізичному розвитку, навчання засад техніки, індивідуальної та групової тактики. На цьому етапі не треба планувати заняття із значними фізичними та психологічними навантаженнями, що припускають застосування одноманітного, монотонного навчального матеріалу.

Під час удосконалення техніки потрібно орієнтуватися на використання значної кількості різноманітних підготовчих вправ: стабілізувати техніку рухів і добиватися формування стійкої рухової

навички. В юного спортсмена закладається різнобічна технічна база – такий підхід є засадою для наступного удосконалення техніки. Це положення поширюється також на наступні два етапи багаторічної підготовки.

Перспективою подальших пошуків є розробка рекомендацій до програми фізичної підготовки юних спортсменів джиу-джитсу 8-9 років.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бур'яноватий О. М., Мішин С. В. Рекреаційні ігри у військово-спортивному багатоборстві. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. 3К(176). 2024. С. 131-134
2. Джиу-джитсу: Навчальна програма для дитячо-юнацьких спортивних шкіл. Київ 2016. 67 с.
3. Кривенцова І.В., Огарь Г.О., Паніна О.О. Силова підготовка в навчально тренувальному процесі юних дзюдоїстів. Єдиноборства. 2020. № 1(15). С. 13–21.
4. Кравчук Т. М. Фізична підготовленість юних спортсменів у джиу-джитсу на початковому етапі спортивної спеціалізації (динаміка і вплив на спортивний результат) / Т. М. Кравчук, Г. О. Огарь, А. А. Дворжанський // Health, sport, rehabilitation. 2018. № 4. С. 81-86
5. Мішин С. В., Бур'яноватий О. М., Собко С. Г. Вплив спортивних ігор як засобу рекреаційно-оздоровчої діяльності на фізичну підготовленість студентів 1-2 курсів ЗВО. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. 3К(176). 2024. С. 338-341
6. Орлов О.І. Формування здоров'язбережувального середовища у закладах вищої освіти під час оволодіння бойовим мистецтвом Дзю-дзюцу. Збірка тез II-ї Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Сучасний оздоровчий фітнес як інноваційна форма організації навчального процесу здобувачів вищої освіти», присвяченої 123-ій річниці Національного університету «Запорізька політехніка». Запоріжжя, 23-24.11.2023. Запоріжжя, С.90-92

УДК: 796.83:372.8:159.922.8

Ярослав КОЗУРАК

ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНІК БЕЗКОНТАКТНОГО БОКСУ ЯК ЗАСОБУ ПІДВИЩЕННЯ СТРЕСОСТІЙКОСТІ В УЧНІВ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

*(студент I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
факультету фізичного виховання)*

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Маркова О. В.

У статті розглядається можливість використання безконтактного боксу як ефективного засобу фізичного виховання підлітків в умовах сучасної шкільної освіти. Підкреслено, що підлітковий вік характеризується підвищеною емоційною вразливістю, а зниження стресостійкості, викликане соціальними та воєнними чинниками, вимагає нових підходів до організації уроків фізичної культури. Обґрунтовано доцільність впровадження безконтактного боксу як засобу, що поєднує розвиток фізичних якостей (сили, швидкості, витривалості, координації) із покращенням психоемоційного стану учнів. Представлено варіанти вправ, структуру уроку та елементи психоемоційної підтримки. Зазначено перспективність використання методики для формування саморегуляції, самодисципліни та адаптивності підлітків у складних соціальних умовах.

Ключові слова: безконтактний бокс, урок фізичної культури, підлітковий вік, стресостійкість, психоемоційний стан, фізичні якості, саморегуляція, емоційна стабільність.

Постановка проблеми. У сучасному освітньому середовищі зростає потреба у впровадженні ефективних засобів фізичного виховання, які не лише сприяють гармонійному фізичному розвитку учнів, а й позитивно впливають на їхню психоемоційну сферу. Підлітковий вік характеризується високою емоційною нестабільністю, підвищеним рівнем тривожності, імпульсивністю, що ускладнює адаптацію до соціального середовища та навчального процесу [1; 6].

Особливої актуальності ця проблема набуває в умовах повномасштабної війни в Україні, що спричинила глибокі трансформації в психологічному стані дітей і підлітків. Психологи, педагоги та соціальні працівники фіксують зниження рівня стресостійкості, зростання випадків дезадаптації, тривожних і депресивних станів серед учнівської молоді [2].

У таких умовах особливого значення набувають засоби фізичної культури, які поєднують розвиток фізичних якостей з формуванням здатності протистояти стресу, регулювати емоції та підтримувати психічну рівновагу [12; 13].

Аналіз досліджень і публікацій. Одним із таких засобів виступає безконтактний бокс, що за умови грамотного педагогічного супроводу може слугувати не агресивним видом боротьби, а способом саморозвитку, самоконтролю та мобілізації внутрішніх ресурсів. Результати досліджень свідчать, що заняття боксом сприяють зниженню рівня тривожності, покращенню психоемоційного стану та розвитку морально-вольових якостей у підлітків [3; 4; 7].

В умовах уроку фізичної культури елементи безконтактного боксу можуть бути адаптовані до вікових можливостей учнів та використані як ефективний інструмент розвитку сили, швидкості, витривалості, координації, а також підвищення психоемоційної стійкості. Практика свідчить, що така форма роботи є

безпечною, мотиваційно привабливою для учнів і дозволяє реалізувати як завдання фізичного виховання, так і емоційного регулювання.

Впровадження технік єдиноборств на уроках фізичної культури є актуальним напрямом, що сприяє розвитку фізичних якостей та психоемоційної стійкості учнів. Різні автори досліджували методики інтеграції бойових мистецтв у шкільну програму. Зокрема, у навчально-методичному посібнику «Нова українська школа: методика навчання фізичної культури у 1–4 класах закладів загальної середньої освіти» розглядаються підходи до викладання фізичної культури в початковій школі, включаючи використання різних варіативних модулів, які можуть охоплювати елементи єдиноборств [11].

Крім того, у збірнику методичних матеріалів «Підвищення рухової активності учнів 5–11 класів на уроках фізичної культури засобами інноваційних варіативних модулів навчальної програми» представлено плани-конспекти для реалізації варіативних модулів, таких як «Футбол», «Бадмінтон», «Степ-аеробіка», що можуть бути адаптовані для включення елементів єдиноборств [10].

Варто також відзначити роботу Сутули В., Власова Г. та Булгакової О., де розглядаються різні підходи до фізичного виховання, які можуть включати елементи єдиноборств для розвитку фізичних якостей учнів [9].

Методика безконтактного боксу вже використовується в окремих освітніх закладах Європи, США та Канади як елемент програм соціально-емоційного розвитку молоді. В Україні перші спроби інтеграції елементів боксу в шкільну програму відбуваються у вигляді гурткової роботи або в межах варіативних модулів, однак на сьогодні, бракує системного підходу та методичних рекомендацій щодо впровадження безконтактного боксу на уроках фізичної культури. Згідно з даними досліджень, заняття боксерськими вправами позитивно впливають на показники координації, витривалості, швидкісно-силових якостей, а також сприяють регуляції агресії та емоційного напруження в підлітків [5; 8].

Так, у роботі Ляшенка Ю. та Лісового А. наголошується на ефективності безконтактних технік боксу у формуванні психологічної стійкості школярів [5]. Автори доводять, що включення боксерських елементів у структуру уроку фізичної культури сприяє соціалізації учнів і підвищенню мотивації до занять спортом. Крім того, дослідження R. S. Trulson виявило, що включення боксу у виховні програми для підлітків з девіантною поведінкою сприяло зниженню агресивності та формуванню дисципліни, що вказує на терапевтичний потенціал цього виду спорту [16].

Мета дослідження. Обґрунтування доцільності впровадження безконтактного боксу на уроках фізичної культури в закладах загальної середньої освіти як ефективного засобу підвищення стресостійкості підлітків, а також представлення методичних підходів до його реалізації в шкільному середовищі.

Виклад основного матеріалу (результатів) дослідження. Сучасні підходи до викладання фізичної культури передбачають не лише розвиток фізичних якостей, а й формування у школярів психоемоційної стійкості, самодисципліни, здатності до саморегуляції. В умовах зростання рівня стресу серед учнівської молоді, викликаного як глобальними подіями (зокрема війною в Україні), так і віковими особливостями підліткового періоду, особливої актуальності набувають такі форми занять, які поєднують рухову активність із психоемоційною розрядкою.

Одним із таких засобів є безконтактний бокс, який можна ефективно адаптувати до навчальної програми з фізичної культури. На відміну від традиційного боксу, безконтактна форма виключає нанесення ударів супернику, а натомість акцентує увагу на техніці рухів, координації, швидкості, ритмічності та психологічній підготовці. Цей вид діяльності дозволяє учням реалізовувати потребу в активності, вивільняти напругу, підвищувати впевненість у собі та формувати вольові якості без ризику травмування. Дослідники вказують на позитивний вплив безконтактного боксу на психофізіологічний стан учнів, розвиток таких якостей, як самоконтроль, уважність, адаптивність до стресових ситуацій [12; 15]. Такий формат занять є інклюзивним, безпечним і водночас динамічним, що робить його привабливим, як для хлопців, так і для дівчат. Такі заняття включають виконання тіньового боксу, спарингів без контакту, вправ на лапах, елементів боксерської розминки, рухових комбінацій на швидкість реакції. Подібна діяльність сприяє підвищенню впевненості, зниженню тривожності, поліпшенню концентрації та самоконтролю в учнів. Розглянемо їх більш детально.

Тіньовий бокс – імітація ударів і рухів без партнера перед дзеркалом або в просторі. Цілі: розвиток координації, техніки, ритму, витривалості. Приклад вправ: Серія «джеб-крос-уклон» (30 сек). Комбінація ударів з переміщенням: вперед/назад/вбік (3×1 хв). Рухи корпусом (уклони, нирки, підсічки) без ударів – розвиток гнучкості.

Удари в повітря за командою – виконання окремих ударів або комбінацій по сигналу вчителя. Цілі: тренування реакції, концентрації, ритму. Приклади: Вчитель говорить «1» – джеб, «2» – джеб-крос, «3» – уклон і крос. Вправи в парах: один виконує удари, інший «диктує» номер.

Удари по лапах або мішках (за умов наявності інвентарю) – використання лап або боксерських подушок для розвитку точності та сили. Цілі: моторний контроль, швидкісно-силові якості. Форми роботи: парна робота: один тримає лапи, інший б'є комбінацію; робота по «мішку часу» – 3 раунди по 30 сек.

Переміщення в боксі – робота ніг у різних напрямках: кроки, стрибки, ковзання. Цілі: координація, баланс, витривалість. Вправи: «квадрат»: пересування вперед–назад–вліво–вправо з боксерською стійкою, робота «на носках» із чергуванням напрямку руху.

Боксерська загальна фізична підготовка – загальнорозвивальні вправи, що застосовуються в тренуваннях боксерів. Цілі: витривалість, сила, гнучкість. Комплекс вправ: скакалка (1–2 хв); згинання і розгинання рук в упорі лежачи на підлозі (на час або кількість); «планка» (1 хв); присідання з ударом у повітря; «Гусениця»: з положення стоячи – вперед у планку – назад.

Парна робота без контакту – робота з партнером у форматі «дзеркала» – імітація бою без дотику. Цілі: розуміння дистанції, розвиток уваги та самоконтролю. Приклади: один атакує, інший ухиляється, не пропускаючи удари; робота на час із зміною ролей.

Психорухові вправи – ігрові або координаційні завдання з елементами боксу. Цілі: розвиток уваги, швидкості реакції, креативності. Ідеї: «повтори комбінацію»: запам'ятати та повторити ударну серію; «кольоровий бій»: кожному удару присвоєно колір, учень виконує вказану послідовність (табл. 1).

Таблиця 1

Вправи з безконтактного боксу, що можна впроваджувати в урок фізичної культури

Назва вправи	Опис та цілі
Тіньовий бокс	Імітація ударів і рухів без партнера. Розвиває техніку, координацію, ритм, витривалість.
Удари в повітря за командою	Виконання комбінацій ударів по команді вчителя. Тренує реакцію та увагу.
Бокс з тінню проти уявного суперника	Імітація бою без контакту. Розвиває тактику, рухливість, уяву.
Удари по лапах або мішках	Робота по лапах або боксерському мішку. Формує точність і силу ударів.
Переміщення в боксі	Пересування в стійці. Покращує координацію, баланс і витривалість.
Боксерська загальна фізична підготовка (ЗФП)	Загальнорозвивальні вправи: скакалка, віджимання, планка. Підвищують загальну фізичну підготовку.
Парна робота без контакту	Робота в парах без дотику. Розвиває контроль, увагу, дистанцію.
Психорухові вправи	Ігри та вправи для розвитку уваги й координації. Включає запам'ятовування та творчі завдання.

Нами була запропонована методика використання вправ безконтактного боксу на уроках фізичної культури для дітей підліткового віку з урахуванням психоемоційних методик.

До методичних засад було віднесено: вікова адекватність – вправи підібрані з урахуванням фізіологічних особливостей підлітків (11–14 років); безпечність – виключення прямого контакту; регулярність – використання у рамках модульної системи (один раз на тиждень протягом 6–8 тижнів). Структура уроку:

- підготовча частина уроку – руханка з елементами боксу, дихальні вправи;
- основна частина – тіньовий бій, удари в повітрі, координаційні вправи, боксерська ЗФП;
- заключна частина – релаксація (психоемоційні техніки, дихальні вправи, оцінювання свого стану).

Використання психоемоційних технік включало:

- прийом «короткий видих» після ударної серії для «скидання» напруги;
- ведення емоційного шкалювання (оцінка власної реакції до і після вправ);
- техніка «перетворення емоції»: уявити невирішену проблему чи певні негаразди у вигляді кулі і «випустити» її у комбінацію ударів.

Завдяки впровадженню уроків з безконтактного боксу прогнозуємо підвищення силових і швидкісних якостей учнів, зниження тривожності та стресу, розвиток саморегуляції і дисципліни у підлітків.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Результати аналізу теоретичних джерел і практичних підходів дозволяють зробити висновок, що безконтактний бокс є ефективним інструментом для інтеграції в уроки фізичної культури підлітків. Завдяки поєднанню фізичного навантаження з елементами емоційного розвантаження, вправи з безконтактного боксу сприяють:

- розвитку основних фізичних якостей: сили, швидкості, витривалості, координації;
- підвищенню психоемоційної стійкості, зниженню тривожності та стресу;
- формуванню навичок самоконтролю, дисципліни, уважності та впевненості у собі;
- створенню безпечного, динамічного та інклюзивного середовища на уроці фізичної культури.

Адаптація боксерських вправ до вікових та психофізіологічних особливостей підлітків дозволяє реалізувати

як завдання фізичного виховання, так і цілі емоційного здоров'я, що особливо актуально в умовах підвищеного рівня стресу, пов'язаного з військовими діями в Україні.

Подальші наукові розвідки доцільно спрямувати на експериментальне обґрунтування ефективності методики використання безконтактного боксу у школі (з вимірюванням змін фізичних і психоемоційних показників); розробку вікових програм з елементами боксу для різних рівнів освіти (початкова, середня, старша школа) та інтеграцію психоемоційних технік у програми з фізичної культури з урахуванням впливу на рівень тривожності, агресії та самооцінку учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Особистість у духовно-моральному вимірі: теоретико-методологічний аналіз. К.: Університет "Україна", 2012. 312 с.
2. Васильєва Т. А. Психологічні особливості емоційної сфери підлітків у кризових умовах. *Психологічний журнал*. 2022. № 3. С. 57–64.
3. Дубогай О. Д., Самойленко М. Г. Зміни функціонального стану організму підлітків під впливом занять боксом. *Фізична культура, спорт та здоров'я нації*. 2022. Вип. 14. С. 112–118. URL: <https://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/40472> (дата звернення: 09.03.2025).
4. Куценко О. Л., Савельєв О. О. Бокс як засіб виховання морально-вольових якостей підлітків. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2021. № 6. С. 127–132. URL: <https://www.sportpedagog.org.ua/html/journal/2021-06/21kolrov.pdf> (дата звернення: 08.03.2025).
5. Ляшенко Ю. В., Лісовий А. П. Використання безконтактного боксу у формуванні психофізичної стійкості підлітків. *Фізична культура, спорт та здоров'я нації*. 2022. Вип. 13. С. 112–118.
6. Макаренко С. В. Психологія підліткового віку. К.: Центр навчальної літератури, 2020. 218 с.
7. Мулик К. А., Скалій О. М., Аносова О. В. Вплив занять боксом на психоемоційний стан підлітків. *Єдиноборства*. 2023. № 3(25). С. 35–41. URL: https://journals.urau.martial_arts/article/view/305074 (дата звернення: 10.03.2025).
8. Самофалова Н. Г. Безконтактні єдиноборства як засіб виховання самоконтролю в учнів підліткового віку. *Педагогіка та психологія*. 2021. № 4. С. 74–78.
9. Сутула В. О., Власов Г. В., Булгаков О. І. Сучасні педагогічні технології в системі фізичного виховання школярів : навч. посіб. Житомир : ЖДУ ім. І. Франка, 2017. 168 с.
10. Федорчук С. В., Сліпченко А. В. Підвищення рухової активності учнів 5–11 класів на уроках фізичної культури засобами інноваційних варіативних модулів навчальної програми : зб. метод. матеріалів. Запоріжжя : Класичний приватний ун-т, 2020. 56 с. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi80/0060146.pdf> (дата звернення: 05.03.2025).
11. Хлань І. С., Остапенко І. В. Методика навчання фізичної культури у 1–4 класах закладів загальної середньої освіти : навч.-метод. посіб. Київ : ІМЗО, 2021. 224 с. URL: <https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books2/navchalno-metodychny-posibnyky/dlyapredpraysivnykiv/Metoda%20FK%202021.pdf> (дата звернення: 08.03.2025).
12. Beneke R., Bormefeld M., Köhler K. Non-contact boxing training in school PE classes: impact on self-regulation and resilience in adolescents // *Journal of Physical Education and Health*. 2020. Vol. 9(1). P. 45–52. URL: <https://journals.pzh.wroc.pl/JPEH/article/view/109> (дата звернення: 23.03.2025).
13. Compas B. E. et al. Coping and emotion regulation from childhood to early adulthood: Points of convergence and divergence. *Child Development Perspectives*. 2017. Vol. 11(2). P. 124–130.
14. Gullone E., Taffe J. The relationship between emotional regulation and adolescent mental health *Clinical Psychology Review*. 2012. Vol. 32(6). P. 451–458.
15. Mastrogiannis D., Kaloigiannis P. Psychological benefits of shadow boxing for teenagers in school-based PE lessons. *International Journal of Sports Science & Coaching*. 2021. Vol. 16(3). P. 372–380. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/1747954121999312> (дата звернення: 24.03.2025).
16. Trulson R. S. Martial arts training: A novel "cure" for juvenile delinquency. *Human Relations*. 1986. Vol. 39(12). P. 1131–1140. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/001872678603901204> (дата звернення: 24.03.2025).

УДК: 796.092.29

Марія КОШЕВА

ЗАСТОСУВАННЯ JEBSEN-TAYLOR HAND FUNCTION TEST ДЛЯ ОЦІНКИ ДРІБНОЇ МОТОРИКИ СТУДЕНТІВ

*(студентка I курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв)*

Науковий керівник – кандидат наук з фізичного виховання і спорту Миценко Є.В.

В останні роки гостро стоїть проблема оцінки успішності студентів, оскільки в силу ряду причин займатись доводиться дистанційно. Також, через складну безпекову ситуацію планувати навчальний процес доводиться доволі гнучко. Все це робить більш актуальними засоби оцінки, що враховують не стільки обсяг роботи, скільки набутий результат. В цьому контексті метою нашого дослідження є перевірка релевантності показників рівня розвитку дрібної моторики отриманих із застосуванням *Jebson-Taylor hand function test* (надалі *JTHFT*).

Ключові слова: дрібна моторика, академічна успішність, *Jensen-Taylor hand function test*.

Постановка проблеми. Розвиток дрібної моторики є ключовим аспектом для формування різних навичок у студентів, включаючи письмо, малювання та виконання тонких маніпуляцій. Наукові дослідження, опубліковані в українських журналах, часто акцентують увагу на зв'язку між дрібною моторикою та академічними успіхами. Зокрема розглядається роль дрібної моторики в контексті підготовки до професійної діяльності [2]. А також розкриваються особливості розвитку дрібної моторики у дітей з

особливими освітніми потребами, що також може бути релевантним для студентів з такої категорії. Окремі дослідження стосуються взаємозв'язку між дрібною моторикою та академічною успішністю. Наприклад, дослідження про те, як розвиток дрібної моторики може вплинути на академічну успішність [5]. Крім того, ширші наслідки розвитку моторики для когнітивних функцій обговорюються в численних роботах, у тому числі про сенсомоторну координацію і її вплив на результати навчання [4,9].

Як уже зазначалося, ряд авторів досліджують зв'язок між дрібною моторикою та академічною успішністю студентів вищих навчальних закладів [1, 3]. Їх роботи безпосередньо стосуються розвитку дрібної моторики у студентів вищих навчальних закладів і аналізують, як розвинена дрібна моторика впливає на академічні досягнення цих студентів. Також ці автори описують методи оцінки дрібної моторики, такі як тести на координацію, швидкість і точність рухів, а також пов'язують відповідні показники з академічною успішністю.

В той же час у своїх попередніх роботах ми повідомляли, що існує проблема оцінки результатів роботи студентів на заняттях з фізичного виховання в секціях на основі тих видів рухової активності, в процесі яких важко виокремити об'єктивні критерії успіху. Наприклад фітнес або шейпінг. В той же час ці напрями є популярними, і тому ідея використання тестів з контролю моторики для оцінки ефективності занять фізичним вихованням є актуальною [5].

Аналіз досліджень та публікацій. Віталій Кашуба зі співавторами, в роботі присвяченій врахуванню дрібної моторики студентів вищих навчальних закладів в процесі розробки нових педагогічних технологій говорить про підготовку студентів мистецьких спеціальностей, що включає дрібну моторику як один з аспектів професійно-значущих фізичних якостей [4]. Результати отримані Кашубою з використанням цього тесту відрізняються в залежності від спеціалізації, що підтверджує зв'язок між професійною діяльністю та розвитком дрібної моторики представленим серед результатів дослідження. К. Селіванова описує різні види реабілітаційних вправ для розвитку дрібної моторики: статичні, динамічні, розслаблюючі, тонічні, що є ключовим аспектом для дослідження розвитку моторних навичок у студентів [6]. Вона обговорює методи оцінки рухових порушень кистей рук, таких як гоніометрія та аналіз біомеханічних параметрів, дає уявлення про методологію оцінки моторики, що може застосовуватись в роботі зі студентами.

Г.Л. Бойко зі співавторами говорять про важливість фізичної активності для загального здоров'я студентів, що включає і розвиток моторних навичок. Хоча акцент ставиться більше на загальну фізичну підготовку, вправи для гнучкості, сили, координації можуть прямо або опосередковано впливати на розвиток дрібної моторики. Також Г.Л. Бойко згадує різні методики, які використовуються для оцінки фізичного стану студентів, включно з руховими тестами.

Один з найавторитетніших фізіологів, із числа тих, хто досліджував рухову функцію організму людини, Микола Бернштейн, визначив поняття дрібної моторики як одну із сторін згаданої рухової функції, процесу, що безпосередньо пов'язана з оволодінням предметними діями, розвитком продуктивних видів діяльності, письмом, мовленням людини [2].

В англomовних джерелах, якщо перекладати термін «Дрібна моторика», як «fine motor control», одним з поширених визначень поняття, що цим терміном позначається координація дрібних м'язових груп, і зазвичай заключається в синхронізації їх активності для рук, пальців та очей. Рухові навички, засновані на такій моториці, мають вирішальне значення для виконання точних рухових завдань, таких як письмо, застібання гудзиків, використання посуду та маніпулювання дрібними предметами. В основі їх фізіологічних механізмів – складні види моторного контролю [9].

В іншому значенні дрібна моторика перекладається як «Fine motor skills» і в цьому розумінні її прийнято розділяти на категорії: тонкі маніпуляції з предметами, письмо, артикуляція. Кожна з цих категорій узагальнює ряд рухових навичок відповідного типу [9].

Erika Davis Sears та Kevin C. Chung проаналізували медичну ефективність одного з найроповсюдженіших у реабілітаційній практиці тестів для оцінки дрібної моторики – Jebsen-Taylor hand function test [10]. Зазначили, що він використовується для оцінки функції рук, включаючи дрібну моторику, через виконання стандартизованих завдань, для яких фіксується час виконання. Тест включає письмо, перегортання карток, підняття маленьких об'єктів, симуляцію годування, складання шашкою. Дослідження показало, що JTHFT має слабку кореляцію з Michigan Hand Outcomes Questionnaire (МНQ), який є самодостатнім діагностичним інструментом, прийнятим в медичній практиці для оцінки функціонування руки [10]. Цей аналіз вказує на те, що для повної картини оцінки моторики у студентів можуть знадобитися такі як JTHFT об'єктивні тести в поєднанні суб'єктивними оцінками, наприклад, за допомогою опитування. Це може допомогти визначити, чи студенти сприймають розвиток своєї моторики як корисний для їх академічної або професійної діяльності. Ще одним способом оцінити дрібну моторику є використання тестів з оцінки рівня рухового та загального розвитку особи у складі яких є і розділ, що їй присвячений. Так наприклад інструментом оцінки рівня загального розвитку особи, у складі якого є субтест спрямований на дрібну моторику, являється РЕР (psycho education profile), зокрема у третій редакції 2018 року, розроблений Е. Shopler, разом з рядом інших авторів та адаптований українською мовою [3], тест призначений для оцінки

готовності дитини до навчання в школі. Він складається із більш як сотні практичних завдань згрупованих за кількома субтестами. Кількість завдань варіює в залежності від ходу тестування.

Ткаченко Т.А. досліджує фізіологічні основи дрібної моторики, підкреслюючи, як координовані дії м'язів, нервової та кісткової систем впливають на здатність виконувати точні рухи. Це важливо для розуміння фундаментальних механізмів, що стоять за моторними навичками у студентів [10]. Також автор пропонує ряд вправ та ігор, які можуть бути адаптовані для студентів з метою розвитку їхньої дрібної моторики. Це може включати вправи на маневреність пальців, координацію рухів, що є важливим для покращення академічних навичок, таких як письмо, малювання або робота з інструментами. Автор вказує на взаємозв'язок між розвитком дрібної моторики і мовлення. Це актуально для студентів, оскільки розвинена моторика може сприяти кращому засвоєнню мовного матеріалу, поліпшенню артикуляції, що в свою чергу впливає на академічні досягнення.

З представленого вище випливає, що в практиці підготовки студентів використовується оцінка рівня розвитку дрібної моторики. **Метою ж** нашого дослідження є оцінка рівня розвитку дрібної моторики студентів вищого навчального закладу, як критерій успішності навчально-тренувального процесу в секції фітнесу.

Серед завдань дослідження ми виділили такі як: вивчення сучасного стану питання в роботах інших авторів; підбір інструментів оцінки рівня розвитку дрібної моторики, які добре підходять для застосування в умовах педагогічного процесу вищого навчального закладу; збір статистичних даних про рівень розвитку дрібної моторики студентів вищого навчального закладу на початку та наприкінці навчального сезону; аналіз та систематизація отриманих даних про стан дрібної моторики у студентів вищого навчального закладу; перевірка ефективності використання тесту через пошук зв'язку з успішністю навчання визначеною за традиційними критеріями; обговорення результатів оцінки рівня розвитку дрібної моторики студентів, як критерію успішності навчально- тренувального процесу; формулювання висновків та перспективи подальших досліджень в напрямку оцінки рівня розвитку дрібної моторики студентів.

Виклад основного матеріалу. В дослідженні прийняли участь 36 студенток Центральноукраїнського державного університету ім. Володимира Винниченка. Всі вони на момент дослідження навчалися на першому курсі факультету педагогіки, психології та мистецтв і в рамках навчальної дисципліни – фізичне виховання займалися в секції фітнесу. Їх вік перебував в діапазоні від 18 до 21 року, ніхто з них не займався професійно спортом, танцями або іншими видами діяльності пов'язаними з високою фізичною активністю.

В якості інструменту оцінки дрібної моторики студентів ми обрали "Jebsen-Taylor hand function test". Як уже зазначалося вище ми зробили такий вибір, оскільки даний інструмент являється достатньо простим а також пропонує об'єктивні критерії оцінки.

Цей тест складається із семи завдань кожне з яких потрібно виконати спочатку правою а потім лівою рукою. Це письмо тексту за заданими параметрами, такими як обсяг і зміст; перевертання карток; збирання дрібних об'єктів до ємності; імітація годування з ложечки; складання шашок одна на одну; переміщення консервних банок на поверхні столу. Весь тест виконується сидячи за столом, не вимагає специфічного обладнання. Для кожного завдання розробниками представлений середній час виконання та середнє квадратичне відхилення від нього. Оцінку результату автори пропонують розраховувати за відхиленням від середнього часу виконання кожного завдання, порівнюючи його з середнім квадратичним відхиленням. Так показником, що вказує на серйозні проблеми з дрібною моторикою вони пропонують вважати відхилення середнього часу виконання тестів більше ніж на 2 середніх квадратичних відхилення в бік збільшення.

З таблиці 1 видно, що в другому навчальному семестрі, у порівнянні з першим, за всіма згаданими вище показниками у досліджуваній групі студентів відбулись значні зміни. Так, середня арифметична величина показника «Jensen-Taylor hand function test» зросла на 0,4 пункта.

Таблиця 1

Показники успішності студентів першого року навчання

	ЛТНФТ, бали	Проба Руф'є, бали	Успішність з ФВ, бали	Академічна успішність, бали
Лютий	+0,3	8,2	64%	67
Червень	+0,7	6,5	73%	73
Різниця	0,4	-1,7	9	5
Вірогідність різниці	P<0,01	P<0,01	P<0,01	P<0,01

Індекс Руф'є знизився на 1,7 пункта, що відображає значну позитивну динаміку функціонального стану серцево-судинної системи студентів, які прийняли участь в дослідженні. В середньому на 9 балів за 100-бальною системою зросла успішність з дисципліни фізичне виховання тих же студентів за вказаний період. В той же час загальна академічна успішність студентів зросла на 5 балів.

Висновки та перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження. Отже, ряд дослідників звертали увагу на дрібну моторику, як чинник впливу на академічну успішність, її розвиток, як чинник раціональності методичного процесу. В той же час ми не знайшли публікацій, де був би описаний досвід використання рівня розвитку дрібної моторики, як критерію індивідуальної успішності студентів на заняттях з фітнесу. Автори, що раніше визначали рівень розвитку дрібної моторики, використовували для цього широкий ряд інструментів. Таких як JTHFT, «Michigan Hand Outcomes Questionnaire, RPP-3 та інші. У кожного з них є переваги і недоліки, втім, оптимальним для наших умов є JTHFT, оскільки є простим, заснованим на загальноприйнятих і зрозумілих показниках статистичної обробки даних. Розрахованим на дорослих, якими по суті є студенти.

Ми вияснили, що середня арифметична величина показника рівня розвитку дрібної моторики, визначеного за допомогою JTHFT, складає 0,3 бала на початку, та 0,7 бала наприкінці другого навчального семестру. Ці показники можна в подальшому використовувати для оцінки результатів інших студентів.

Також нам вдалось знайти зв'язок між рівнем розвитку дрібної моторики, та показниками, що визначають рівень успішності навчальної роботи. Зокрема коефіцієнт кореляції рівня розвитку дрібної моторики та академічної успішності студентів освітніх та мистецьких спеціальностей, склав 0,52. Коефіцієнт кореляції рівня розвитку дрібної моторики з успішністю в дисципліні «Фізичне виховання» у тих же студентів дорівнює 0,41. Також на вірогідному рівні - 0,32 знаходиться залежність виявлена нами між показником рівня розвитку дрібної моторики та індексом Руф'є. Факт наявності тісного кореляційного зв'язку рівня розвитку дрібної моторики з кожним із трьох перерахованих показників свідчить про можливість використання JTHFT в якості інструменту визначення такого рівня, з подальшим використанням отриманої величини в якості критерію успішності навчання в рамках дисципліни - «Фізичне виховання». Серед його переваг, об'єктивні принципи визначення рівня розвитку дрібної моторики. Рухові завдання, що лежать в його основі, суворо і чітко регламентовані, легко відтворюються, прості і зрозумілі. Очевидно, що успіх у виконанні цих завдань - регламентується саме якістю дрібної моторики рук. Логіка аналізу отриманих даних базується на загальноприйнятому в математичній статистиці правилі трьох сигм [8].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойко Г. Л., Мішук Д. М. Вплив практичних занять з фізичного виховання на фізичний стан студентів та система його оцінки. *Спортивний вісник Придніпров'я*. 2016. № 3. С. 5–8.
2. Гавриш А., Гарасим'юк А. Використання геймінгу для підвищення ефективності навчання в закладах вищої освіти. *Захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах* : збірник тез доповідей I Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих учених, студентів і курсантів. Львів : ЛДУ БЖД, 2019. С. 173–175.
3. Державні тести і нормативи оцінки фізичної підготовленості населення України / за ред. М. Д. Зубалія. 2-е вид., перероб. і допов. К. : 1997. 36 с.
4. Кашуба В., Асаулук І., Дяченко А. Розробка фізкультурно-оздоровчих технологій з урахуванням особливостей дрібної моторики рук студентів закладів освіти. *Фізична культура, спорт та здоров'я нації*. 2019. № 8. С. 55–61.
5. Миценко Є. В. Оцінка роботи секційного відділення з фітнесу у закладах вищої освіти. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія № 15: Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт) : зб. наук. праць / за ред. О. В. Тимошенка. К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2020. Вип. 3 (123). С. 379–382.
6. Селіванова К. Г. Оцінка ступеню рухових порушень кистей рук під час проведення заходів фізичної реабілітації. *Поліграфічні, мультимедійні та web-технології* : тези доповідей VIII Міжнар. наук.-техн. конф. (16–20 травня 2023, м. Харків) / редкол.: І. Б. Чеботарьова, О. В. Вовк, Ж. В. Дейнеко. Харків : Друкарня Мадрид, 2023. Т. 1. С. 114–115.
7. Шоплер Е., Ленсінг М. Л., Райхлер Р. Дж., Маркус Лі М. Психосвітний профіль. Індивідуальне психосвітне оцінювання дітей з розладами спектру аутизму за методикою ТЕСХ: Керівництво для спеціаліста. 3-тє вид. Київ, 2018. 67 с.
8. Huber F. A Logical Introduction to Probability and Induction. New York : Oxford University Press, 2018. 80 p.
9. Kelly D. P., Natale M. J. Neurodevelopmental and executive function and dysfunction. *Nelson Textbook of Pediatrics* / ed. by Kliegman R. M., St. Geme J. W., Blum N. J., Shah S. S., Tasker R. C., Wilson K. M. 21st ed. Philadelphia, PA : Elsevier, 2020. Chap. 48.
10. Sears E. D., Chung K. C. Validity and Responsiveness of the Jebsen-Taylor Hand Function Test. *Journal of Hand Surgery*. 2010. Vol. 35A, № 1. С. 30–37.

УДК: 796.342:796.015.132–053.5[371.7]

Марія КУРІЩЕНКО

**ОПТИМІЗАЦІЯ СПЕЦІАЛЬНОЇ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ В ТРЕНУВАННІ ДІТЕЙ 10–14 РОКІВ,
ЩО ЗАЙМАЮТЬСЯ НАСТІЛЬНИМ ТЕНІСОМ***(студентка I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
факультету фізичного виховання)**Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Маркова О. В.*

У статті розглядаються особливості спеціальної фізичної підготовки дітей 10–14 років, які займаються настільним тенісом. Проаналізовано наукові джерела щодо загальної та спеціальної фізичної підготовки, визначено ключові фізичні якості, що забезпечують ефективність змагальної діяльності у цьому виді спорту. Представлено структурований підхід до оптимізації тренувального процесу із застосуванням модульної системи, сенсомоторного тренування та вправ на розвиток швидкісно-силових якостей. Окреслено перспективи подальших досліджень, спрямованих на удосконалення змісту й методів фізичної підготовки юних спортсменів.

Ключові слова: настільний теніс, спеціальна фізична підготовка, юні спортсмени, фізичні якості, витривалість, швидкість, сенсомоторні вправи, тренувальний процес, діти 10–14 років.

Постановка проблеми. У тренуванні юних спортсменів, які займаються настільним тенісом, особливо у віковому діапазоні 10–14 років, важливе місце посідає спеціальна фізична підготовка. Саме в цьому віці закладається фундамент основних рухових якостей, формується здатність до координації, швидких реакцій, витривалості та динамічного контролю над тілом — усіх тих якостей, які є критично важливими для досягнення успіху в настільному тенісі.

Однак на практиці у багатьох дитячо-юнацьких спортивних школах та секціях досі використовуються уніфіковані підходи, що не враховують індивідуальні вікові, фізіологічні та психофізичні особливості дітей. Відсутність системної оптимізації тренувальних програм призводить до неефективного використання потенціалу юного спортсмена, зниження мотивації до занять і в окремих випадках — до перевантаження або травматизму.

Таким чином, постає проблема науково обґрунтованої оптимізації спеціальної фізичної підготовки у процесі тренування дітей 10–14 років з урахуванням специфіки настільного тенісу, що забезпечить не лише підвищення спортивних результатів, а й гармонійний фізичний розвиток юних спортсменів.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблематика спеціальної фізичної підготовки в настільному тенісі, особливо у віковій категорії 10–14 років, знаходить все більше відображення у сучасних дослідженнях. Основна увага приділяється розвитку швидкісно-силових якостей, координаційних здібностей, загальної та спеціальної витривалості, які є критично важливими для досягнення високих результатів у цьому технічно складному та висококоординаційному виді спорту.

Так, у дослідженні І. В. Воловика [1] зазначено, що найбільш сприятливий період для розвитку швидкості реакції, координації рухів і динамічної рівноваги у настільному тенісі припадає саме на вік 10–14 років. Автор наголошує, що тренування у цей період має базуватися на індивідуалізації підходів і підборі засобів, які відповідають функціональним можливостям дитини.

Окрему увагу вітчизняні дослідники приділяють засобам розвитку спеціальної витривалості та швидкісної сили. Зокрема, в роботах А. С. Яременко та Л. В. Куцевича [2] аналізуються оптимальні моделі побудови фізичної підготовки для юних тенісистів, вказується на ефективність використання ігрових вправ, тренажерів з обмеженим навантаженням та спеціалізованих вправ для роботи в опорному положенні.

Також заслуговують на увагу дослідження О. В. Гребеннікової [3], яка підкреслює важливість розвитку просторової орієнтації, точності та ритмічності рухів у процесі вдосконалення технічної майстерності тенісистів молодшого та середнього шкільного віку. У її роботах обґрунтовано доцільність застосування вправ з елементами сенсомоторного тренування.

Загалом аналіз наукових джерел показує, що питання спеціальної фізичної підготовки дітей, які займаються настільним тенісом, активно досліджується, проте потребує подальшої систематизації та практичного узагальнення для формування ефективної моделі тренувального процесу з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей.

Крім вітчизняних напрацювань, актуальними є дослідження закордонних фахівців. Зокрема, X. Zhou та Y. Li [4] у своїй роботі аналізують специфіку підготовки дітей 10–14 років, які займаються настільним тенісом. Автори наголошують, що саме в цьому віковому періоді найбільш ефективно розвивати ключові якості, необхідні для успішної гри: швидкість реакції, рухову координацію, стабільність техніки в умовах зростаючого темпу.

У роботі підкреслено важливість використання спеціальних вправ із м'ячем, що моделюють ігрові ситуації, а також ігрових форматів тренування, які одночасно стимулюють як фізичну, так і технічну

підготовленість. Однією з особливостей, запропонованих авторами, є адаптивне навантаження: обсяг і інтенсивність вправ коригуються відповідно до рівня індивідуальної готовності, що підвищує ефективність тренувального процесу та мінімізує ризик перевантаження.

Сучасні дослідники також розробляють нові моделі фізичної підготовки, адаптовані до вікових особливостей юних тенісистів. Так, у роботі Y. Pratama, Y. Prasetyo та R. Hidayat [5], запропоновано тренувальну модель, орієнтовану на розвиток моторних навичок у дітей 10–12 років, які починають займатися настільним тенісом. Дослідження засвідчує ефективність систематичного впровадження ігрових вправ, спрямованих на розвиток швидкості, точності, координації та просторової орієнтації.

Автори акцентують на доцільності використання динамічних тренувальних форматів, що стимулюють як фізичну активність, так і технічне мислення. Такий підхід дозволяє гармонійно поєднувати розвиток фізичних якостей і техніко-тактичної майстерності в ранньому спортивному віці.

Окреме місце у зарубіжних дослідженнях займає аналіз впливу тренувальних навантажень на фізичну підготовленість юних тенісистів. У роботі B. Gao, M. Qian та X. Li [6], вивчено ефекти різних обсягів і інтенсивностей фізичних навантажень на дітей віком 11–14 років, які займаються настільним тенісом. Дослідники встановили, що помірна, структурована інтенсивність тренувань є найбільш ефективною для розвитку витривалості, швидкісно-силових якостей і загальної функціональної готовності.

Авторами підкреслено, що надмірне навантаження може призводити до перетренованості, втрати й зниження мотивації у спортсменів молодшого віку. Тому особливої актуальності набуває питання індивідуалізації тренувального процесу на ранніх етапах підготовки.

Мета дослідження. Метою дослідження є обґрунтування та розробка підходів до оптимізації спеціальної фізичної підготовки дітей 10–14 років, які займаються настільним тенісом, з урахуванням вікових та функціональних особливостей, що забезпечують ефективний розвиток фізичних якостей, необхідних для успішної змагальної діяльності.

Виклад основного матеріалу (результатів) дослідження. У сучасному спортивному середовищі все більше уваги приділяється не лише загальній фізичній підготовці дітей, а й розробці спеціальних програм, спрямованих на розвиток якостей, що забезпечують результативність у конкретному виді спорту. Настільний теніс, як висококоординаційний і швидкісний вид спорту, вимагає від спортсменів добре розвинених реакцій, точності рухів, швидкісно-силових показників, витривалості та стійкої концентрації.

Особливого значення набуває питання оптимізації спеціальної фізичної підготовки дітей 10–14 років, оскільки саме у цьому віковому періоді формуються ключові фізичні якості, які у подальшому визначатимуть спортивну перспективу юного тенісиста. Недостатня увага до індивідуалізації тренувального процесу або невідповідність навантаження віковим і функціональним можливостям дитини може не лише знизити ефективність підготовки, а й призвести до перевантажень і зниження мотивації до занять.

Оптимізація спеціальної фізичної підготовки дітей, що займаються настільним тенісом, потребує врахування як загальних принципів спортивного тренування, так і специфіки вікової фізіології, психоемоційного розвитку, а також характерних особливостей змагальної діяльності в настільному тенісі.

Сутність фізичної підготовки в спорті

Фізична підготовка є одним із провідних компонентів багаторічного спортивного тренування. Вона спрямована на формування та розвиток таких фізичних якостей, як сила, швидкість, витривалість, гнучкість і координація, що створюють базу для ефективного опанування техніко-тактичних дій у конкретному виді спорту [1; 2].

У спортивній практиці фізичну підготовку поділяють на загальну та спеціальну. Загальна фізична підготовка (ЗФП) спрямована на всебічний розвиток організму спортсмена, зміцнення здоров'я, підвищення рівня фізичної працездатності. Засоби ЗФП включають різноманітні вправи, не пов'язані безпосередньо зі змагальною діяльністю, але які формують функціональну основу для подальшої спеціалізації [2; 3].

Спеціальна фізична підготовка (СФП) має на меті розвиток саме тих фізичних якостей, які є ключовими для успішного виконання змагальних вправ у конкретному виді спорту. У контексті настільного тенісу це, передусім, швидкість реакції, вибухова сила, точність рухів, координація, а також вміння підтримувати інтенсивність дій упродовж гри [1; 4; 5]. СФП має тісний зв'язок із техніко-тактичною підготовкою, оскільки багато вправ відтворюють елементи ігрової ситуації та одночасно формують руховий автоматизм. Її ефективність залежить від правильного підбору засобів, індивідуалізації навантаження та дотримання принципів послідовності й варіативності [1; 2; 5].

Настільний теніс як вид спорту вирізняється високими вимогами до координаційних здібностей, швидкісної реакції, точності рухів, а також психофізичної стійкості. Саме тому спеціальна фізична підготовка (СФП) юних тенісистів має бути спрямована на розвиток комплексу якостей, безпосередньо пов'язаних з ігровою діяльністю.

У віці 10–14 років діти перебувають у фазі активного морфофункціонального розвитку, що робить цей період особливо сприятливим для формування швидкості, сили, координації та витривалості [1; 3; 6]. Проте

ефективність СФП залежить не лише від вікових особливостей, а й від побудови тренувального процесу на принципах системності, індивідуалізації та поступового ускладнення вправ.

Засоби СФП у настільному тенісі умовно поділяють на:

- вправи з м'ячем (удари з місця, у русі, з різною частотою і траєкторією);
- вправи на реакцію і точність (робота з лазерними маркерами, ігрові ситуації на час);
- сенсомоторні тренування (вправи на баланс, орієнтацію, зміну положення тіла);
- швидко-силові вправи з обтяженням або еластичними стрічками;
- партнерські ігри, де поєднано тактичне мислення й фізичне навантаження [2; 4; 5].

Особливу увагу варто приділяти регуляції навантаження, адже надмірний обсяг вправ може призвести до порушення техніки або втрати мотивації. Дослідження показують, що найкращих результатів досягають ті спортсмени, тренування яких базуються на поєднанні вправ різної спрямованості, з чітким контролем за адаптацією організму [6].

Таким чином, оптимізація СФП в настільному тенісі передбачає не лише правильний підбір вправ, а й адаптивну структуру тренувального процесу, що дозволяє ефективно формувати рухові якості з урахуванням індивідуального рівня кожної дитини.

Для ефективного розвитку фізичних якостей у спортсменів цього віку доцільно застосовувати модульний підхід, який дозволяє варіювати зміст занять залежно від віку, рівня підготовленості, періоду тренувального циклу. Нижче представлено орієнтовну структуру модуля спеціальної фізичної підготовки (табл. 1).

Таблиця 1.

Орієнтовна структура модуля спеціальної фізичної підготовки

Модуль	Фокус підготовки	Засоби та вправи
1. Швидкісна підготовка	Розвиток стартової, реактивної швидкості	Стрибки на місці, удари по м'ячу на час, вправи з командою «сигнал – дія»
2. Координаційна підготовка	Поліпшення точності, ритму, орієнтації	Ігри на баланс, «дзеркальні» вправи з партнером, тенісні вправи з обмеженнями
3. Силова підготовка (вибухова сила)	Підвищення потужності м'язів ніг та рук	Вправи з медболом, підскоки, жим м'яча у партнера
4. Витривалість	Підтримка рівня ігрової активності протягом тривалого часу	Чередування серій ударів з інтервалами, комбіновані комплекси з відпочинком
5. Сенсомоторна підготовка	Зв'язок між зоровим контролем і руховою дією	Вправи на точність, кидки з відбиттям, робота з мітками або сенсорними панелями

Висновки і перспективи подальших досліджень. Результати проведеного аналізу підтверджують, що спеціальна фізична підготовка є критично важливою складовою тренувального процесу юних спортсменів, які займаються настільним тенісом. Саме в період 10–14 років закладається фундамент для розвитку тих рухових якостей, які забезпечують ефективність техніко-тактичної діяльності у змагальній практиці.

Оптимізація спеціальної фізичної підготовки повинна ґрунтуватися на принципах системності, варіативності, індивідуалізації та відповідності віковим особливостям. Використання модульного підходу, сенсомоторних вправ, адаптивних ігрових тренувань дозволяє не лише підвищити функціональні можливості організму, а й зберегти мотивацію до занять та створити умови для довготривалого спортивного розвитку.

Перспективи подальших досліджень вбачаються в: експериментальному впровадженні авторських моделей фізичної підготовки у ДЮСШ; вивченні ефективності різних засобів СФП у залежності від статі та індивідуальних характеристик дітей; створенні програмного забезпечення або цифрових платформ для моніторингу фізичної підготовленості юних тенісистів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Воловик І. В. Особливості розвитку фізичних якостей у дітей 10–14 років, які займаються настільним тенісом. *Фізична культура, спорт та здоров'я нації*. 2023. Вип. 13. С. 84–91. URL: <https://sport.vnu.edu.ua/index.php/sport/article/view/399> (дата звернення: 20.02.2025).
2. Кондратюк С. Ю., Дзюбенко Л. О. Поняття загальної та спеціальної фізичної підготовки в системі багаторічного спортивного тренування. *Актуальні проблеми розвитку спорту і фізичної культури*. 2022. С. 237–240. URL: <https://sportconf.org.ua/report/2022/61.pdf> (дата звернення: 06.02.2025).
3. Гребеннікова О. В. Розвиток сенсомоторних здібностей у дітей 10–12 років, які займаються настільним тенісом. *Актуальні проблеми розвитку спорту і фізичної культури*. 2021. С. 310–313. URL: <https://sportconf.org.ua/report/2021/75.pdf> (дата звернення: 25.03.2025).
4. Яременко А. С., Куцевич Л. В. Фізична підготовка юних тенісистів у контексті розвитку спеціальної витривалості. *Актуальні проблеми розвитку спорту і фізичної культури*. 2023. С. 231–234. URL: <https://sportconf.org.ua/report/2023/61.pdf> (дата звернення: 25.03.2025).

5. Zhou X., Li Y. Analysis of the Characteristics of Children's Table Tennis Training and Its Effectiveness. ResearchGate. 2022. URL: <https://www.researchgate.net/publication/366351991> (дата звернення: 30.01.2025).

6. Pratama Y., Prasetyo Y., Hidayat R. Development of physical training models to improve the motor skills of beginner table tennis athletes aged 10–12 years. *Journal of Physical Education and Sport Sciences*. 2023. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s42978-023-00787-7> (дата звернення: 16.02.2025).

7. Gao B., Qian M., Li X. Effects of different training loads on physical fitness and performance in young table tennis players. *Journal of Sport and Health Science*. 2016. Vol. 5, Issue 4. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S2095254616300367> (дата звернення: 09.01.2025).

УДК 796.015.132-053.5

Леонід ПИСАНИЙ

**ФІЗИЧНА ПІДГОТОВКА ШКОЛЯРІВ МОЛОДШОГО ВІКУ
НА УРОКАХ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ЗАСОБАМИ КАРАТЕ**

(студент I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
факультету фізичного виховання)

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Шевченко О. В.

В роботі розглядається можливість використання засобів карате у фізичній підготовці школярів на уроках фізичної культури. Досліджено вплив карате на фізичний розвиток дітей, зокрема рухові якості. З'ясовано, що фізична підготовка це одна з важливих сторін заняття фізичною культурою в закладах загальної середньої освіти, головною метою є розвиток функціональних можливостей організму і підвищення рівня фізичної працездатності. У ході дослідження обґрунтована блокова система навчання, як варіант освітнього процесу з фізичної культури на стадії базової підготовки учнів до занять спортом.

Ключові слова: фізична підготовка, учні, карате, фізична культура.

Постановка проблеми. Фізична активність відіграє ключову роль у підтримці здоров'я учнів. Нинішня шкільна програма з фізкультури насичена різноманітними варіативними модулями, де карате вирізняється особливим статусом. Це мистецтво бою сприяє не тільки тілесному вдосконаленню школярів, але й виховує дисципліну, самовладання та віру в себе. Давно відомо, що постійні фізичні тренування благотворно впливають на працездатність організму, поліпшують роботу серцево-судинної та дихальної систем, укріплюють кістково-м'язову систему. Карате, як різновид єдиноборств, гармонійно поєднує в собі елементи силових, координаційних, швидкісних та аеробних вправ, що робить його результативним методом розвитку фізичних вмінь школярів [1].

Крім того, заняття карате значно підсилюють психоемоційну рівновагу, що є вкрай актуальним в сьогоденні. Через чітку структуру навчання, діти вчаться керувати своїми почуттями, підвищують здатність зосереджуватися та розвивають навички швидкого реагування під час стресових ситуацій. Зважаючи на це, включення елементів карате до програми фізичного виховання є важливим та потребує більш глибокого вивчення.

Особливості функціонування нервової системи учнів суттєво впливають на вияв їх фізичних здібностей, здатність до навчання руховим навичкам, працездатність. Дослідження типологічних особливостей впливу різних видів рухової активності на школярів виявило наявність певних відмінностей. Відтак, певні види є більш відповідними для конкретного типу нервової системи:

- для представників слабого, нерівноваженого, рухливого (або інертного) типу нервової системи: біг на короткі дистанції, їзда на велосипеді, ролики, йога, повільні танці, художня гімнастика, ходьба тощо. Їм більше пасують систематичні тренування в певний час із варіативністю вправ;

- для представників сильного, врівноваженого, інертного типу нервової системи притаманні інтелектуальні види спорту: шахи, шашки, більярд, тобто такі, де потрібно передбачити точність удару, продумати на декілька кроків наперед, вибудовувати багатоходові комбінації. Крім того, особи з таким типом нервової системи можуть стати гарними тренерами, оскільки мають схильність до викладацької діяльності, та здатні терпляче повторювати одне й те саме кілька разів;

- для представників сильного, врівноваженого, рухливого типу нервової системи, фізично розвинених, рекомендовані будь-які види спорту, однак вибір зазвичай зупиняється на тих, в яких вони можуть яскраво проявити свою індивідуальність та особисті якості. Для людей з таким типом нервової системи підходять: альпінізм, швидка ходьба, командні види спорту, бокс, боротьба;

- особи із сильним, нерівноваженим, рухливим типом нервової системи віддають перевагу високо емоційним видам спорту, інтенсивним та темповим рухам, для них характерна висока психічна активність та енергійність рухів. Людям з таким типом нервової системи підходять: швидка ходьба, ігрові види спорту, ковзани, кінний спорт, легка атлетика, плавання, художня гімнастика тощо.

Мета роботи полягає в обґрунтуванні доцільності використання засобів карате у фізичній підготовці школярів та розробити методичні рекомендації щодо їх впровадження в уроки фізичної культури.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз науково-педагогічної літератури дозволив з'ясувати, що одним з основних узагальнюючих показників, що характеризують рівень і зміни в стані

здоров'я учнів, є фізичний розвиток. Наразі в Україні спостерігаємо критичну ситуацію зі здоров'ям у молодших школярів. За інформацією від Міністерства охорони здоров'я України, приблизно 72% дітей мають ті чи інші проблеми зі здоров'ям, а фізична підготовка 64% оцінюється як незадовільна. Щорічно суттєво зростає число учнів, яких за станом здоров'я зараховують до спеціальної медичної групи [5].

Сучасна школа, стикаючись з перевантаженістю освітніх планів, обмеженим фінансуванням та складною ситуацією в державі, не має змоги ефективно впроваджувати фізичне виховання для школярів. Відомо, що недостатня фізична активність дітей молодшого шкільного віку призводить до проблем з поставою, набору зайвої ваги та інших відхилень у фізичному розвитку. Більше того, низький рівень рухової активності негативно впливає на роботу серцево-судинної та дихальної систем, викликаючи порушення реакції серця на фізичні навантаження та зменшення життєвої ємності легень.

Карате (Кіокушинкай) – це універсальний метод фізичного розвитку та виховання особистості. Це сплав древнього бойового мистецтва, сучасних спортивних прийомів і філософії постійного самовдосконалення. Принципи Кіокушинкай можливо застосовувати не тільки до фізичного розвитку, а й до багатьох інших аспектів життя.

Традиційні єдиноборства – унікальні з багатьох причин, особливо тому, що представляють собою ретельно вибудовану систему рухів, яка дозволяє керувати тілом як цілісним, злагодженим організмом. Такий підхід сприяє розвитку фізичних здібностей та функціональної підготовки учнів. Кіокушинкай навмисно впливає на сукупність вроджених характеристик тіла. Фізичні навантаження та різноманітні методи гартування дозволяють у визначених межах коригувати функціональний стан організму, що зумовлює поступові адаптаційні зміни.

Пріоритетною спрямованістю тренувального процесу на першому етапі цієї стадії є загальноосвітня і загально фізична підготовка, на другому – загальна і спеціальна фізична підготовка учнів. У наведених етапах створюється фундамент фізичної підготовленості, на якому будується складно-координована технічна підготовленість.

Фізична підготовка – одна з важливих сторін заняття фізичною культурою. Головною метою є розвиток функціональних можливостей організму і підвищення рівня фізичної працездатності. Високий рівень розвитку фізичних якостей і поліпшення функціональних можливостей. Під фізичними якостями прийнято розуміти якісний прояв рухових здібностей, виражених кількісною оцінкою. Залежно від ступеня генетичного впливу фізичні якості розвиваються під впливом фізичного навантаження [3].

Рационально організований процес з фізичної культури спрямований на різнобічний і одночасно пропорційний розвиток фізичних якостей. Високі рівні загальної фізичної підготовки є основою для розвитку фізичних якостей. Спеціальна фізична підготовка спрямована на розвиток спеціальних якостей, характерних для окремих видів діяльності учнів. Оптимальний рівень фізичної підготовки дає змогу більш ефективно проводити урок і досягати більших результатів [2].

Фізичне навантаження повинно відповідати і функціональним можливостям підростаючого організму учня, що сприяє зміцненню здоров'я, підвищенню фізичної підготовленості, так як надмірні навантаження негативно впливають на організм в цілому.

Розвиток швидкісних якостей у учнів найбільш ефективно здійснюється при короткочасних вправах. Інтервали відпочинку, як і навантаження, не повинні бути постійними, їх слід варіювати, щоб не виникала стабілізація рівнів розвитку – «швидкісний або силовий бар'єр».

Засоби, спрямовані на розвиток сили, можуть виконуватися в швидкому, середньому або повільному темпі, відповідно з малим, середнім обтяженням в межах 20-60% від максимальних зусиль. Їх необхідно включати для розвитку різних м'язових груп.

Основний метод розвитку сили у дітей – повторний, основні засоби – вправи з опором і обтяженням, яке повинно відповідати: для дітей 8-9 - 1/2 маси тіла. Для розвитку витривалості у початковій школі застосовується біг від 200 - 300 м різної інтенсивності.

Вправи для розвитку спритності і координації рухів виконуються одними з перших, коли функції організму ще не стомлені, в такій послідовності: поступово, посилено, постійно, початок розвитку функцій, розвиток доходить до максимального піку. Тривалість інтервалів відпочинку між виконанням вправ є одним з важливих компонентів навчання. Відпочинок між виконанням вправ визначається за показниками ЧСС [4]. Так, при розвитку швидкісних і швидкісно-силових якостей при максимальній інтенсивності паузи відпочинку становлять 150-180 с, а при розвитку витривалості і гнучкості – 60-90с.

Великі інтервали (150-180с) при великій інтенсивності зберігаються тільки при розвитку координаційних здібностей. При розвитку швидкісно-силових якостей, витривалості і гнучкості паузи відпочинку становлять 30-60 с.

Під час комплексного розвитку фізичних якостей використовують вправи, які спрямовані на розвиток конкретної якості. Однак, це не означає, що вправ виборчого характеру має бути порівну і вони можуть використовуватися в невизначеному послідовності. Вибірчий обсяг навантажень визначається тим, які якості розвиваються, а послідовність виконання залежить від функціонального стану організму.

Заняття карате будуються за загальноприйнятою схемою з урахуванням такої послідовності: координаційні здібності (техніка рухів), гнучкість, швидкість, сила, витривалість. Організація занять з фізичної підготовки вимагає подальшої розробки планів занять (одне заняття, тижневий цикл, мезоцикл і річний макроцикл). Зміст цього плану має передбачати, насамперед, обсяг навантажень, від рівня якого залежить і після тренувальний стан учнів.

На нашу думку, одним з варіантів освітнього процесу з фізичної культури на стадії базової підготовки учнів є блокова система. Головна складова цієї системи – це облік структури шкільного навчального року та зайнятості в ньому дітей. Згідно блокової системи, річний цикл занять розподіляється на п'ять блоків, кожен з яких має блоки базової підготовки та блоки реалізації. Перші чотири блоки по тривалості відповідають чвертях шкільного навчального року, а п'ятий відповідає тривалості річного канікулярного часу. Кожен з блоків відповідає одному з аспектів підготовки школярів. Мета навчально процесу на етапі попередньої базової підготовки – забезпечення фундаментальної підготовленості учнів на основі широкого використання загальної та спеціальної фізичної підготовки.

Від того на скільки можна забезпечити таку базу на першій стадії багаторічної спеціалізації залежить подальше вдосконалення. У міру поглиблення спеціалізації зростає вагомий внесок спеціальної фізичної підготовки.

У першому блоці в основному вирішуються завдання спеціальної технічної підготовки, засвоюються основи техніки базових елементів, освоюються різні способи їх виконання. Для підтримки фізичної працездатності певна частина часу відводиться на загальну і спеціальну фізичну підготовку. Змістом другого блоку базової підготовки є загальна фізична підготовка (60%). Для закріплення вивчених технічних дій частина часу відводиться на спеціальну фізичну підготовку (10%) і технічні знання (30%). У третьому блоці рівноцінна кількість часу відводиться на загальну і спеціальну фізичну підготовку і отримання технічних знань. В четвертому блоці представлена спеціалізована підготовка. В рівній мірі вирішуються завдання спеціальної фізичної та спеціальної технічної підготовки. В ході першого завдання вирішуються питання розвитку фізичних якостей, домінуючих у виконанні технічних елементів, а в ході вирішення другого завдання удосконалюються раніше засвоєні елементи. П'ятий блок спрямований на вирішення оздоровчих завдань учнів і створення умов для їх активного відпочинку. Значна частина часу відводиться на загальну фізичну підготовку. При цьому використовуються фізичні вправи різних видів спорту. Робота здійснюється під безпосереднім наглядом вчителя або за планом вчителя під наглядом батьків, як домашнє завдання. В кінці етапу, якщо учні оволоділи певним арсеналом технічних дій, рекомендується провести змагання за певними правилами.

Висновки. Отже, відсутність глибоких досліджень і напрацьованої системи спортивної підготовки учнів на початкових етапах багаторічного процесу не створює можливостей конкретизувати процес фізичного вдосконалення. Комплексна структура фізичної підготовки є поєднанням швидкісно-силових якостей і координації рухів. Це дає підставу стверджувати їх домінуючу роль в оцінці і контролі загальної та спеціальної фізичної підготовленості. Актуальною проблемою вдосконалення підготовки учнів є визначення вікових закономірностей розвитку фізичних якостей. Облік вікових закономірностей створює необхідність розробки методики застосування адекватних фізичних навантажень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрощук Н.В., Андрощук М.М. Основи здоров'я і фізична культура (теоретичні відомості). Тернопіль: Підручники і посібники, 2006. 160 с.
2. Агафонов Г. Г., Воронін Б.Ф. Айкідо – мистецтво самозахисту. К.: Здоров'я, 1991. 107 с.
3. Горбенко В.П., Новікова О.В. Вплив загальних та спеціальних рухових здібностей на опанування технічними діями в тхеквондо // *Всеукр. наук.-практ. конф. «Шляхи оптимізації вищої фізкультурної освіти в Україні»*. «Спортивний вісник Придніпров'я». 2003. С. 77-82. 6
4. Горбенко В.П., Новікова О.В. Развитие специальных двигательных способностей юных тхэквондистов на начальных этапах многолетнего спортивного совершенствования // *Актуальні проблеми юнацького спорту: М-ли II Всеукр. наук.-практ. конф.* Херсон: Вид. ХДУ, 2003. С. 47-51. 7
5. Шевченко О. В., Іванченко Л. П., Іванченко С. Г., Терещенко О. В. Педагогічні підходи до розвитку культури здорового способу життя в здобувачів вищої освіти. Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Збірник наукових праць «Педагогічні науки». Випуск 3 (50), Частина 1, 2022. С.68-77.

УДК 378:796(73)

Роман ТИЛОХА

ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ У СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ США

(студент I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
факультету фізичного виховання)

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Язловецька О.В.

У статті проаналізовано особливості організації фізичного виховання у закладах вищої освіти США. Розглянуто сучасні моделі, форми та засоби залучення студентів до фізичної активності, а також роль рекреаційних програм, студентського спорту та участі спортивних асоціацій. Наголошено на гнучкості системи, можливості індивідуального вибору форм занять, інтеграції новітніх цифрових технологій та значній підтримці фізкультурного руху з боку університетської спільноти. Акцентовано на можливості адаптації цього досвіду в Україні в контексті модернізації освітнього процесу.

Ключові слова: фізичне виховання, студенти, заклади вищої освіти у США, рекреаційна активність, університетський спорт, спортивні асоціації, спортивні клуби.

Постановка проблеми. Сполучені Штати Америки є визнаним лідером у сфері фізичного виховання та спорту, демонструючи високі стандарти та інноваційні підходи в цій галузі [1; 4]. Основною метою фізичного виховання в американських закладах вищої освіти є формування фізично здорової особистості, здатної підтримувати високу працездатність і творчий потенціал протягом усього життя. Вивчення передового досвіду організації фізичного виховання в університетах США набуває особливої актуальності для України, зважаючи на сучасні тенденції розвитку освіти та необхідність інтеграції вітчизняної системи фізичного виховання у світовий освітній простір [3].

Суспільна потреба у вдосконаленні фізичного виховання відображена в низці нормативно-правових документів України, зокрема в Конституції України, Законах України «Про фізичну культуру і спорт» та «Про вищу освіту», а також в указах Президента України, спрямованих на покращення системи фізичного виховання молоді. Ці документи підкреслюють важливість формування фахівців нової генерації, які поєднують глибокі професійні знання з високим рівнем фізичної культури, духовності та лідерських якостей.

Проте, сучасний стан фізичного виховання студентської молоді в Україні має низку недоліків, зокрема: обмежена кількість позааудиторних занять з фізичного виховання; низький рівень мотивації до самостійних занять фізичними вправами; недостатній рівень спеціальних знань і практичних умінь у галузі фізичної культури; недостатнє використання сучасних технологій та технічних засобів під час занять; обмежене фінансове забезпечення; низька ефективність управління фізичним вихованням у закладах вищої освіти [5].

Вивчення американського досвіду організації фізичного виховання може сприяти вирішенню цих проблем [1; 2]. Зокрема, в університетах США відзначається гармонійне поєднання навчання та дозвілля студентів, фінансова підтримка їх фізичного розвитку, розвинена система факультативних та рекреаційних занять, а також високий рівень комерціалізації та професіоналізму студентського спорту.

Отже, аналіз та адаптація передових практик фізичного виховання в університетах США є важливим кроком для вдосконалення вітчизняної системи фізичного виховання студентів, що сприятиме формуванню здорової, активної та конкурентоспроможної молоді в Україні.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблематика фізичного виховання студентської молоді в США досліджується як зарубіжними, так і вітчизняними науковцями. В українському науковому середовищі особливості фізичного виховання у закладах вищої освіти США проаналізовано у працях Г. Грибана, А. Ковальчук, Д. Мазного, С. Мединського, Л. Рибалко, М. Ричкова та інших дослідників. Їхні праці висвітлюють як порівняльний аналіз систем фізичного виховання, так і окремі елементи спортивної інфраструктури, організаційні моделі управління студентським спортом, роль рекреаційних програм тощо.

Серед американських учених варто відзначити ґрунтовні роботи таких авторів, як Г. Векслер, Дж. Фалтон, Д. Томас, Д. Поуп, Б. МакКаллік, К. Франс, які досліджують питання впливу фізичної активності на академічну успішність, емоційне благополуччя та соціальну адаптацію студентів, а також новітні педагогічні технології фізичного виховання.

Разом із тим, зважаючи на трансформації в освітньому процесі, цифровізацію навчання, актуалізацію питань інклюзивності та здоров'язбереження, потребує подальшого вивчення системний аналіз новітніх тенденцій фізичного виховання у ЗВО США. Особливо актуальним є вивчення інноваційних підходів до дистанційного, змішаного формату занять, використання фітнес-технологій, інтеграції студентського спорту в освітній процес, а також адаптації цих практик до українських реалій.

Мета статті – розкрити особливості фізичного виховання студентської молоді США.

Виклад основного матеріалу (результатів) дослідження. Одним із найбільш успішних на сьогодні є досвід залучення студентської молоді до фізкультурно-оздоровчих, а особливо спортивних занять

Сполучених Штатів Америки [1]. Про *пріоритетну спрямованість* процесу фізичного виховання студентів США можна судити з організаційної структури фізичного виховання в університетах. У переважній більшості університетів функціонують кафедри фізичного виховання, які організовують навчальний процес відповідно до теоретичного та практичного блоків [2]. Окрім кафедри фізичного виховання функціонують відділ спорту та відділ масового спорту та рекреації (Intramurals).

Відділ спорту займається підготовкою збірних команд університетів до участі в міжвузівських змаганнях. *Відділ масового спорту та відпочинку* – організацією різного роду змагань на базі навчального закладу та занять різними видами рухової активності у групах та тьюторством окремих студентів

Такий розподіл функцій не дає можливості якійсь одній формі організації процесу фізичного виховання домінувати над іншими. Впровадження такого підходу між окремими структурними підрозділами забезпечує високий рівень організаційної роботи та своєчасного планування, забезпечує широке різноманіття видів рухової активності та програм, які здатні задовольнити інтереси і потреби студентів. У рамках занять Intramurals функціонують програми, які мають прикладний характер та здійснюють підготовку інструкторів з тенісу, плавання, першої допомоги, навчають верхової їзди тощо.

Із метою ширшого охоплення студентів заняттями з фізичного виховання та підвищення інтересу до них спеціалісти з фізичного виховання відійшли від класичної форми проведення обов'язкових занять в жорсткій сітці академічного розкладу та встановлюваної кафедрою програми. У закладах освіти США студентам пропонують широкий вибір різних видів діяльності і форм занять.

У деяких закладах ще збереглися обов'язкові вимоги до відвідування двох семестрів занять з фізичного виховання, але в цьому випадку їм надається право вибору серед різних дисциплін і форм занять (як теоретичних, так і практичних).

У багатьох університетах ця система реалізується таким чином: студенти зобов'язані пройти певну кількість кредитів або курсів з фізичного виховання протягом кількох семестрів [4]. Вони можуть вибирати, чи будуть це практичні заняття (спортивні тренування, активні ігри) або теоретичні (курси, що охоплюють здоров'я, фітнес, спортивну психологію та інші аспекти фізичного розвитку). Це дозволяє студентам адаптувати свої навчальні плани під особисті інтереси й потреби, однак основний принцип полягає в тому, що фізична активність є важливою складовою їхнього загального розвитку.

Наприклад, у Cornell University, одного із престижних університетів (м. Ітака, штат Нью-Йорк) навчальний план передбачає два обов'язкові заняття на тиждень з фізичного виховання, з яких одне теоретичне, а друге практичне [2]. Практичне заняття є обов'язковим, теоретичні заняття студенти відвідують за бажанням, проте з обов'язковим складанням теоретичного тесту наприкінці кожного семестру.

На сьогодні в ЗВО США існують три основні форми організації фізичного виховання.

1. Заняття у факультативних групах з обраного виду рухової активності з обов'язковим відвідуванням, виконанням певних нормативних вимог і складанням заліку для отримання залікових балів, які вносять в диплом студента.

2. Участь у будь-яких спортивних змаганнях та підготовка до них в індивідуально обраних видах спорту.

3. Заняття будь-яким видом спорту або руховою активністю оздоровчої та рекреаційної спрямованості, заняття в групі або самостійно без участі в змаганнях і складання заліків, для вивчення основ техніки обраного виду рухової активності, зміцнення здоров'я або для активного проведення часу і спілкування з іншими студентами.

Останнім часом перелік видів рухової активності на базі ЗВО США суттєво збільшився. Наприклад, у програмі університету Південної Каліфорнії функціонують 96 факультативних груп з фізичного виховання, причому, більше половини з них ті, якими студент зможе займатися самостійно й після закінчення навчання [3].

Ще більш широкий вибір пропонують програми «Intramurals». Зокрема, Нью-Йоркський університет надає студентам можливість вибору занять з 70 видів рухової активності у понад 500 групах. Заняття у рекреаційних групах проводять за додаткову плату. Ці ініціативи спрямовані на забезпечення студентам доступу до різноманітних видів фізичної активності, що сприяє їхньому здоров'ю та благополуччю.

Зазначимо, що реалізація широкого спектра факультативних занять у системі фізичного виховання ЗВО США створює певні організаційні труднощі. Зокрема, значних часових та адміністративних ресурсів вимагає складання загального розкладу занять і індивідуальних графіків для кожного студента. Така модель також висуває високі вимоги до професійної компетентності викладачів: вони повинні не лише володіти методиками проведення занять із різних видів спорту, але й постійно вдосконалювати педагогічну майстерність, впроваджувати інноваційні підходи та активно застосовувати індивідуалізований стиль навчання.

Водночас основним показником успішності викладача вважається рівень зацікавленості студентів, що проявляється у стабільній відвідуваності занять. В умовах внутрішньої конкуренції між викладачами за

увагу студентської аудиторії формується середовище професійного зростання, де прагнення підвищити престиж дисципліни стимулює постійний розвиток і впровадження ефективних форм навчання.

Заняття «Intramurals» не мають на меті отримання заліку та закриття одного або кількох кредитів, натомість враховують особистий інтерес студентів до того чи іншого виду рухової активності. Вони передбачають також участь студентів у аматорських змаганнях та підготовку до них. З метою залучення студентів до таких занять було створено Всеамериканську інтернет-платформу IM Leagues, в якій на сьогодні зареєстровано понад 90 % ЗВО США. IM Leagues створена для спрощення організації та участі в інтракампусних спортивних змаганнях у вищих навчальних закладах США. Програма дає можливість для спілкування у закритих групах між учасниками одного колективу, містить функції поширення даних через найбільш популярні соціальні мережі, допомагає у користуванні ресурсом через спеціальні додатки у смартфонах та відображає всю діяльність, пов'язану з руховою активністю у ЗВО.

Цікавою є практика діяльності *рекреаційно-оздоровчих асоціацій*, наприклад NIRSA (National Intramural-Recreational Sports Association), яка має значний досвід залучення студентів та інших груп населення до активного свідомого проведення дозвілля, виступаючи за популяризацію колегіального відпочинку, спорту, надаючи освітні та фізкультурно-оздоровчі послуги, поширюючи знання, а також сприяючи створенню мереж і зростання членів NIRSA [5]. Діяльність асоціації спрямована на навчання студентів ЗВО США навичок організації та проведення занять різними видами рухової активності, анімаційних програм, організації змагань та інших компетенцій, які після проходження навчання на базі NIRSA безпосередньо здійснюють організацію дозвілля студентів на місцях.

Є також інші асоціації, подібні до NIRSA, які сприяють розвитку рекреаційної фізичної активності та організовують програми для студентів та інших груп населення. Ось кілька з них:

1) ACSM (American College of Sports Medicine). Ця асоціація є однією з найбільших і найвідоміших у галузі спортивної медицини та фізичної активності. ACSM активно підтримує дослідження, освіту та практику в галузі фізичної активності, спортивної медицини, фітнесу та здоров'я. Вона проводить сертифікацію професіоналів та організовує різноманітні заходи, спрямовані на покращення фізичного здоров'я населення.

2) NASM (National Academy of Sports Medicine) є однією з провідних організацій у сфері фітнесу та спортивного тренування. Вона спеціалізується на наданні сертифікацій тренерам, а також організовує навчальні програми та ресурси для поліпшення фізичної активності населення. NASM активно співпрацює з університетами і спортивними асоціаціями.

3) ACE (American Council on Exercise) надає сертифікації фітнес-тренерам, інструкторам з групових занять і спеціалістам з фізичної активності. Вона активно підтримує здоровий спосіб життя та фізичну активність серед студентів, дорослих та літніх людей через свої навчальні програми та ресурси.

4) SHAPE America (Society of Health and Physical Educators) працює над розвитком фізичної освіти, здоров'я та фізичної активності в школах і університетах.

Ці асоціації, подібно до NIRSA, працюють для заохочення активного способу життя через організацію фізичної активності, навчання та сертифікацію професіоналів, а також розробляють стратегії і програми для різних груп населення. Вони мають значний вплив на розвиток фізичної культури та спорту, а також на поліпшення здоров'я через активний спосіб життя в США.

Особливе місце у системі студентського спорту займають *спортивні клуби*, які здійснюють підготовку спортивного резерву, організацію та проведення змагань. Це повністю сформовані незалежні організації, які взаємодіють з кафедрою і відділом спорту ЗВО у сприянні використання спортивної бази, інвентарю, консультативних та інших послуг. Високою популярністю користуються студентські спортивні команди, які є показником престижу ЗВО.

Особливу увагу варто приділити всеамериканській школі спорту *Sport enterprises*, діяльність якої полягає у наданні можливості спортсменам з усього світу досягти чудових спортивних результатів, здобути якісну академічну освіту, набути досвіду участі у змаганнях високого рівня. З командами працюють висококваліфіковані тренери, лікарі та масажисти, загалом створено належні умови, щоб спортсмени могли підвищувати свої результати й успішно виступати на змаганнях.

Варто враховувати і те, що навчання у ЗВО США здійснюється за кошти юридичних осіб, за винятком грантів та стипендій, які студенти отримують за особливі досягнення, в тому числі і спортивні. В кошторисі витрат передбачено оплату за участь у фізкультурно-оздоровчій та спортивній діяльності. Оплата занять дає можливість користуватися всіма тренажерами, спортивними залами, плавальним басейном, спортивними майданчиками та полями, брати участь у діяльності різних спортивних гуртків і в змаганнях [6].

З огляду на раціональний і прагматичний підхід, притаманний американському суспільству, важливим стимулом для студентів до участі в заняттях фізичною культурою є розуміння того, що вартість навчання включає право користування всією спортивною інфраструктурою університету — тренажерними залами, басейнами, майданчиками тощо. Така практика не лише підвищує мотивацію студентів до регулярної фізичної активності, але й сприяє сталому розвитку матеріально-технічної бази закладів вищої освіти.

Це, своєю чергою, забезпечується завдяки значним фінансовим ресурсам: великим бюджетам спортивних кафедр і підрозділів, внескам випускників через благодійні асоціації, доходам від продажу квитків на матчі університетських команд, здачі спортивних споруд в оренду та виплатам від телевізійних компаній за права на трансляцію спортивних подій.

Зазначимо, що протягом останнього десятиліття у США спостерігається скорочення обсягів державного фінансування програм фізичного виховання. Водночас це не призвело до зниження інтересу студентів до фізичної активності – навпаки, популярність і масовість занять фізичною культурою та спортом продовжують зростати.

Такий позитивний тренд зумовлений низкою ключових чинників:

- модернізацією організаційної структури фізичного виховання та впровадженням нових форм і методів викладання, що сприяють активному залученню студентів до факультативних, самостійних занять, розвитку масового спорту та рекреаційної діяльності;

- можливістю отримання додаткових академічних балів за активну участь у руховій активності, що підвищує мотивацію до занять;

- масштабним розширенням і вдосконаленням спортивної інфраструктури, зокрема будівництвом нових майданчиків, спортивних залів та комплексів, які забезпечують одночасні заняття великої кількості студентів;

- наданням спортивних стипендій, які часто покривають повну вартість навчання, проживання, підручників, користування університетськими ресурсами та інші витрати;

- потужною інформаційною підтримкою з боку ЗМІ та комерційних структур, включаючи рекламні кампанії виробників спортивного обладнання, що активно популяризують фізичну культуру серед молоді.

Висновки та перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження. Система фізичного виховання у США вирізняється високим рівнем гнучкості, диференціації та орієнтацією на індивідуальні потреби студентів, що забезпечує її ефективність і стійкий розвиток. Вона успішно поєднує обов'язкові та добровільні форми занять, навчальні курси, Intramurals-програми та активний студентський спорт.

Важливою складовою є створення умов для особистісного вибору форм фізичної активності, заохочення через систему залікових кредитів, стипендій та престиж змагань. Впровадження цифрових технологій (IM Leagues, фітнес-трекери, мобільні додатки) сприяє підтримці активного способу життя та самоконтролю за фізичним станом.

Організаційна модель фізичного виховання США передбачає активну участь не лише викладачів, а й самих студентів у створенні спортивного середовища – через спортивні клуби, асоціації, що дає змогу формувати лідерські якості, розвивати управлінські навички.

Американський досвід може бути частково інтегрований у вітчизняну систему фізичного виховання, зокрема в умовах цифровізації, розвитку академічної автономії ЗВО та прагнення до індивідуалізації освітніх траєкторій.

Перспективи подальших досліджень полягають у поглибленому вивченні ефективності конкретних моделей рекреаційної та спортивної активності в університетах США, а також у розробці механізмів їх адаптації до освітнього простору України з урахуванням сучасних викликів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Грибан Г. Аналіз системи фізичного виховання у вищих навчальних закладах США. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2017. № 12. С. 34–39.
2. Дерка Т. Особливості фізичного виховання студентів в університетах США. *Фізична культура, спорт та здоров'я нації*. 2018. № 5. С. 45–50.
3. Мавзний Д. Організація фізичного виховання у вищих навчальних закладах Сполучених Штатів Америки. *Спорт, вісн. Придніпров'я*. 2017. № 1. С. 190–192.
4. Ричкова М. Особливості фізичного виховання в університетах США. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2016. 4 (58). С. 55–61.
5. Філоненко О. Фізичне виховання студентської молоді США. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2024. № 1-2. С. 135–136.
6. Wexler G. The Role of Physical Education in Higher Education Institutions in the USA. *Journal of Physical Activity and Health*. 2016. Vol. 13, Issue 2. P. 123–130.

УДК 796.5

Костянтин ЩЕРБАТЮК**НАВЧАННЯ РУХОВИХ ДІЙ В СПОРТИВНОМУ ОРІЄНТУВАННІ***(студент III курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету фізичного виховання)**Науковий керівник – заслужений тренер України, старший викладач Щербатюк Н. І.*

У статті обґрунтовано особливості навчання рухових дій в спортивному орієнтуванні. На основі аналізу праць науковців визначено основні рухові дії в спортивному орієнтуванні та наведено способи їх використання в тренувальному процесі.

Ключові слова: спортивне орієнтування, рухові дії в спортивному орієнтуванні, читання карти, компас, техніка бігу.

Постановка проблеми. Спортивне орієнтування є одним із видів рухової активності, що поєднує в собі фізичне навантаження зі спеціалізованою розумовою діяльністю. Даний вид спорту потребує окрім високого рівня розвитку фізичних якостей, особливо витривалості, ще й достатньої кількості психологічних, технічних та тактичних компонентів, з якими юний спортсмен повинен впоратись одночасно та самостійно прийняти рішення в умовах дефіциту часу [2].

У спортивному орієнтуванні під час змагальної діяльності спортсмени вимушені читати карту та зіставляти її з місцевістю, визначати на око відстані на карті й місцевості, контролювати своє місцезнаходження, при цьому підключати пам'ять, увагу, швидкість обробки інформації для прийняття оптимальних рішень при виборі маршруту та його реалізації. На кожному змаганні розташування контрольних пунктів, планування дистанції, особливості рельєфу, ґрунту, рослинності місцевості дуже різні, тому, пошук оптимальних варіантів проходження окремих етапів дистанції є дуже важливою складовою частиною змагальної діяльності орієнтувальників [5].

Кожного року дистанції стають все складнішими, що вимагає мати навички швидкого читання карти, високого рівня концентрації та розподілу уваги, здібності швидко приймати рішення для вибору найкращого маршруту під час його реалізації на високій швидкості бігу. Таким чином технічна підготовка спортсмена є одним із ключових аспектів успішних виступів на змаганнях зі спортивного орієнтування.

Аналіз досліджень і публікацій. Особливості підготовки в спортивному орієнтуванні вивчалися багатьма науковцями. Так особливості навчання техніки спортивного орієнтування досліджували Доценко О. В. (2013), Березовський В. А. (2017), Король, С. А. Сірик А. Є. (2019), Полулященко Т. Л. (2019), Постельняк Д. Ю. (2021), Войтович І. М. (2023). Інтегральній підготовці у спортивному орієнтуванні присвячені праці Коломієць Н. М. Різноманітні методичні рекомендації зі спортивного орієнтування розроблені Жиленко Т. М. (2012), Усатюк Г. Ф., Войчун О. В. (2015), Щербаков М. А., Лянной М. О. (2015), Кошура А. В. (2021), Єрко А. В., Войтович І. М. (2023).

Мета статті. Дослідити методико-теоретичні аспекти навчання руховим діям в спортивному орієнтуванні

Виклад основного матеріалу дослідження. Підготовка спортсмена є одним із ключових аспектів успішних виступів на змаганнях зі спортивного орієнтування. Точність та спритність виконання технічних прийомів мають першочергове значення, бо результат проходження дистанції залежить від швидкості пересування на трасі. Мета підготовки у спортивному орієнтуванні – опанування, закріплення та вдосконалення рухових та розумових дій, умінь та навичок спортсмена [9].

В техніці рухових дій орієнтування виділяють такі базові елементи: знання картографічних знаків, орієнтування та читання карти, впізнання орієнтирів на місцевості, спостереження за місцевістю, робота з компасом, вимірювання відстаней на карті та на місцевості, контроль напрямку, відмітка на КП.

На перших стадіях навчання в спортивному орієнтуванні насамперед потрібні знання картографічних знаків, точне орієнтування карти і навчання вільного її читання. Тому на перших заняттях спортсменам потрібно показувати умовні знаки, пояснювати, що вони означають. Розповідь про умовні знаки повинна супроводжуватись одночасним їх показом на таблиці й карті. Таке наочне пояснення, сприяє більш осмисленому їх сприйняттю та запам'ятовуванню [1].

Наступним навчальним поняттям є поняття «зорієнтованої карти». Коли карта правильно зорієнтована, усі об'єкти, зображені на ній, будуть у повній відповідності з об'єктами на місцевості. Після цього варто приступати до «читання» карти – зіставлення місцевості з картою та карти з місцевістю.

Уміння швидко читати й правильно розуміти карту – складна технічна навичка, засвоєння та вдосконалення якої відбувається впродовж усього життя. Під час читання карти спортсмен отримує інформацію про місцевість і дистанцію. Читання карти – це розуміння і просторове уявлення того, що зображено на карті за допомогою умовних знаків, що застосовуються при складанні спортивних карт. Розрізняють точне і «грубе» читання карти. Виконання прийому «грубого» читання карти не вимагає

зупинок під час пересування, оскільки аналізуються в основному великі лінійні і площинні орієнтири (стежки, контури галявини, болота).

Для створення детальнішого образу місцевості використовують точне читання карти, яке в більшості випадків вимагає технічної зупинки, тривалість якої, за даними досліджень, у кваліфікованих спортсменів не перевищує 5-10 секунд [5]. Особливої уваги заслуговує вдосконалення прийому читання карти на ходу, що дозволяє значно зменшити витрати часу на дистанції. Для зручнішого виконання цього прийому варто складати карту так, щоб в полі зору залишалося кілька КП.

Вчитися читати карти потрібно лише в зорієнтованому положенні й у напрямку руху, задля подальшого викорінення помилок під час подолання дистанції. Спочатку навчання читання карти відбувається у спрощених умовах: на місцевості з хорошою видимістю, у русі по алеях, дорогах або просіках, при цьому звертають увагу на вибіркове та точне читання карти, а також випереджальне й подальше. Випереджальне читання дає змогу уявити не лише рельєф і ситуацію, а й чітко спланувати шлях, розділити його на відрізки та вибрати оптимальний варіант. У міру освоєння навичок читання карти велику увагу приділяють «грубому» або «вибіркому» читанню. Суть його в тому, щоб за короткий час зрозуміти загальну картину місцевості, потім виділити на ній головні, найбільш чіткі й добре помітні орієнтири, які доцільно використовувати як опорні.

Важливу роль під час читання карти відводять її запам'ятовуванню, тобто здатності швидко запам'ятовувати та зберігати образ карти або місцевості. Це дає змогу рідше звертатися до карти, менше витрачати часу на звірення її з місцевістю під час визначення свого місцезнаходження, вибору шляху.

Спостереження за початківцями-орієнтувальниками вказує на недостатнє володіння навичками раціонального запам'ятовування. Тому під час організації навчання юних орієнтувальників використовують вправи на запам'ятовування карти. Зміст вправи полягає у тому, щоб робити аналіз карти не дивлячись у неї, на бігу.

Для кращого розвитку пам'яті застосовують проходження дистанції без використання карти; диктанти з використанням умовних знаків; лото на основі спортивних карт та умовних знаків; пошук на карті заданих умовних позначень або орієнтирів на швидкість [7].

Під час навчання читання карти орієнтувальники освоюють прийом читання карти «за великим пальцем» (передбачає тримання великого пальця руки, щоб він був спрямований за лінією руху, тому карту треба згортати так, щоб на ній залишилися райони розміщення декількох КП).

Наступний досить важливий елемент у техніці орієнтування – стеження за місцевістю. Його характер залежить від тактики подолання дистанції спортсменом. Стеження за місцевістю тісно пов'язане з випереджальною інформацією, отриманою в момент читання карти. Під час спостереження за місцевістю спортсменів навчають довільно управляти швидкістю руху й увагою. Так, пробігаючи за лінійним орієнтиром, можемо додати швидкості та не витрачати час на читання карти. Але, підбігаючи до ключового орієнтиру, потрібно знизити швидкість і переключили увагу на пошук чергового орієнтира.

Під час стеження за місцевістю в спортсменів також удосконалюються навички «ближнього» та «дальнього орієнтування». В умовах «дальнього орієнтування» важливо вміти добре читати карту, а в умовах «ближнього» – дуже важливо стежити за місцевістю й направляти свою увагу на пошук ключових орієнтирів [3].

Ще одним важливим елементом техніки орієнтування є вимірювання відстаней. Вимірювання відстаней здійснюється на карті та на місцевості: на карті – «на око» або за шкалою плати компаса, на місцевості – «на око», за часом руху й підрахунком пар кроків і за контролем відстаней за орієнтирами. Найточніші вимірювання на карті – лінійкою компаса, на місцевості – парами кроків [4].

Контроль напрямку здійснюється за допомогою компасу при чіткому орієнтуванні за картою. Завдяки цьому прийому спортсмени вчаться долати в потрібному напрямку відстані в 10–500 м. Більш детальним способом контролю руху в певному напрямі є азимутальний хід. Для цього спортсмени вчаться фіксувати поглядом максимально далекий орієнтир і намагаються не випустити його з поля зору під час руху та контролю вказівника компасу.

Робота з компасом включає в себе орієнтування карти та рух за напрямком – по азимуту. Розрізняють два основних прийоми руху за напрямком:

- «грубий» азимут – використовується при русі до великих орієнтирів в умовах, коли ліс легко проглядається;
- точний азимут – використовується під час руху до малопомітних об'єктів через важко прохідні ділянки лісу.

Рух по азимуту складається з двох елементів [6]: зняття азимуту з карти (кваліфіковані спортсмени виконують цей прийом на ходу) та визначення напрямку руху. Найефективніший спосіб – виділення помітного орієнтира на доступній відстані і рух до нього.

Розвитку навичку орієнтування з використанням точного азимуту, сприяють наступні вправи: рух за допомогою лінійних орієнтирів; включення у тренувальні дистанції довгих перегонів; використання «білих

карт» (включає в себе лінії півночі, масштаб та дистанцію у заданому напрямку) на тренувальних дистанціях [7].

Відмітка на КП є допоміжним прийомом, який повторюється неодноразово і є обов'язковим елементом. Правильне і швидке виконання відмітки економить час проходження дистанції. На кожному КП необхідно перевіряти тотожність його номера на місцевості з легендою.

Для спортсменів-орієнтувальників характерна особлива техніка бігу. Це пов'язано з умовами проведення змагань та тренувань на місцевості з різними типами рельєфу та ґрунту. Під час бігу твердою поверхнею ефективність роботи м'язів значно збільшується за рахунок їх пружності. Під час бігу м'яким ґрунтом, болотом, використання пружної енергії м'язів ускладнюється і швидкість зменшується на 15-20 %. Під час бігу в гору, по піску, необхідні додаткові затрати енергії і швидкість може значно зменшуватись. Відповідно змінюється і техніка бігу. Саме тому орієнтувальнику необхідно постійно удосконалювати її, причому в найрізноманітніших умовах [4].

При вивченні техніки бігу особливу увагу варто приділяти правильному виконанню її елементів, оскільки правильна техніка бігу є економічною і ефективною, що безпосередньо впливає на результат змагальної діяльності. Не менш важливим є вміння правильно падати, оскільки під час руху дистанцією зустрічаються різноманітні перешкоди (каміння, непрохідний ліс тощо). Орієнтувальник повинен вміти миттєво реагувати, швидко згруповуватися та м'яко падати [10].

Техніка бігу орієнтувальника подібна до техніки кросового бігу. Однак відрізняється гнучким стилем бігу, що дає можливість зберігати швидкість переміщення по місцевості незалежно від форми рельєфу та особливостей ґрунту. Карта і компас в руках змінюють роботу верхніх кінцівок, і навіть положення тіла. Низько опущені руки дозволяють легше зберігати рівновагу під час бігу по нерівному ґрунту, а укорочений крок дає можливість швидше реагувати на раніше непомічені перешкоди при постановці стопи на ґрунт і вчасно змінювати напрям руху, зберігаючи рівновагу [8].

Техніка орієнтування передбачає багаторазову зміну темпу бігу, його швидкості, часті, але короткочасні зупинки. Нерівномірність, аритмічність бігу залежить від складності місцевості, фізичної та техніко-тактичної підготовленості і мотивації спортсмена. Частий перехід від підйому до спуску, від чистого лісу до тяжкопрохідного, зміна ґрунту (пісок, відкриті галявини, дорога) – все це пред'являє високі вимоги до фізичних та функціональних можливостей орієнтувальників. Перебуваючи в конкретних умовах орієнтувальник повинен вміти обирати найбільш раціональну техніку бігу, щоб подолати ту чи іншу тяжку ділянку дистанції з найменшою втратою сил і часу. Крім того, переміщуючись по місцевості необхідно застрибувати чи перестрибувати такі перешкоди, як повалені дерева, канави, ями, штучні об'єкти, що потребує відповідної швидко-силової підготовленості м'язів ніг. При проходженні тяжкопрохідної місцевості до роботи залучаються руки, які допомагають розсувати гілки кущів, та корпус тіла, який нахилється в різні сторони для найшвидшого проходження цієї ділянки [11].

Висновки. Результат змагань у спортивному орієнтуванні залежить не лише від фізичних якостей, а й від розумових здібностей і знань орієнтувальника. Саме тому головною умовою досягнення високих результатів у спортивному орієнтуванні є високий рівень розвитку пам'яті, уваги та відчуття відстані спортсмена, що дозволяє досконало володіти повним спектром технічних навичок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Войтович І., Войтович В. Особливості навчання техніки спортивного орієнтування школярів 12–14 років. *Молодіжний науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Луцьк, 2020. Вип. 37. С. 34-39
2. Войтович І.М. Методика організації початкової технічної підготовки у спортивному орієнтуванні: методичні рекомендації. Луцьк, 2023. 54 с.
3. Дем'янчук О., Войтович В., Мацкевич Н. Особливості тренувального процесу жінок, які займаються спортивним орієнтуванням. *Молодіжний науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2019. № (22). С. 116–119.
4. Должко Ф.Н., Лідо О.С., Шип Н.С. Основні елементи техніки орієнтування. *Теорія та практика фізичного виховання*. 2001, № 4. С. 27-30.
5. Доценко О. В. Комплексна оцінка спеціальної техніко-тактичної підготовленості в спортивному орієнтуванні. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві* : збірник наукових праць. № 3 (23), 2013. С. 94-96.
6. Доценко О. В. Оптимізація процесу навчання підлітків, що займаються спортивним орієнтуванням. *Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка* : збірник наукових праць. 2012. № 3(36). С. 112–117.
7. Коломієць Н. М. Інтегральна підготовка у спортивному орієнтуванні на основі індивідуальних особливостей кваліфікованих спортсменів: автореф. дис. ... канд. наук з фіз. вихов. і спорту: спец. 24.00.01 «Олімпійський і професійний спорт»/Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2009. 19 с.
8. Король С. А. Засоби спортивного орієнтування у фізичному вихованні студентів ВНЗ *Спортивний вісник Придніпров'я*. 2013. № 2. С. 241-244.
9. Машинський С. Спортивне орієнтування: навч. посіб. Полтава, 2015. 37с.
10. Маясов Л., Сапужак І., Кубін А. Структура технічних і тактичних дій спортсменів-орієнтувальників. *Молода спортивна наука України: зб. наук. праць з галузі фіз. культури та спорту*. Львів., 2008. Т. 1. С. 193-198
11. Основи спортивного орієнтування: навчально-методичні рекомендації / уклад.: М. А. Щербаков., М. О. Лянной. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2015 32с.

МАТЕРІАЛИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ СТУДЕНТІВ ПРИРОДНИЧО-МАТЕМАТИЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНІ НАУКИ

УДК 37.091.3:004.514

Василь ПАШКІВСЬКИЙ

ЦИФРОВА ВІЗУАЛІЗАЦІЯ ТА МОДЕЛЮВАННЯ ФІЗИЧНИХ ПРОЦЕСІВ STEM-ОРІЄНТОВАНОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

(студент III курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету математики, природничих наук та технологій)
Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор Садовий М. І.

У статті розглядається застосування цифрових технологій для моделювання фізичних процесів у STEM-освіті. Описано методику створення інтерактивної 3D-моделі графітової кристалічної решітки, використовуючи сучасні веб-технології. Приділено увагу вивченню фізичних процесів через цифрові моделі, що сприяє кращому засвоєнню матеріалу та розвитку критичного мислення у здобувачів освіти. Зазначено, що таке моделювання дозволяє забезпечити інтерактивність та наочність, підвищуючи ефективність навчання. Подальші дослідження орієнтовані на оптимізацію моделей.

Ключові слова: STEM-освіта, моделювання, освіта, програмування, освітній процес, цифровізація.

Постановка проблеми. Стратегію сталого розвитку України в умовах глобалізації спрямовано на досягнення європейських стандартів життя та забезпечення конкурентоспроможності нашої держави шляхом ефективної взаємодії економіки, науки, освіти, здійснення заходів щодо розвитку людського капіталу, залучення інновацій у всіх сферах діяльності суспільства [4]. У зв'язку з цим сучасна освіта потребує інноваційних підходів для глибшого розуміння природничих наук та їх інтеграції, щоб забезпечити цілісне формування наукової картини світу. STEM-освіта сприяє реалізації міждисциплінарного підходу [8].

STEM-освіта – цілісна система природничої і математичної освітніх галузей, метою якої є розвиток особистості через формування компетентностей, природничо-наукової картини світу, світоглядних позицій і життєвих цінностей з використанням трансдисциплінарного підходу до навчання, що базується на практичному застосуванні наукових, математичних, технічних та інженерних знань для розв'язання практичних проблем для подальшого використання цих знань і вмінь у професійній діяльності [4].

Одним із інструментів STEM-освіти в умовах цифрової трансформації суспільства виступає моделювання фізичних процесів [9], адже забезпечує глибоке розуміння природничих процесів через інтеграцію науки, технологій, інженерії та математики. Використання цифрових моделей та симуляцій дозволяє візуалізувати складні явища, роблячи їх більш доступними для сприйняття та аналізу. Це сприяє розвитку критичного мислення, навичок дослідницької діяльності та проєктного підходу до навчання. Це питання особливо гостро стоїть у системі професійної освіти, адже на неї суспільство покладає значні завдання щодо повоєнного відновлення економіки нашої держави.

Отже, питання здійснення моделювання фізичних процесів є актуальним, а дослідження ефективності створення та використання цифрових моделей у STEM-освіті заслуговує на увагу.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема моделювання фізичних процесів в умовах сучасної цифрової трансформації освітнього середовища займаються Ю. Єчкало [1], В. Муляр [5], М. Садовий [9], О. Трифонова [9], М. Хомутенко [9], В. Юнчик [5], С. Яцюк [5] та ін. Дослідженню методики організації освітнього процесу в закладах професійної освіти приділяють увагу Н. Божко [3], Н. Брюханова [3], О. Коваленко [3], Д. Коваленко [3], Н. Корольова [3], І. Зайченко [2], Л. Сергеева [7] та ін. У переважній більшості ними приділена увага загальним аспектам організації освітнього процесу. При цьому відображення конкретних елементів методики навчання потребує уточнення та деталізації, зокрема, щодо моделювання фізичних явищ як основи забезпечення цілісного уявлення здобувачів освіти про оточуючий світ.

Метою дослідження є розробка та впровадження цифрових моделей фізичних процесів у STEM-освіті як засобу інтеграції природничих дисциплін, підвищення мотивації та ефективності освітнього процесу для

сприятимуть формуванню цілісного наукового світогляду, розвитку критичного мислення та дослідницьких навичок у здобувачів освіти.

Методи дослідження. Для реалізації поставленої мети було застосовано такі методи: *аналіз* – здійснено дослідження сучасних підходів до інтеграції природничих дисциплін у STEM-освіті, а також вивчено існуючі методики моделювання фізичних процесів; *моделювання* – створено цифрові моделі фізичних процесів, що сприяють поєднанню природничих дисциплін та підвищенню ефективності засвоєння навчального матеріалу.

Виклад основного матеріалу (результатів) дослідження. Для моделювання фізичних явищ доречним і необхідним у контексті розвитку STEM-освіти є використання сучасних бібліотек, оскільки вони значно розширюють можливості візуалізації, аналізу та інтерактивного дослідження складних процесів. Основою для побудови інтерфейсу стала бібліотека React [10], яка забезпечує гнучке створення адаптивних та ефективних UI-компонентів. Для інтеграції тривимірної графіки у веб-додаток використовувався Three.js [11], який дозволяє моделювати складні 3D-об'єкти. Візуальне оформлення реалізовано за допомогою бібліотеки MUI (Material-UI) [12], яка містить набір сучасних готових компонентів для React.

```
function Hexagon(props) {
  const hideList = props.hideList || [];
  const cylinderHideList = props.cylinderHideList || [];
  return (
    <group {...props}>
      {!hideList.includes(1) ? (
        <mesh position={[5, 0, 0]}>
          <sphereGeometry args={[1, 100]} />
          <meshStandardMaterial color={props.color} />
        </mesh>
      ) : null}
      {!cylinderHideList.includes(1) ? (
        <mesh position={[7.25, 0, 3]} rotation={[Math.PI / 2, Math.PI, Math.PI / 5]}>
          <cylinderGeometry args={[0.35, 0.35, 9, 25]} />
          <meshStandardMaterial color="white" />
        </mesh>
      ) : null}
      {!hideList.includes(2) ? (
        <mesh position={[-10, 0, 7]}>
          <sphereGeometry args={[1, 100]} />
          <meshStandardMaterial color={props.color} />
        </mesh>
      ) : null}
      {!cylinderHideList.includes(2) ? (
        <mesh position={[0, 0, 0]} rotation={[Math.PI / 2, 0, Math.PI / 2]}>
          <cylinderGeometry args={[0.35, 0.35, 9, 25]} />
          <meshStandardMaterial color="white" />
        </mesh>
      ) : null}
      {!hideList.includes(3) ? (
        <mesh position={[-5, 0, 0]}>
          <sphereGeometry args={[1, 100]} />
          <meshStandardMaterial color={props.color} />
        </mesh>
      ) : null}
      {!cylinderHideList.includes(3) ? (
        <mesh position={[-7, 0, 3]} rotation={[Math.PI / 2, 0, Math.PI / 5.25]}>
          <cylinderGeometry args={[0.35, 0.35, 9, 25]} />
          <meshStandardMaterial color="white" />
        </mesh>
      ) : null}
      {!hideList.includes(4) ? (
        <mesh position={[10, 0, 7]}>
          <sphereGeometry args={[1, 100]} />
          <meshStandardMaterial color={props.color} />
        </mesh>
      ) : null}
    </group>
  );
}
```



```

    </mesh>
  ): null}
  {!cylinderHideList.includes(4) ? (
    <mesh position=[[ -7.4525, 0, 11]] rotation=[[Math.PI / 2, 0, -Math.PI / 5.525]]>
    <cylinderGeometry args=[[0.35, 0.35, 9, 25]] />
    <meshStandardMaterial color="white" />
  </mesh>
  ): null}
  {!hideList.includes(5) ? (
    <mesh position=[[ -5, 0, 15]]>
    <sphereGeometry args=[[1, 100]] />
    <meshStandardMaterial color={props.color} />
  </mesh>
  ): null}
  {!cylinderHideList.includes(5) ? (
    <mesh position=[[0, 0, 15]] rotation=[[Math.PI / 2, 0, Math.PI / 2]]>
    <cylinderGeometry args=[[0.35, 0.35, 9, 25]] />
    <meshStandardMaterial color="white" />
  </mesh>
  ): null}
  {!hideList.includes(6) ? (
    <mesh position=[[5, 0, 15]]>
    <sphereGeometry args=[[1, 100]] />
    <meshStandardMaterial color={props.color} />
  </mesh>
  ): null}
  {!cylinderHideList.includes(6) ? (
    <mesh position=[[7.5, 0, 11]] rotation=[[Math.PI / 2, Math.PI, -Math.PI / 5.525]]>
    <cylinderGeometry args=[[0.35, 0.35, 9, 25]] />
    <meshStandardMaterial color="white" />
  </mesh>
  ): null}
</group>
);
}

```

Відображення тривимірної моделі кристала графіту передбачає попереднє розкладання. Сам кристал складається з атомів, які візуалізуються через сферичну геометрію. У коді це реалізовано за допомогою тегу `<mesh>`, який є контейнером для 3D-об'єкта. Його структура визначає геометрію (в даному випадку сферу) і матеріал (тег `<meshStandardMaterial>`, який задає колір об'єкта). У параметрах `args` для `<sphereGeometry>` перше значення визначає радіус сфери (1 умовний метр), а друге – кількість горизонтальних сегментів (100). Наступним кроком є побудова гексагональної структури, яка складається з шести атомів і шести сполучних циліндрів. Компонент `Hexagon` приймає параметри `hideList` і `cylinderHideList`, які дозволяють приховати певні атоми або циліндри. Наприклад, якщо `hideList` містить значення 1, то сфера в позиції `[5, 0, 0]` не відображатиметься. Код компонента `Hexagon` містить умовну логіку, яка рендерить або приховує окремі частини шестикутника в залежності від отриманих параметрів.

Після цього створюється компонент `Layer`, який об'єднує кілька `Hexagons`, щоб сформувати повноцінний шар атомів у просторі. Кожен шестикутник має власну позицію, а також параметри `hideList` і `cylinderHideList`, які регулюють відображення його окремих елементів.

Завершальним етапом є розміщення всіх шарів у тривимірному просторі за допомогою компонента `GraphiteCrystalPage`. Він використовує `useState` для створення змінної `skip`, яка керує відображенням окремих шарів: якщо `skip` дорівнює 0, усі три шари видимі, якщо 1, перший прихований, а якщо 2, перший і другий. Побудова решітки здійснюється подвійною петлею, яка створює 4 ряди і 4 стовпці, розташовуючи шари в просторі. Кожен шар забарвлюється у відповідний колір (синій, зелений, червоний), а їх висота змінюється. Додатково реалізовано управління камерою за допомогою `OrbitControls`, а також інтерактивні кнопки, які дозволяють користувачеві змінювати параметр пропуску для зміни видимості шарів.

Реалізована система дозволяє об'єднати окремі 3D компоненти в єдину інтерактивну модель кристалічної решітки графіту. Компонент `Hexagon` формує базові елементи (атоми та зв'язки), `Layer` групує їх у шари, а `GraphiteCrystalPage` структурує простір і забезпечує можливість взаємодії. Завдяки такому

підходу до організації та відтворення сцени було створено зрозуміле та гнучке рішення для візуалізації кристалічної решітки у веб-середовищі (рис. 1).

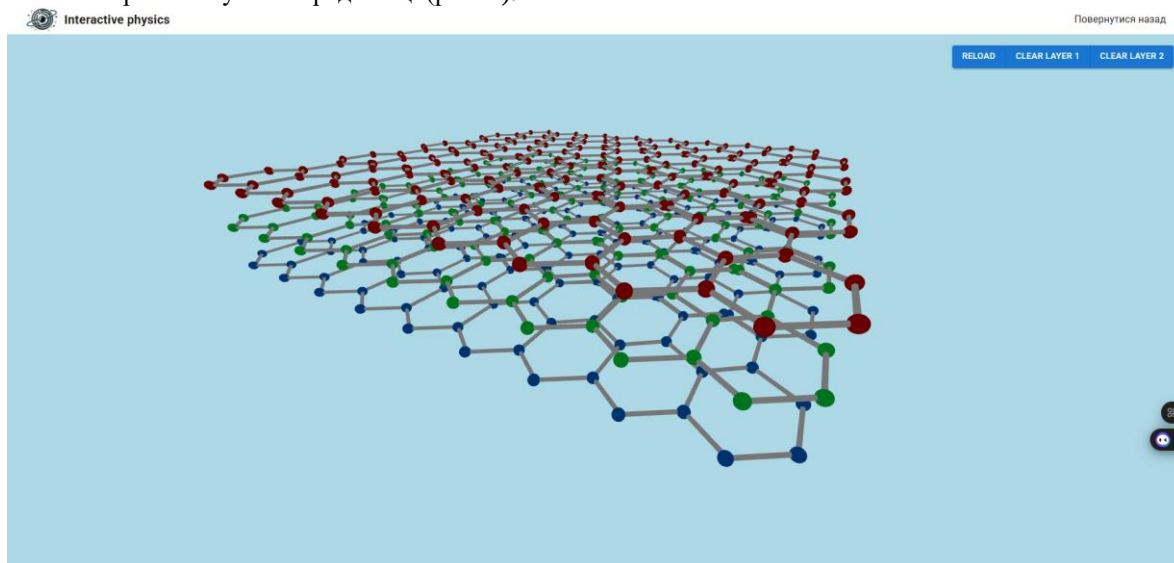

Рис. 1. Тривимірне представлення графітної кристалічної решітки засобами бібліотеки ThreeJS

Висновки та перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження. Таким чином, у роботі розглянуто методику створення інтерактивної 3D-моделі графітового кристалу з застосуванням сучасних веб-технологій. Реалізована структура дозволяє гнучко керувати відображенням окремих елементів, забезпечуючи інтерактивність і наочність. Отримані результати ми пропонуємо використовувати для візуалізації фізичних процесів у навчальних цілях.

Отже, моделювання допомагає здобувачам освіти не лише засвоювати теоретичний матеріал, а й застосовувати знання у практичних завданнях, що формує компетентності, необхідні для майбутньої професійної діяльності. Цифрові технології дозволяють створювати інтерактивні освітні середовища, що підвищують мотивацію та залученість здобувачів освіти, а також сприяють розвитку міждисциплінарних зв'язків. Таким чином, моделювання фізичних явищ є ефективним засобом реалізації засад STEM-освіти, оскільки забезпечує практико-орієнтоване навчання, стимулює інженерне мислення та інтегрує природничі науки з сучасними технологіями.

Подальші дослідження можуть зосередитися на оптимізації продуктивності моделі, розширенні її функціональних можливостей і впровадженні в освітні платформи для покращення сприйняття матеріалу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Єчкало Ю.В. Методи навчання комп'ютерного моделювання фізичних процесів і явищ у вищій школі. *Вісник Черкаського університету*. 2016. № 7. С.136-144. URL: <https://ped-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/1606/1670>
2. Зайченко І.В. Теорія і методика професійного навчання : навч. посібник. 2-е вид. К.: Ліра-К, 2016. 580 с. URL: https://lira-k.com.ua/preview/12229.pdf?srsltid=AfmBOorOaZ_5UP1qMQBmZY3hCTuGvG6U68DAaf3Z7j6ZUDejCRwmNGX9
3. Коваленко О.Е., Коваленко Д.В., Брюханова Н.О., Корольова Н.В., Божко Н.В. Застосування міждисциплінарного підходу в професійній освіті. *Актуальні проблеми та перспективи технологічної і професійної освіти*: матер. VII Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. 2023. С. 235–237. URL: <http://dSPACE.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/29415/1/Kovalenko.pdf>
4. Концепція розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти). Розпорядження Кабінету Міністрів України від 05.08.2020. № 960-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/960-2020-%D1%80#Text>
5. Муляр В., Яцюк С., Юнчик В. Комп'ютерне моделювання у підготовці майбутніх вчителів фізики, математики та інформатики. *Фізика та освітні технології*. 2022. Вип. 2. С. 61–69.
6. Садовий М.І., Трифонова О.М. Особливості методики формування віртуальних дослідів із вивчення розподілу молекул за швидкостями. *Фізика та освітні технології*. 2024. Вип.1. С. 57–62, doi: <https://doi.org/10.32782/pet-2024-1-7>
7. Сергеева Л.М. Основні аспекти розбудови доступності освітнього простору закладу професійної освіти. *Вісник післядипломної освіти*. Серія «Педагогічні науки». 2021. № 18(47), С. 103–122.
8. Трифонова О.М., Садовий М.І. Особливості використання цифрових технологій в умовах мультидисциплінарності STEM-освіти. *Технологічне забезпечення STEM-освіти в умовах підготовки фахівця природничо-математичного напрямку*: зб. тез доп. за матер. міжнар. наук.-метод. конф., Кам.-Под., 2023. С. 139–141.
9. Хомутенко М.В., Садовий М.І., Трифонова О.М. Комп'ютерне моделювання процесів в атомному ядрі. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2015. Т. 45, №1. С. 78–92. URL: <http://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/1191#.VPM03Cz4TGh>
10. The library for building interactive and reactive user interface. URL: <https://react.dev/>
11. The library for creating 3d-models URL: <https://threejs.org/>
12. The library of UI React-elements. URL: <https://shorturl.cusu.edu.ua/1b7>

УДК 37.018.43:004.738.5

Дар'я РЕШЕТНИКОВА

МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ СТРАТЕГІЇ SMM ДЛЯ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ STEM-ОСВІТИ

(студентка I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
факультету математики, природничих наук та технологій)
Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор Трифонова О.М.

У статті досліджено ефективні SMM-стратегії для популяризації STEM-освіти серед здобувачів освіти. Проведено аналіз успішних прикладів використання соціальних мереж освітніми проєктами. Розглянуто роль інтерактивного контенту, відеоформатів і персоналізованого підходу в залученні аудиторії. Представлено практичний доробок у сфері створення контент-стратегії та бренд-буку для освітньої організації реалізації освітнього процесу в STEM-освітньому середовищі.

Ключові слова: SMM-стратегії, популяризація освіти, соціальні мережі, STEM-освіта, контент-стратегія, бренд-бук, інтерактивний контент, освітній процес.

Постановка проблеми. Соціальні мережі, які з'явилися не так давно, стали невід'ємною частиною життя кожної третьої людини [7]. Інтенсивний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій веде за собою значні зміни в інформаційному суспільстві, що знаходить своє відображення і в сфері освіти [8]. Проте, як показують спостереження, STEM-освіта недостатньо представлена в цифровому середовищі, що знижує її популярність серед здобувачів освіти. Для вирішення цієї проблеми ми вважаємо за доцільне застосувати ефективні SMM-стратегії [2], орієнтовані на створення цікавого та інтерактивного контенту зі STEM-освіти.

Мета статті – дослідити й обґрунтувати методичні підходи до використання SMM (Social Media Marketing) як інструменту цифрової освіти, визначити ефективні стратегії застосування соціальних мереж для формування мотивації здобувачів освіти до залучення STEM-освіти, а також розробити рекомендації щодо інтеграції SMM-інструментів в освітній процес.

Аналіз досліджень і публікацій. Зацікавлення проблематикою SMM-просування та інструментів онлайн-просування зокрема, підтверджується увагою фахівців у галузі маркетингу, реклами і зв'язків з громадськістю. Науковий інтерес щодо дослідження соціальних мереж становлять праці таких дослідників: Я. Ажнюк, М.О. Артюхов, Дж. Бері, Ф. Вірін, А.Е. Войскунский, А.В. Войчак, Т.В. Дубовик, В.М. Горовий, О.В. Зозульов, І.Л. Литовченко, І. Манн, М.А. Окландер, А.Ф. Павленко, В.П. Пилипчук, В.В. Писаренко, В.М. Полонець, Т.О. Примак, Дж. Рафаельсон, К. Роуман, І.В. Успенський та інші [10]. Питанням запровадження STEM-освіти займаються багато вчених, серед них: А.М. Кух, О.С. Мартинюк, М.І. Садовий, Д.В. Соменко, А.В. Ткаченко, О.М. Трифонова та ін. [8-10]

Проте залишаються нерозкритими питання систематизації структурно-логічних зв'язків стратегії та тактики маркетингу в соціальних мережах, зокрема окремі положення щодо формування стратегії SMM-просування із метою комплексного використання сучасних інструментів онлайн-просування товарів/брендів/підприємств, з огляду на тренди сучасності (глобалізація, інформатизація, індивідуалізація потреб) та необхідності адаптування маркетингової діяльності підприємств до потреб споживачів у інтернет-просторі, загострення конкуренції на товарних ринках та кризи перевиробництва [1; 3]. Не розв'язано лишається проблема просування ідей STEM-освіти в цифровому просторі соціальних мереж.

Виклад основного матеріалу (результатів дослідження). Соціальні мережі є найкращим способом для просування в Інтернеті. Необхідно усвідомлювати, що ведення сторінок, груп і спільнот у соціальних мережах – це такий же великий проєкт, як створення і розкрутка сайту. Тому варто заздалегідь обмірковувати та розробити довгостроковий план SMM-просування [2].

У процесі аналізу ринку онлайн-шкіл з математики було виявлено обмежену кількість платформ, що активно використовують соціальні мережі для популяризації освітнього контенту. Серед них онлайн-школа «Піфагор» була обрана для дослідження завдяки високим показникам залученості аудиторії, значному охопленню контенту та продуманій візуальній стратегії. Ці характеристики дозволяють розглядати її як репрезентативний приклад ефективного застосування SMM-стратегій у сфері освіти.

Онлайн-школа «Піфагор» (рис. 1) є яскравим прикладом ефективного використання SMM-стратегій для популяризації освітнього контенту серед учнів 1–11 класів.

Ведення сторінки в єдиному візуальному та контентному стилі сприяє впізнаваності бренду та формуванню довіри аудиторії. Значну увагу приділено відеоформату, зокрема коротким відео (Reels), в яких педагоги школи не лише демонструють розв'язання завдань, а й пояснюють алгоритм їх виконання в доступній формі.

Однією з ключових особливостей контент-стратегії є тематичний розподіл публікацій, що забезпечує систематизацію знань та підтримання інтересу аудиторії. Наприклад, рубрики «Лайфхаки», «Пастка»,

«Типові помилки» акцентують увагу на складних аспектах освітнього процесу, допомагаючи здобувачам освіти уникати поширених помилок і засвоювати матеріал більш ефективно.

Аналіз контенту онлайн-школи свідчить про високу ефективність поєднання відеоформату і освітніх рубрик у соціальних мережах. Такий підхід сприяє активному залученню підписників, формує спільноту навколо бренду та забезпечує сталість інтересу до навчання. Зазначені методи варто адаптувати та використовувати іншими освітніми платформами для підвищення видимості та ефективності їхньої діяльності в цифровому середовищі щодо популяризації STEM-освіти.

Як ще один приклад вдалої SMM-стратегії був обраний блог Богдани Горбачук (рис. 2). Це пов'язано з його зростаючою популярністю серед користувачів соціальних мереж, динамічним збільшенням кількості підписників та ефективним використанням SMM-стратегій для популяризації математичної освіти. Структурована подача матеріалу, поєднання доступності пояснень із візуально привабливим форматом, а також інтерактивні елементи сприяють залученню широкої аудиторії. Особливістю її контенту є використання коротких відеоформатів для пояснення математичних понять і розв'язання задач, що забезпечує високий рівень взаємодії з підписниками та підвищує мотивацію до навчання. Саме ці чинники дозволяють розглядати блог як ефективний приклад впровадження SMM-стратегій у сфері STEM-освіти.

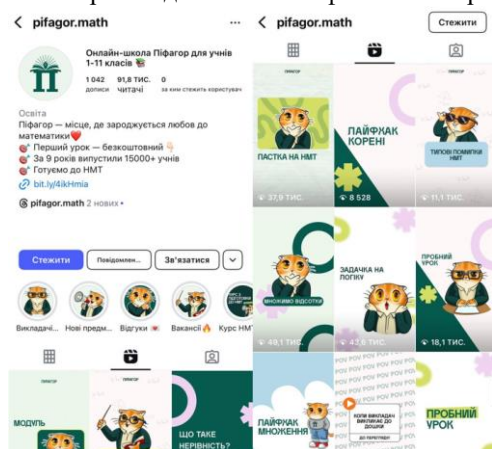

Рис. 1. Сторінка онлайн-школи в Instagram

(<https://www.instagram.com/pifagor.math?igsh=MWZoNTF5M2diZXQ3MA==>)

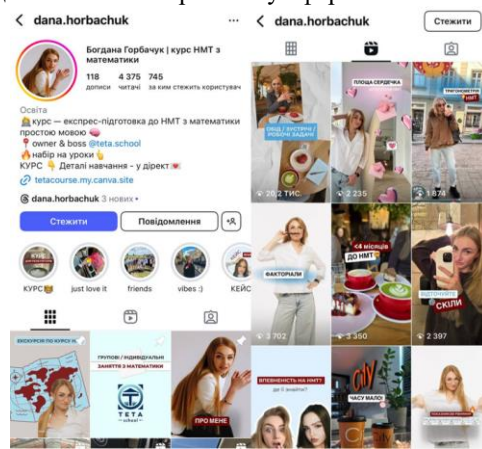

Рис. 2. Сторінка Богдани Горбачук в Instagram

(<https://www.instagram.com/dana.horbachuk?igsh=MWh1NTh6Z2IwOGxmOA==>)

Аналіз її контенту демонструє значний потенціал соціальних мереж як засобу популяризації освіти. Використання персоналізованого підходу та інтерактивних елементів дозволяє підвищити рівень зацікавленості аудиторії та сприяє ефективному засвоєнню навчального матеріалу.

Проведений нами аналіз показав, що SMM-стратегія потребує визначення каналів комунікації, закріплення за кожним із них маркетингових цілей та, відповідно до них, вибудовування контент-плану та стратегії просування сторінок в соціальних мережах.

У межах діяльності ГО «КРОП РОБОТС» нами реалізуються схожі підходи, використовуючи соціальні мережі для популяризації STEM-освіти серед молоді. Нашим завданням є не лише наповнення соціальних мереж актуальним контентом, але й забезпечення взаємодії з підписниками. Приділяється увага регулярному оновленню контенту, аналізу статистики взаємодії та коригуванню стратегії, що дозволяє підвищити ефективність SMM-діяльності. Ця методика спрямована на покращення видимості STEM-освіти серед здобувачів освіти через стратегічне використання соціальних мереж, що дозволяє залучити увагу до освітніх ініціатив і підвищити рівень зацікавленості в науці та технологіях.

Під час проходження практики зі спеціалізації (освітня програма Професійна освіта (Цифрові технології) другого (магістерського) рівня вищої освіти) в громадській організації «КРОП РОБОТС» з 03.02.2025 по 07.03.2025 року, були виконані основні завдання, спрямовані на виявлення рівня цифрової грамотності [4], покращення роботи організації в соціальних мережах та оптимізацію її комунікації з цільовою аудиторією. Зокрема, було розроблено бренд-бук для організації, що забезпечив уніфікацію візуальної ідентичності та стиль комунікації на всіх платформах. У рамках цього було визначено кольорову палітру, шрифти та основні графічні елементи, що сприяли впізнаваності бренду.

Розробка бренд-буку сприяє впорядкуванню та стандартизації візуального оформлення освітнього контенту, що забезпечує створення цілісного цифрового освітнього середовища STEM-освіти. Завдяки цьому матеріали набувають системності, що полегшує їх сприйняття та допомагає учням швидше орієнтуватися в освітньому процесі. Крім того, єдиний стиль візуального наповнення формує впізнаваність освітнього ресурсу, підвищує рівень довіри до нього та сприяє залученню нової аудиторії. Використання узгоджених стилістичних елементів і кольорових акцентів оптимізує взаємодію з контентом, дозволяючи учасникам освітнього процесу швидше знаходити необхідну інформацію та краще її засвоювати. Водночас

привабливий дизайн і структурований підхід до подачі матеріалу підвищують зацікавленість і мотивацію до навчання, роблячи його більш зручним та комфортним.

Також було створено структурований контент-план для соціальних мереж, що включав регулярні пости для Instagram (https://www.instagram.com/krop_robots?igsh=MWZrYXlxaTV3ZmtvbA==) та Telegram (https://t.me/krop_robots). Це дозволило організації підтримувати стабільний зв'язок із підписниками, забезпечити систематичне наповнення сторінок актуальним контентом і підвищити зацікавленість цільової аудиторії до STEM-освіти (рис. 3).

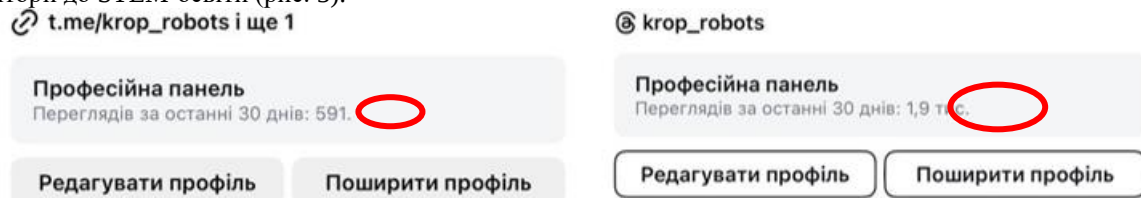

Рис. 3. Порівняння переглядів сторінки «до» та «після» впровадження SMM-стратегії на сторінці ГО «КРОП РОБОТС» в Instagram

Оскільки для SMM вагомим є вивчення зворотного зв'язку з цільовою аудиторією через вибраний канал комунікації, важливо дослідити формування стратегії дій згідно з поставленою метою/цілями просування та аналіз цільової аудиторії підприємства [2].

У процесі виконання дослідження нами зібрана статистика взаємодії з контентом, що дозволило коригувати стратегію і адаптувати пости під конкретні інтереси та запити підписників. Особливу увагу було приділено використанню інтерактивних елементів, таких як опитування, інтерактивні історії, що сприяло більш активному залученню учасників до взаємодії з контентом зі STEM-освіти. На рис. 4 представлена оновлена сторінка, а також демонстрація зростання кількості охоплених акаунтів.

Аналіз отриманих даних (рис. 5) свідчить про поступове зростання кількості переглядів дописів, що вказує на підвищення зацікавленості аудиторії та ефективність реалізованої SMM-стратегії. Така динаміка є наслідком вдосконалення контенту, оптимізації способів подачі матеріалу або активного залучення підписників через інтерактивні елементи. Зростання охоплення свідчить про підвищення впізнаваності сторінки та ефективність використання соціальних мереж для популяризації освітнього контенту зі STEM-освіти. Це також підтверджує необхідність подальшого аналізу успішних форматів контенту з метою удосконалення методики роботи з аудиторією.

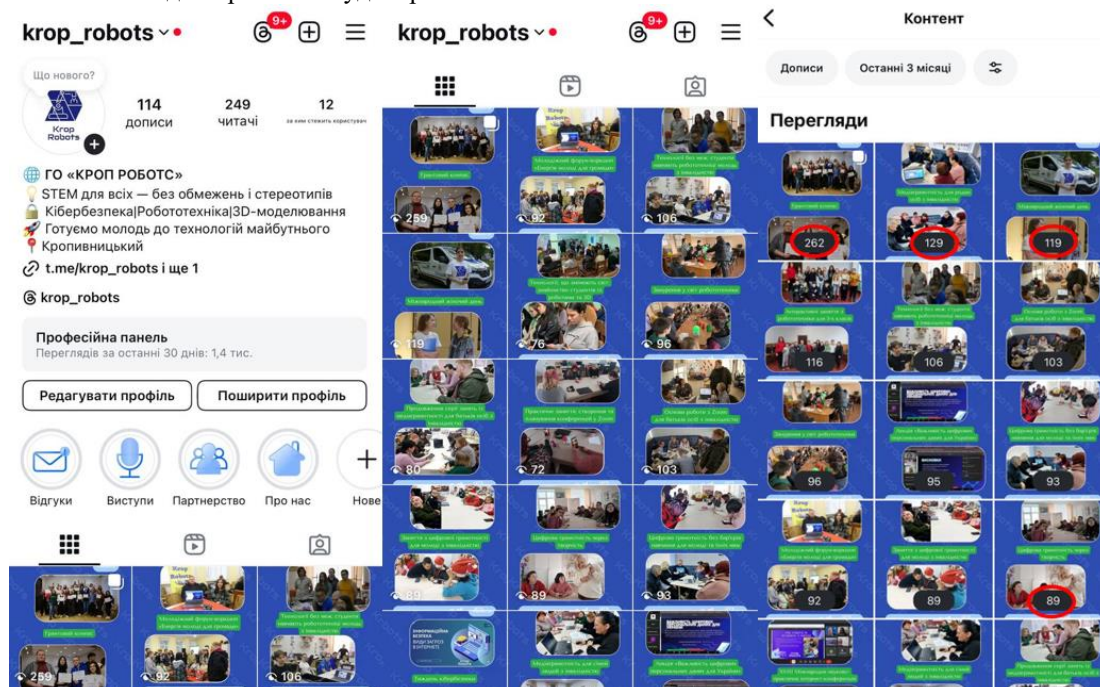

Рис. 4. Сторінка ГО «КРОП РОБОТС» в Instagram (https://www.instagram.com/krop_robots?igsh=MWZrYXlxaTV3ZmtvbA==)

Рис. 5. Діаграма «Кількість переглядів дописів»

Висновки та перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження. Результати дослідження підтверджують, що застосування SMM-стратегій є важливим елементом у методиці навчання та популяризації STEM-освіти серед здобувачів освіти. Використання інтерактивних форматів контенту, таких як відео, лайфхаки та персоналізовані поради, створює умови для залучення аудиторії та підвищення її мотивації до вивчення дисциплін STEM. Систематизація матеріалу, використання контенту в єдиному стилі та взаємодія з підписниками формують стійкий інтерес до зацікавленості перегляду освітніх блогів. Особливо важливим аспектом є розробка чіткої контент-стратегії та бренд-буку, які дозволяють забезпечити впізнаваність освітнього контенту в соціальних мережах.

Прогресивні методики, що ґрунтуються на SMM-стратегіях, вимагають постійного аналізу результативності контенту та адаптації стратегії на основі зворотного зв'язку від підписників. Це дозволяє точніше відповідати на потреби цільової аудиторії та покращувати ефективність навчання.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі включають: вивчення впливу алгоритмів соціальних мереж на поширення освітнього контенту та формування мотивації до STEM-освіти; використання штучного інтелекту для адаптації та створення персоналізованого контенту, що відповідає інтересам та потребам здобувачів освіти; дослідження впливу колаборацій з лідерами думок та впливових персон у сфері STEM на залучення широкої аудиторії та популяризацію науки серед молоді. Ці напрямки дозволять удосконалити методику використання SMM для популяризації STEM-освіти, що, в свою чергу, забезпечить більш ефективне впровадження інноваційних підходів в освітній процес.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Бабенко В., Синявська О. Аналіз сучасного стану розвитку ринку електронної комерції в Україні. *Технологічний аудит та резерви виробництва*. 2018. № 5(43). С. 40–45. DOI: <https://doi.org/10.15587/2312-8372.2018.146341>.
- Глуценко Л. Д. SMM просування – просування бізнесу в соціальних мережах: дис. канд. екон. наук. Вінниця: ВНТУ, 2021. С. 1-3.
- Горбаль Н. І., Ільницька К. О., Романишин С. Б. Професія SMM-маркетолога в Україні: проблеми та перспективи. *Бізнес-Інформ.* 2018. № 12. С. 477–482. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2018_12_71.
- Решетнікова Д. В., Садовий М. І., Трифонова О. М. Цифрова грамотність як ключовий елемент освіти впродовж життя в умовах інформаційного суспільства. *Цифрова трансформація освіти: теоретико-методичні засади*: зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. Київ: Вид-во УДУ імені М. Драгоманова, 2024. С. 329–332.
- Садовий М. І. Мехатроніка, як складова STEM-освіти у навчанні. *Актуальні аспекти розвитку STEM-освіти у навчанні природничо-наукових дисциплін*: зб. матер. І Міжнар. наук.-практ. конф., 16–17.05.2018. Кропивницький: ЛА НАУ, 2018. С. 123–126.
- Садовий М. І., Соменко Д. В., Трифонова О. М. Організація інноваційного STEM-орієнтованого освітнього середовища на засадах цифровізації. *Цифровізація освіти та соціальні проблеми в сучасному техногенно-інформаційному суспільстві*: матер. всеукр. наук.-пед. підвищення кваліф., 01.04–12.05.2024. Львів – Торунь: Liha-Pres, 2024. С. 93–98.
- Глуценко Л. Д. Елементи методики використання соціальних мереж під час самостійної роботи з фізики. *Фізико-математична освіта*. 2016. № 4(10). С. 131–134.
- Слободяник О. В. Українські соціальні мережі в навчально-виховному процесі. *Наукові записки. Серія: Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти*. 2017. № 2(11). С. 39–44.
- Трифопова О. М. STEM середовище навчання фізико-технічних дисциплін. *Зб. наук. пр. Кам'янець-Подільського нац. ун-ту імені Івана Огієнка. Серія педагогічна*. Кам'янець-Подільський, 2018. Вип. 24. С. 37-41 DOI: 10.32626/2307-4507.2018-24.37-40.
- Шандрівська О. Є., Соколов Ю. С. Процес формування стратегії SMM-просування: особливості та етапи створення. *Маркетинг і цифрові технології*. 2022. № 1. С. 137–147.

МАТЕРІАЛИ VIII МІЖНАРОДНОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ: «МУЗИКА ЗАРАДИ МИРУ»

УДК 378.147:316.77:398(477)

Вячеслав КЛАНЮК

ФОЛЬКЛОР ЯК ЧИННИК ГРОМАДЯНСЬКОГО І МИРОТВОРЧОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ: МИСТЕЦЬКИЙ ЗАХІД «ЕХО ПРЕДКІВ» У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ СИТУАЦІЇ

(студент III курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології, соціальної роботи та мистецтв
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя)
Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Раструба Т. В.

У статті розглядається роль студентських аматорських колективів у формуванні громадянської свідомості, національної ідентичності та миротворчого світогляду молоді. На прикладі мистецького заходу «Ехо предків» проаналізовано виховний потенціал фольклорного мистецтва у контексті сучасної соціокультурної ситуації в Україні. Окреслено особливості підготовки, змістовне наповнення заходу та його вплив на студентську аудиторію.

Ключові слова: культура миру, мистецьке виховання, студентська молодь, фольклор, національна ідентичність, аматорський колектив.

Постановка проблеми. У сучасних умовах війни в Україні особливої ваги набуває переосмислення ролі культури як об'єднуючого й миротворчого чинника, що здатний формувати національну єдність і сприяти внутрішній консолідації суспільства. В умовах постійного інформаційного та психологічного тиску, культура постає не лише як засіб естетичного впливу, а як потужний інструмент духовного опору, збереження ідентичності та переосмислення історичного досвіду народу.

Мистецька діяльність, особливо та, що ґрунтується на національних традиціях та фольклорних образах, виконує ключову функцію у справі патріотичного виховання молоді, актуалізації морально-етичних ідеалів, збереження спадщини предків та утвердження ідеї миру як найвищої суспільної цінності. У цьому контексті особливо важливою є роль студентських аматорських колективів, які виступають не лише виконавцями культурно-мистецьких ініціатив, але й активними суб'єктами формування національної свідомості та громадянської позиції.

Такі колективи, залучаючи молодь до творчості, стають своєрідними мостами між поколіннями, транслюючи через мистецтво цінності єдності, гідності, історичної пам'яті та прагнення до миру. Їх діяльність на перетині освіти, культури та громадянського виховання потребує глибшого наукового аналізу, зокрема з огляду на її вплив у сучасному соціокультурному контексті України.

Аналіз досліджень і публікацій. Мистецтво здавна виконує не лише естетичну, а й соціально-виховну функцію. Воно виступає засобом не лише емоційного вираження, але й трансляції суспільних і духовних ідеалів. У сучасному контексті глобальних викликів, пов'язаних із війнами, соціальною нестабільністю й духовною кризою, особливої актуальності набуває концепція «культури миру», запропонована ЮНЕСКО. В її основі – переконання, що культурні практики, зокрема мистецтво, сприяють формуванню толерантності, емпатії, ненасильницького вирішення конфліктів і утвердженню цінностей мирного співіснування [6].

У вітчизняному науковому дискурсі питання патріотичного та громадянського виховання засобами культури активно досліджуються. Так, І. Бех підкреслює значення національної ідеї у формуванні морально зрілої особистості та духовно-громадянської ідентичності [1]. Т. Лук'янова акцентує на потребі виховання молоді в дусі поваги до національної культурної спадщини як передумови стійкого громадянського суспільства [3]. У свою чергу, О. Сухомлинська наголошує, що саме народна культура й фольклор є тими базовими чинниками, які забезпечують передачу духовних цінностей з покоління в покоління та зумовлюють активізацію участі молоді в житті суспільства [7].

Окрему увагу у сучасних дослідженнях приділено ролі аматорських мистецьких колективів у виховному процесі. Як зазначає Н. Миронюк, саме в рамках студентських мистецьких ініціатив найповніше розкривається потенціал культурної самореалізації молоді, їхня здатність бути активними агентами соціальних змін [4]. Аналогічні тенденції досліджують й інші науковці, які пов'язують участь у творчих формах дозвілля з формуванням патріотичних переконань, колективної ідентичності та культури миру [2].

Важливим стратегічним документом у цій сфері є «Стратегія розвитку культури в Україні на період до 2030 року», затверджена Кабінетом Міністрів України. У цьому документі культура розглядається як основа

національної ідентичності та потужний чинник соціальної згуртованості, розвитку людського капіталу та формування позитивного іміджу України у світі. Стратегія передбачає зміцнення людського капіталу через культурні практики, захист та збереження культурної спадщини, підвищення стійкості культури як суспільної системи та інтеграцію української культури у глобальні культурні процеси [6].

Мета статті. Метою статті є дослідження потенціалу українського фольклору як дієвого інструменту громадянського та миротворчого виховання молоді в умовах трансформаційних процесів сучасного суспільства, а також проаналізувати, на прикладі мистецького заходу «Ехо предків», яким чином фольклорні практики сприяють формуванню національної ідентичності, активної громадянської позиції, міжкультурного діалогу та емоційної стійкості молодого покоління.

Також стаття має на меті висвітлення виховного потенціалу фольклору як культурного коду нації, що забезпечує зв'язок поколінь, збереження історичної пам'яті та формування гуманістичних ідей миру й солідарності в умовах війни та суспільних викликів.

Виклад основного матеріалу (результатів) дослідження. У сучасному світі, де стрімкі глобалізаційні процеси, інформаційна перенасиченість та соціальні трансформації часто призводять до розмивання національної ідентичності та втрати традиційних цінностей, фольклор набуває особливого значення як стабілізуючий чинник. Він не лише зберігає культурну пам'ять народу, а й виступає потужним інструментом соціалізації, здатним формувати громадянську свідомість, патріотизм і миротворчу культуру в молодіжному середовищі. Одним із прикладів ефективного застосування фольклорного матеріалу для формування національної ідентичності та громадянських цінностей серед молоді став благодійний мистецький воркшоп «Ехо предків – подорожуймо автентичною Україною», організований студентським аматорським ансамблем пісні і танцю «Камей» Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя до 220-річчя Ніжинської вищої школи. Захід орієнтований на національно-патріотичне та естетичне виховання засобами музичного й танцювального мистецтва. Його концепція ґрунтується на інтерактивному форматі культурної взаємодії, що передбачає не лише пасивне сприйняття, а й активну участь глядачів у творенні мистецького дійства.

Головною метою заходу була популяризація високохудожніх зразків української автентичної культури – зокрема, народної музики, танців і традицій – а також ознайомлення учасників з регіональними особливостями побуту різних частин України. У програму включено пісенно-танцювальні композиції, що репрезентують локальні традиції Полісся, Поділля, Карпатського регіону, Слобожанщини, Таврії та інших етнокультурних зон.

Воркшоп реалізує принцип «навчання через дію»: після короткого історико-культурного екскурсу у походження та функцію конкретного танцю (його регіональну приналежність, жанрову специфіку, обрядовий або побутовий контекст), відбувається його демонстрація силами оркестрової, вокальної та хореографічної груп. Важливою складовою є запрошення глядачів до безпосередньої участі – спільне вивчення й виконання танцювальних рухів сприяє глибшому емоційному зануренню та засвоєнню культурних кодів, що формують національну ідентичність.

Процес підготовки включав вивчення традиційного пісенного й танцювального репертуару різних регіонів України, реконструкцію елементів автентичного одягу, аналіз семантики обрядових дій, побудову цілісної драматургії з відповідними смисловими акцентами. Такий підхід дозволив учасникам не лише поглибити свої знання про культуру предків, а й відчутти особисту причетність до її збереження та трансляції. Програма включала твори з різних регіонів України, що дозволило простежити не лише географічну варіативність, а й стилістичну палітру. Серед представлених композицій:

«**Ойра**» – житомирський родинно-побутовий танок, записаний у с. Левковичі, Овруцького району Житомирської області. Танок вирізняється м'якою пластикою рухів та притаманною для регіону манерою виконання.

«**Плескач**» – подільський родинно-побутовий танок, взятий з репертуару гурту «Баламути». Його характер визначається живою ритмікою та жартівливою інтонацією.

«**Млин**» – танець Київщини, що поєднує функції танцювального, весільного та родинно-побутового танцю. Характеризується плавністю кругових рухів і образністю, що асоціюється з процесом молотіння.

«**Козачок**» – поліський родинно-побутовий танок, типовий для північних регіонів України. Має швидкий темп та характерні підскоки, що надають йому грайливого характеру.

«**Гречаники**» – полтавський весільний танок, що виконується у супроводі вокалу. Це танець жартівливо-весільного типу з елементами театралізованого дійства.

«**Каранет**» – жартівливий та родинно-побутовий танок з Чернігівщини, записаний у с. Ріпки Чернігівської області, представлений у репертуарі академічного ансамблю пісні і танцю «Сіверські клейноди». Танок вирізняється експресивністю, яскравим настроєм та гумористичними інтонаціями.

«**Гуцульська фантазія**» – композиторський твір Анатолія Дубини (родом із м. Мелітополь), в оркестровому аранжуванні Вячеслава Кланюка. Композиція побудована на основі характерних мелодичних мотивів Гуцульщини та втілює жанрові риси коломийки. В основі музичного матеріалу лежить гуцульський

лад – варіація мінору з підвищеним четвертим (як у двічі-гармонічному мінорі) та високим шостим (як у дорійському) ступенем, що в європейському музикознавстві часто ідентифікують як «український дорійський лад». Цей лад, близький до гуральського, надає музиці особливої емоційної виразності та етнографічної впізнаваності.

Особливу увагу було приділено миротворчому потенціалу мистецтва. Програма заходу була сконструйована таким чином, щоб кожен номер містив емоційно-сміслові послання – про єдність, духовну стійкість, родинні цінності, про пошану до предків. У центрі композиційного задуму опинилися образи, пов'язані з символікою родинного вогнища. Така інтерпретація фольклору дозволила реалізувати концепцію «культурного ненасильницького спротиву», що спирається не на прямі політичні гасла, а на глибоку національну пам'ять та ціннісні константи українського етносу.

Захід «Ехо предків» виявився не просто мистецькою подією, а вагомим виховним чинником, що впливає на формування світогляду та ідентичності студентської молоді. Інтеграція автентичних танцювальних та музичних форм у виконанні молоді створила потужний канал передачі культурної пам'яті та емоційної ідентифікації з українською традицією.

У процесі підготовки студенти залучались не лише до технічного опанування репертуару, а й до дослідницького та інтерпретаційного осмислення фольклорного матеріалу. Це дало змогу учасникам по-новому подивитися на власне культурне коріння, здійснити акт самопізнання через мистецтво, що особливо актуально в умовах кризи ідентичності, викликаній війною.

Особливої уваги заслуговує рефлексивний ефект, зафіксований серед учасників та глядачів після події:

- зростання особистої відповідальності за збереження української культури свідчить про активізацію внутрішньої мотивації та громадянської позиції;
- формування емпатії через переживання сюжетів народних пісень та танців підсилює здатність молоді до співчуття, гуманізму та морального співпереживання;
- усвідомлення ролі мистецтва як форми ненасильницького спротиву актуалізує зв'язок між естетичним та етичним вимірами мистецької дії, перетворюючи традиційну культуру на засіб культурної самооборони.

Опитування глядачів продемонструвало високий рівень емоційного впливу заходу: 86% респондентів визнали його важливим чинником формування національної свідомості в умовах війни. Відзначено зростання особистої відповідальності студентів за збереження культурної спадщини, розвиток емпатії, підвищення мотивації до самопізнання. Глядачі характеризували захід як «емоційне очищення», «повернення до коренів», наголошуючи на його терапевтичному ефекті, що свідчать про глибокий психологічний і культурний резонанс події.

Звідси, завдяки синтезу емоційного впливу музики та тілесної дії танцю, воркшоп виконував не лише освітню, але й терапевтичну функцію – сприяв зняттю психоемоційної напруги, створенню атмосфери єдності та спільного переживання національного культурного досвіду. У сучасних умовах війни та соціальної напруги така форма мистецької комунікації набуває особливої актуальності, виконуючи миротворчу й консолідаційну роль.

Висновки та перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження. Отже, мистецький захід «Ехо предків», організований студентським аматорським колективом, яскраво продемонстрував потенціал традиційної культури як чинника громадянської мобілізації та культурної єдності в умовах воєнної загрози. Залучення молоді до відтворення фольклорної спадщини не лише сприяє збереженню національної ідентичності, а й формує морально-етичні орієнтири, необхідні для утвердження суспільної згуртованості. Досвід реалізації програми «Ехо предків» засвідчив, що мистецтво, особливо фольклорне, виконує в сучасному контексті функції духовної підтримки, переосмислення культурної пам'яті та символічного опору агресії. Відтак, інтеграція подібних ініціатив у систему освіти має важливе значення для формування патріотичних цінностей, підтримки психоемоційної стійкості молоді та осмислення культури як джерела сили в період трансформацій і випробувань.

Подальші дослідження в межах окресленої проблематики можуть бути спрямовані на глибше вивчення ролі фольклорно-мистецьких практик у формуванні громадянської свідомості молоді в умовах соціальних криз та воєнного стану. Актуальними є порівняльні аналізи впливу різних форм культурної діяльності (музика, танець, театр) на емоційно-психологічний стан студентства, а також вивчення механізмів трансформації традиційної культури в інструмент сучасного національного спротиву.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І.Д. Особистість на шляху до духовних цінностей. Київ : Либідь, 2012. 276 с.
2. Кравченко Л.В. Культура миру у вихованні молоді: інтеграція мистецтва та громадянських практик. *Педагогічний альманах*. 2022. № 52. С. 55–61.
3. Лук'янова Т.Є. Патріотичне виховання в контексті розвитку громадянського суспільства. *Педагогіка і психологія*. 2016. № 3. С. 43–50.
4. Миронюк Н.О. Аматорські мистецькі колективи в системі виховання студентської молоді. *Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна*. 2021. № 45. С. 102–109.
5. Про схвалення Стратегії розвитку культури в Україні на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 28.03.2025 р. № 293-р. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/293-2025-p>.
6. Програма ЮНЕСКО «Культура миру» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.unesco.org/en/days/culture-peace>

7. Сухомлинська О.В. Народна культура як чинник виховання громадянської ідентичності. *Український культурологічний журнал*. 2018. № 2. С. 7–14.

УДК 78.087.68(477):78.071.1(477)(092)Паш](045)

Костянтин МАЗУРЕНКО

ТВОРЧА СПАДЩИНА КОМПОЗИТОРА АНАТОЛІЯ ПАШКЕВИЧА В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ХОРОВОЇ КУЛЬТУРИ

(студент I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
факультету мистецтв

Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини)
Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Гусак В. А.

Анатолій Пашкевич – відома постать українського народного хорового мистецтва другої половини ХХ століття, який добре знав закони і художні особливості усної народно-пісенної творчості. Крізь призму долі, жертвовної праці і пісенної творчості цього самобутнього композитора-аматора-практика окреслюється правдива панорама становлення і розвитку українського новітнього народного хорового мистецтва. Його творча спадщина – це дорогоцінне надбання національної хорової музичної культури. Вона повністю сконцентрована на народному хоровому гуртовому співі. Композитор використовує музичні твори для народного хорового виконання як визначальний чинник національної ідентичності, як дієвий природний спосіб інтерпретації українського фольклору. Зокрема проаналізовано три важливих періоди життя митця, коли він обіймав посаду художнього керівника Черкаського, Волинського і *Чернігівського* народних хорів. У статті висвітлено творчу спадщину митця в контексті розвитку української хорової культури. Пісні і вокально-хорові композиції, написані Анатолієм Максимовичем на вірші О. Богачука, В. Гея, І. Гурківського, Д. Луценка, А. Малишка, М. Негоди, В. Симоненка, Й. Струцюка, М. Ткача та ін., у наш час займають чільне місце в концертному репертуарі професійних, аматорських й учбових народних хорових колективів. Встановлено, що творчий доробок композитора вимагає систематизації і глибоко історично-мистецтвознавчого дослідження.

Ключові слова: народний хор, народна пісня, вокально-хорова композиція, творчість, музичний твір, хорове мистецтво, поет, хорова музична культура.

Постановка проблеми. Український пісенний фольклор як духовний макрокосм нації виявляється для вітчизняних композиторів невичерпним джерелом інспірацій в інтонаційних образах сучасного світу. Так і для Анатолія Пашкевича переосмислення гармонії зв'язку «минулого – сучасного – майбутнього» відбувалося крізь призму народнопісенної системи як найбільш цілісної, вивіреної часом і досвідом. Творча спадщина митця повністю сконцентрована на народному хоровому мистецтві.

Одинадцятого лютого 2025-го року виповнилося б 87 років від дня народження істинно народного композитора Анатолія Максимовича. Славне ім'я цієї видатної творчої особистості немислиме поза Україною, як і Україна без його пісень. Він «цілковито був перейнятий українським духом і енергетично підключений до Космосу. А Всевишній через нього дарував нам дивовижні пісенні перли, які не тільки зігрівали серце, а й звеличували душу, допомагали українцям на всіх обшарах відчутти себе єдиною спільнотою, будили національну свідомість...» [1, с. 63].

Не лише самобутній пісняр, геніально обдарований самодіяльний композитор, але й талановитий диригент-хормейстер, народний артист УРСР А. Пашкевич своєю творчістю визначив вектори розвитку українського народного хорового мистецтва другої половини ХХ століття. Поряд з іншими корифеями музичної сцени (А. Авдієвський, П. Андрійчук, І. Бідак, Г. Верьовка, М. Кречко, Є. Кухарець, І. Сльота, О. Стадник та ін.) він «доклав чимало зусиль, щоб зробити цей вид музикування одним з найпопулярніших в Україні» [8 с. 141].

«Композитор Анатолій Пашкевич був сонцем, яке світило і гріло...» – так про свого побратима розповідає український поет і драматург, чернігівець Анатолій Покришень [3]. З погляду художнього керівника заслуженого народного ансамблю пісні і танцю України «Дарничанка» Петра Андрійчука, А. Пашкевичу була притаманна народна мудрість, яка включала в себе і розум, і блискучу пам'ять, і широкі мистецькі обрії. А Божий дар проявлявся не тільки в музиці, а й літературі – поетичній і прозовій творчості [1, с. 65].

Аналіз наукових досліджень і публікацій доводить, що значний пласт інформації про життя і творчість А. Пашкевича можна віднайти у вітчизняних періодичних виданнях. Передусім на увагу заслуговують спогади та коментарі представників художньої інтелігенції другої половини ХХ століття, які були особисто знайомі з композитором: А. Авдієвський, М. Кириченко, Р. Кириченко, Т. Костановська-Пашкевич, В. Костенко, Є. Крикун, В. Мельниченко, С. Носань, І. Сльота та ін. Важливі факти до біографії музиканта можна зустріти в його мемуарах – «Мамина вишня: оповіді про дитинство», (Київ, 1994 р.). У

наш час багато вітчизняних науковців, журналістів і митців (П. Андрійчук, Є. Букет, В. Кирей, Н. Регеша, С. Репетун та ін.) досліджують біографію, професійну діяльність і творчий шлях А. Пашкевича. Варто зауважити, що «незважаючи на великий масив накопичених відомостей, наукової монографії про особистий і творчий шлях пісняра, на жаль, поки не було написано» [8, с. 142].

Мета статті: окреслити творчу спадщину композитора Анатолія Пашкевича в контексті української хорової культури другої половини ХХ століття.

Виклад основного матеріалу дослідження. Анатолій Пашкевич – відома постать українського народного хорового мистецтва другої половини ХХ століття, який добре знав закони і художні особливості усної народно-пісенної творчості. Його творча спадщина – це дорогоцінне надбання національної хорової музичної культури. Композитор використовує музичні твори для народного хорового виконання як визначальний чинник національної ідентичності, як дієвий природний спосіб інтерпретації українського фольклору.

Ще у 12-річному віці маленький Толя на власні вірші написав пісню «Ой цвіте, цвіте біла вишенька». І відтоді вже ніколи не поривав з пісенною творчістю, про яку з часом дізналася вся Україна. А пам'ять про «вишню» дитинства супроводжувала його впродовж усього життя, допомагала віднаходити ті «зернинки», з яких проросли пісні [7].

Упродовж 1967–1973 років А. Пашкевич обіймав посаду художнього керівника Черкаського народного хору. З погляду голови обласної організації *Національної спілки краєзнавців України, професора Василя Мельниченко*, «саме тут сповна розкрився його самобутній талант диригента і композитора, а хор піднявся на вищий щабель хорового мистецтва, збагативши мистецьку палітру Шевченкового краю» [7]. Ольга Павловська й Анатолій Максимович у липні 1969 року були удостоєні високого звання заслужених артистів України за створення й художню інтерпретацію неповторної пісні-реквієму «Степом, степом...» на слова Миколи Негоди. Пізніше у співавторстві з поетом композитор написав «Дума про Україну», «Летять білі чайки», «Українонька моя».

За часів роботи А. Пашкевича в Черкаському народному хорі відбулося знайомство композитора з талановитим українським поетом Дмитром Луценком. Своє творче побратимство обидва митці скріпили творами, що згодом увійшли до золотого пісенного фонду України. Серед них: «Пісня про хліб», «Ой ти, ніченько», «Пісня про Черкащину», «А мати ходить на курган», «Мамина вишня», «Україно моя», «Любисток», «Батькове серце», «Гуси летіли», «Хата моя, біла хата» тощо [8, с. 143].

Анатолій Максимович любив Україну. Життєвим кредо для нього були слова улюбленого поета В. Симоненка, звернені до України – «Все одне те щастя по краплині я тобі закохано віддам...» [7]. Не можна не зазначити, що опинившись у благодатній на творчість землі Черкащини, А. Пашкевич не залишив поза увагою збірку Василя Андрійовича «Тиша і грім», яка була написана поетом саме під час роботи в Черкасах. Так з'явилася кантата «Лебеді материнства». Вихоплюючи з поезії В. Симоненка наймелодійніші строфи, як наголошує Н. Регеша, А. Пашкевич, на відміну від більшості інших своїх творів, нічого не міняв і не виправляв у первинному тексті автора. Імовірно, тому, цю високу поезію, вдало вплетену в музику, народ одразу сприйняв за свою. Цей твір звучить як заповіт кожному українцю, набуваючи водночас і національного характеру, і загальнолюдського значення [8, с. 143].

Особливо трепетним було ставлення Маєстро, як зазначає І. Берестюк, до пісенного фольклору. Займаючись обробками українських народних пісень («На вулиці музиченька грає», «Ой, коли ми поберемось» та ін.), він прагнув зберегти їхню основу, їхню первозданність. Зрештою й чимало авторських пісень Анатолія Максимовича пішли у світ, по суті, як народні. Саме як народну записав свого часу вокально-інструментальний ансамбль «Кобза» пісню А. Пашкевича і Д. Луценка «Ой ти, ніченько». Анатолій Максимович ніколи не кивав на копірайт, а навпаки – вважав це чи не найвищою оцінкою власної творчості. «Якщо мої пісні сприймають, як народні, значить, працюю не марно...» – неодноразово говорив композитор [2].

У цьому аспекті П. Андрійчук наголошує, що більшість творів А. Пашкевича на вірші українських поетів вже стали народними: «Їх так і оголошують: українські народні пісні «Гуси летіли», «Моя ти земле калинова», «Хата моя, біла хата», «Світязь», «Чебреці» та ін. Це доводилося чути від Закарпаття до Луганщини і від Сумщини до Криму. Крім того, у творчому доробку композитора близько двох десятків пісень на народні тексти, в яких своє авторство він і не декларував. Таким чином, ці пісні вже первісно поповнювали скарбницю народної пісенної творчості. Серед них «Ой я маю чорні брови», «Ой не плавай, лебедонько», «Сама собі дівчина здивувалася»» [1, с. 63].

Як пригадує А. Пашкевич, «Якось сіли ми з ветеранами черкаського колективу і почали згадувати. Вони й кажуть: «Ви, Максимовичу, мабуть, кожен район, кожне село знаєте на Черкащині». А воно й справді: я обходив пішки, об'їздив на мотоциклі чи не увесь черкаський край – записував і займався обробками пісень, оновлював ними репертуар. Назбиравши, скажімо, 5–10 пісень, згодом одна-дві з них включалися до репертуару хору. І якщо нова річ схвально сприймалася колективом і привертала увагу людей, то такі пісні «йшли в народ», і мені ніколи не було соромно за них. Найпершою моєю обробкою

народної пісні була «Ой вербо, вербо», яка й понині звучить в Черкаському хорі... Її, а також ще кілька пісень, я записав з голосу Марії Олійник у селі Лозоватка Шполянського району. З Черкас також розлого полилася така пісня, як «Летіла зозуля». Написав її десь у 1966 році, Рая Кириченко завше співала її як народну пісню, та й на телестудії так оголошували. «Ой не плавай, лебедоньку», «Ой гоп, черевички» – тут і музика моя, і текст. А скільки інших пісень пішло в народ – «Ой цвіте, цвіте біла вишенька», «Сама собі дівчина здивувалася», «Ой летіла пава», «Ой журавко, журавко», «Дощик накрапає», «У дівчини Василини» – всі вони написані наприкінці 60-х – на початку 70-х років» [10].

У 1974–1978 роках А. Пашкевич – художній керівник заслуженого самодіяльного народного ансамблю пісні і танцю «Дарничанка» Київського виробничого об'єднання «Хімволокно». Хоровий колектив під орудою маестро звучали немов дзвіночок – ясно, стрійно, чітко, злагоджено, виразно [9, с. 136–137]. На Волині у 1978–1989 роках проявився талант А. Пашкевича як «аранжувальника українських й волинських народних пісень, як патріота України, який пропагував українську пісню в умовах політичного курсу країни на інтернаціоналізацію і знищення будь-яких елементів національного у духовному житті народу, як організатора і керівника професійного хорового колективу – Волинського державного народного хору, де проходили апробацію пісні композитора. Саме тут, на Волині, йому було присвоєно високе звання народного артиста України» [9, с. 136].

Перший концерт відбувся у Луцьку в 1978 році, на якому прозвучали вокально-хореографічні композиції «Ми з Волині», «Ніч на Івана Купала», волинські народні пісні «Ой у вишневому саду», «Ой засвіти місяченьку», «Ой як була я та в матінки свої» та «Пісня про Волинь» на вірш Д. Луценка, яка виконувалась вперше. Власне «Пісня про Волинь» стала візитною карткою Волинського державного народного хору і більше тридцяти років звучить у виконанні хорових колективів Волині. До концертного репертуару Волинського хору входили українські й волинські народні пісні в обробці А. Пашкевича, серед яких: «Виступали козаченьки», «Гей село моє, село», «Ой кувала зозуленька», «Ой у полі нивка», «Ой у полі криниченька» тощо [9, с. 137]. Саме в цей творчий період Анатолія Максимовича з'явилася одна чи з найвідоміших його пісень – «Мамина вишня» на слова поета Д. Луценка.

У 1989 році на запрошення Чернігівського обласного управління культури митець переїхав до міста Чернігів, щоб очолити місцевий народний хор. Разом з ним із Волинського хору перейшла група артистів. Це було справжнім свідченням того, що А. Пашкевич – висококласний хормейстер і щира, людина особистість [4]. «Північна столиця України поетично зустріла композитора холодним осіннім дощем, – пригадувала дружина пісняра, Тетяна Костановська-Пашкевич. – Сріблясті краплини вперто бубоніли по валізі, черевиках, шкіряному плащу, вибиваючи ритм якоїсь нової мелодії. Пізніше ця мелодія переросла в кантату «Чернігівські дзвони», написану Пашкевичем у міській лікарні без жодного музичного інструменту. В лікарню Анатолій потрапив, дякуючи тому ж дощеві, отримавши запалення легенів. Потім кантата «Чернігівські дзвони» увійшла до нової програми Чернігівського народного хору і стала початком творчості композитора на Чернігівщині...» [5].

Анатолій Пашкевич працював у Чернігові в період творчої зрілості, з 1989 по 2002 роки. Композитор створив тут чудові й самобутні твори для хору і солістів, пісні на власні вірші та у співпраці з іншими поетами, поезії і прозу, обробки народних пісень. Серед найвідоміших: фольк-опера «Блудний син» (лібрето автора за твором німецького поета Германа Пфайфера); ораторія «Крик попелу» (лібрето Олександра Богачука); кантати «Лебеді материнства» (вірші Василя Симоненка) та «Чернігівські дзвони» (вірші Миколи Негоди); авторські твори «Дума про Батурина», «Довженкова земля», «В саду зрували яблуню стару», «Пролітали журавлі Україною», «Мамині руки», «Одинокий лелека», «Осіпає цвіт калина» та багато інших, які сьогодні є окрасою репертуарів народних хорів та солістів [6]. Основою творів великої форми є «все та ж пісня, але розгорнута, симфонізована, з наскрізним розвитком і лейтмотивністю» [1, с. 64].

Почалися закордонні гастролі: 1992 року вперше колектив виступив у Бельгії, потім у Німеччині, Нідерландах, Австрії. Митець жив лише українською тематикою, за що нерідко і страждав. Йому дорікали, що немає у репертуарі пісень про Леніна, партію, забороняли виконувати на концертах «Заповіт» Т. Шевченка, «Виростеш ти, сину» В. Симоненка, вбачаючи занадто промовисті ноти націоналізму. Тоді композитор зробив свій варіант «Заповіту» – «Реве та стогне Дніпр широкий» [4].

Багато пісень, написаних в останній період життя, Анатолій Максимович не встиг довершити. Про це розповідала вдова композитора Тетяна Костановська-Пашкевич. «Я хочу, щоб ви відчули оту ноточку, оті струни його душі, щоб він зараз був тут, біля нас», – з хвилюванням звернулася вона до присутніх і зачитала написаний А. Пашкевичем поетичний текст: «Натомились мої очі до зими. Виглядаю білу птаху з даліни. А весна спинилась цвітом край воріт. Я чекаю, я чекаю той приліт». Вона пригадала, як Анатолій Максимович з подивом говорив: «Я народився взимку, а так люблю весну, що не можу передати!». Але він зміг усією своєю творчістю передати ту безмежну любов до життя, до пробудження, до розквіту, яку символізує весна [6].

Скрізь, де працював на пісенно-хоровій ниві А. Пашкевич – чи то в Черкасах, Києві, Луцьку, Чернігові – навколо нього гуртувався осередок високих професіоналів, поставали неповторні хорові колективи, «там

був центр народного хорового мистецтва. Туди, неначе магнітом, тягнуло поетів, які сподівалися повінчати свої вірші з музикою Пашкевича, керівників аматорських колективів – щоб зарядитися звучанням Пашкевичого хору і перейняти для свого колективу щось нове з доробку композитора, талановиту молодь, «заражену» його творчістю, яка марила працею поруч з живою легендою» [1, с. 65].

Пісні і вокально-хорові композиції, написані А. Пашкевичем на вірші Д. Луценка, М. Негоди, І. Гурківського, А. Малишка, В. Симоненка, М. Ткача, волинських поетів Й. Струцюка, О. Богачука, В. Гея та ін., у наш час займають чільне місце в концертному репертуарі професійних, аматорських й учбових народних хорових колективів, серед яких український народний хор «Кобзар» Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (художній керівник – заслужений працівник культури України Василь Семенчук). Це пісні: «Хата моя, біла хата», «Пісня про Волинь», «Пісня про хліб», «Мамина вишня», «Древнє місто Волині», «Батькове серце» та ін., написані у співпраці з Д. Луценком; «Степом, степом», «Я єдина ваша мати» (сл. М. Негоди); «Материнська пісня», «Пісня про Світязь», «Мамин цвіт» (сл. Й. Струцюка); «Земле наша мила» (сл. І. Гурківського); «На Волині льон зацвів» (сл. О. Богачука); «Поле моє» та «Пісня моя долі» (сл. В. Гея) тощо [9, с. 137–138].

Висновки. Отже, підсумовуючи огляд творчої спадщини Анатолія Максимовича, слід підкреслити її належне місце в українській музичній хоровій культурі другої половини ХХ століття. Творчий доробок митця характеризує ряд суттєвих світоглядних і виразових засад, серед яких ми виокремлюємо: сприйнятливість питомої фольклорної традиції колективного співу, трансформація її у відповідності до модерних художньо-естетичних тенденцій; опора на інтерпретаційний потенціал конкретного колективу (Черкаський, Волинський і Чернігівський народні хори); спрямованість на широку демократичну аудиторію; тяжіння до синкретичності вираження, тобто використання рис театральності, обрядового дійства, епічно-декламаційних елементів хорової поеми чи лірично-романсової кантилени, драматичного сюжету історичної народної хорової балади тощо. Творча спадщина А. Пашкевича вимагає систематизації і глибоко історично-мистецтвознавчого дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрійчук П. Анатолій Пашкевич як явище в українській пісенній творчості. Народна творчість та етнографія. 2005. № 4. С. 63–66.
2. Берестюк Ігор. «Якщо мої пісні сприймають як народні, значить, працюю не марно...». 2 березня 2018 р. Волинська обласна філармонія. URL : <https://surl.li/ecjtyx> (дата звернення : 19.04.2025).
3. Головна 2023, «Лютий» «9», Анатолій Пашкевич. Його пісні стали народними... (До 85-річчя композитора, хорового диригента). URL : <https://surl.lu/ddiuop> (дата звернення : 01.05.2025).
4. Камінська Юлія. Творець мелодії та художник слова. Наше слово. КУЛЬТУРА № 12, 2024-03-24. URL : <https://surl.lu/vzmid> (дата звернення : 21.04.2025).
5. Костановська-Пашкевич Т. Анатолій Пашкевич. Він так любив... [Електронний ресурс] / Департамент культури і туризму, національностей та релігій Чернігівської обласної державної адміністрації. URL : <http://www.cult.gov.ua/blog/2008-02-11-112> (дата звернення : 24.04.2025).
6. Лобановська Віра. «Піснями вишневого цвіту» відзначили ювілей Анатолія Пашкевича у Чернігові. URL : <https://surl.li/gxsjsk> (дата звернення : 28.04.2025).
7. Мельниченко В. Анатолій Пашкевич – самобутній і неповторний майстер хору. Черкаська обласна організація Національної спілки краєзнавців України. URL : <https://surl.li/tirtt> (дата звернення : 29.04.2025).
8. Регеша Н. Л. Музична творчість Анатолія Пашкевича як складова національної пісенної спадщини. Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Філософія, культурологія, соціологія. 2017. Вип. 14. С. 141–148.
9. Степанюк І. Внесок А. Пашкевича у розвиток державного Волинського народного хору у 1978–1989 рр.. Мистецтвознавчі записки. Збірник наукових праць Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. Вип. 39. С. 135–140.
10. «Якщо мої пісні сприймають як народні, значить, працюю не марно...» : [А. Пашкевич] / Зоря Полтавщини. 2009. 20 лют. С. 4. URL : <https://surl.li/gfryzl> (дата звернення : 30.04.2025).

УДК 37.015.312

Степан ПОДЮК

ПОЗАКЛАСНА РОБОТА У МУЗИЧНИХ ГУРТКАХ ЯК ЧИННИК НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

*(студент I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
кафедри методики музичного виховання та диригування
Навчально-наукового інституту мистецтв*

*Карпатського (Прикарпатського) національного університету імені Василя Стефаника)
Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент І. М. Таран*

У статті розглядається позакласна діяльність у музичних гуртках як важливий засіб національно-патріотичного виховання учнів у складних умовах воєнного стану. Автор акцентує увагу на тому, що мистецтво, зокрема музика, має потужний виховний потенціал, який сприяє формуванню національної самосвідомості, патріотичних почуттів, морально-етичних цінностей та громадянської активності учнівської молоді. Музичні гуртки виступають не лише як засіб розвитку творчих здібностей дітей, а й як

платформа для плекання любові до рідної землі, героїчного минулого свого народу та поваги до української культурної спадщини. У статті підкреслюється важливість впровадження патріотично зорієнтованого репертуару, участі у тематичних заходах, благодійних концертах та акціях підтримки Збройних Сил України. Особливу увагу приділено ролі керівника гуртка як носія духовно-моральних цінностей та організатора цілеспрямованої виховної роботи. Наводяться приклади ефективних форм і методів позакласної роботи, які активізують національно-патріотичну свідомість учнів і підтримують їхню психологічну стійкість у часи соціальних потрясінь. Матеріал статті може бути корисним для педагогів, керівників гуртків, психологів, організаторів виховної роботи в закладах освіти.

Ключові слова: позакласна робота, музичні гуртки, національно-патріотичне виховання, воєнний стан, національна самосвідомість, учнівська молодь.

Постановка проблеми. Сучасні реалії, пов'язані з воєнним станом в Україні, вимагають переосмислення підходів до виховання молодого покоління, зокрема у напрямі національно-патріотичного становлення. Освітній простір, особливо в позаурочний час, набуває надзвичайно важливого значення для формування громадянської відповідальності, патріотичних почуттів, стійкої моральної позиції та духовної єдності учнів. В умовах постійного психологічного тиску, нестабільності й загрози безпеці, саме мистецтво – і зокрема музика – стає дієвим інструментом підтримки внутрішнього ресурсу дитини та водночас потужним виховним засобом. Проте, в освітній практиці досі недостатньо систематизовано методи та підходи до національно-патріотичного виховання через музичну діяльність у позашкільній роботі. Виникає необхідність глибшого теоретичного обґрунтування та практичного наповнення музичних гуртків змістом, що сприяє зміцненню патріотичних цінностей в учнівській молоді.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема національно-патріотичного виховання молоді є об'єктом уваги багатьох науковців, педагогів і практиків у галузі освіти, особливо в умовах загострення суспільно-політичної ситуації в Україні. Науковці, зокрема Н. Гузій, І. Ковальчук, Л. Артеменко, Т. Дорошенко, Л. Онофрійчук вказують на виховний потенціал музичного мистецтва, що дозволяє формувати емоційно-ціннісну сферу дитини, її естетичні смаки, патріотичну свідомість та ідентичність. Проте, незважаючи на наявність значної кількості наукових розвідок, питання організації музично-патріотичного виховання в умовах воєнного стану, адаптації форм і методів роботи до нових суспільних викликів залишається недостатньо розробленим.

Мета статті: з'ясувати роль та потенціал позакласної роботи у музичних гуртках як ефективного засобу національно-патріотичного виховання школярів в умовах воєнного стану, а також виокремлення змістових, організаційних і методичних аспектів такої діяльності з урахуванням сучасних освітніх і суспільних викликів.

Виклад основного матеріалу дослідження. У період воєнного стану, коли країна переживає складні випробування, питання національної єдності, стійкості духу та формування патріотичної свідомості набувають особливої актуальності. У таких умовах національно-патріотичне виховання стає одним із ключових напрямів державної освітньої політики, покликаним не лише передавати учням знання про історію, культуру та традиції українського народу, але й формувати в них глибоке почуття любові до Батьківщини, готовності захищати її, підтримувати одне одного у важкі моменти та діяти в інтересах спільного блага. У цьому контексті особливу роль відіграє позакласна робота, яка, на відміну від формального навчального процесу, дозволяє вихованцям емоційно зануритися у зміст патріотичних ідей і цінностей, розвивати особисті таланти та творчі здібності [1, с. 9].

Одним із найефективніших інструментів у системі позашкільної патріотичної роботи є музичне мистецтво. Участь учнів у музичних гуртках, вокальних ансамблях, хорових колективах чи інструментальних секціях має не лише естетичну, але й глибоку виховну складову. Через виконання національних, народних та сучасних патріотичних пісень школярі мають змогу емоційно й особистісно осмислити ідеї боротьби, жертвності, єдності й незламності українського народу. Музика, як мова емоцій, здатна передавати складні почуття – від болю втрат до гордості за свою державу – у доступній і щирій формі, яка легко сприймається навіть наймолодшими учасниками освітнього процесу. Вона об'єднує дітей, вчить їх працювати в команді, поважати один одного, цінувати культурну спадщину та розуміти значення власної причетності до долі країни [2, с. 99].

Музика здавна вважається універсальним засобом емоційного і духовного впливу на людину, а особливо на дитину, чия особистість лише формується. Вона має унікальну здатність глибоко проникати у внутрішній світ, викликати щирі емоції, пробуджувати співпереживання, формувати почуття краси та гармонії. Саме тому музичне мистецтво вважається надзвичайно важливим інструментом виховання, особливо в контексті національно-патріотичного розвитку молодого покоління. У період воєнного стану ця функція музики набуває особливого значення, адже допомагає дітям не лише емоційно реагувати на події в державі, а й усвідомлювати свою причетність до національної спільноти, розвивати почуття солідарності з народом і повагу до історичного минулого своєї країни. Заняття у позакласних музичних гуртках дозволяють школярам не лише опановувати ази музичного мистецтва – спів, гру на інструментах, сценічну

майстерність, – але й глибше усвідомлювати духовну сутність української культури. Під час виконання пісень, присвячених Україні, її захисникам, народним традиціям та героїчному минулому, учні поступово наповнюються почуттям гордості за свій народ. Такі твори стають не просто частиною музичного репертуару, а важливими виховними інструментами. Вони допомагають сформувати в учнів шанобливе ставлення до державних символів – гімну, прапора, герба, – до історичної спадщини та видатних постатей, які уособлюють боротьбу за свободу і незалежність України [3, с. 29].

Крім того, позакласна діяльність у музичних гуртках виконує важливу функцію інтеграції шкільного навчального процесу з позашкільною освітою. Вона дозволяє закріплювати знання, отримані на уроках історії, української літератури, мистецтва, через практичну творчу діяльність. Репертуар таких гуртків, як правило, добирається з урахуванням патріотичного спрямування: у ньому знаходять своє місце історичні пісні УПА, козацькі думи та балади, народні пісні з мотивами боротьби за волю, а також сучасні твори українських композиторів, присвячені темам війни, подвигу, єдності й непереможного духу нації. Такий підбір репертуару не лише розвиває музичні здібності дітей, а й слугує засобом емоційного занурення в історичну правду та моральні цінності. Участь школярів у музичних колективах – це не лише творче самовираження, але й своєрідна форма громадянської активності. Вони беруть участь у концертах, патріотичних акціях, мистецьких флешмобах, шкільних та міських заходах, тим самим відчуючи свою особисту причетність до національної справи, підтримки воїнів, збереження традицій і мови. Така діяльність сприяє закріпленню національної ідентичності, формуванню відданості рідній країні та розумінню цінності свободи й незалежності.

Патріотичне виховання в межах діяльності музичних гуртків реалізується не лише через репертуар чи навчальний процес, а й через активну участь учнів у різноманітних загальношкільних, міських та навіть регіональних заходах, що мають важливу суспільно-громадянську значущість. Музичні виступи школярів під час урочистостей, присвячених державним святам, таким як День Незалежності України, День Конституції, День Соборності, День Прапора чи День захисників і захисниць України, відіграють важливу роль у формуванні їхньої національної самосвідомості. Вони не лише ознайомлюють молодь із важливими подіями в історії держави, а й дозволяють емоційно пережити значення цих подій, відчувати свою приналежність до великої української нації. Участь у таких заходах, концертах, тематичних флешмобах, мистецьких акціях та конкурсах патріотичної пісні мотивує учнів долучатися до життя громади, сприяє їхній соціалізації, відкриттю лідерських якостей та відповідальності. Це надає учням реальну можливість усвідомити, що навіть у своєму юному віці вони можуть зробити внесок у розбудову громадянського суспільства, підтримати моральний дух своїх співвітчизників, зокрема, захисників України, волонтерів, людей, які постраждали внаслідок війни. Завдяки таким виступам школярі починають усвідомлювати, що їхня участь у патріотичних ініціативах є важливою, а їхній голос – значущим [2, с. 101].

У цьому процесі особлива роль належить керівнику музичного гуртка, який виступає не просто педагогом-наставником, що навчає співу чи музичної грамотності, а й вихователем, формувачем духовного світу дитини. Його завдання полягає у створенні цілісного виховного середовища, в якому кожен учень відчуває підтримку, розуміння та мотивацію до творчої самореалізації в контексті патріотичних цінностей. Керівник гуртка несе відповідальність за добір тематичного репертуару, який би відповідав сучасним суспільним викликам і водночас передавав глибину історичного досвіду українського народу. Саме через правильно обрані твори – пісні про героїзм, єдність, волю до перемоги – відбувається духовне збагачення дитини та формування в неї глибокої любові до рідної землі. Окрім цього, керівник гуртка виконує роль морального орієнтира. Його особистий приклад, громадянська позиція, щире ставлення до України та її культури мають безпосередній вплив на формування світогляду дітей. Учні наслідують його ставлення до праці, патріотизму, відповідальності, а також переймають емоційну залученість у процесі творчості. Саме тому професіоналізм, особисті переконання та цінності керівника гуртка часто є не менш важливими, ніж навчальні методи чи організаційні заходи. Від нього залежить, якою буде атмосфера в колективі, наскільки учні відчуватимуть єдність, підтримку, спільну мету.

Окрім своєї традиційної естетичної, пізнавальної та виховної ролі, музика починає виконувати важливу терапевтичну функцію. Для багатьох учнів сьогоденні події є джерелом сильного емоційного напруження: діти щодня стикаються з інформацією про бойові дії, втрати, руйнування, змушені адаптуватися до нових умов життя, евакуації, розлуки з близькими. Це створює підвищений рівень тривожності, страху, дезорієнтації. Саме в цьому контексті музика виступає як засіб емоційної стабілізації. Позакласна діяльність у музичних гуртках надає учням можливість не лише самовиражатися через творчість, а й відчувати емоційне розвантаження. Музичні заняття, зокрема вокал, хорове виконання, інструментальна гра, сприяють нормалізації психоемоційного стану, зниженню рівня стресу, відновленню внутрішньої гармонії. Завдяки повторюваним музичним ритмам, мелодійним інтонаціям, спільній творчій діяльності діти відчувають безпеку, прийняття, підтримку. Такий вплив особливо важливий у кризовий період, коли психологічна вразливість школярів зростає. Участь у музичному гуртку стає своєрідною психолого-реабілітаційною практикою, що поєднує мистецтво з підтримкою ментального здоров'я [5].

Крім того, надзвичайно ефективним є залучення до позакласної музичної діяльності гостей, які мають безпосередній зв'язок з подіями, що відбуваються в країні. Це можуть бути воїни Збройних Сил України, ветерани, волонтери, які допомагають армії чи постраждалим цивільним, або ж артисти, які виступають перед військовими. Їхня присутність на заходах, концертах або тематичних заняттях не лише надає подіям більшої емоційної глибини, а й створює особливий зв'язок поколінь і досвідів. Діти мають змогу безпосередньо поспілкуватися з людьми, які є втіленням мужності, самопожертви та громадянської відповідальності. Спільна участь таких гостей у виконанні патріотичних пісень, проведення тематичних вечорів пам'яті або презентацій героїчних історій створює потужний емоційний ефект. Учні починають глибше усвідомлювати значення слів, які співають, відчують особисту дотичність до боротьби українського народу за свободу та незалежність. Це формує в них не лише повагу до захисників, а й розуміння важливості громадянського обов'язку, патріотичного служіння, любові до рідної землі. Такі зустрічі часто залишають глибокий слід у душі дитини, стимулюючи її до особистісного зростання, морального розвитку та глибшого розуміння себе як частини українського народу [4, с. 16].

У перспективі подальший розвиток системи музичних гуртків у закладах освіти має ґрунтуватися на всебічному оновленні та адаптації до викликів сучасного суспільства. Передусім, важливо модернізувати репертуар, включивши до нього не лише традиційні народні та класичні твори, а й сучасні композиції патріотичного спрямування, авторські пісні про війну, волонтерство, єдність та перемогу. Такий підхід сприятиме актуалізації змісту занять, зробить його ближчим до реалій, у яких живе сучасна дитина, та викликатиме щире емоційне залучення. Оновлений репертуар має формувати в учнів ціннісні орієнтири, виховувати почуття гордості за українську культуру, а також слугувати інструментом комунікації та підтримки у складні моменти життя. Окрім оновлення змісту, важливо впроваджувати інноваційні форми організації позакласної музичної діяльності: онлайн-концерти, флешмоби, проєктну роботу, майстер-класи від митців і героїв сучасності, участь у громадських і благодійних заходах. Не менш важливим є активне залучення родин і місцевої громади до виховного процесу: спільні виступи, культурні свята, родинні вечори пісні й творчості створюють атмосферу єдності, підтримки та довіри [6, с. 13]. Такий комплексний підхід дозволяє зробити музичні гуртки не лише осередком мистецької освіти, а й важливим компонентом системи патріотичного виховання, де поєднуються творчість, моральне зростання та громадянська активність учнів, що є надзвичайно актуальним у складних умовах сьогодення.

Висновки. У сучасних умовах воєнного стану національно-патріотичне виховання посідає важливе місце в освітньому процесі, а музичні гуртки стають ефективним засобом формування громадянської свідомості учнів. Через виконання пісень патріотичного змісту, участь у концертах, зустрічах із захисниками та волонтерами, діти глибше усвідомлюють свою причетність до долі країни, шанують історичну спадщину та вчаться поважати державні символи. Окрім виховної, музика виконує й терапевтичну функцію, допомагаючи долати емоційні труднощі, викликані війною. Розвиток музичних гуртків із залученням новітніх форм роботи та співпраці з родинами і громадою забезпечує цілісне формування патріотично зорієнтованої, емоційно стійкої особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артеменко Л. Сучасне розуміння патріотичного виховання. Педагогічний альманах : збірник праць молодих науковців / відп. ред. Є. І. Коваленко. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2018. Вип. 1. С. 9-13
2. Василевська-Скупа Л.П., Швець І.Б., Остапчук Л.О. Шляхи формування національної самосвідомості підростаючого покоління засобами українського музичного мистецтва. Наукові записки. Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка. Серія педагогічні науки. 2022. Вип.204. С. 99-104.
3. Дорошенко Т. Інноваційна та дослідно-експериментальна діяльність у сфері освіти і мистецтва в умовах воєнного стану. Мистецтво та освіта: новачі і перспективи. 2022. № 1, С. 29-32.
4. Онофрійчук Л. Шляхи і засоби патріотичного виховання молодших школярів на уроках музичного мистецтва. Вінницький державний педагогічний університет імені М. Коцюбинського, 2023. С. 16-22.
5. Патріотичне виховання дітей дошкільного віку засобами музичного мистецтва – режим доступу: Патріотичне виховання засобами музики | Житомирський дошкільний навчальний заклад № 46
6. Тупікова Г. Підготовка майбутніх учителів до патріотичного виховання школярів засобами українського музичного мистецтва : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Суми, 2018. 23 с.

УДК 372.072

Анжеліка ПРИСТУПА

**РОЛЬ МУЗИКИ У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ
У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ**

(студентка IV курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету мистецтв Криворізького державного педагогічного університету)
Науковий керівник – доктор педагогічних наук, доцент Ракітянська Л. М.

У статті викладені результати дослідження проблеми патріотичного виховання учнів початкової школи, формування в них національно-патріотичних цінностей і ролі музики у цьому процесі. Наголошується на використанні в сучасних нормативних документах загальної середньої освіти понять «цінність», «ціннісні орієнтації», що актуалізує окреслену проблему. Проаналізовані думки вітчизняних учених щодо ролі музичного мистецтва у формуванні національно-патріотичних цінностей молодших школярів. Підкреслюється важливість у цьому процесі продуманої і доцільно побудованої методики.

Ключові слова: патріотичне виховання, національно-патріотичні цінності, учні початкової школи, музичне мистецтво.

Постановка проблеми. Актуальність теми. Патріотичне виховання учнівської молоді в останні роки в Україні набуло особливої ваги та значення. Любов і відданість рідній Батьківщині, відчуття своєї належності до великого, самобутнього і мужнього українського народу, гордість за його славних синів-героїв, що захищають рідну землю, країну, її історію та культуру – сьогодні це не пафосні слова. Сьогодні це реальність, яку проживає український народ, кожна українська сім'я. Тому такі особливо щимливі і глибокі відчуття й переживання вони викликають у кожного.

На жаль сьогодні ми не можемо говорити про належний рівень національно-патріотичного виховання нашої молоді. Інакше як пояснити, що один підліток ціною власного життя рятує у Херсоні пасажирів тролейбуса, що опинилися під ворожим обстрілом, а інші – влаштовують гучні веселощі і розважаються під російську музику.... А треті підпалюють машини наших воїнів, заробляючи на цьому

У психолого-педагогічній літературі [1; 2; 9; 10] наголошується, що патріотизм формується поступово через емоційно-чуттєве сприйняття культурних надбань народу, усвідомлення історичної спадщини та активну соціальну діяльність. Відповідно до Концепції національно-патріотичного виховання [6] основною метою цього напрямку є «становлення самодостатнього громадянина-патріота України, гуманіста і демократа, готового до виконання громадянських і конституційних обов'язків, до успадкування духовних і культурних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин, формування активної громадянської позиції, утвердження національної ідентичності громадян на основі духовно-моральних цінностей Українського народу, національної самобутності».

Реалізація цієї мети відбувається через заходи громадянсько-патріотичного, духовно-морального, військово-патріотичного та екологічного виховання [2; 6]. Особливу роль у цьому процесі відіграє мистецтво, зокрема, музичне. Сповнене яскравих героїчних, патріотичних художніх образів, музичне мистецтво в силу своєї емоційно-образної природи здатне потужно впливати на емоційно-чуттєву сферу учнів, формуючи їхні морально-етичні, світоглядні орієнтири, що з часом набувають значення ціннісних орієнтирів і визначають ставлення учнів як до мистецьких образів, так і до різних аспектів життя в цілому.

Аналіз досліджень і публікацій. В історії України вагомий внесок у розуміння проблеми національно-патріотичного виховання учнів зробили праці видатних вітчизняних педагогів, зокрема, Костянтина Ушинського, який вважав патріотизм ключовою складовою виховного процесу, яка формує духовний світ дитини; Софії Русової, яка наголошувала на значенні національного виховання з раннього дитинства; Григорія Ващенко, який підкреслював роль і місце національних традицій, національної культурної спадщини у виховному процесі; Олександра Духновича, який акцентував на важливості розвитку патріотичних почуттів у дітей; Василя Сухомлинського, який розглядав патріотизм невід'ємною складовою формування гармонійної особистості, яка має виховуватися на живих враженнях і переживаннях, що утворюють особистий досвід дитини .

У сучасних нормативних документах, що регулюють освітній процес у ЗЗСО використанні такі поняття як «цінності», «ціннісне ставлення», «ціннісні орієнтири». Так в Концепції НУШ зазначено, що одним із завдань Нової української школи на етапі її реформування передбачено, що освітній процес формує в учнів цінності. «Найосвіченіша людина», - зазначається в Концепції, - може стати найгіршим злочинцем, якщо не розуміє і не поділяє загальнолюдські цінності» [7].

Згідно з Державним стандартом початкової освіти [4], реалізація мети початкової освіти ґрунтується на таких ціннісних орієнтирах, як «утвердження людської гідності шляхом виховання чесності, відваги, наполегливості, доброти, здатності до співчуття і співпереживання, справедливості, поваги до прав людини (зокрема, права на життя, здоров'я, власність, свободу слова тощо); плекання любові до рідного краю та

української культури, шанобливе ставлення до Української держави; формування активної громадянської позиції, відповідальності за своє життя, розвиток громади та суспільства, збереження навколишнього світу». У навчальних програмах інтегрованого курсу «Мистецтво» поряд із визначеним комплексом предметних, міжпредметних і міжгалузевих компетентностей, якими мають оволодіти учні, серед освітніх завдань виокремлено і формування ціннісного ставлення учнів як усвідомлення національної ідентичності через українське і світове мистецтво.

Отже, формування національно-патріотичних цінностей засобами музичного мистецтва в учнів початкової школи розглядаємо актуальною проблемою сучасної музично-педагогічної теорії та практики.

Мета статті. Розкриття ролі музичного мистецтва у формування національно-патріотичних цінностей молодших школярів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як показав аналіз літератури, поняття «цінності» є предметом дослідження таких наукових галузей як філософія, соціологія, психологія, педагогіка. Вчені розглядають «цінності» людини як складний соціально-психологічний феномен, що є основою її життєдіяльності і визначає її погляди, норми поведінки та взаємодії з навколишнім світом; виражає змістовне відношення людини до соціальної дійсності і в цій якості визначає мотивацію її поведінки [8]. Цінності виражають відношення людини до основних аспектів життя: родини, суспільства, культури, природи, морально-етичних норм. Як зазначає С. Матяж, цінність — це те, що людина вважає важливішим за інші явища життя, те, до чого прагне і надає особливе значення. Цінності виступають як стійкі переконання, що орієнтують особистість на правильний спосіб поведінки та визначення кінцевих цілей її існування [8]. В класифікації цінностей виокремлено національні цінності, до яких належать: патріотизм, національні гідність, історична пам'ять тощо [8].

Педагогічна наука стверджує, що цінності людини формуються в процесі соціалізації і є результатом не тільки індивідуальних переконань, а й суспільних умов, у яких людина живе. Видатний науковець сучасності в галузі початкової освіти О. Савченко наголошує, що світогляд дитини закладається в ранньому віці, і саме в цей період у дітей активно формується ціннісне ставлення до своєї країни, свого міста, своєї родини. Науковець акцентує на тому, що оскільки в цей період учні здатні активно сприймати нову інформацію, то важливо забезпечити їм сприймання не лише теоретичних знань, зокрема й патріотичного змісту, а й створити умови для їх емоційного переживання. Тому вивчення учнями історичних подій, національних культурних традицій та звичаїв, мистецтва здатне сформувати у них патріотичні почуття і відчуття національної ідентичності і причетності до національної спільноти [13].

І. Єгорова зазначає, що музичні твори патріотичного змісту (наприклад, «Запорізький марш», Є. Адамцевича; уривки з опери «Тарас Бульба» М. Лисенка; Дума кобзаря «Ой не чорна то хмара над Україною стала» М. Лисенка; у.н.п. «Їхав козак за Дунай» та ін.) не лише знайомлять учнів з національними героями, історичними подіями в житті українського народу, а й викликають в них відповідну емоційну реакцію, сприяють прояву таких почуттів як співпереживання героям музичних творів, гордість за їхню мужність, незламність, шанобливе ставлення до їхнього подвигу тощо. І в цьому сенсі значення музики як засобу емоційного впливу і формування патріотичних почуттів дітей молодшого шкільного віку неможливо переоцінити. І. Єгорова також зазначає, що вивчення пісень патріотичного змісту, що оспівують героїчні події в історії українського народу, допомагає дітям усвідомити цінності, на яких ґрунтувався героїзм українців. При цьому дослідниця наголошує на необхідності правильної побудови методики виховного процесу [5].

Подібну думку висловлює і В. Беспалько, вказуючи на те, що молодший шкільний вік є найбільш чутливим для формування емоційно-ціннісного ставлення до таких понять як «родина», «домівка», «місто», «регіон», «країна» [1]. Учні цієї вікової категорії найбільш відкриті до сприйняття нового, емоційно чутливі та схильні до наслідування. Саме тому, підкреслює науковець, важливо використовувати методи, які сприяють не лише засвоєнню знань, а й сприяють виникненню в учнів емоційного відгуку, емоційного переживання на зміст навчального матеріалу, що засвоюється. У цьому процесі ефективним інструментом патріотичного виховання молодших школярів розглядається використання народознавчих творів. Дитячий фольклор – це такий національний, культурний скарб, який через різножанровість його змісту (загадки, прислів'я, казки, легенди, історичні пісні, колядки, щедрівки, народні ігри тощо) в доступній і цікавій для молодших школярів формі ознайомлює їх з віковими традиціями і звичаями українського народу, його культурою, історією, в якій особливе місце займає героїзм і подвиг українців у захисті своєї землі.

Учені єдині в думці, що музика є потужним і унікальним засобом розвитку емоційної сфери дитини. Завдяки музичним творам учні вчаться розуміти і співпереживати іншим, що формує в них здатність до емпатії, наслідування, коли, наприклад, подвиги українського козацтва викликають у них захоплення і бажання бути схожими на сміливих і незламних українців. Вони вчаться аналізувати власні почуття, усвідомлювати їх значення. Через патріотичні пісні діти глибше усвідомлюють зміст таких понять, як любов до Батьківщини, єдність народу, шанування національних героїв. А такі види музичної діяльності як хоровий спів, музично-ритмічні ігри, музикування на дитячих шумових інструментах, об'єднані

патріотичною тематикою, формують в них відчуття згуртованості, єдності, національної ідентичності [10; 11].

Висновки. Аналіз літератури дозволяє зробити висновки, що національно-патріотичне виховання учнів початкової школи, коли закладаються морально-етичні, світоглядні основи в їх особистісному зростанні, є вкрай важливою складовою освітнього процесу. Українська професійна і народна музика є невичерпним джерелом художніх образів, які, при методично грамотному підході, мають стати прикладами для підрастаючого покоління у формуванні в них національно-патріотичних цінностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Беспалько В. В. Національно-патріотичне виховання молодших школярів в умовах НУШ: http://dspace.msu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/7514/1/Nationalpatriotic_education_of_junior_schoolchildren_in_the_conditions_of_NUS.pdf (Дата звернення 18.03.2025)
2. Бех І. Д., Чорна К. І. Національна ідея в становленні громадянина патріота України : програмно-виховний контекст. Київ : ПІВ АПН України, 2008. 40 с.
3. Гонський В. Патріотизм як основа сучасного виховання та ідеології держави: студії виховання. *Рідна школа*. 2001. № 2. С. 9–14.
4. Державний стандарт початкової освіти: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text> (Дата звернення 17.03.2025)
5. Сторова І.В. Музичне мистецтво як засіб формування національної самосвідомості в учнів на уроках музики в сучасній українській школі (методичний аспект) / *Vzdelávanie a spoločnosť*. 2017 <http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Bernatova9> (Дата звернення 17.03.2025)
6. Концепція національно-патріотичного виховання: <https://nus.org.ua/2022/06/09/mon-zatverdilo-novu-kontseptsiyu-patriotichnogovyhovannya/> (Дата звернення : 17.03.2025).
7. Концепція «Нова українська школа» : Міністерство освіти і науки України. – Київ : МОН, 2016. – 40 с. – URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed>. (Дата звернення : 11.04.25.)
8. Матяж С.В., Березанська А.О. Класифікація цінностей та ціннісних орієнтацій особистості https://kse.ua/wpcontent/uploads/2020/08/Npchdusoc_2013_225_213_7.pdf (Дата звернення : 15.04.25.)
9. Матяшук В.П. Сучасне патріотичне виховання в школах України. Тернопіль : Мандрівець, 2014. 384 с.
10. Мельнікова О. В. Проблеми патріотичного виховання сучасної молоді. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2012. Вип. 2. С. 83–89.
11. Нагорна Д. Особливості патріотичного виховання молодших школярів на уроках музичного мистецтва. *Мистецтво та освіта в контексті європейського виміру*. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції. Вінниця: ВДПУ, 2022. С. 29–32
12. Ремех Т. О. Сутність і структура громадянської компетентності учня Нової української школи. *Український педагогічний журнал*. 2018. № 2. С. 34–41.
13. Савченко О.Я. Виховний потенціал початкової освіти. Київ. 2009. С.141 – 146.

УДК 78 (477) (092)

Максим ЦИГАНОК

МУЗИЧНИЙ ТА ТВОРЧИЙ ШЛЯХ МИКОЛИ ЛИСЕНКА

*(студент I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв)*

*Науковий керівник – доктор педагогічних наук,
професор, професор кафедри мистецької освіти Растрігіна А. М.*

У статті досліджено музичну та творчу діяльність Миколи Лисенка — видатного українського композитора, піаніста, хорового диригента та педагога. Проаналізовано основні етапи його професійного становлення, творчу спадщину та значення у формуванні національної музичної культури. Розглянуто вплив соціокультурних чинників на його діяльність та внесок у розвиток української музичної освіти.

Ключові слова: Микола Лисенко, українська музика, композитор, музична освіта, творча спадщина.

Постановка проблеми. Постаті Миколи Лисенка належить особливе місце в історії української культури. Його внесок у розвиток національної музики неодноразово досліджувався, однак глибокий аналіз його творчого шляху в контексті сучасних викликів потребує подальшого вивчення.

Аналіз досліджень і публікацій. Науковці, зокрема І. Ніколаєва, Л. Корній, О. Шреєр, висвітлювали творчість Лисенка з точки зору історико-музичного контексту. Проте багато аспектів його діяльності, зокрема педагогічна та просвітницька, досі залишаються недостатньо дослідженими. Багато сучасних музикознавців наголошують на актуальності його музичної спадщини для формування національної ідентичності.

Мета статті. Проаналізувати основні етапи музичного та творчого шляху Миколи Лисенка, визначити його вплив на становлення української музичної традиції та національної ідентичності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Микола Лисенко народився у 1842 році на Полтавщині. Освіту здобував у Київському університеті та Лейпцизькій консерваторії, де навчався у Карла Рейнеке. Після повернення в Україну композитор присвятив своє життя популяризації української музики. Його творчість охоплює опери, хорові та фортепіанні твори, романси, обробки народних пісень. [1]

Початкову освіту Микола отримав від мами, Ольги Єремівни вихованки Смольного інституту шляхетних дівчат в Петербурзі, яка вчила його семи мовам, музиці, танцям, гарним манерам. У 10 років вступив до приватного чоловічого пансіону в Києві, а пізніше закінчив 2-гу Харківську гімназію – привілейований навчальний заклад, який свого часу закінчили видатні вчені Ілля Мечников, Олександр Потебня, Микола Сумцов. Ще під час навчання в пансіоні починає записувати народні пісні. Згодом успішно виступає у студентських концертах. Вивчає музичні твори.

У 1859 році Микола Лисенко вступає до Харківського університету. Але, провчившись рік, переводиться на природничий відділ фізико-математичного факультету університету Святого Володимира – після скасування кріпосного права батьки перебираються до Києва і не можуть сплачувати за його навчання у Харкові. Ще під час навчання в університеті Лисенко долучився до діяльності «Київської громади», брав участь у підготовці «Словника української мови» Бориса Грінченка, диригував студентським хором, був одним з організаторів недільних шкіл для робітників.

1867 році Лисенко виїжджає до Лейпцига, де два роки навчається в консерваторії, опановує гру на скрипці й органі, бере додаткові лекції з композиції й теорії музики. Тут він видає підготовлену ще в Києві збірку українських народних пісень.

Після закінчення Лейпцизької консерваторії повертається до Києва, де поринає в музичне життя та громадську діяльність. Роботу в музичній школі поєднує зі збиранням та популяризацією народних пісень, якими захопився ще в юності. Крім українських записує польські, чеські, моравські, сербські, хорватські пісні під час подорожі Галичиною та Сербією у 1873 році, які потім у власній обробці включить до репертуару хорових концертів. Того ж року знайомиться із кобзарем Остапом Вересаєм і вивчає його творчість.

Брав участь у підготовці до відкриття 1903 році у Полтаві пам'ятника Івану Котляревському. У 1908 році очолив першу легальну українську громадсько-політичну організацію «Київський український клуб» та засновану в 1906 році першу всеукраїнську організацію — «Об'єднаний комітет по спорудженню пам'ятника Т. Г. Шевченку в Києві», на адресу якого надходили кошти від концертів і благодійні внески з Австралії, Америки, Канади, не кажучи вже про всю Європу. Разом з Олександром Кошицем організував 1905 року музично-хорове товариство «Київський Боян», головою якого був до кінця життя. [2]

Серед найвідоміших опер Лисенка – «Наталка Полтавка», «Тарас Бульба», «Утоплена». Він активно використовував мотиви українського фольклору, що надало його музиці глибоко національного характеру. Значну увагу митець приділяв також хоровій музиці, зокрема обробкам народних пісень, які виконувались українськими аматорськими колективами.

Окрім композиторської діяльності, Лисенко займався викладанням та громадською роботою. Він заснував Музично-драматичну школу в Києві, яка стала важливим осередком української музичної освіти. Лисенко активно виступав за права української мови у мистецтві та освіті, що засвідчує його глибоку національну свідомість.

Він підтримував зв'язки з іншими діячами культури, зокрема Іваном Франком, Лесею Українкою, Михайлом Старицьким, з якими співпрацював у галузі драматургії та музики. Його діяльність стала основою для подальшого розвитку української музичної школи.

Помер 6 листопада 1912 року від інфаркту, збираючись на заняття в школі. Його похорон перетворився на могутню патріотичну демонстрацію українців. Протягом п'яти днів у церквах щодня правилися панахиди, а провести улюбленого композитора прийшли тисячі киян. Очолював процесію хор, який виконував твори Лисенка.

Історія виникнення твору «Молитва»

Ця пісня більш як півстоліття була забороненою, не виконувалася на концертах, не звучала по радіо. Коли вона народилася, точно не відомо. Слова належать Олександрові Кониському, музика — Миколі Лисенкові. У 90-х роках її знали в Галичині. У 1903-му, коли автор музики перебував у Львові, вона лунала на концертах. Пісня зазнала певного переакцентування: написана для дітей, після зміни окремих слів набула загальнонародного звучання. Виконувалась у школах, на церковних святах, світських концертах, як духовний гімн — спочатку в західноукраїнських землях, а протягом 1917—1920 років — і в Наддніпрянській Україні. А згодом заборонена. Не увійшла до жодного з видань творів М. В. Лисенка. Текст і музика зливаються воедино, створюють органічну цілісність. [3]

“Молитва” чи, як її ще називають, “Молитва за Україну”, авторства Олександра Кониського та Миколи Лисенка, мистецтвознавцями вважається квінтесенцією національного пантового співу, сповненого прозорих гармоній, чіткого драматизму аж до піднесеної кульмінації.

Одним із пояснень несподіваного зросту популярності “Молитви” та її переходу від дитячого благочестивого звернення до глибокого патріотичного гімну за Україну стало те, що цей твір виконували в особливо важливі моменти боротьби за українську державність, на початку XX століття. [4]

Багатотисячний хор, під орудою К.Стеценка, виконав твір на площі Б.Хмельницького в Києві 20 грудня 1917 року під час національно-патріотичного мітингу. Так само, тисячі людей співали його в день злуки УНР і ЗУНР 22 січня 1919 року. [5]

Після приходу безбожної Радянської влади, цей чудовий твір було на багато років викреслено не лише зі списку творів композитора Миколи Лисенка, але й з самого життя нашого народу. Лише з початком 90-х років “Молитва за Україну” повертається до репертуарів спочатку церковних, а потім і світських хорів.

Нині це твір часто виконується поряд із Державним гімном України, вважаючись духовним гімном України. Його співають і слухають обов’язково стоячи. [6]

Молитвою “Боже Великий, Єдиний...” завершуються особливо урочисті, святкові богослужіння в Українській Церкві.

Оригінальний рукопис “Молитви” нині зберігається в Музеї видатних діячів української культури, в архіві М. Лисенка.

Цей духовний гімн має не лише історичне значення. Його слова звучать актуально і натхненно, особливо в умовах війни, пандемії та соціальної кризи: «Боже, Великий єдиний, нам Україну храни!» Є в ній і рядки, ніби звернені до студентів, курсантів та викладачів: «Світлом науки і знання Нас, дітей, просвіти». Чудовий запис виконання цього твору недавно зробив відомий український виконавець Михайло Хома (Дзідзьо), який за кілька днів набрав більше мільйона переглядів.

Висновки. Микола Лисенко – центральна та неперевершена фігура в історії української музики. Його музична та педагогічна діяльність заклала підвалини національної композиторської школи, сприяла збереженню та розвитку української музичної традиції. Його творчість і на сьогоднішній день є актуальною як джерело національного натхнення та мистецького збагачення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. https://uk.m.wikipedia.org/wiki/%D0%9B%D0%B8%D1%81%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE_%D0%9C%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B0_%D0%92%D1%96%D1%82%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B9%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87
2. <https://uin.gov.ua/istorychnyy-kalendar/berezen/22/1842-narodyvsya-mykola-lysenko-kompozytor-osnovopolozhnyk-ukrayinskoyi-klasychnoyi-muzyky>
3. <https://mefodiy.org.ua/mykola-lysenko-zhyttya-i-tvorchist-velykogo-ukrayinskogo-muzykanta/>
4. <https://dovidka.biz.ua/molitva-o-koniskogo-analiz/>
5. <https://univd.edu.ua/uk/news/6995>
6. <https://bogoslav.org/bozhe/#>

УДК 398.8(477)(091)

Анастасія ШКВАРСЬКА

ВИТОКИ УКРАЇНСЬКОГО ПІСЕННОГО МИСТЕЦТВА

(студентка I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти педагогічного факультету

*Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, професор Печенюк М.А.*

У статті йдеться про витоки української пісні, її генезу, простежується її розвиток, що черпає натхнення в народному мистецтві, зберігаючи традиції та культуру народу; доводиться, що народні пісні, які виконуються у наш час, мають своїх авторів.

Ключові слова: українська народна пісня, творці народної творчості, мелодія, текст.

Постановка проблеми. Відродження національної культури відбувається в дуже складних умовах гострої економічної кризи, зниження моральних орієнтирів і цінностей, коли український народ виборює свою незалежність. Тому особливості актуальності набуває новий підхід до постановки завдань виховання молоді. Нашому суспільству важливо виховувати особистість, спроможну органічно поєднати свої справи та інтереси зі справами та інтересами нації, держави, орієнтуватися на найвищі загальнолюдські права, духовні та культурні цінності. Музика – мистецтво, якому найбільшою мірою притаманна здатність цілісно висвітлювати явища зовнішнього та внутрішнього світу.

Аналіз досліджень і публікацій Дослідження питань проблеми становлення і розвитку національної музики було і є предметом вивчення представниками різних наук. Свідченням того є наукові праці відомих українських музикознавців, педагогів-музикантів Д.Болгарського, Б.Гнидя, С.Грици, А.Іваницького, Ф.Колесси, Л.Кияновської, Г.Падалки, О.Ростовського, О.Рудницької, О.Шреєр-Ткаченко та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження Про високий мистецький рівень української пісенної творчості, її красу заговорили вперше не самі українці. Народ був далеким від того, щоб хвалитися набутками своєї художньої діяльності. І тільки тоді, коли в Україну приходили сусіди і висловлювали своє задоволення від музичної творчості, наша суспільність почала пильніше ставитись до народної музичної скарбниці. Вивчення питань розвитку національної вокальної музики – частка великої проблеми про місце і роль музичної культури в Україні та в світі.

Українська пісня – джерело життя її народу, вона займає почесне місце у світовій культурі, – «Куди б ми не глянули, скрізь одразу побачимо, як багато утворив український народ. Культура наша давня, велика, оригінальна, самостійна, і серед слов'янських народів займає почесне місце, бере одне з перших місць» [2, с. 129].

Вокальна музика – найбільш ранній за походженням вид музичного мистецтва. Її перші прості форми з'явилися ще в той далекий для нас час, коли людина почала оволодівати звуковою мовою. Першим талановитим творцем пісні був сам трудовий народ. Упродовж багатьох віків складає він чудові пісні і, шліфуючи в них слово й мелодію, передає їх із покоління в покоління.

Чільне місце займає пісня й у культурі і побуті Київської Русі. Саме в цей період викристалізуються жанри типові для народної музичної культури. Яскравим прикладом цього є пісні, канти, навіть духовні концерти Г.Сковороди, що пронеслися через віки, звучать й сьогодні, хоч минуло уже понад два сторіччя від часу, коли цей філософ-музикант появився на світ і відійшов у безсмертя.

Упродовж XIX ст. вагомий внесок в подальший розвиток пісні зробили С.Гулак-Артемівський, автор відомої опери «Запорожець за Дунаєм», якому належать також і чудові романси, М.Калачевський, романси якого наближаються до українського побутового романса. Проте центральною постаттю в історії розвитку пісні-романсу вважається М.Лисенко.

Кожний із композиторів – авторів вокальної музики, зокрема пісень-романсів XIX і XX сторіч – характерно прагнув збагатити засоби музичної виразності, повніше передати за допомогою музики зміст тексту. Звідси шукання нових мелодичних зворотів, прагнення до драматизації мелодії. У романсах українських композиторів Я.Степового, К.Стецька, М.Лисенка відчувається зв'язок з українською народною піснею.

Згодом, українська лірична пісня стала продовжувачем українського солоспіву та пісні-романсу. У 50-60-ті рр. XX ст. вона набула нового забарвлення. Класикою зазначеного жанру в даний період були вокальні твори П.Майбороди, І.Шамо, А.Кос-Анатольського. О.Білаша, пізніше – І.Поклада, В.Михайлюка, С.Сабадаша. Лірична пісня уособлювала певні традиції масового, гуртового співу, насамперед, у його спорідненості з фольклорними джерелами.

Українське музичне мистецтво черпає натхнення в народному пісенному мистецтві, зберігаючи традиції та культуру народу: а) виростаючи з народної пісні, пісні-романсу сучасне українське пісенне мистецтво поступово набрало ознак самостійного жанру, якому притаманне підкреслено індивідуалізована образно-сміслова взаємозумовленість слова і музики, широкий міжжанровий зв'язок, зокрема, використання принципів, запозичених в оперній драматургії і творах інструментальної музики; б) українська сучасна пісня стала продовжувачем українського солоспіву та пісні-романсу; в) українська пісня уособлює певні традиції масового, гуртового співу, насамперед, у його спорідненості з фольклорними джерелами.

Багато співаків виконують українські народні пісні, не знаючи того, що у цих пісень є автори. З роками вони змінювалися, переінакшувалися; у різних фольклористичних записах і професійних виконаннях набирали нових пісенних зворотів та музичних оздоб.

Українська пісня – джерело життя її народу, вона займає почесне місце у світовій культурі. Люди творять, зберігають звичаї, традиції, а це є показником високої культури. «Куди б ми не глянули, скрізь одразу побачимо, як багато утворив український народ. Культура наша давня, велика, оригінальна, самостійна, і серед слов'янських народів займає почесне місце, бере одне з перших місць» [3, с. 129].

Допоки співають пісню, доти живе народна пам'ять. Це – аксіома. Змовкла пісня, забулася, не співається, не бентежить почуттів, не окрилює мрій, значить, ще один ланцюжок випав з генетичної пам'яті людей. Але кожна пісня має свою біографію, народжену з найглибших поривань народної душі, – чи то йшлося б про вічне кохання, доблесть і відвагу, безталанну долю або й покрову усіх людських бажань – надію на добро і справедливість. Упродовж багатьох років мистецтвознавці, фольклористи, письменники, музиканти досліджують «родослівні» нев'янутих українських народних пісень, серед них М.Шудря, Г.Нудьга, Ф.Погребенник та багато ін.

Багато співаків виконують українські народні пісні, не знаючи того, що у цих пісень є автори. З роками вони змінювалися, у різних фольклористичних записах і професійних виконаннях набирали нових пісенних зворотів та музичних оздоб. Для прикладу візьмемо історію виникнення пісні «Де ти бродиш, моя доле?». Доводять, що літературний текст цього вірша, покладеного на ноти, створив український поет і філософ Г.Сковорода. Але його текст відрізнявся не лише образним змістом, а й ритмічним розміром. У поета-філософа, пише М.Шудря, «двадцять перша пісня», яка «проросла із зерен святого письма», називалася інакше – «Щастя, де тебе шукати?», або за оригіналом: «Щастіє, де ти живеш?» [3]. Автор стверджує, що його не знайти ніде – ні на землі, ні в небесах, ні серед зірок. Воно невідоме мудрим і книжним людям, не знаються з ним навіть горлиці. В нього – «очі голубині», «голос тендітний», «руки кришталеві». Це не що інше, як любов... «Ото вона й окрилює нас і підносить угору «вище всіх стихій». Певно, це «Щастя» побутовало в народі, точніше, з-поміж лірників і козарів, із притаманною йому сковородинською музикою. Найбільше вона звучала на Слобожанщині. Там і вполював цю пісню-конт син священика з Харківщини

протоієрей С.Писаревський (1789-1839). Він і переробив біблійні слова на свій, світський лад, змінив наспівний мотив. С.Писаревський полишив нащадкам скромну творчу спадщину. Зате вся його родина спілкувалася з музою. «Доля» стала незабутнім клейнодом цього поетичного роду. Спершу її співали переважно сусіди та приятелі. Згодом вона просочилася й до простих людей, і вони зачаровувалися нею. Однак, мелодію цієї пісні, хоч як дивно, було записано з уст видатного українського драматурга і корифея національного театру М.Кропивницького. Йому подобалася ця невибаглива, але задушевно-прониклива «Доля» і він не лише вставив її у свою комедію «Вій», а й не раз особисто виконував зі сцени. Фортепіанний супровід та опрацювання для співу дуєтом належить піаністові й педагогові з Поділля В.Зарембі (1833-1902 рр.).

Не менш цікавою є історія пісні «Сміються, плачуть солов'ї». Дослідження виникнення пісні доводять, що і ця пісня має своїх авторів. В її основу покладено вірш О.Олеса, який називався «Чари ночі», а музику створив український композитор-емігрант В.Безкоровайний.

Пісня «Чуєш, брате мій...» донеслась до наших днів як народна. Вона має також свою біографію. Богдан Лепкий написав цикл поезій «Осінь» (Краків 1900 р.). Композитори В.Барвінський, Д.Січинський та рідний брат Лев писали музику до текстів Б.Лепкого. «Вірш «Журавлі» став у нього найдосконалішим твором і, може, його лебединою піснею», пише М.Шудря [3]. У вірші Б.Лепкого птахи залишали рідний край і відлітали на чужину через океан. У їхньому зойку-скрику «кру-кру!» переплелися і відчай, і розлука, і туга за втраченою Батьківщиною, пісня була «смутом і журою».... Тому, з часом, «Журавлі» стали «емігрантським реквіємом».

Музика пісні «Спать мені не хочеться...» відповідає законам українського мелосу. Хоч як дивно, текст і мелодію створила одна й та ж людина – славетний співак і композитор С.Гулак-Артемівський (1813-1873).

Варто згадати і про відому багатьом пісню «Чорнії брови, карії очі...», яка не сходить з вуст народу вже півтора сторіччя. Вона також має свого автора, прізвище його – Д.Думитрашко. Закінчивши 1839 р. Київську духовну академію, він досяг посади викладача мови й літератури. Уперше знайшов Д.Думитрашка дослідник народної творчості Г.Нудьга [1]. Йому вдалося встановити, що ця пісня побутувала серед людей із середини XIX ст. Навіть виявив точну дату – з 1854 р., і відтоді слова й музика шліфувалися, відгранювалися, але в цілому текст і образний лад пісні не підлягав якійсь докорінній переробці.

«Їхав козак за Дунай» – одна з найпопулярніших в українців пісня, її приписували собі німці, поляки, чехи, болгари, угорці, а також австрійці, англійці, французи, американці, навіть австралійці. С.Климовський став попередником українського мандрівного філософа й поета Г.Сковороди. Та найбільшої світової слави зажила його пісня «Їхав козак за Дунай». Це – розмова двох залюблених сердець, дівчини й козака; вона прощається з «миленьким», плачучи й ламаючи білі руки, адже похід закінчиться «через три года». І парубок на коні переконує свою кохану в непохитній вірності. Вперше український першовізір був надрукований І.Прачем у Санкт-Петербурзі ще за життя автора. Із народних уст мелодію почув і невдовзі видав німецький гітарист І.Генглез. А вже в наступному сторіччі, 1808 р., цю пісню в Баден-Бадені заспівала прислуга російських дворян, і твір так захопив німецького поета Христофора Августа Тідге (1752-1841) та швейцарського економіста Жана Шарля Леонара Сімонді (1773-1842), що вони переклали його – кожен своєю мовою і на свій лад. Після видання тексту з нотами “Der Kozak und sein Mädchen” про німецьких закоханих Оліса й Мінку цю пісню підхопила вся Німеччина, а за нею і Європа. Звідти, певне, запозичив для себе мелодію й великий Л. ван Бетховен. А, може, вона заворожила його душу після виконання хору російського посла у Відні, сина останнього українського гетьмана Андрія Розумовського, з яким композитор заприятелював і присвятив своєму другу три квартети. З німецької музичної подачі той український спів заволодів цілим світом.

«Там, де Ятрань круто в'ється...». А.Шашкевич – «король балагулів», так на Поділлі називали візників, свого роду польсько-українське товариство «незалежних», споріднене із єврейськими фірманами. Рід А.Шашкевича походив із шляхти, народився в 1813 р. Його поезія-спів «Над Ятраном» виникла під час подорожі на Уманьщину. Володів вродженим даром до поезії й музики, гарно співав народні пісні та складав пісні українською мовою в супроводі фортепіано, які сам клав на ноти. Пісні А.Шашкевича були сповнені не лише щирої поетичності, а й зворушливої мелодійності. Не все він створив сам. Деякі узяв з уст люду та надав їм, може, артистичнішої форми. Багато творів зберіг і передав дослідникам його син М.Шашкевич. На жаль, не всі вони пройшли випробування часом. Та одній з них – «Ятрані» в запису й опрацюванні М.Лисенка – судилося вічне життя в народі.

Українська пісня – то живий скарб, що йде від покоління до покоління, несучи радість чи смуток, чаруючи людську душу, даючи їй силу і натхнення. Любов до рідного краю, мови починається з маминої колисаночки. В ній – материнська ласка і любов, світ добра, краси і справедливості.

Минають віки, зміцнюються покоління, а народні пісні залишаються. Вони володіють чудовою здатністю полонити людські серця, допомагати в праці, овівати радістю відпочинок, розраджувати в горі, тамувати душевний біль, множити сили в боротьбі. Пісня – душа людини, незмінна її супутниця.

Споконвіку в Україні співали – у горі і радості, на сімейних і народних святах, в церкві і в школі. Пісня супроводжувала людину протягом усього її життя, допомагаючи у праці й прикрашаючи побут.

За рівнем художньої майстерності колискові стоять у світі високої поезії. Найперші мелодії Т.Г. Шевченка починалися від пісні матері:

Мене там мати повивала,
І, повиваючи, співала,
Свою нудьгу переливала
В свою дитину...

Слова материнської пісні – жива артерія життя, ужиткова спадщина, поетичність, щирість та безпосередність якої становить основу естетичних смаків дитини. Недарма український народ вживає найніжніші слова щодо виховання – кохати, викохувати діточок.

Скарбниця української співацької культури – народна пісня завжди була важливим джерелом натхнення великих виконавців. Українська народна пісня вирізняється особливою кантиленою, великою виразністю слова, її музична мова, мелодика високопоетичні й виразні. Мелодії найкращих українських пісень є наслідком ретельного відбору й вдосконалення багатьма поколіннями виконавців, найбільш виразних мелодичних зворотів Українська народна пісня завжди зберігала свої яскраві самобутні риси, які шліфувалися віками.

Висновки. Отже, українське музичне мистецтво черпає натхнення в народному пісенному мистецтві, зберігаючи традиції та культуру народу: Кожна пісня, що її співає народ, – має автора – підхоплена ним з інших вуст, привласнена собі й визнана за свою. Щоправда, народ вибирає у творців, поетів і композиторів лише ті перлини, які зберігають у чистоті й недоторканності людську красу й щедрість почуття. Першим талановитим творцем пісні був сам народ. Будучи колективним витвором народного генія, пісня відзначається не тільки глибоким змістом, а й високопоетичною і разом з тим простою формою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Нудьга Г.А. Українська пісня в світі / Г.А. Нудьга. Київ : Музична Україна, 1989. 536 с.
2. Огієнко і українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу. Репринтне відтворення видання 1918 року. Київ : Абрикос, 1991. – 272 с.
3. Шудря М. Історія пісні / М.Шудря // Голос України 14 жовтня 2005; 2 грудня 2005.

УДК 75.056

Ольга ШЛАПАК

СТИЛІСТИЧНЕ РІЗНОМАНІТТЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ КНИЖКОВОЇ ІЛЮСТРАЦІЇ

(студентка IV курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв)

Науковий керівник – кандидат мистецтвознавства, доцент Кириченко О. І.

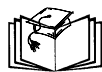
У статті висвітлено стилістичне розмаїття сучасної української книжкової ілюстрації як одного з найрізноманітніших напрямів візуального мистецтва. Проаналізовано провідні тенденції та авторські стилі, що відображають різні художні напрями: від мінімалізму та примітивізму до більш експресивних тенденцій, символізму та використання українських декоративних елементів, етномотивів. Висвітлено функціонування сучасної ілюстрації в Україні як засобу культурної комунікації, інструменту візуального мислення та способу осмислення національної ідентичності в умовах воєнного часу.

Ключові слова: українська ілюстрація, стилістичне різноманіття, авторський стиль, мінімалізм, примітивізм, символізм.

Постановка проблеми. У сучасному культурному просторі книжкова ілюстрація перестала бути лише візуальним супроводом тексту й набула статусу повноцінної форми мистецтва, яка здатна самостійно транслювати ідеї, емоції та національні сенси. В українській книжковій ілюстрації це явище особливо помітне: сучасні митці активно експериментують із техніками, стилями, образами, що відображають не лише особисті творчі пошуки, а й загальні процеси осмислення національної ідентичності, що актуалізується в умовах війни.

Проблема полягає в тому, що за багатством стилістичних підходів, зміною візуальних мов і технік постає питання збереження цілісності ілюстрації, розуміння тенденцій її розвитку. У зв'язку з цим, виникає необхідність комплексного аналізу сучасної української книжкової ілюстрації через призму її стилістичного різноманіття, з урахуванням як традиційних, так і новаторських аспектів.

Мета. Дослідити різноманітність стилів сучасної української ілюстрації, простежити їх взаємодію з національним контекстом і виявити тенденції, які формують візуальне обличчя сучасної книжкової ілюстрації.

Виклад основного матеріалу (результатів) дослідження. Книжкові ілюстрації – це не лише візуальний супровід тексту, а повноцінна мова, мистецький витвір, який розмовляє з читачем через кольори, форми, ритм та символи. У просторі сучасного українського мистецтва ілюстрація стала особливо виразною. Різноманіття стилів та багатогранність технік, художніх підходів стали характерною рисою і візитною карткою наших митців та мисткинь у сфері ілюстрації, які не підпорядковуються канонам, а створюють їх. Для сучасної української ілюстрації характерним є стилістичне різноманіття: від мінімалізму та примітивізму до символізму та експериментів з етномотивами.

Традиційні методи ілюстрування книг залишаються популярними й досі використовуються в окремих жанрах, таких як дитячі книжки та класична література. Проте, з появою нових технологій та засобів створення графіки, ілюстрації для книг стали більш експериментальними. Зберігаються традиційні техніки, такі як акварель, гуаш та олійні фарби, що надають ілюстрації особливої естетичної виразності та вишуканості [1]. Такі техніки мають не лише естетичну, але й концептуальну глибину: вони говорять про неквапливу, але кропітку роботу, увагу до найменших деталей, про зв'язок із матеріалом тощо.

Для галузі сучасної ілюстрації митцям, як ніколи, необхідний авторський стиль. Самобутність і впізнаваність – це те, що сьогодні визначає успішність ілюстратора. У добу візуальної перенасиченості глядач хоче бачити особистість: він шукає щиру, емоційну, унікальну та «неідеальну» візуальну інтерпретацію, яку запам'ятовуєш і до якої хочеться повертатися.

Одним з найвиразніших напрямів є ілюстрація у стилі мінімалізму та примітивізму, такі роботи хоч і обмежені за кількістю кольорів і використаних елементів, але вони не перевантажені, а свідомо спрощені, у них немає зайвих елементів або кольорів, такі роботи завжди зберігають певний баланс, і при цьому можуть бути, як статичними так і динамічними. Завдяки тому, що акцент і особлива увага приділяються ритму та формі, влучному і доцільному підбору кольорів, утворюються лаконічні та змістовні ілюстрації, які здатні повною мірою передати закладений сенс, емоцію, настрій, динаміку. Така візуальна мова не відволікає від тексту, а гармонійно доповнює його. В інтерв'ю для «Радіо максимум» Анна Сарвіра зазначає: «В Україні довгий час були популярні дуже яскраві ілюстрації з великою деталізацією. Щільна ілюстрація. А зараз ілюстратори більше експериментують. Це може бути мінімалізм, якісь чорно-білі кольори» [2]. Роботи Анни Сарвіри є яскравим прикладом цього напрямку. Її ілюстрації на перший погляд здаються простими і незамисливими, але насправді в цьому і є вся магія її творів. «Вона малює якби з точки зору дитини, вона малює світ дитини. Це нове слово про Україну в світі – і участь у виставці і участь у каталозі», – говорить письменниця Галина Ткачук [3].

В галузі сучасної української ілюстрації є і протилежна тенденція, а саме – експресивне та контрастне зображення. Яскравим прикладом є творчість студії BRATY, вони ж брати Василь та Іван Костенко, українські графічні дизайнери, майстри колажу. Їхні роботи більш наближені до плакатної естетики, вони містять урбаністичні елементи та викликають емоційне напруження, завдяки якому глядач більш глибоко сприймає та аналізує ілюстрацію. У роботах таких художників часто використовується графічна провокативність як спосіб втручання у свідомість глядача.

Роботи студії BRATY побудовані на творчому сприйнятті реальності - завдяки маніпуляціям із фрагментарними зображеннями, використанню сюрреалістичних образів, вони створюють неоднозначні твори, провокуючи глядача на діалог. За основу колажів BRATY беруть вуличні реклами та написи, старі фото, живі тканини та інші цікаві матеріали [4].

Сучасна ілюстрація нерідко звертається до традиційних українських елементів, етнічних мотивів. Все частіше з'являються орнаменти, керамічні мотиви, елементи українського бароко, народного мистецтва. Однак сучасні ілюстратори не копіюють традицію – вони її переосмислюють. Як-от серія ілюстрацій Катерини Степаніщивої. Вона використовує елементи народної вишивки, писанкарства та скоропису, переосмислюючи їх у сучасному контексті. Ілюстраторка зауважує: «Український етностиль має потужне, варіативне та красиве підґрунтя, тож із ним дуже цікаво експериментувати й вносити кожного разу щось нове» [5].

Українські ілюстратори дедалі частіше звертаються до абстрактних форм. Вони дозволяють працювати не лише з формальними категоріями, а й із підсвідомістю читача. У книгах-картинках, артбуках або філософських виданнях абстракція стає самостійною мовою. Вона створює атмосферу, що більше навіть не ілюструє сюжет, а інтерпретує його на рівні відчуттів.

Саме дитяча ілюстрація відчувається найжвавішою. Їй притаманна наївність, гіперболізація, химерність, емоційна відкритість. Художники працюють із психологією кольору, формою, динамікою. Наприклад, роботи Оксани Були вирізняються особливою емоційною щирістю, при цьому зберігаючи композиційну вишуканість. «Видавництво Старого Лева» стало майданчиком для реалізації багатьох новаторських проєктів. Ілюстрації у книгах Мар'яни Савки, Наталки Гайди та Анастасії Стефурак часто стають самостійною частиною мистецького проєкту.

Символізм як художній напрямок також посідає важливе місце. Студія «Аграфка» активно працює з візуальною метафорою. Наприклад, у книзі «Війна, що змінила Рондо» образи мають алегоричний характер,

кожен елемент на ілюстрації виконує роль візуального символу. Роботи учасників студії не просто ілюструють текст, а поглиблюють його зміст – створюючи паралельну візуальну розповідь. Митці зазначають про те, що «ілюстрації мають розвивати мислення. Не все повинно бути сказано ілюстрацією. Наприклад, коли потрібно проілюструвати книжку про kota, то не конче всюди малювати цього kota, достатньо зобразити речі, що невід’ємно з ним асоціюються, – десь зобразити шерсть, десь – пролите молоко, а десь пошкрябану підлогу. І цього наративу цілком достатньо» [6].

Зараз, під час війни, книжкова ілюстрація в Україні, виконуючи терапевтичну функцію, є особливо важливою для осмислення травматичних подій, особливо для дітей, яким книга може візуально і доступно розповісти про складне. В одному інтерв’ю Романа Романишин та Андрій Лесів стверджують: «Мова нашої книжки – це мова символів, візуальних аналогій, яка, маємо надію, потім спровокує інші мови... Ми не хотіли прямолінійності. Ми ставили собі за мету уникати таких слів, як «вибух», «бомба», «поранення», «постріли», – вважали, що краще перекласти їх мовою символів і алюзій. Ми вирішили, що героями не мають бути люди – хотіли метафорично показати, якими ми, люди, є, – страшенно крихкими. Один із наших героїв – зі скла, він світиться, зокрема своїми ідеями, ентузіазмом. Інший – песик із надувних кульок – він також дуже вразливий. Третя героїня – це паперовий журавлик, у неї під час війни обгоряють крильця» [6].

Художниця Оксана Драчківська вирізняє відмінність між ілюструванням дитячих книг та книг для старшої аудиторії: «Ілюстрація до дитячих книжок, як на мене, це набагато складніший жанр ілюстрації, бо тут треба не лише створити ціле «кіно», але щоб там був і гумор, і щось таке, що би приваблювало маленьких читачів, що б їх туди наче втягувало. Тут тонка грань: намалювати все дуже акуратно, гарно, і цим самим зробити весь цей світ «мертвим», або занадто емоційно, що діти будуть там губитися. У дорослих книжках завдання – пробудити в читача більшу уяву, більше роздумів, розказати про щось недосказане в тексті і найбільше – це створити атмосферу» [7].

В сучасних українських ілюстраціях митці намагаються поєднати різні стилі та техніки. Андрій Лесів стверджує: «Ми, коли працюємо, намагаємось, щоб у наших роботах відчувався час, коли вони створені, що це сучасне мистецтво. Намагаємось бути актуальними, відстежуємо світові тенденції, переосмислюємо їх, шукаємо своє» [8].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, дослідження стилістичного різноманіття сучасної української книжкової ілюстрації демонструє її силу та актуальність. Ілюстрації є не лише візуальним доповненням до тексту, а й винятковим витвором мистецтва, який передає емоції, наводить на думки та роздуми, сприяє кращому сприйняттю тексту. Авторські стилі, гібридизація технік і переосмислення традиції демонструють гнучкість і глибину візуального мислення.

У сучасній українській книжковій ілюстрації співіснують різноманітні техніки та стилі. Замість домінування одного напрямку, ми спостерігаємо активне співіснування контрастних естетик. Ілюстрація може бути легкою, казковою, динамічною або ж глибоко філософською. Її стилістичне різноманіття – це не хаос, а мозаїка. Українська книжкова ілюстрація глибоко укорінена в національному ґрунті, вона вміє говорити мовою нації, відображати складні теми, а також зцілювати і давати надію, що особливо важливо у важкий воєнний час.

Перспективи подальших досліджень охоплюють тему розвитку української ілюстрації під впливом змін, технологічного процесу та глобальних культурних явищ, а також взаємодії традиційних технік і цифрових технологій. Отже, подальші дослідження допоможуть поглибитись у цю сферу та краще зрозуміти вагомість книжкової ілюстрації в контексті сучасного українського мистецтва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Книжкова ілюстрація XXI століття: від традицій до сучасності.
URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/25172/3/матвійчук_кротевич_тези_конф_дніпро_260-261.pdf
2. Мальовані світи Анни Сарвіри. Як українка потрапила у топ-75 найкращих ілюстраторів світу.
URL: https://maximum.fm/malovani-sviti-anni-sarviri-yak-ukrayinka-potrapila-u-top-75-najkrashchih-ilyustratoriv-svitu_n112688
3. Українська художниця Анна Сарвіра – одна з найкращих ілюстраторів світу.
URL: <https://mala.storinka.org/українська-художниця-анна-сарвіра-одна-з-найкращих-ілюстраторів-світу.html>
4. Sunseedart. Брати Василь та Іван Костенко.
URL: <https://sunseed-art.com/ua/artist/64677f8ca921480c381fab94/braty-vasyl-and-ivan-kostenko?srsltid=AfmBOoq7OYoQds1iyHMLf8M0TRKToHgaH4RPtgDFDqPhCSTi5WXcipHq>
5. Gifty. Зорі Катерини Степанівської: інтерв’ю з ілюстраторкою.
URL: <https://gifty.in.ua/blog/read/zori-katerini-stepanicshevoi-intervyu-z-ilyustratorkoyu>
6. Видавництво старого лева. Романа Романишин і Андрій Лесів: «Ілюстрації мають розвивати мислення». Інтерв’ю.
URL: <https://starylev.com.ua/news/romana-romanyshyn-i-andriy-lesiv-ilyustraciyi-mayut-rozvyvati-myslennya?srsltid=AfmBOoWjrPZgu-asj4sf8Qm19hEmfwcswnlyAtJUCeKR9rfXe76niG>
7. Інтерв’ю з України. Ілюструю книжки для дітей: Оксана Драчківська.
URL: <https://rozmova.wordpress.com/2023/09/30/oksana-drachkovska/>
8. Радіо свобода. Творча майстерня «Аграфка»: книжка – велика магія.
URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29982863.html>

ЗМІСТ

МАТЕРІАЛИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ СТУДЕНТІВ ГУМАНІТАРНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

Світлана ГЛІБЕНКО. ОРФОГРАФІЧНА ГРАМОТНІСТЬ ЯК ВАЖЛИВИЙ СКЛАДНИК ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ	3
Ігор ДРАЧ. ВПЛИВ ВІЙНИ НА ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ПІДЛІТКІВ	5
Тетяна ДРОБІНА. УСВІДОМЛЕННЯ ЦІННІСНО-СМИСЛОВИХ АСПЕКТІВ ОСОБИСТОГО ДОСВІДУ ПОДРУЖНИХ ПАР ЯК ОСНОВА ДЛЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ ШЛЮБУ	9
Альбіна ЗАГРІЙЧУК. ВПЛИВ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	11
Анна ЗОВВА. ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	14
Наталія КОНДРОВА. ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ВИНИКНЕННЯ ДЕПРЕСІЇ У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ	17
Анастасія КОНОНЕНКО. СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ТВОРЧО-ВИКОНАВСЬКОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ В ГАЛУЗІ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА	20
Лоліта НІКОЛЕНКО. ВПЛИВ КЛАСИЧНОГО ТАНЦЮ НА РОЗВИТОК СУЧАСНОЇ ХОРЕОГРАФІЇ.....	22
Віра ПЕРЕСУНЬКО. АРТ-ТЕРАПІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ У ДІТЕЙ	26
Ірина САТАЛКІНА. ПРОБЛЕМА ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ З ДІТЬМИ: СУТНІСТЬ, ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ	30
Максим СОЙЧЕНКО. ІННОВАЦІЙНІ СОЦІАЛЬНІ ПРОЄКТИ ЯК КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ІНСТРУМЕНТ ВИРІШЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ УЧНІВ У НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ	34
Крістіна СТРАТУЛАТ. ОСОБЛИВОСТІ ПОБУДОВИ ЕКЗЕРСИСУ КЛАСИЧНОГО ТАНЦЮ ПРИ РОБОТІ З ДІТЬМИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	36
Тетяна ШИПТЕНКО. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТА ПРАКТИЧНІ ПІДХОДИ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОГО СТАВЛЕННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ ДО ПРИРОДИ ЗАСОБАМИ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА	40

ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

Єлизавета БАБЕНКО. АНГЛОМОВНИЙ ХУДОЖНИЙ ТЕКСТ ЯК ПРЕДМЕТ ЛІНГВОДИДАКТИЧНИХ ТА ФІЛОЛОГІЧНИХ СТУДІЙ	44
Тетяна БОГУШЕВСЬКА. ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ТЕМИ «ІМЕННИК» У ШОСТОМУ КЛАСІ.....	48
Анна ГАСЛЕНКО. СУЧАСНИЙ СТАН ВИКЛАДАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ: АНАЛІЗ ТА ІННОВАЦІЇ.....	51
Анастасія ГРИЩЕНКО. ДУБЛЯЖ ВІДЕОРЕАЛІТЕ: ОСОБЛИВОСТІ ТА ТРУДНОЩІ СТВОРЕННЯ ПОВНОГО ДУБЛЮВАННЯ (НА МАТЕРІАЛІ ХУДОЖНЬОГО ФІЛЬМУ)	53
Ельнара ГУЛІЄВА. ЛІНА КОСТЕНКО – МАРУСЯ ЧУРАЙ: ПРОБЛЕМА САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ	56
Ельнара ГУЛІЄВА. СЕМАНТИКА ТА ПОХОДЖЕННЯ КОМЕРЦІОНІМІВ МІСТА КРОПИВНИЦЬКОГО	59
Давид ЖИТНИЙ. СУЧАСНИЙ СТАН УРБАНОНІМІВ М. КРОПИВНИЦЬКОГО	63
Олена КОЛЕСНИК. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ У БЛОГАХ ТА ПРОФІЛЯХ У СОЦМЕРЕЖАХ	66

Марина КОРМОГОРЦЕВА. ЗАСТОСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ОДНОРІДНИХ ЧЛЕНІВ РЕЧЕННЯ У ВОСЬМОМУ КЛАСІ	69
Дар'я ЛІТВІНЧУК. СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК ДОПОМІЖНИЙ ІНСТРУМЕНТ НАВЧАННЯ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	72
Ярослава РЕВА. ПОРІВНЯННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ СУБТИТРУВАННЯ ЗА СТАНДАРТАМИ ПЕВНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ЧИ ПЛАТФОРМИ (НА МАТЕРІАЛІ ДОВІДНИКІВ SUBTITLING STANDARDS IN EUROPE, CHANNEL 4 та NETFLIX)	74
Богдан РІШКО. ОБСЦЕНІЗМИ ТА ІНКЕКТИВИ ЯК ОКРЕМА СКЛАДОВА КІНОПЕРЕКЛАДУ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНОГО СЕРІАЛУ "THE BOYS")	77
Іванна РОНДЮК. РОЛЬ І МІСЦЕ ПЕЙЗАЖНОЇ ЛІРИКИ В МОДЕЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ПРОГРАМАХ З УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДЛЯ 6-ГО КЛАСУ	80
Єлизавета ФУЛГА. ЛЕКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ЛІТЕРАТУРИ ЖАХІВ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ С. КІНГА «СЯЙВО»)	83

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

Владислава БОЛДИРСЬКА. НАТАЛІЯ КОБРИНСЬКА ТА ІДЕОЛОГІЯ ЖІНОЧОЇ ЕМАНСИПАЦІЇ КІНЦЯ XIX – ПОЧАТКУ XX СТ.	86
Аріна ДЕХТЯРЕНКО. СПРИЙНЯТТЯ СМЕРТІ В УЯВЛЕННЯХ ДАВНІХ УКРАЇНЦІВ	88
Дмитро КРАВЧЕНКО. МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ В СИСТЕМІ ГЛОБАЛЬНИХ ЗМІН ТА ПЕРЕТВОРЕНЬ	91
Марина САВЧЕНКО. ВІД ПАКТУ ДО ВІЙНИ: РАДЯНСЬКО-НІМЕЦЬКІ ВІДНОСИНИ 1930-Х РОКІВ У КАРИКАТУРАХ	94
Дар'я СОКОЛЕНКО. ДУХИ ВОДИ В МІФОЛОГІЇ СХІДНИХ СЛОВ'ЯН	96
Сергій ФІЛПОНЕНКО. ІСТОРИКИ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ ПРО ГОЛОДОМОР 1932 – 1933 РОКІВ В УКРАЇНСЬКІЙ СРР	100

ФІЗИЧНА ПІДГОТОВКА МОЛОДІ

Ірина ДОНЕЦЬ. ФІТНЕС І СТАЛІЙ РОЗВИТОК: НОВІ ПІДХОДИ У ШКІЛЬНІЙ ФІЗИЧНІЙ КУЛЬТУРІ	103
Дар'я ЖУПАНЕНКО. ЗАНЯТТЯ АКРОБАТИКОЮ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ РОЗВИТКУ ФІЗИЧНИХ ЯКОСТЕЙ ТА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ УЧНІВ СЕРЕДНЬОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	106
Данило ІРХА. ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ СПОРТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	109
Артем КАМАЛОВ. ФІЗИЧНА ПІДГОТОВКА З ЕЛЕМЕНТАМИ ГРИ У ДЖИУ-ДЖИТСУ ЮНИХ СПОРТСМЕНІВ 6-7 РОКІВ	112
Ярослав КОЗУРАК. ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНІК БЕЗКОНТАКТНОГО БОКСУ ЯК ЗАСОБУ ПІДВИЩЕННЯ СТРЕСОСТІЙКОСТІ В УЧНІВ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ	114
Марія КОШЕВА. ЗАСТОСУВАННЯ JEBSEN-TAYLOR HAND FUNCTION TEST ДЛЯ ОЦІНКИ ДРІБНОЇ МОТОРИКИ СТУДЕНТІВ	117
Марія КУРІЩЕНКО. ОПТИМІЗАЦІЯ СПЕЦІАЛЬНОЇ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ В ТРЕНУВАННІ ДІТЕЙ 10–14 РОКІВ, ЩО ЗАЙМАЮТЬСЯ НАСТІЛЬНИМ ТЕНІСОМ	121
Леонід ПИСАНИЙ. ФІЗИЧНА ПІДГОТОВКА ШКОЛЯРІВ МОЛОДШОГО ВІКУ НА УРОКАХ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ЗАСОБАМИ КАРАТЕ	124
Роман ТИЛОХА. ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ У СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ США	127
Костянтин ЩЕРБАТЮК. НАВЧАННЯ РУХОВИХ ДІЙ В СПОРТИВНОМУ ОРІЄНТУВАННІ	131

**МАТЕРІАЛИ
НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ СТУДЕНТІВ
ПРИРОДНИЧО-МАТЕМАТИЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ**

ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНІ НАУКИ

Василь ПАШКІВСЬКИЙ. ЦИФРОВА ВІЗУАЛІЗАЦІЯ ТА МОДЕЛЮВАННЯ ФІЗИЧНИХ ПРОЦЕСІВ STEM-ОРІЄНТОВАНОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ	134
Дар'я РЕШЕТНИКОВА. МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ СТРАТЕГІЇ SMM ДЛЯ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ STEM- ОСВІТИ	138

**МАТЕРІАЛИ
VIII МІЖНАРОДНОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ: «МУЗИКА ЗАРАДИ МИРУ»**

Вячеслав КЛАНЮК. ФОЛЬКЛОР ЯК ЧИННИК ГРОМАДЯНСЬКОГО І МИРОТВОРЧОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ: МИСТЕЦЬКИЙ ЗАХІД «ЕХО ПРЕДКІВ» У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ СИТУАЦІЇ	142
Костянтин МАЗУРЕНКО. ТВОРЧА СПАДЩИНА КОМПОЗИТОРА АНАТОЛІЯ ПАШКЕВИЧА В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ХОРОВОЇ КУЛЬТУРИ.....	145
Степан ПОДЮК. ПОЗАКЛАСНА РОБОТА У МУЗИЧНИХ ГУРТКАХ ЯК ЧИННИК НАЦІОНАЛЬНО- ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	148
Анжеліка ПРИСТУПА. РОЛЬ МУЗИКИ У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	152
Максим ЦИГАНOK. МУЗИЧНИЙ ТА ТВОРЧИЙ ШЛЯХ МИКОЛИ ЛИСЕНКА	154
Анастасія ШКВАРСЬКА. ВИТОКИ УКРАЇНСЬКОГО ПІСЕННОГО МИСТЕЦТВА.....	156
Ольга ШЛАПАК. СТИЛІСТИЧНЕ РІЗНОМАНІТТЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ КНИЖКОВОЇ ІЛЮСТРАЦІЇ	159

**СТУДЕНТСЬКИЙ
НАУКОВИЙ ВІСНИК**

Випуск 32

СВІДОЦТВО ПРО ВНЕСЕННЯ СУБ'ЄКТА ВИДАВНИЧОЇ СПРАВИ
ДО ДЕРЖАВНОГО РЕЄСТРУ ВИДАВЦІВ,
ВИГОТІВНИКІВ І РОЗПОВСЮДЖУВАЧІВ ВИДАВНИЧОЇ ПРОДУКЦІЇ
Серія ДК № 1537 від 22.10.2003 р.

Підп. до друку 25.04.2025. Формат 60×90 ¹/₁₆. Папір офсетн. Друк різнограф.
Ум. др. арк 68,29. Тираж 100. Зам. № 10025.

РЕДАКЦІЙНО-ВИДАВНИЧИЙ ВІДДІЛ
Центральноукраїнського державного
університету імені Володимира Винниченка
25006, Кропивницький, вул. Шевченка, 1
Тел.: (0522) 24-59-84.
Факс.: (0522) 24-85-44.
E-Mail: mails@cuspu.edu.ua